

کلامِ پیرِ فضلِ گجراتی

سودھن ہار
ڈاکٹر نبیلہ رحمان

کلام پیر فضل گجراتی

چوٹ ہووے عشق دی لگی تے پئے بن دے نیں شعر
فضل آ جاندی اے آپے فکر فرمانے دی جاچ

کلام پیر فضل گجراتی

سودھن ہار

ڈاکٹر نبیلہ رحمن

مقصود پبلشرز

جیلانی سنٹر احاطہ شاہدریاں اردو بازار، لاہور

فون: 092-42-37115805، موبائل: 0300-4320521

کلام پیر فضل گجراتی

سبھے حق راکھویں

کلام پیر فضل گجراتی	کتاب داناں
ڈاکٹر نبیلہ رحمن	سودھن ہار
حلیمہ عمر	مکھ چتر
محمد سدھیر سائیں	کپوزنگ
27- اگست 2010ء	پہلی وار
800/- روپے	مئل

کلام پیر فضل گجراتی

گجرات دی دھرتی دے ناں

فضل وفاداری دے پتلے شہر میرے دے لوی
کچیاں گھڑیاں اُتے ٹھلن رکھن صدق پکیرا

فہرست

9	سیس نوائی	-1
17	قطبی تارا	-2
179	ڈونگھے پینڈے	-3
433	نکور اں	-4
569	پنجابی دا قطبی تارا	-5
711	ان چھپیا کلام	-6
747	پیر فضل ہوراں دا ہتھ لکھتی نمونہ	-7

سیس نوائی

پنجابی ادب دے شعری بھنڈار وچ غزل دی صنف چرکی وارد ہوئی۔ شاہ مراد (1702ء - 1627ء) نوں پنجابی غزل دا پہلا شاعر متھیا جاندا اے۔ شاہ مراد توں میاں محمد بخش (1907ء - 1830ء) تائیں پنجابی ادب دے کھیترو وچ غزل دا کوئی شاعر وکھالی نہیں دیندا۔ ایس دا موجب ساڈیاں دیسی شعری صنفاں نہیں، جیہڑیاں اسلوب تے مزاج دی پکھوں تغزل نال پڑتیاں ہوئیاں نہیں۔ میاں محمد بخش توں مگروں غزل دے دو وڈے شاعر ساہنے آؤندے نیں۔ مولا بخش کشتہ (1955ء - 1876ء) تے پیر فضل حسین گجراتی (22۔ اگست 1972ء - پہلی جنوری 1896ء) ادھ ویہویں صدی توں پنجابی شاعراں غزل ول رجواں دھیان دتا تے اج ایہہ شعری صنف پنجابی دیاں کلاسیکی شعری صنفاں ساویں تلمدی پئی اے۔ ایس دوران جیہناں شاعراں ناں کمایا اوہناں وچوں پھتے اردو توں پنجابی ول پرتے سن یاں اردو تے فارسی غزل دے مزاج توں متاثر سن، گنے چنے ناں نیں جیہناں غزل نوں پنجابی زبان دے مزاج تے آہنگ موجب لکھیا۔ پیر فضل گجراتی وی بھانویں اردو تے فارسی شاعری دے مزاج توں متاثر نیں، پر اوہناں فارسی تے اردو توں لا بھ چکدیاں اپنے لئی نویں راہ کڈھی۔ 'غزل' صنف دی اُساری وچ بھرواں حصہ پایا۔ غزل دا مہاندرا نکھاریا تے پنجابی غزل دے 'امام' اکھوائے۔

اک وڈے شاعر دے کلام دے اکھر اکھر اوہلے معیلاں دا جہان لکھیا ہوندا اے۔ پارکھ تے کھونج کاردا جتن تخلیق کار دے ذہن وچ وسدے جہان تائیں رسائی

اے۔ پیر فضل گجراتی دے شعری تے فکری جہان تائیں اپڑن لئی مقالے، مضمون تے کتاباں لکھیاں جاچکیاں نیں اتے لکھیاں جا رہیاں نیں۔ ایہہ سلسلہ او دوں شروع ہويا جد ویہویں صدی دے چوتھے دہاکے تک پیر فضل گجراتی ہوری مختلف اخباراں، رسالیاں، ریڈیو اتے سبھ توں ودھ مشاعریاں راہیں نامنا کھٹ چکے سن۔ اوہناں دی حیاتی وچ ای 13۔ اکتوبر 1960ء نوں خورشید ہمایوں دی ادارت وچ نکلن والے ہفت روزہ 'محب کسان' دا پیر فضل نمبر کڈھیا گیا۔ ایس نمبر وچ مختلف تنقیدی لیکھاں تے شعری سلاہنا توں اڈ پیر صاحب دی اک نعت، اک نعتیہ قصیدہ، اک نظم 'بیٹے سے' اتے پنج غزلاں شامل کیتیاں گئیاں۔

پنجابی ادبی اکیڈمی لاہور نے 1961ء وچ پیر ہوراں کولوں اوہناں دیاں غزلاں دا مسودہ چھاپن لئی منگیا تے پیر فضل ہوراں ایس نوں آپ چھپوان دی خواہش دا اظہار کر کے انکار کر دتا۔ مجموعے دا ناں 'مٹھیاں پیڑاں' سوچیا، پر نہ رکھ سکے۔ ایہدی وجہ اوہناں 29۔ اکتوبر 1962ء نوں سید نور محمد قادری ہوراں نانویں لکھے پتروچ انج بیان کیتی:

”مجموعہ غزلیات کی کتابت شروع ہے دُعا فرما دیں کہ یہ کلام خیر و خوبی سے انجام پذیر ہو جائے۔ میں نے اپنی کتاب کا نام 'مٹھیاں پیڑاں' تجویز کیا تھا، مگر اب اسے ترک کرنا پڑا کیونکہ معلوم ہوا ہے کہ بھارت میں چائن گو بند پوری کی ایک کتاب چھپی ہے جس کا نام اُس نے 'مٹھیاں پیڑاں' رکھ لیا ہے۔ اچھا اب کوئی اور نام تجویز ہو جائے گا۔“

بعدوں پیر صاحب ایہہ اناں ڈونگھے پینڈے رہیا۔ 1963ء وچ 8.5 x 5.25 سائز دے چھپے ایس مجموعے دے اندر لے صفحے اتے ایہہ جملہ درج اے:

”ڈونگھے پینڈے پیر فضل حسین فضل نے نقوش پریس لاہور سے چھپوا کر اشاعت کدہ گجرات سے شائع کیا۔“

ڈاکٹر محمد باقر نے 'جان پچھان' دے سرنانویں پیٹھ دیباچہ لکھیا، جس دے اخیر تے 14۔ اکتوبر 1962ء دی تاریخ درج اے۔ 'ڈونگھے پینڈے' دی اشاعت مگروں پیر فضل گجراتی ہوراں علمی تے ادبی منڈلیاں وچ پنجابی غزل گو دے طور اُتے ڈھیر نامنا کھٹی۔ دوجی وار ایہہ کتاب 1965ء وچ پیپلز پبلشنگ ہاؤس، لہور توں ملک عبدالرؤف ہوراں بغیر اجازت 4.5 x 6.5 سائز دی چھاپی، صفحے 184 سن۔ ڈھیر غلطیاں والے ایس ایڈیشن دے چھاپن تے پیر فضل ہوریں خوش نہیں سن ایہہ اظہار اوہناں 14۔ مئی 1971ء نوں ملک عبدالرؤف دے ناں لکھے خط وچ کیتا جیہدی اک نقل اوہناں نے حفیظ تائب ہوراں نوں وی کھلی اتے ایس معاملے نوں ویکھن لئی آکھیا۔ 1993ء وچ عزیز بگڈپو نے گجرات والے پہلے ایڈیشن دے سائز تے 159 صفحیاں اُتے ادھارت کتاب چھاپ دی۔ اصل وچ ایہہ کتاب پہلاں پنجابی فاضل اتے فیر ایم۔ اے پنجابی دے نصاب وچ شامل ہو گئی سی۔

'ڈونگھے پینڈے' دے پہلے ایڈیشن دے چھپن توں بعد پیر صاحب دی شہرت کھنڈی تے اُردو رسالے 'مہر و ماہ' نے اذکارِ فضل دے ناں نال خاص اشاعت دا اہتمام کیتا، جس وچ 'محب کسان' دے پیر فضل نمبر دیاں قریباً سبھے لکھتاں نے پنجالی (45) لیکھ شامل کیے گئے۔ منظوم خراجِ تحسین پیش کیتا گیا اتے کجھ نمونہ کلام وی دتا گیا۔ انج ایس نمبر دا پیر فضل دے کلام ول ناشران دی توجہ کروان وچ وی بڑا ہتھ ثابت ہويا، جیہدی وجہ اسان اُپر دس آئے آں۔

پیر فضل ہوراں دیاں غزلاں تے نظماں دا دوجا مجموعہ 120 صفحیاں تے ادھارت 'نکلوراں' 6۔ مارچ 1970ء نوں اشاعتِ ادب گجرات ولوں چھپ کے سامنے آیا۔ تقریظ، شریف کنجاہی ہوراں پیر فضل دے ہی اک مصرعے:

فضل قلم دے نال قرطاس اُتے نقشے سوز گداز دے کھج لیندائے

دے سرنانویں پیٹھ لکھی جس دے انت اُتے 15۔ اپریل 1967ء دی تاریخ درج اے

یعنی ایس کتاب نوں چھپن وچ تن ورھے لگے۔ ایس کتاب وچ تیلٹی (33) غزلاں، باراں (12) نظماں، 'جانی دلاں دے دے سرنا نویں ہٹھ تن کلاسیک شاعراں میاں محمد بخش، سید وارث شاہ اتے مولوی غلام رسول عالیپوری دی مدح اتے تن جوڑ بند۔ (۱) جوڑ بند غزل میاں محمد بخش (ب) جوڑ بند ابیات سائیں احمد علی (ج) جوڑ بند غزل ڈاکٹر فقیر محمد فقیر لکھے اتے میہ (30) دو بیتیاں، دو قطعے، دو بند اتے 'ڈار و چنے' دے سرنا نویں ہٹھ یاراں (11) شعر ایس وچ شامل کیچے نیں۔ ڈاکٹر منیر احمد سلجی 'پیر دی حیاتی' وچ لکھدے نیں:

”نکوراں نوں وی بہت پسند کیجا گیا تے غزل دے نال نال نظم کہن وچ

پیر ہوراں دی مہارت، خیال اڈاری تے قادر الکلامی نوں من لیا گیا۔“

پیر فضل گجراتی 22۔ اگست 1972ء نوں آخری سفر سدھارے تے مختلف

رسالیاں، اخباراں نے ہرکھیہ اکٹھاں وچ ایس مہان شاعر دے فن نوں خوب سراہنا

پیش کیتی۔ مضمون، نظماں تے تاریخی قطعے لکھے گئے۔ اوہناں دی یاد وچ مشاعرے

ہون لگے، ادبی مجلساں بنیاں تے ڈاکٹر رشید انور نے پیر فضل دی وفات توں بعد سبھ

توں پہلاں مہینہ 'پنجابی زبان' دا اک حصہ پیر فضل دے نانویں لایا تے ستمبر

اکتوبر 1974ء وچ اُردو ماہنامے 'مہر و ماہ' نے اک وار فیر یادگار فضل دے ناں نال

خاص شمارہ کڈھیا، جس وچ یادگاری مضمون، تاریخی قطعے، منظوم خراج تحسین، کجھ

یادگاری خط اتے پیر صاحب دا کجھ کلام وی چھاپیا۔

پروفیسر حفیظ تائب ہوراں 1981ء وچ پیر فضل دے کلام دا اوہ بھار جیہڑا

1972ء دے شروع دے دناں وچ پیر صاحب اوہناں دے سر پایا سی اوس وچوں

نعتاں، منقبتاں اتے مدحاں ترتیب دے کے بھرواں جائزہ لکھ کے 'قطبی تارا' دے ناں

نال زمیندار ایجوکیشنل پبلشرز گجرات توں چھپوایا۔

'پیر فضل گجراتی حیاتی..... فکر تے فن' دے سرنا نویں ہٹھ 1990ء وچ

سودھنہار نے ایم۔ اے پنجابی دا مقالہ پروفیسر حفیظ تائب ہوراں دی نگرانی وچ لکھیا سی۔ حفیظ تائب ہوراں کول موجود پیر فضل دے ان چھپے کلام دیاں کجھ ونگیاں ایس مقالے وچ پیش کیتیاں گیاں سن۔ 1998ء وچ ایہہ مقالہ ”حسن جمال غزل دا“ دے سرنا نویں ہٹھ شائع ہو یا تے شریف کنجاہی ہوراں ولوں گھلے گئے پیر صاحب دے کجھ اردو شعروی ایس کتاب وچ شامل کیتے گئے۔ پیر صاحب دے ایہہ اردو شعر حفیظ تائب ہوراں نے (سودھنہار دے حوالے نال) ’پنجابی دا قطبی تارا۔ پیر فضل دا باقی ماندہ کلام وچ وی درج کیتے نیں۔

مہینہ وار ’لہراں‘ نے نومبر دسمبر 1998ء دا سا نچھا شمارہ، پیر فضل نمبر چھاپیا، جس وچ پہلے شماریاں دے پیر فضل نمبر اں دی طرح نہ صرف پیر فضل دی حیاتی، فن تے فکر بارے بھرویں مضمون، منظوم خراج تحسین تے پیر فضل دی شخصیت نال جڑیاں یاداں نوں سانھیا گیا، سگوں ایس خاص نمبر اہیں پیر فضل دے کلام وچلیاں کجھ بھلاں داوی تھوہ لگا۔ سید نور محمد قادری ہوراں دے لیکھ پیر فضل دی اپنے کلام تے دوجی نظر وچ نور ہوراں اپنی پیر فضل نال ہون والی خط و کتابت دی روشنی وچ ایہہ لیکھ لکھیا جس وچ اوہناں پیر صاحب دیاں ’ڈونگھے پینڈے‘ تے ’نکوراں‘ دیاں غزلاں وچ کیتیاں تبدیلیاں تے اصلاحاں بارے دس پائی اے۔ ایس بارے اوہ لکھدے نیں:

”پیر فضل ہوراں جدوں اپنے کلام دے مجموعے ’ڈونگھے پینڈے‘ تے ’نکوراں‘ مرتب کیتے تے اپنے کلام وچ کافی کانٹ چھانٹ توں کم لیا۔ اکثر شعراں وچ صرف لفظی تبدیلی ای کیتی پر کئی اچھے خاصے شعر بالکل ای کٹ دتے نیں۔ اوہناں دی ایس کانٹ چھانٹ دے نتیجے وچ کئی شعرتے پہلے نالوں وی من موہنی شکل اختیار کر گئے نیں پر کتیاں دا پہلا روپ وی اوہناں دا ساتھ چھڈ گیا۔“ (لہراں: پیر فضل نمبر، ص 151)

پیر فضل گجراتی ہوراں دیاں یاداں، چٹھیاں، اوہناں دی شخصیت تے شاعری بارے لکھے لیکھاں اتے اوہناں دے ان چھپے کلام (قومی شاعری، ساتی نامہ اتے کجھ چومصرعیاں اتے مدحیہ نظماں) نوں 'پنجابی دا قطبی تارا پیر فضل گجراتی دیاں ان چھپیاں چیزاں' دے ناں نال جنوری 2001ء وچ پروفیسر حفیظ تائب ہوراں ترتیب دتا۔ ایس کتاب وچ شریف کنجاہی ہوراں دا لیکھ 'گلاں پیر فضل دیاں' بہت اہم اے، ایہدے وچ کنجاہی ہوراں ڈاکٹر منیر احمد سلجج دے مضمون 'پیر دی حیاتی' دا ذکر کیتا اے، جیہڑا 'لہراں' دے پیر فضل نمبر وچ چھپیا اتے اوس دے صفحہ 127 اُتے یوسف گجراتی دی شاعری تے پیر فضل نال اوہناں دے تعلق بارے جانکاری دتی اے۔ شریف کنجاہی ہوراں دا خیال اے کہ ایہہ کلام یوسف گجراتی دا نہیں، سگوں پیر فضل دا اے۔ یوسف گجراتی نے تحریف کر کے اپنا بنایا سی۔ ایہہ ایس لٹی وی اہم اے کہ اوہناں شعراں وچ پیر صاحب اپنے والد محترم دا ذکر کیتا اے۔ شریف کنجاہی لکھدے نیں:

”میرے خیال وچ تے پرت آؤندی یاد دے مطابق ایہہ نظم پیر ہوراں اودوں لکھی سی جدوں پیر مقبول شاہ دی وفات نے بھراواں نوں گلے اُلاہے تھک دین تے مجبور کیتا سی تے ایس دا اظہار مدحیہ شعراں راہیں کیتا گیا سی۔ اس دا ذکر مرحوم مرتضیٰ ہوراں اڈدا اڈدا کیتا سی، جیہڑے پیر فضل ہوراں دی پچھی دے پترن۔ شعر گھر وچ ای کدھرے سنا کے گئے سن تے ہُن جدوں اوس بیاض دی اک نقل ویکھن دا اتفاق ہو یا اے گل بتر کے ساہنے آگئی اے جے یوسف حجام نے کسے غرض پاروں ایہناں شعراں تے قبضہ کر لیا سی تے:

دُنیا اُتوں رخصت ہوئے اک مقبول الہی

فضل استاد مرے تے والد ماجد قبلہ گاہی

دے دو جے مصرعے وچ اوس نے 'تے' نوں 'دے' نال بدل دتا سی۔“

انج پیر صاحب ہوراں دے کلام بارے نہ صرف ہویاں بھلاں ساہمنے آیاں، سگوں حفیظ تائب ہوراں کول جتاں وی کلام سی ایس کتاب راہیں اوہ وی چھپ کے ساہمنے آگیا۔ اک گھاٹ ہمیشہ محسوس ہوندی سی کہ پنجاہ ورہیاں تیک غزل دی زلف سنوارن والے اُج کوئی شاعر دا کلام اک تھانویں نہیں سو دھیا جا سکیا، ہتھلی کتاب وچ اساں کوشش کیتی اے جے اوہناں داہن تیکر بھالیا جان والا کلام ساہنیا تے سو دھیا جاسکے۔ ایہدے وچ نہ صرف پہلے چھپن والا سارا کلام اے، سگوں پیر صاحب دی اپنی ہتھ لکھی 'بیاض' نوں مکھ رکھ کے قلم زد کیتے اتے اصلاح کیتے شعراں نوں وی حاشیے وچ درج کینا گیا اے۔ ایہہ بیاض وڈے رجسٹر دے فل سکیپ پیپر دی نوٹو کاپی تے مشتمل اے۔ 'ڈونگھے پینڈے' وچ پیر صاحب ہوراں دی غزل دا مقطع اک شعر دے طور تے درج سی:

جہڑا چار گھڑیاں بیٹھا کول اوہدے ، آخر کار منناں پیا اوہنوں
ایس چودھویں صدی وچ فضل ورگے کدھرے ہن ور لے اللہ لوک ملدے
ایہہ پوری غزل ہن پیر فضل ہوراں دے ان چھپے کلام وچ درج کیتی گئی اے۔ انج ای 'ٹکوراں' وچ 'ڈار وچھنے' سرنانویں پٹھ پیر صاحب کجھ پھٹکل شعر دتے سن۔ ہتھلی کتاب وچ بیاض مطابق جیہڑیاں پوریاں غزلاں سن اوہ شعری ترتیب نال دتیاں نہیں تے 'ڈار وچھنے' وچوں اوہ شعر خارج کردتے نیں۔

'کلام پیر فضل گجراتی' نوں سگر یہہ کرن لکیاں زمانی ترتیب نوں مکھ نہیں رکھیا۔ 'قطبی تارا' جیہڑا زمانی اعتبار نال 'ٹکوراں' توں بعد دا اے، پر ہتھلی کتاب وچ پہلاں رکھیا اے۔ ایہدی وجہ 'قطبی تارا' وچ موجود تقدس اے تے ایس تقدس دی اولیت تے فوقیت دے تقاضیاں نوں پورا کردیاں پہلے دے رہے آں۔ غزل دے دوویں مجموعے 'ڈونگھے پینڈے' تے 'ٹکوراں' اپنی پرانی زمانی ترتیب نال نیں، فیر پیر صاحب بارے حفیظ تائب ہوراں دی سو دھی ہوئی کتاب 'پنجابی دا قطبی تارا'..... پیر فضل دیاں ان چھپیاں لکھتاں درج اے۔ ایہہ کتاب اوس کلام تے مشتمل اے جیہڑا حفیظ تائب

ہوراں کول موجودی یا اوہناں اکٹھا کیجاسی۔ آخر اُتے ان چھپیا کلام اے، جس وچ سولھاں (16) غزلاں، اک قطعہ، ساگرہ تے لکھی اک نظم اے کجھ جوئے شامل نیں۔

ان چھپیا کلام اے پیر فضل دی بیاض چوں ہتھ لکھتی نمونے آخر تے شامل کیجے گئے نیں۔ آس اے، اس کارنال پیر فضل دے سارے کلام دی سانجھ ہو جاوے گی۔ اوہ محبتاں وٹن والے ایسے وضع دار تے خلوص نال پڑ چے بندے سن کہ بے شمار لوکاں دیاں خوشی تے کامیابی دے لمبیاں نوں شعری صورت وچ ڈھال کے اپنی قادر الکلامی دا ثبوت دیندے سن۔ پیار وٹن دے سن، ایس لئی اوس شاعری وچوں کجھ گھاٹ ہو سکدی اے پر اسوں خلوص نال کوشش کیجی اے کہ سارا کلام سانجھا جاسکے۔ ایس سانجھ وچ پیر فضل دے پر یوار نے ڈھیر ہتھ وٹن دیاں۔ رنج پروہن چاری کیجی۔ خاص کر کے اسلام آباد وسندی پیر فضل دی دھی مسعودہ گیلانی (جیہڑیاں آپوں وی بڑی چنگی شاعرہ نیں) تے اوہناں دے تخلیق کار ذہین، فطین پتر عرفان احمد عرفی اے گجرات وسندی پیر فضل دے دو بچے دوہترے زبیر جیلانی تے اوہناں دے پر یوار نے، عرفان احمد عرفی ہوراں پیر فضل دی شخصیت تے فن تے اک کتاب لکھی اے، جس وچ نہ صرف اوہناں اپنے نانا (لالہ جی) نال محبت دا اظہار کیجا اے، سگوں اوہناں دا سارا کلام سانوں پیش کر کے ایس محبت نوں وٹن دیاں وی اے اسوں پیر فضل تے اوہناں دے سارے پر یوار دیاں محبتاں دا قرض پیش کیجا اے، پر محبتاں قرض نہیں فرض ہوندیاں نیں۔ ایس فرض دیاں بھلاں چکاں میرے نانویں اے، اصلاح تے متاں دیاں راواں سر متھے تے۔ ایہناں گزارشاں نال پنجابی غزل دے امام دا کلام پیش اے۔

ڈاکٹر نبیلہ رحمن

شعبہ پنجابی

پنجاب یونیورسٹی اور یونیورسٹی آف ایٹل کالج، لاہور

18۔ جون 2009ء

قطبی تارا

فہرست

22	غضنفر علی گل	☆ ابتدائیہ
23	حفیظ تائب	مرتب و لوں
26	حفیظ تائب	جائزہ
39		حمد
40		حمدیہ قطعے
		<u>نعتاں</u>
43	بھلیو بھلی وچ جگ دے ہین سوہنے، سوہنے نہیں پر میری جناب اور گے	
45	دو لفظاں دے وچ کسے طرح پیغام سمایا نہیں جاندا	
47	چلیا اے جے کر دینے تے لے چلے نال مجھ عاجز خستہ جان تائیں	
49	کدوں طالع ہون بیدار ویکھاں	
51	ہے دنیا دیدی طالب تمامی	
53	محمدی جہان اندر نہ جے جلوہ گری ہوندی	
55	کائنات دی زینت تے ثمر شیریں ابراہیم دے باغ پروار دیا	
57	مصطفیٰ دے پاک دروازے تے جہڑے آگئے	
59	امت عاصی دار کھوالا نبی سہارا کملی والا	
61	موہ گتیاں عالم سارے نوں مدنی سرکار دیاں گتیاں	

- 63 جھولا ٹھلایا غارِ حرا و آلوں اُجڑے چمن چھنے پُر بہار کیجے
- 65 کس دے سر لولاک داتا ج دھریا مولا و کھری شان بنائی کس دی
- 67 کوئی اُونے والا دُنیا تے آیا نہیں تیرے ہار نبیؐ
- 69 میں ٹر بلحا دے ول پواں جے کرے نصیبیا وریاں
- 71 سُورج وانگ روشن سارے جگ اُتے، او جھل نہیں کوئی شانِ عظیم تیری
- 72 جہڑے مانگت محمدؐ دی گلی پہنچے خالی کاسیاں دے تائیں پور نکلے
- 74 نوری نبی کریمؐ دا گھر نوری، نوری گھر دے درو دیوار نوری
- 75 واہ وا حلیمہؓ تیرے تے اُج کرم کمایا جانا اے
- 77 ترجیع بند نعتیہ
- 79 عید میلاد مبارک
- 81 حلیمہ سعدیہؓ دے گھر حضورؐ دے آون اُتے
- 82 حضورؐ دا پہلی وار اجو نال جانا (مثنوی)
- 90 چڑھ چڑھ چٹا (سوہلے)
- 93 ربیع الاول (مسدس)
- 97 جن (مسدس)
- 101 معراج شریف (دوہڑے)
- 103 رشاں (دوہڑے)
- 108 سکاں
- 110 سلام سلیمی
- مدح، منقبت
- 115 جناب آمنہؓ خنی

- 116 جناب حلیمہ رضی اللہ عنہا
- 118 پاک سبطین رضی اللہ عنہم
- 119 حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ
- 121 (چومصرع) شمشیر اسلام دی
- 123 زہرا رضی اللہ عنہا دالال
- 125 (مسدس) حضرت عمر رضی اللہ عنہ
- 127 حضرت ایوب انصاری رضی اللہ عنہ
- 129 حضرت بلال رضی اللہ عنہ
- 137 حضرت حسان بن ثابت رضی اللہ عنہ
- 139 سید علی ہجویری داتا گنج بخش رضی اللہ عنہ
- 142 حضرت غوث الاعظم رضی اللہ عنہ
- 155 خواجہ خواجگان حضرت معین الدین چشتی رضی اللہ عنہ
- 157 سید کبیر الدین شاہ دولہ گنج بخش دریائی رضی اللہ عنہ
- 164 حضرت نوشاہ گنج بخش رضی اللہ عنہ
- 166 تاریخ وصال سائیں کرم الہی رضی اللہ عنہ صاحب عرف سائیں کانواں والا
- 167 قاضی سلطان محمود رضی اللہ عنہ
- 170 قاضی عبدالحق قادری جلاپوری رضی اللہ عنہ
- 172 غازی علم دین شہید لاہوری رضی اللہ عنہ
- 174 کامل لوک
- 176 چومصرع
- 177 ایثار

ابتدائیہ

پیر فضل گجراتی بلا مبالغہ چودھویں صدی ہجری دے پنجابی غزل گو شاعراں دے پیر سن تے اوہناں دا ایہہ کہنا ہے ”فضل ہوراں نے بدل دتا اے پنجابی دارنگ“ کوئی رواجی شاعرانہ پھونڈ نہیں سی حقیقتِ حال دا اک اظہار سی، جس نوں دوسرے اوہناں نالوں زیادہ مندے سن۔ پر بہت گھٹ لوکاں نوں پتا اے جے پیر صاحب نعت وی او سے پدھر دی لکھدے سن تے ایس دا وڈا کارن ایہو رہیا اے جے ’ڈونگھے پینڈے‘ دی طرح دا اوہناں دیاں نعتاں دا کوئی مجموعہ لوکاں دے سامنے نہیں سی آیا۔ اوہناں اپنی زندگی وچ ایہہ مجموعہ ترتیب دینا شروع کیتا سی تے ایس داناں وی تجویز کر دتا سی پر صحت خراب ہو جان پاروں تے فیروعدے دے ہر تے آجان ہتھوں اوہ اپناں نعتاں دی ایہہ ڈالی آپ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دے حضور کتابی شکل وچ پیش نہ کر سکے، جس نوں آج زمیندار ایجوکیشنل ایسوسی ایشن دا اشاعتی شعبہ سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم دے حضور وی تے حضور دیاں نعتاں نال دلچسپی رکھن والے مسلماناں اگے وی پیش کرن دی سعادت پندرھویں صدی ہجری دے آغاز ہو جان دے حوالے نال حاصل کر رہیا اے۔ پندرھویں صدی ہجری نوں جی آیاں آکھن واسطے ادارے کول ایس توں وڈا نذرانہ کوئی نہیں سی تے حضور دے ذکر نالوں اچے مل دا نذرانہ ای نہیں خزانہ وی سوچئے تے ہو وی کیہ سکدا اے۔

غضنفر علی گل

صدر مرکز تحقیقات اسلامیہ، گجرات

مرتب و لوں

1972ء دے شروع دا کوئی دیہاڑا سی جدوں میں پیر ہوراں (اللہ کریم اوہناں تے اپنیاں خاص رحمتاں نازل فرمائے) دی خبر لین اوہناں دے گھر حاضر ہويا۔ اوہ بیماری پاروں خاصے کمزور ہو گئے سن، پر مینوں ویکھ کے کھڑ گئے تے آکھن لگے: ”یار بڑا چنگا ہويا اے، جیہڑا توں آ گیا ایں۔ میں تینوں بڑا یاد کر رہیا ساں“۔

حالی مینوں پٹھیاں کجھ منٹ گورے سن کہ فرمایو نہیں: ”یارا! ایہہ ساہمنی الماری تے کھول“۔ میں اٹھ کے الماری کھولی تے آکھیو نہیں: ”وچار لے خانے وچ رکھی ہوئی اوہ نیلی پوٹلی کڈھ لیا“۔ میں پوٹلی کڈھ کے اوہناں دے کول منجی تے لیا رکھی۔ اوہناں اوہ پوٹلی میرے ول ودھانڈیاں ہوياں فرمایا: ”ایہہ نیلا کپڑا جیہڈے وچ کاغذ بچھے ہوئے نیں، سید فضل شاہ نواں کوٹی دی چادر دا ٹوٹا اے تے ایہہ میں اگوں تینوں تبرک دے طور تے دینا واں۔ ایس کپڑے وچ جیہڈے کاغذ نیں اوہ میریاں نعتاں نیں تے ایہناں نوں بنا سوار کے چھپوان دا انتظام کریں“۔ میں عاجزی نال عرض کیتی: ”پیر صاحب! میری کیہ اوقات اے جے تہاڈے کلام نوں بناواں سواراں“۔ ایہہ سن کے فرمایو نہیں: ”میرے وچ ہُن نظر ثانی دی ہمت نہیں تے ایہہ کم توں بڑے سوہنے طریقے نال کر لیں گا۔۔۔“ اتھے میں ایہہ گل ظاہر کرنا ضروری سمجھناں کہ پیر ہوری

میرے بچی مچی دے اُستاد سن تے 1957ء وچ (جدوں میں نوکری دے سلسلے وچ گجرات رہندا ساں) میں اوہناں نوں اپنیاں پندرہاں سولاں پنجابی نعتاں وکھائیاں سن تے اوہناں نعتاں تے پیر ہوراں کدھرے کدھرے اصلاح وی فرمائی سی..... ایہہ وکھری گل اے جے پیر ہوراں زندگی بھر مینوں اپنا عزیز دوست تے نکا بھرا سمجھیا، شاگرد نہیں پر میں اوہناں نوں ہُن تیک دلوں بجانون اُستاد تسلیم کرناں۔

سید فضل شاہ نواں کوٹی دے تبرک تے پیر فضل حسین فضل گجراتی دی امانت دا بھار چُک کے میں رخصت ہون لکھیاں پچھیا: ”تہاڈی ایس کتاب دا دیباچہ کیمہدے کولوں لکھوایا جائے؟“ جواب وچ مسکراندیاں ہویاں فرمایوں نیں۔ ”لاہور وچ اوہ جیہڑا حفیظ تائب اے اوہدے کولوں ایہدا دیباچہ لکھوالینا“۔ میں عرض کیتا ”حفیظ تائب تہاڈا بچہ اے، اوہدے کولوں دیباچہ لکھوانا مناسب نہیں۔ اُنج وی تہاڈی کتاب دا دیباچہ کسے وڈے بندے کولوں لکھوانا چاہیدا اے“۔ ایہہ سن کے پیر ہوراں فرمایا: ”میں جو گجھ آکھیا اے سوچ سمجھ کے آکھیا اے۔ ایس کلام دا بھجا حصہ نعتیہ اے تے اوہ بندہ ایہدے بارے جو گجھ لکھے گا، ٹھیک ہووے گا۔ میں سر جھکا دیتا تے اجازت لے کے رخصت ہویا۔

8۔ مارچ 1972ء نوں پیر ہوراں دا نوجوان نواسہ تے سچا شاعر سہیل تبسم جیلانی اللہ نون پیارا ہویا۔ اوہدی موت دے صدے نال پیر ہوری بالکل ڈول گئے تے اخیر 22۔ اگست 1972ء نوں بیوی بچیاں، سنگیاں سیناں، یاراں دوستاں تے شاگرداں عزیزاں وٹوں مونہہ موڑ کے سچے تے مہربان رب دی جناب وبل فر گئے۔ اللہ کریم اوہناں واسطے آخرت دیاں منزلاں آسان فرمائے تے اوہناں نون سدا اپنیاں رحمتاں دیاں جوہاں وچ رکھے۔

چھان پھٹک پچھوں میں اوہناں دے کلام نوں دو حصیاں وچ وٹ دتا اے

تے ایہناں دوہیاں وچوں نعت منقبت والا حصہ 'قطبی تارا' دے ناں نال پیش کینا
 جارہیا اے۔ آؤ دُعا کریئے جے ایہہ نعت منقبت عزتاں والے رب دی بارگاہ وچ
 قبول ہو کے نبی پاک ﷺ اوہناں دے اصحاباں تے دوجیاں بزرگاں دی خدمت وچ
 پیش ہووے تے پیر ہوراں واسطے صدقہ جاریہ تے ممدوحاں دے قُرب دامو جب بنے
 تے اوہناں دا ایہہ مان قائم رہوے:

چٹھی ہتھ وچ لے کے بخششاں دی فضل باغ رضوان ول ٹری جانا ایں
 اَنج عرصہ محشر دے وچ تیرے کم آگئی مدح سرائی کس دی
 دوجے مجموعے واسطے پیر ہوراں دے ہمعصر بزرگاں عالماں تے شاعراں
 دیاں مدحاں، دس غزلاں، گجھ قومی نظماں، جوٹے تے پھنکل نظماں رکھ لیاں گئیاں
 نیں۔ اللہ کرے اوس مجموعے دے چھپن دی وی نوبت چھیتی آوے تے میں چھیتی
 چھیتی سُرخرو ہوواں۔ پیر ہوراں دوستاں، یاراں دیاں فرمانشاں تے وی کئی نظماں
 لکھیاں سن تے میرا خیال اے پئی اوہناں وچوں کوئی چیزاں پیر ہوراں دے دتے
 ہوئے کاغذاں وچ نہیں۔ متراں اگے عرض اے پئی جس جس کول پیر ہوراں دی لکھی
 ہوئی کوئی چیز ہووے اوہ مینوں تھلے لکھے ہوئے پتے تے گھل دیون، تاں جے اوہناں
 دے شکرے نال اوہ پیر ہوراں دے چھیکو لے مجموعے وچ شامل کیتیاں جاسکن۔

حفیظ تائب

1981ء

جائزہ

حضور اکرم ﷺ دے مبارک ذکر نون کائنات دی تخلیق دا سرناواں آکھیا جاوے تے کوئی مبالغہ نہیں ہووے گا۔ ایہہ ذکر تخلیق دے مڈھلے معصوبیاں وچ شامل سی تے اللہ تعالیٰ نے گن دا حکم دین توں خبرے کتاچر پہلوں سارے نبیاں کولوں حضور دی تائید دا وعدہ لیا سی۔ سورہ آل عمران دی اکیاسیویں آیت وچ ارشاد ہويا: ”تے یاد کرو جدوں اللہ نے پیغمبراں کولوں عہد لیا پئی جدوں میں تہانوں کتاب تے حکمت دیواں تے پھیر تشریف لیاوے تہاڈے کول اوہ رسول جیہڑا تہاڈیاں کتاباں دی تصدیق فرمائے تے تسمیں ضرور اوہدے تے ایمان لیاوانا تے ضرور اوہدی مدد کرنا“۔

پھیر باری تعالیٰ نے ”ورفعنا لک ذکرک“ (اساں تہاڈی خاطر تہاڈے ذکر نون اُچیاں بخشی) فرما کے آپ دے ذکر پاک نون تاریخی تے جغرافیائی حدان، رنگاں تے نیلاں دے فرقاں تے زبان ادب دے پیمانیاں توں اُچا قرار دتا:

کیا اے رب تعالیٰ نے خود ذکر بلند محمدؐ دا

جد تک خدائی قائم اے قائم نہیں اوہدیاں سروریاں (پیر فضل)

امت دے شاعراں وی حضور دے ذکر خیر وچ بھرواں حصہ پایا تے آپ دی مدح نے آپ دی مبارک حیاتی دے وچ ای باقاعدہ فن دی صورت اختیار کر لئی۔ جاہلیت تے اسلام دونوں زمانیاں دی نمائندگی کرن والے شاعراں حضرت حسان بن

ثابت، حضرت کعب بن زہیر، حضرت عبد اللہ ابن رواحہ، حضرت عبد اللہ بن زبیری، حضرت کعب بن مالک، حضرت عباس بن مرداس نے مدح رسول دے معیار مقرر کیتے۔ ایہناں بزرگاں دی شاعری اسلام دی تحریکی جدوجہد دے عکس دکھاندی اے تے اوہد ابیادی مقصد اسلام تے حضور پاک دی تائید تے دفاع دے نال نال اسلام دشمنان دی ننڈیا کر کے اوہناں نوں اخلاقی پکھوں زیر کرنا ہوندا سی۔ حضرت حسان جے عرب دے رواج موجب مشرکاں دی اوہناں دے نسب دے حوالے نال ہجو کردے سن تے حضرت عبد اللہ بن رواحہ اوہناں نوں گمراہی تے بے دینی دے طعنے دیندے سن۔

حضور نبی کریم ﷺ دی مبارک حیاتی اک اجیہا اچا سچا معیار اے جیہدے حوالے نال ہر دور وچ انسانی کائنات دا مطالعہ کیتا جاسکدا اے۔ کائنات دے خالق نے ”لقد کان لکم فی رسول اللہ اسوۃ حسنہ“ (اصل وچ تہاں لوکاں لئی رسول اللہ دے اندر اک بڑا سوہنا نمونہ اے) تے ”وما ارسلناک الا کافۃ للناس“ (اساں تہانوں ساریاں انسانی نسلاں واسطے گھلیا) فرمایا تے حضرت عائشہ نے ”کان خلقہ القرآن“ (آپ دا خلق قرآن سی) آکھ کے آپ دی حیاتی تے کتاب اللہ نوں اک مک دیا..... ایسے لئی نعت گو آپ دی سیرت دے نوری جھلکارے دکھا کے انساناں دا دھیان زندگی دیاں سوہنیاں تے سچیاں قدراں ول لاون دا آہر کردا اے تے انج انسانی معاشرے نوں صاف ستھرا تے سوہنا بنان وچ حصہ پاندا اے۔ نعت راہیں حضور دی تعلیم تے منشور دے نین نقش وی نمایاں کیتے جاندے نیں، جیہدی بدولت حسن تے خیر تے مبنی معاشرہ دُنیا تے ابھریا۔ انسانیت تے حقیقت دی راہ تے ٹرنا سکھیا۔ زندگی حقیقی معنیاں وچ زندگی بنی تے جارج برنارڈ شاہ نے اعتراف کیتا: ”میرے نزدیک محمد ﷺ دا دین ای ای اک اجیہا دین اے جس وچ ہر زمانے دیاں ضرورتاں نوں پورا

کرن دی صلاحیتاں موجود نہیں۔“ آپ نے اپنے منشور تے عمل کر کے اوہ مساوات قائم کیتی کہ مائَن بی نوں آکھنا پیا: ”مُسلماناں دے نسلی امتیاز مٹان وچ اسلام نے جیہڑی کامیابی حاصل کیتی اے اوہ اوہدی بڑی وڈی اخلاقی فتح اے تے موجودہ دُنیا اسلام دے ایس اُصول نوں اپنان دی بڑی سخت ضرورت محسوس کر رہی اے، نیولین، کارلائل، گوئے تے کین ورگے مفکراں وی آپ دے دین دی جامعیت تے افادیت دا اقرار کیتا۔ پیر فضل گجراتی دی نظر وچوں نویں مفکراں دے افکار ضرور گزرے ہون گے تے اوہناں آکھیا:

اک روز فضل ہر طبقے نے من اوہنوں رہبر لینا اے
 ہر طبقے دے وچ ہون پیاں اُج شاہ ابرار دیاں گلاں
 پیر ہوری نعت گوئی دے امام حضرت حسان بن ثابت نوں خراج عقیدت
 پیش کر دیاں ہویاں اپنا سلسلہ اوہناں دی لڑی نال اِنج میلدے نیں:
 جاچاں ایس تلمیذ نے سکھیاں نیں الرحمن کولوں نعتاں کہن دیاں
 طرزاں رُوح الامین نے دیاں نیں لہنوں رُوبرو نبی دے بہن دیاں
 نعت گو نیں روشن خیال جہڑے فیض یافتہ ایسے چراغ دے نیں
 نعت خوان وچ دُنیا دے فضل سارے خوش نوا پنچھی ایہدے باغ دے نیں

پیر فضل گجراتی نے پنجابی دی پوری شعری روایت نوں جذب کیتا ہو یا سی۔ اوہناں دی نظر اُردو، فارسی تے عربی دی ادبیات تے وی سی تے نویاں علماں توں وی اوہناں اکھ نہیں مٹی سی۔ ایسے پاروں اوہناں دی نظر وچ ڈونکھیائی تے وسعت آگئی سی۔

پیر ہوراں جدوں پنجابی شاعری شروع کیتی اودوں نعتیہ شاعری وچ اک پائے منظوم سیرت نگاری دا چرچا سی تے دوجے پائے خالص محبت تے عقیدت دی بُیاد تے لکھیاں جان والیاں کافی ورگیاں نعتاں بہت مقبول سن۔ کافی یا گیت دے رنگ

وچ نعتاں لکھن والیاں دی نمائندگی اودوں راقب قصوری کردے سن، پر پیر ہوراں دی طبیعت شروع توں ای وکھریاں رہواں تے ٹرن دی عادی سی۔

شروع شروع وچ پیر ہوری، احمد علی سائیں کولوں ضرور متاثر سن۔ تاہیوں پہلاں غزلاں تے 'چن' ورگیاں نعتیہ نظماں اوہناں سائیں ہوراں دے رنگ وچ لکھیاں۔ افضل پرویز ہوراں تے اوہناں نوں سائیں دا باقاعدہ شاگرد قرار دتا اے۔ اوہ اپنی کتاب 'کہنداسائیں' دے صفحہ 34 (مطبوعہ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور، اگست 1978ء) تے لکھدے نیں: "پیر فضل گجراتی مرحوم نے اک واری میرے نال گلاں کردیاں راو پینڈی دا ذکر کرن ویلے راو پینڈی نوں 'پنڈی شریف' آکھیا تے میرے پچھن تے کہیا کہ اوہ شہر میرا استاد خانہ ایں۔ سائیں احمد علی دا شہر"۔ میرا گوڑے اے پئی پیر ہوری سائیں ہوراں نوں اپنا معنوی استاد من دے سن تے ایسے جذبے نال اوہناں ایہہ گل آکھی ہووے گی۔ کیوں جے اوہناں دے سائیں ہوراں کولوں باقاعدہ اصلاح لین دی کوئی شہادت نہیں ملدی۔ میں اوہناں کولوں کئی وار اوہناں دی ادبی زندگی بارے پچھ گچھ کیتی۔ اوہ اُردو کلام تے مرزا نثار حسین مبصر دہلوی کولوں اصلاح لین دا ہر وار ذکر کردے سن تے جے اوہناں پنجابی وچ سائیں ہوراں کولوں اصلاح لئی ہوندی تے ایس گل دا ذکر ضرور کردے۔ 'ابیات سائیں احمد علی' پہلی واری اوہناں دی نگرانی وچ ای گجراتوں چھپی سی تے اوہدے وچ وی ایس گل دا کوئی اشارہ نہیں ملدا۔

مولوی غلام رسول عالم پوری تے میاں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ توں وی اوہناں بہت فیض لیا تے نعت وچ اوہناں مولانا جامی، مولانا حالی، مولانا ظفر علی خان تے علامہ محمد اقبال کولوں وی اثر لیا۔ سید وارث شاہ دا کیتا ہویا قصیدہ بُردہ شریف دا ترجمہ ویکھن دا وی میرے اگے کئی وار ذکر کیتا۔ چودھری سر شہاب الدین دا کیتا ہویا مسدس حالی دا

ترجمہ وی اوہناں دی نظر وچوں گزریا سی۔ ابر وارثی تے اعظم چشتی دیاں نعت خوانیاں
وی اوہناں سُدیاں سن۔ ایہناں سبھ چیزاں نوں اوہناں طبعیت دا حصہ ضرور بنایا، پر نعت
لکھدیاں ہویاں اپنا نویکلا رنگ کڈھیا۔

پیر فضل گجراتی اک غزل گودی حیثیت نال ساہنے آئے تے ایہہ گل ہن منی
جا چکی اے کہ نویں پنجابی غزل دے جیہڑے سوہنے سوہنے تے اُچے اُچے محل اج پئے
اُسر دے نیں اوہناں دی بُیاد پیر ہوراں رکھی سی، پر ایس حقیقت دا اُجے گھٹ لوکاں
نوں پتا اے پئی پنجابی نعت دیاں نویاں منزلاں دی نشاندہی وی پیر ہوری ای کر گئے
ہوئے نیں۔ 'قطبی تارا' ایس گل دے ثبوت دے طور پیش کیتا جا رہیا اے۔

پیر فضل تے غزل دا ساتھ نعت وچ وی نہیں ٹنڈا تے اوہناں دی نعت وچ
وی غزل تھاں تھاں اپنی سوہنی جھلک دکھاندی نظر آوندی اے۔ غزل دی رمزیت تے
تشبیہاں استعارے نعت نوں اک عجب اثر تے کیف وچ ڈبی ہوئی فضا مہیا کر دے
نیں:

چھپ کے کئی واری اوہدی بزم اندر بہنا پے جاندا اے پتاں ورگیاں نوں
جا کے کئی واری اوہدی بزم اندر دیوے پئے بالن آفتاب ورگے
اُجے ہن کجھ ہجر دے سال باقی اُجے دور نیں ساعتاں وصل دیاں
اُجے فضل تیرے کچے اتھرو نیں اُجے ہوئے نہیں سُرخ عناب ورگے

دو لفظاں دے وچ کسے طرح پیغام سمایا نہیں جاندا
کیہ کراں صبا نوں کول اپنے کجھ چر کھلویا نہیں جاندا
نعت عشق دے سچے جذبے وچوں ابھردی اے، پر نعت غزل نہیں ہوندی۔
ایہدے وچ عشق دے نال نال ادب تے شریعت دیاں حداں دا پاس لازمی اے۔ کئی

پرانے شاعراں دا کلام ایسے واسطے ناقص سمجھیا گیا کہ اوہدے وچ رسالت دے منصب دا احترام نہیں کیجا گیا۔ پیر ہوراں دی نعت وچ عشق تے شریعت ہم قدم نظری آؤندے نیں تے کدھرے رسالت تے الوہیت دیاں حداں گڈ مڈ نہیں ہوندیاں۔
ایہہ احتیاط ای نعت دی جان اے:

ہے جتھوں تک خدا دی بادشاہی
ہے اوتھوں تیک تیرا نامِ نامی

کس نے رُف دے اوپر بیٹھ کے تے کیجا طے ملکوت ناسوت تائیں
ڈنکے وچ جبروت دے کدھے وچ پئی وچ لاہوت دہائی کس دی

تینوں مولا خلعت دینی اے محشر دے وچ شفاعت دی
بنیاں نے رل بل دھرنی اے سر تیرے تے دستار نبی

ظاہر دے اسباب میسر، باطن دے وی کول خزانے
ایہہ پر کملی اندر کردا رہیا گزارا کملی والا

بنیاں دے سردار دا آخری خطبہ انسانی مساوات دا اوہ منشور اے، جس وچ
آدمی دے احترام تے بھائی چارے دی اوہ دُنیا نظر آؤندی اے، جیہدا تصور وچ ممکن
نہیں سی۔

ایدوں ودھ کے درد، سوز تے خلوص والی آواز دُنیا دے کٹاں نے نہ کدی
سنی سی تے نہ ای سنن گے۔ ایہہ آواز اودوں اُبھری جدوں ہر جگہ سماج چھوٹے
چھوٹے طبقیوں وچ وٹیا ہو یا سی۔ محنت تے سرمائے دی جنگ سی۔ آقا غلاماں نوں ظلم

جبردی چکی وچ پسدے سن۔ سو دخوراں نے لوکاں نوں مجبور تے بے بس کر دتا سی۔
ایہناں حالات وچ ایہہ آواز بلند ہوئی۔

”جاہلیت دے سارے دستور میرے قدماں وچ نیں۔ عربی نوں
عجمی تے، عجمی نوں عربی تے، سُرخ نوں کالے تے، تے کالے
نوں سُرخ تے کوئی فضیلت نہیں۔ امتیاز دی وجہ صرف نیک عمل
تے تقویٰ اے۔۔۔ جو آپ کھاؤ اوہو غلاماں نوں وی کھاؤ جو
آپ پاؤ اوہو غلاماں نوں پواؤ، جاہلیت دیاں ساریاں رسماں
جھوٹھیاں نیں۔۔۔“

رسول پاک نے انساناں دی بھلائی واسطے جیہڑا انقلاب لیاندا سی اوہدے
دل پیر ہو ری جگہ جگہ اشارے کر دے نیں:

کوئی فرق نہیں عربی عجمی دا، کوئی بحث نہیں رنگاں نسلاں دی
ہے کھلا خاصاں عاموں دے واہتے تیرا دربار نبی

ہویا ختم جہالت دا دور دورہ دُنیا سکھ دی نیندرے سون لگ پئی
اوپنے طوق غلاماں دے گلوں لائے دختر کشاں دے گند ہتھیار کیتے

دُنیا دے رہبر بن نکلے اعرابی نخلستاناں دے
کتھے دیاں کتھے لے سکیاں آقا دیاں بندہ پروریاں

شمع جے کر ہدایت دی نہ مگے وچ بلی ہوندی
ڈرونی موت نالوں بندیاں دی زندگی ہوندی

مُحَمَّدُ جے حمایت بیکساں دی وچ کھلوندے نہ
 یتیمیاں تے غلاماں دی نہ مٹکی بے کسی ہوندی
 نمونہ دُنیا نے بن جانا سی اوڑک جہنم دا
 میسر آپُ دی دُنیا نوں جے نہ رہبری ہوندی
 آ یتیمیاں تے غلاماں نوں گئے سکتھاں دے ساہ
 اوس دے ڈگے زمانے دی ہوا پرتا گئے

زلدے پیراں دے وچ نماںیاں نوں تُوں چُک کے سینے دے نال لایا
 گاؤن کیوں نہ گیت غلام تیرے، آکھن کیوں نہ جس یتیم تیری

اوہدے کرم نے کسریٰ دا تخت زریں پکھئی واساں دی ملک بنا دتا
 اوہدے لطف نے شرق تے غرب والے بکرواناں دے باج گزار کیتے
 رحمت عالم دے خُلق، پیار، خلقت دی خیر خواہی، بخششاں، چھوٹاں تے عنایتاں دا
 ذکر اوہناں دیاں نعمتاں وچ تھاں تھاں ملدا اے:

اوہ ہووے غارِ حرا اندر یاں ہووے عرشِ معلیٰ تے
 اُس اُمت دے رکھوالے نے اُمت دیاں چاہیاں بہتریاں

ہجرت دے پچھوں مٹے تے جد حاصل فتحِ مبین ہوئی
 تُوں بخش دتا ہر ویری نوں تیری اے اوہ سرکارِ نبی
 حدِ مٹکی قدر شناسی دی سُبحان اللہ سُبحان اللہ
 دائی نوں دتی بہن لئی توں چادرِ پاک اتارِ نبی

پیر ہوری قرآن دیاں آیتاں تے تلمیحاں، حدیثاں تے معجزیاں نال نعت
نوں خوب سجانا جاندے نیں:

چھڈ دیو گلاں، گل جدوں مایِنَطِقُ اُتے مک گئی
گلاں نے رب قدر دیاں احمد مختار دیاں گلاں
اوہ شامل وچ قرآن نہیں جبریل اوہناں نوں کیہ جانے
اوپے وچ جو مَـاِ اوحیٰ دے ہویاں اسرار دیاں گلاں
ہتھ اوہدا ہتھ خُدا دا اے تک فوق ایـدِہم وَاوُن
سُن شوہ دیاں گلاں شوہ کولوں چھڈ پار اُرار دیاں گلاں

لا شریک رب کعبے دا اوس وئے تحفے پیا صلوت دے بھیجا اے
جہنے شرک دی کعبیوں بیخ پٹی، عَزَّی، لات منات مسمار کیتے

بالا سُن کیوں نہ بالاتر ہووے مولا چادر مدثر دی بھیج دتی
اُپر اپنے اوڑھ کے بُرد یمنی جدوں حجریوں باہر حضور نکلے

توں دھر سر پاک تے تاج شفاعت

نبیٰ نیں منتظر تیرے تمامی

تاریخ تے اوہناں دی بڑی ڈونگھی نظر اے، حضور دی مبارک حیاتی تے آپ
دے فیضان دے حوالے نال ہجرت داسن جاری ہون توں پاکستان بن توڑی اسلام
دی تاریخ دے بہت سارے رنگ 'قطبی تارا' وچ دیکھے جاسکدے نیں:

اوس بدر کمال سی شب ہجرت، اردل وچ نہ جے ایہہ جن ہوندا

لہنوں لبھدی جگہ نہ جھنڈیاں تے جاری ایس دا کدی نہ سن ہوندا

لیا نام جد اوہدا نہتھیاں نے پاکستان دا ملک نصیب ہویا
 حرے سارے ای فضل بیکار ہو گئے، جہڑے دشمنان نے اختیار کیتے
 ذاتی غم دا اظہار جیہڑا غزل وچ پیر ہوری لکالکا کے تے پنج بچا کے کردے
 میں نعت وچ کھلے ڈلھے طریقے نال بغیر کسے جھا کے دے کردے نظر آؤندے میں،
 کیونکہ اوہ جان دے میں پئی اپنا دکھ درد رحمۃ للعالمین نوں پئے دسدے میں۔ اتھے
 حضور تے اوہناں دے دربار دی زیارت توں محرومی دا غم تے دو جے غم اک مک نظر
 آؤندے میں تے اوہ ساریاں غماں دا علاج آپ دی زیارت نوں سمجھدے میں:
 چلیا اے جیکر مدینے تے لے چلے نال مجھ عاجز خستہ جان تائیں
 میرے پٹیاں والاں دی لاج رکھے آکھو کوئی میر کارواں تائیں
 جیکر اینج نہ ہووے تے فیر میری بلی جہی اک عرض منظور کر لے
 جالی کول کھلو کے پیش کردے دکھاں بھری میری داستان تائیں

توں ای خاراں نوں پھلاں دی شان بخشی اتے اُجڑے چمن آباد کیتے
 میرے دل افسردہ دا کھڑے غنچہ جھل جھولیا باد بہار دیا

فضل بے کس دا وچ دُنیا تے عقبے

نہیں کوئی باجھ تیرے ہور حامی

کدوں وڈھی جاندی اے پھاہی غماں دی

مرے سائیں لیندے میں کد سار ویکھاں

تُسی رحمت ہو جس عالم دی میں اوسے دے وچ رہنا واں
 مڑ میری خستہ حالت تے کیوں کرم کمایا نہیں جاندا
 تُسی جن ترے ہوئے دے چاہو تے نکلڑے جوڑ دیو
 کیہ آکھاں کیوں دل میرے نوں پیوند لگایا نہیں جاندا

دِن نوں وی چشم تر میری سُدی نہیں جے پوے رات تے رات مکی نہیں
 ہُن تے ہووے جدائی دا طے مرحلہ اے حبیبِ خُدا، اے حبیبِ خُدا
 حضور صلی اللہ علیہ وسلم دے اصحاباں پاکاں، ساکاں سیناں دے حالات تے تذکرے
 جگہ جگہ اوہناں دے کلام وچ ملدے نیں۔ مائی آمنہ، مائی حلیمہ، حضرت حسان،
 حضرت امام حسنؑ تے حسینؑ، حضرت بلالؓ، حضرت عمرؓ، حضرت ابوالیوب انصاریؓ دے
 مناقب اوہناں خوب قلمبند کیتے نیں۔ مائی حلیمہ نال پیر ہوراں نوں خاص عقیدت
 اے۔ اوہناں دے گھر آون تے پہلی واری اجڑ نال جاون تے اوہناں نے وکھریاں
 وکھریاں نظماں لکھیاں نیں۔ نظم 'حضور دا پہلی واری اجڑ نال جانا' وچ پیر ہوراں مختلف
 روایتاں دی روشنی وچ حضور دے بچپن دیاں بڑیاں سوہنیاں تے دل کھچویاں تصویراں
 کھچیاں نیں۔ ایس نظم دے پہلے تن شعر ملاحظہ ہوون:

حارث اجڑ کھولن لگا فجریں اِکس دہاڑے
 عبد المطلب دا شہزادہ آن کھلا وچ واڑے
 اُجلے کپڑے جسم مصفا، جھنڈ سواری ہوئی
 معصومی نے رُوپ چڑھایا ملے مثال نہ کوئی
 بکریاں نوں بھج بھج پئے کنڈاں تے ہتھ پھیرے
 رحمت ربّ دی لتھی ہوئی آجڑیاں دے ڈیرے

ایہہ نظم..... پیر ہوراں دی آخری نعتیہ نظم اے۔ فوت ہون توں دو کو سال پہلوں بیماری تے کمزوری پاروں اوہناں باہر جانا چھڈ دتا سی تے بہتا وقت اپنی بیٹھک وچ ای گزار دے سن۔ ایہہ نظم اوہناں ای دناں دی یادگار اے۔ مینوں اوہناں ایہدے لکھے جان دا سبب آپ کجھ انج دیا سی: ”پچھلے دناں وچ وڈی عید دے موقع تے میں بالاں نوں بکریاں، چھتریاں تے دُنیاں نوں بنا سوار کے باہر لیاؤندیاں تے پیار کردیاں ویکھیا تے میرا دھیان اڈ کے مائی حلیمہ دے واڑے وچ جا اُپڑیا، جیہدے نیڑے تریزے حضور پاک نے اپنی حیاتی دے مڈھلے سال گزارے سن۔ کجھ روایتاں میں سُنیاں پڑھیاں ہویاں سن کجھ سوچاں تے خیالاں نے بانہہ پھڑی تے ایہہ نظم ہو گئی“۔ نظم سُناندیاں ہویاں کئی تھاواں تے پیر ہوراں دے جذبات ٹھلے نہ گئے تے اوہ رون لگ پئے۔ ایہہ نظم تے ایہدے نال دیاں کئی ہور نظماں پڑھیاں احساس ہوندا اے جیویں اوہ اوس دور وچ پہنچ کے، اکھیں ویکھی گل سُناندے ہون تے ایہہ کیفیت وابستگی تے نسبت دی دین اے۔ اک ہور نعت وچ کتے پیار نال مائی حلیمہ نوں انج تسلیاں دیندے میں:

تُوں اپنی نموں جھان نہ ہو تُوں نہ کر بھرم یتیمی دا
 اوہ کسے نہیں ڈٹھا جہڑا تینوں رنگ دکھایا جانا اے
 ایہہ تیرے حق پچھانے گا چارے گا تیریاں بکریاں
 ایسے نوں اک دن ہر شے دا مختار بنایا جانا اے
 تُوں ویکھیں تینوں لبھن گے جو ثمرے خدمت گاری دے
 تینوں ای چادر یمنی تے اک روز بٹھایا جانا اے
 تُوں پہلاں اپنے جے توں سوہنے نوں شیر پلانی ایس
 تینوں ای پہلاں کوثر والا جام پلایا جانا اے

مسدس 'چن' وچ مکی مدنی چن تے آسانی چن داموازنہ کردیاں ہویاں اپنے
وسیع علم، مشاہدے تے نظر دا خوب اظہار کیتا اے۔ دو بند دیکھو:

ایہدے مونہہ تے داغ سیاہیاں دے سارے عضو بے داغ حضور دے نہیں
سُورج ساہنے ایہہ نہ اکھ کھولے دونویں نین مازاغ حضور دے نہیں
ایہہ کدی روشن کدی نہ روشن، روشن سدا چراغ حضور دے نہیں
ایہہ جام خالی اک پیا موندھا امرت بھرے ایاغ حضور دے نہیں
اوہ چن دی پہلی رات کولوں ایہدی چودھویں دی رات پٹھاں پٹھاں
اودے عرش بریں تے تذکرے نہیں ایہدی زمیں اُتے بات پٹھاں پٹھاں
پیر ہوراں دیاں نعتاں وچ سیرت پاک دے سدا بہار گل بوٹے وی نہیں۔
عقیدت تے محبت دیاں مہکاراں وی نہیں۔ رسالت دے منصب دا احترام وی اے،
شاعر تے اودھی قوم دے دکھاں دا اظہار وی اے تے مسلماناں دے کردار نوں
سوارن واسطے کئی سبق وی نہیں۔ ایس لئی مینوں یقین اے پئی نعتاں توں ہر طبقے، خیال
تے عقیدے دے لوک اکو جیہا سُرور حاصل کرن گے۔

دو جے پاسے 'قطب تارا' دی اشاعت نال پنجابی نعت دی روایت اگے ودھے
گی، ایہد او قارئین ہووے گا تے ایہہ کتاب نویں پنجابی نعت دا سرناواں ثابت ہووے
گی۔

حفیظ تائب

یونیورسٹی اور سینٹرل کالج، لاہور

14۔ فروری 1981ء

حمد

لائق حمد تمجید دے صرف اوہا ، خالق جو ارض و سماوات دا اے
 اوہدے وچ قبضے ہر اک چیز جگ دی ، حافظ آپ ساری مخلوقات دا اے
 اوہا جان دا دلاں دے بھید گجھے ، واقف اوہ ہر اک مخفی بات دا اے
 فضل ذریوں لے کے مہر توڑی ، سبھ نوں آسرا اوس دی ذات دا اے

حمد یہ قطعے

دلیلاں دُڑاواں خیالاں نوں انگاں
 میں محشر دے وچ پیش ہوون توں سنگاں
 الہی عمل کوئی پتے نہ میرے!!
 کرم تیرا منگاں، ترا فضل منگاں

○

مولا اگے لوڑ کجھ تمہید دے رنگن دی نہیں
 عرض کرنی آں جو کر بیبا ایہہ تھاں سنگن دی نہیں
 فضل ہوندى نہیں جدوں کوئی دُعا میری قبول
 میں سمجھ لینا واں مینوں جاچ ای منگن دی نہیں

○

ہے زاہد نوں اپنی ریاضت دا ہماں
 تے عابد نوں اپنی عبادت دا ہماں
 ہے صوفی نوں ناز اپنے عملاں دے اُتے
 مینوں فضل مولا دی رحمت دا ہماں

نعتاں

بھلیو بھلی وچ جگ دے ہن سوہنے، سوہنے نہیں پر میری جناب ورگے
 اوہ جہدے پسیاں وچ ہتے رکھے گئے نین عطر گلاب ورگے
 چہرہ مہ کنعان دا ویکھ کے تے ماہ وشاں نے انگلیاں چیر لیاں
 اوہدی اک انگشت دا ویکھ جلوہ سینے چاک کر لین مہتاب ورگے
 بالو ریت تتی تتی بیٹھ کنڈاں گرم گرم ہتھر اُپر چھاتیاں دے
 اوہدے عشق وچ عاشقاں صادقان نے ساڑ لئیے جُختے کم خواب ورگے
 چھپ کے کئی واری اوہدی بزم اندر بہنا پئے جاندا اے چتاں ورگیاں نوں
 جا کے کئی واری اوہدی بزم اندر دیوے پئے بالن آفتاب ورگے
 روضے کول درخت جو پئے جھولن توں نہ سمجھیں ہوا سنگ جھولدے نین
 ایہہ بے تاب نین لیلی دے وچ خیمے جہات پان لئی قیس بیتاب ورگے

اسی نہ کوئی پارس دا سنگ پارہ نہ کوئی پڑی اکسیر دی منگنے آں
تیرے عشق وچ چاہنے آں شاہِ خوباں ساڈے دل ہو جان سیماب ورگے
اُجے ہین گجھ ہجر دے سال باقی، اُجے دُور نین ساعتاں وصل دیاں
اُجے فضل تیرے کچے اتھرو نین اُجے ہوئے نہیں سُرخ عناب ورگے

○

دو لفظاں دے وچ کسے طرح پیغام سما یا نہیں جاندا
 کیہ کراں صبا نوں کول اپنے گجھ چر کھلوا یا نہیں جاندا
 میں لکھ چھپانا چاہنا واں پر راز چھپایا نہیں جاندا
 اتھراں نوں روک نہ سکاں میں دل نوں سمجھایا نہیں جاندا
 آکھاں تے کہنوں آکھاں میں، جا آکھے کملی والے نوں
 کیوں اپنے روضہ اطہر تے مینوں بلوایا نہیں جاندا
 گجھ دید دیاں مشتاقاں نوں لوڑاں نیں نویں حیات دیاں
 کیوں پلہ بُرد یمانی دا رُخ توں سرکاپا نہیں جاندا
 تھی رحمت او جس عالم دی میں او سے دے وچ رہنا واں
 مڑ میری خستہ حالت تے کیوں کرم کمایا نہیں جاندا

جد توڑی دھوڑاں جمن نہ چہرے تے اوہدی راہ دیاں
 کوئی جتن ہزاراں کرے پیا چہرہ چکایا نہیں جاندا
 تسی چن تڑے ہوئے دے چاہوتے ٹکڑے جوڑ دیو
 کیہ آکھاں کیوں دل میرے نوں پیوند لگایا نہیں جاندا
 چل فضل مدینے جان لئی گجھ آہر، کوئی اڈھم کریئے
 ہن دُوری دے وچ دل تائیں بہتا تڑفایا نہیں جاندا

○

چلیا اے جے کر مدینے تے لے چلے نال مجھ عاجز خستہ جان تائیں
میرے چٹیاں والاں دی لاج رکھے آکھو کوئی میر کاروان تائیں
جے کر انج نہ ہووے تے فیر میری نکئی جیہی اک عرض منظور کر لے
جالی کول کھلو کے پیش کردے دکھاں بھری میری داستان تائیں
کدی یاوری کرن جے بخت میرے میں وی دیس بطحا اندر پہنچ جاواں
میرے دل نوں ہووے تسکین حاصل، آوے حوصلہ چشم گریان تائیں
چبھ جان جہڑے میریاں وچ پیراں، پیراں وچ سانجھی رکھاں کنڈیاں نوں
جھٹے مار کے کڈھاں نہ اکھیاں چوں کدی باہر گردِ بیابان تائیں
جہڑا وچ تصور دے رہے پھردا، روضہ اکھیاں نال اوہ دیکھ لاں میں
طرفہ رُوح نوں خوشی نصیب ہووے لبھے جان تازہ میری جان تائیں

جتا چر نہ نکلیا گمر دل دا بوسے پیا دہلیز دے لاں گا میں
 کر کے میں ترے مینتاں کرلاں گا طرفدار اپنا پاسبان تائیں
 اللہ کرے اُس شہر نوں دیکھنے دا میرا شوق جنون تک پہنچ جاوے
 نکل پواں میں فضل گجرات وچوں کر کے چاک اپنے گریبان تائیں

○

کدوں طالع ہوں بیدار ویکھاں
 میں کد خواب وچ اپنی سرکار ویکھاں
 مرے اُلٹے بختاں دی جائے سیاہی
 میں واللیل گیسوئے خمدار ویکھاں
 چمک جائے متھے مرے دا ستارا
 میں سوہنے ذے والشمس رخسار ویکھاں
 کدوں جاگنے میں مرے بھاگ خبرے
 میں کد بھاگیں بھریا اوہ دربار ویکھاں
 کدوں وڈھی جاندی اے پھاہی غماں دی
 مرے سائیں لیندے میں کد سار ویکھاں

کدوں ساڑ فرقت دے ہونے میں منٹھے
 کدوں تیک رونا اے دکھیار ویکھاں
 فضل نعت پڑھدا میں پہنچاں مدینے
 دکھائے خُدا تے اوہ دربار ویکھاں

○

ہے دُنیا دیدِ دی طالبِ تمامی
 ”فَقَمِّمْ يَا حَبِيبِي كَمَا تَنَامِي“

زیارتِ واسطے آیاں نہیں حُوراں
 فرشتے دین آئے نہیں سلامی

تُوں دھر سرِ پاک تے تاجِ شفاعت
 نبی نہیں منتظر تیرے تمامی

ہے جتھوں تک خدا دی بادشاہی
 ہے اوتھوں تیک تیرا نامِ نامی

ہے تیرا ہر لقب سوہنے توں سوہنا
 قریشی، ہاشمی، عربی، تہامی

بُراق اوتھے گیا، رُرف نہ جبریلؑ
توں جتھے جا کے کیتی خوش خرامی

اوہ ٹھوکر تخت شاہانے نوں مارے
ترے در دی ملے جنوں غلامی

فضل بیکس دا وچ دُنیا تے عقبے
نہ کوئی باجھ تیرے ہور حامی

○

محمد دی جہان اندر نہ جے جلوہ گری ہوندی
 ہنیرا ہر طرف رہندا نہ کدھرے روشنی ہوندی
 شمع جے کر ہدایت دی نہ مکتے وچ بلی ہوندی
 ڈرونی موت نالوں بندیاں دی زندگی ہوندی
 محمد دا نہ پہلاں نور جے کر سجیا ہوندا
 نہ چن دی چاننی نہ تاریاں دی دل کشی ہوندی
 محمد جے حمایت بیکساں دی وچ کھلوندے نہ
 کدے نہ دور درداں ماریاں دی بیکسی ہوندی
 نمونہ دُنیا نے بن جانا سی اوڑک جہنم دا
 میسر آپ دی دُنیا نوں جے نہ رہبری ہوندی

محمد مصطفیٰؐ جے نہ شفیع المذنبین ہوندے
 گنہگاراں دی محشر وچ رہائی نہ کدی ہوندی
 جے جگ اُتے اُجالا واضحی دا فضل ہوندا نہ
 جہالت دُور کنج ہوندی، کویں رڈ تیرگی ہوندی

○

کائنات دی زینت تے ثمر شیریں ابراہیم دے باغ پروار دیا
 واری عید قربان تے فطر اس توں پیداوار ایسے افضل وار دیا
 دن حشر دے پھرن لئی عاصیاں نوں اونا اے حشر دے جدوں سپاہیاں نے
 مینوں کملی دے ہٹھ چھپا لینا اے محبوب ستار غفار دیا
 کیتا رب نے ذکر بلند تیرا، وچ وادھیاں دنو دن شان تیری
 جتھے خزاں نہ اثر انداز ہووے پھلّا تازیا اوس گلزار دیا
 کیتی طائف اندر جہناں سنگ باری اتے اُحد وچ دند شہید کیتا
 توں اوہناں دا وی خیر خواہ رہیوں سجنا ہر دشمن نابکار دیا
 توں ای خاراں نوں پھلّاں دی شان بخشی اتے اُجوے چمن آباد کیتے
 مرے دل افسردہ دا کھڑے غنچہ جھل جھولیا باد بہار دیا

جھوں خلقتاں پندیاں آیاں نیں جتھوں اگوں وی پندیاں رہن گیاں
 اک دو میرے وی گھٹ نصیب ہوون اوتھوں والیا بحر زخار دیا

لہ نظر کرنی کدھرے فضل عاجز گنہگاراں دے وچ نہ رہے بیٹھا
 جدوں اذن شفاعت دا لبھنا اے تینوں شافعا روز شمار دیا

○

مُصطفیٰ دے پاک دروازے تے جہڑے آ گئے
 دین تے دُنیا دی جہڑی چاہی دولت پا گئے
 آتیماں تے غلاماں نوں گئے سُکھاں دے ساہ
 اوس دے ڈکے زمانے دی ہوا پرتا گئے
 ہور کیہ اے رحمتِ عالم دے ہونے دا ثبوت
 کھا کے پتھر دشمنان اُتے کرم فرما گئے
 جان گے کھنڈ آ گئی جے کر مدینے دی ہوا
 غم اے کیہ جیکر غماں دے سرتے بدل چھا گئے
 اوہ شبِ اہری سنے نعلین پہنچے عرش تے
 کس نے پایا مرتبہ سرکار جہڑا پا گئے

ناہیں خلوت وچ کسے نوں دخل دینے دی مجال
طارِ سدرہ نوں شعلے نور دتے سمجھا گئے

حشر دے میدان وچ کاہدی اے گھبرانے دی لوڑ
اوہ گنہگارو شفیع ساڈے ، تہاڈے آ گئے

فضل چھایا ہو یا سی دنیا تے ہر پاسے ہمیر
واضحیٰ دی شان والے آ کے چانن لا گئے

○

اُمّت عاصی دا رکھوالا نبی سہارا کملی والا

لجاء، ملاوی، تکیہ، پرنا، ٹھاہر، سہارا کملی والا

پاک وجود مبارک اوہدا حُسن سراپا نور مجسم

اکمل، اجمل، احسن، اطہر، پتیم پیارا کملی والا

عرشاں اُتے پرچم جھلّے دو جگ اندر شاہی اوہدی

رحمتِ عالم، پرچا پرور، راج دُلا را کملی والا

رستہ ملیا ظلمت نسی فلک ہدایت اتے چڑھیا

مہر منور، بدر درخشاں، روشن تارا کملی والا

عربی، منگی، مدنی جس دانبیاں دے وچ کوئی نہ ثانی

نام محمد ابن عبداللہ عرف نیارا کملی والا

ظاہر دے اسباب میسر باطن دے وی کول خزانے
اے پر کملی اندر کردا رہیا گزارا کملی والا

بین اُمیداں حشر دہاڑے فضل اساڈی سار نوے گا
لڑ لکیاں دیاں شرماں لجاں پالنہارا کملی والا

○

موہ گئیاں عالم سارے نوں مدنی سرکار دیاں گلاں
 مونہہ موڑ گئیاں تلواراں دے اوہدے خُلق پیار دیاں گلاں

چھڈ دیو گلاں گل جدوں مَایَنطِقُ اتے مک گئی
 گلاں نیں رب قدیر دیاں احمد مختار دیاں گلاں

اوہ شامل وچ قرآن نہیں جبریل اوہناں نوں کیہ جانے
 اوہلے وچ جو مَآ اُوچی دے ہویاں اسرار دیاں گلاں

ہتھ اوہدا ہتھ خُدا اداے تک فَوْقَ اَیْدِیْہِمُ وِتووں
 سُن شوہ دیاں گلاں شوہ کولوں چھڈ پار اُرار دیاں گلاں

اس دتے بخش غلاماں نوں پروانے تخت نشینی دے
 کر مات گئیاں درباراں نوں اوہدے دربار دیاں گلاں

دُنیا نون رہندی دُنیا تیکر درس عمل دا دین گیاں
 بوکر، عمر، عثمان دیاں حیدر کزار دیاں گلاں
 چھڈ اوہدی خاطر پھلاں نون کنڈیاں دے اُتے لیٹ گئے
 سجان اللہ کنج یاراں نے من لیاں یار دیاں گلاں
 اوہ گلاں کاہدیاں گلاں نیں جو وچ دلاں دے کھنبن نہ
 کر ذکر اصحابان پاکاں دا کر آل اطہار دیاں گلاں
 اک روز فضل ہر طبقے نے من اوہنوں رہبر لینا اے
 ہر طبقے دے وچ ہون پیاں آج شاہ ابرار دیاں گلاں

○

جھولا جھلیا غارِ حرا وٹوں اُجڑے چمن چہنے پُر بہار کیتے
 چشمہ جبلِ رحمت وچوں ہویا جاری ریگستان چہنے لالہ زار کیتے
 اک دیس بطحا اندر رہن والا نا خدا بن کے نمودار ہویا
 پھاتے ہوئے گردابِ عصیان اندر چہنے عاصیاں دے بیڑے پار کیتے
 نالو نال تقدیراں نوں بدل دی گئی جدھر پھری چشمِ التفات اوہدی
 تہ بہ تہ جمے ہوئے دلاں اُتے اوہنے پلاں وچ دُور زنگار کیتے
 ہویا ختمِ جہالت دا دَور دَورہ دُنیا سَکھ دی نیندرے سون لگی
 اوہنے طوقِ غلاماں دے گلوں لاہے دُختر کشاں دے گند ہتھیار کیتے
 لا شریک رب کعبے دا اوس وٹے تحفے پیا صلوة دے بھیجدا اے
 چہنے شرک دی کعبیوں بیخ پٹی عزی، لات، منات مسار کیتے

اوہدے کرم نے کسری دا تخت زڑیں پکھی واساں دی ملک بنا دتا
 اوہدے لطف نے شرق تے غرب والے بکر واناں دے باجگوار کیتے

اوہدا نام جد لیا نہتھیاں نے، پاکستان دا ملک نصیب ہو یا
 حربے سارے ای فضل بیکار ہو گئے جہڑے دشمنان نے اختیار کیتے

کس دے سر لولاک دا تاج دھریا مولا وکھری شان بنائی کس دی
 کس دا ذکر کر دے آئے نبی مڈھوں خبر وچ صحیفیاں آئی کس دی
 کس نے ہفت افلاک دے سیر کیتے، راساں ہتھ وچ پکڑ براق دیاں
 وچ مسجد اقصیٰ دے شبِ اَسْرٰی کیتی مرسلاں نے پیشوائی کس دی
 کس نے رُف دے اُتے بیٹھ کے تے کیتا طے ملکوت ناسوت تائیں
 ڈنکے وچ جبروت دے کہدے وچ پئی وچ لاہوت دہائی کس دی
 سر طور طویٰ دی وچ وادی موسیٰ جوڑیاں نال نہ جا سکے
 واہ تعالیٰ اللہ عرشِ پاک اُتے ہے نعلین دے سنے رسائی کس دی
 مینوں دوستو نال انصاف دتو اوہ محبوب محبوب خدا دا نہیں
 اوہ محبوب خدا دائے تے فیر دتو ہے خدا کس داتے خدائی کس دی

قطرے قطرے نُوں کر دریا دتا برس برس کے ابر احسان کس دے
پے کے ذریاں دے اُتے ذریاں نوں آفتاب کر گئی رشنائی کس دی

چٹھی ہتھ وچ لے کے بخششاں دی فضل باغ رضوان ول ٹری جانا ایس
اُج عرصہ محشر دے وچ تیرے کم آ گئی مدح سرائی کس دی

○

کوئی اُونے والا دُنیا تے آیا نہیں تیرے ہار نبیؐ
 تُوں افضل وِچ رُولاں دے توں نبیاں دا سردار نبیؐ
 تینوں مولا خِلفت دینی اے محشر دے وِچ شفاعت دی
 نبیاں نے رَل مِل دھرنی اے سر تیرے تے دستار نبیؐ
 اُمتاں نوں دیندے آئے نیں خوش خبری تیرے اُونے دی
 تیرے توں پہلاں آئے جو لکھ اُتے کئی ہزار نبیؐ
 کوئی فرق نہیں عربی عجمی دا کوئی بحث نہیں رنگاں نسلاں دی
 ہے کھلا خاصاں عامان دے واہتے تیرا دربار نبیؐ
 جو جانی دشمن تیرے سَن تیرے توں جاناں وار گئے
 مونہہ موڑ گیا تلواراں دے اِک خُلق تیرے دا وار نبیؐ

حد مٹکی قدر شناسی دی سُبحان اللہ سُبحان اللہ
دائی نوں دتی بہن لئی توں چادر پاک اُتار نبیؐ

ہجرت دے پچھوں مٹے تے جد حاصل فتح مبین ہوئی
توں بخش دتا ہر ویری نوں تیری اے اوہ سرکار نبیؐ

میں فضل نہ پچھاں ویداں نوں تے کدی نہ صحت منگاں میں
لگ جائے عشق تیرے دا جے دل میرے نوں آزار نبیؐ

○

میں ٹر بطحا دے ول پواں جے کرے نصیبا یاوریاں
 میں حاضر ہوواں روضے تے لکھ لین فرشتے حاضریاں
 میں چن پکاں دے نال لواں گجھ ڈرے اوہناں گلیاں دے
 اوہ گلیاں حاصل جہناں نوں کوہ سینا اُتے برتیاں
 کیتا اے رب تعالیٰ نے خود ذکر بلند محمدؐ دا
 جد تیک خدائی قائم اے قائم نیں اوہدیاں سروریاں
 لامتھے داغ غلامی دا چن قداماں دے وچ ڈگ پیا
 اوہدی بھری گواہی رکھاں نے اوہدا کلمہ پڑھیا کنکریاں
 گل تر گئی ساری اوہناں دی من جہناں اوہدے حکم لئے
 گئے ناماں نیم اس دُنیا توں جہناں نے کیتیاں نابریاں

اوہ غارِ حرا دے وچ ہووے یا ہووے عرشِ معلّے تے
 اُس اُمت دے رکھوالے نے اُمت دیاں چاہیاں بہتریاں
 دُنیا دے رہبر بن نکلے اعرابی نخلستاناں دے
 کتھوں توں کتھے لے گئیاں آقا دیاں بندہ پروریاں
 اُس مالک شاہی تختاں دا کر دتا پکتھی واساں نوں
 آ گئیاں غلاماں اوہدیاں دے قدماں دے وچ سکندریاں
 دُنیا دے اسپ سواراں تے چھا اوہدے بکروان گئے
 مَل اوہدیاں خاک نشیناں نے پیراں وچ سٹیاں قیصریاں
 جبریلؑ اوہناں دے سر اُتے خود اپنی ہتھیں تاج دھرے
 مِل فضل جہناں نوں جانڈیاں نیں مولا دے در دیاں چاکریاں

سُورج وانگ روشن سارے جگ اُتے، اوجھل نہیں کوئی شانِ عظیم تیری
 ربّ وِچ صحیفیاں ساریاں دے کیتی نعت اے نبی کریم تیری
 زُلدے پیراں دے پٹھ نماںیاں نُوں چُک کے سینے دے نال سی تُوں لایا
 گاؤن کیوں نہ گیت غلام تیرے آکھن کیوں نہ جس یتیم تیری
 بہہ کے گُن فِیْکُون دے تخت اُتے سرتے لولاک دا تاج پایا
 ایدھر ازل اودھر ابد دو حدّاں پھیلی ہوئی اے وِچ اقلیم تیری
 تیرے حوصلے دے اٹھے ہو گیاں پست چوٹیاں اُحد پہاڑ دیاں
 ہوندی پتھراں دی باڈش ویکھ کے تے کھاوے جوش نہ طبعِ حلیم تیری
 تٹی ریت یا پَر انگیاریاں دی عاشق فرس حریر دا جاندے نہیں
 اوہ مزے بلاں دے وانگ لیندے کیتا جہناں نوں مست شمیم تیری
 اٹھ فضلِ خُدا دا نام لے کے واہتے پیر حجاز دے وَل ٹر پو
 جان آگئی کم جے وِچ رستے ہو گئی جان بحق تسلیم تیری

جہڑے مانگت محمدؐ دی گلہ پہنچے خالی کاسیاں دے تائیں پور نکلے
لیکے سینیاں وچ انوار پرتے کر کے تیرگی دلاں دی دور نکلے

ہے سی حضرت موسیٰؑ نوں طور اتوں، جتھوں لسن ترائیسی دی واز آئی
اوتھوں پئی ارنیسی دی آواز آوے جے اوہ سیر کردا سونے طور نکلے

بالا حسن کیوں نہ بالا تر ہووے مولا چادر مدثر دی بھیج دتی
اوپر اپنے اوڑھ کے بُردِ یمنی جھون جھریوں باہر حضورؐ نکلے

توبہ ہتھ کتھے اوہ تے اکھیاں وی نال کسے جمشید دے میل دے نہیں
اوس ساقی کوثر دی بزم وچوں جہڑے پی کے شراب طہور نکلے

اوبدے مستان نے کسریٰؑ دا تاج لایا، لتاں ماریاں قیصر دے تخت اُتے
داخل جے بُت خانیاں وچ ہو گئے کر کے بتاں تائیں پور پور نکلے

کامل اک قرآن مجید اوہدے دتا چھیک بجاں کُتب خانیاں نوں
 ہن جُودان وچوں نہ انجیل نکلے ، نہ توریت نکلے ، نہ زبور نکلے
 کرو فضل دی عرض منظور مولا اپنی شان کریمی دا واسطہ جے
 دیو خواب وچ دیدیاں کول سدو کوئی تے حسرتِ دل رنجور نکلے

○

ٹوری نبی کریمؐ دا گھر ٹوری ، ٹوری گھر دے درو دیوار ٹوری
 ٹور نال بھریا ہو یا شہر اوہدا ، اوہدی آل ٹوری اوہدے یار ٹوری

اوہدے در ٹوری دا دربان ٹوری ، اوس بادشاہ دے خدمتگار ٹوری
 پتلے ٹور دے میر وزیر اوہدے ، اوہدا تخت ٹوری تے دربار ٹوری

اوہدا چمن ٹوری شاخ شاخ ٹوری ، کلی کلی ٹوری برگ بار ٹوری
 اوہدا اسم ٹوری اوہدی ذات ٹوری ، اوس ٹور دا ذکر اذکار ٹوری

گئی سو سو پھیل خوشبو ٹوری ، ٹوری چھڑکیا عطر عطار ٹوری
 ظلمت خزاں دی فضل کافور ہو گئی آیائے کے ٹور بہار ٹوری

واہ واہ حلیمہ تیرے تے اُج کرم کمایا جانا اے
 اُج یکتا تیری جھولی دے وچ گوہر پایا جانا اے
 تُوں اپنی تمو جھان نہ ہو، تُوں نہ کر بھرم قیمی دا
 اوہ کسے نہیں ڈٹھا جہڑا تینوں رنگ دکھایا جانا اے
 ایہہ تیرے حق پچھانے گا چارے گا تیریاں بکریاں
 ایسے نوں اک دن ہر شے دا مختار بنایا جانا اے
 تُوں دیکھیں تینوں لبھن گے جو ثمرے خدمت گاری دے
 تینوں ای چادر یمنی تے اک روز بٹھایا جانا اے
 کیہ دیکھیں قیمت پندی اے تیرے ایس کھجوری چھتر دی
 جت وچ ایہدی تھاں تینوں اک محل دوایا جانا اے

تُوں پہلاں اپنے جمیں تُوں سوہنے تُوں شیر پلانی ایس
 تینوں ایس پہلاں کوثر والا جام پلایا جانا اے
 ایہہ نال خوشی دے مارے جو پیا ہنہلی ول اسماناں دے
 اک راتیں لہنوں اسماناں دا سیر کرایا جانا اے
 اک نازک جیہا اشارہ اے چھڑیاں دا وچ پنگوڑے دے
 لتاں دے نال مناتاں تے لاتاں نوں ڈھایا جانا اے
 آپ ہدیریاں ایہنے دھرتی تے جس ویلے خیریں ٹرنا اے
 جائے گا جدھر بدل تے سر اُپر چھایا جانا اے
 مونہہ منگے دتے جانے نیں دان اوہدیاں فضل غلاماں نوں
 عرشاں تے جہدی ولادت دا آج جشن منایا جانا اے

○

ترجیع بند نعتیہ

محمدؐ خدا دا پیارا محمدؐ
 غریباں دا حامی سہارا محمدؐ
 ہے درداں تے دکھاں دا چارا محمدؐ
 ہے بے چاریاں دا سہارا محمدؐ

فقیراں دیاں جھولیاں بھرن والا
 سراں تے یتیمان دے ہتھ دھرن والا
 اوہ حق ویریاں دے دُعا کرن والا
 محمدؐ خدا دا پیارا محمدؐ

بنا دتے صحرا گلستان اوہنے
 شتر بان کیتے حکمران اوہنے
 بہا دتے تختاں تے دربان اوہنے
 غریباں دا حامی سہارا محمدؐ

غلاماں نوں آقاؐ نے آزاد کیتا
 تے خانہ بدوشاں نوں آباد کیتا
 اوہنے درد منداں نوں دلشاد کیتا
 ہے درداں تے دکھاں دا چارا محمدؐ

اوہدے سرتے لولاک دا تاج سوہے
 زمانے تے اک اوسے دا راج سوہے
 اوہدا نام لئے تے ہر کاج سوہے
 ہے بے چاریاں دا سہارا محمدؐ

○

عید میلاد مبارک

محبوبُ خدا دے دُنیا تے تشریف لیائے اَج دے دِن
 مولا نے اپنی رحمت دے بدل برسائے اَج دے دِن
 اَج آمنہؓ دے گھر قائم ہے تقریب مبارک بادی دی
 بَنھ ڈاراں پنچھی سدرہ دے دھرتی ول آئے اَج دے دِن
 بی حوا، ہاجرہ تے مریم رل اک مسند تے بیٹھ گیاں
 رل بل کے حوراں جنت دے وِچ منگل گائے اَج دے دِن
 پیغمبر حضرت آدمؑ نوں خوش ہو کے کرن سلام آئے
 مسجدِ ملائک دے درجے ربّ ہور ودھائے اَج دے دِن
 اوہ گلشن جس دے حق وِچ ابراہیمؑ دُعاواں کردے سَن
 اللہ نے اوہ گلشن نوں رنگ وکھرے لائے اَج دے دِن

نبیاں نے دل وچ لایاں سن مانگھاں جس دے دیدار دیاں
اُس ماہی آ کے مکے دے وچ درس دکھائے اُج دے دِن

پچی فضلِ خدائی منگدی اے منگ توں وی جو گجھ منگنا ای
کیوں مولا دے دروازے توں کوئی خالی جائے اُج دے دِن

○

حلیمہ سعدیہ دے گھر حضور دے آون اُتے

بل کے بیبیاں کہن اک دوسری نوں ساڈی جُوہ نوں رب وڈیا یا نی
 آندائے بال حلیمہ نے جو شہروں، کسے ماں کرماں والی جایا نی
 کالی رات نالوں گوڑھی جھنڈ کالی روپ چن توں دُون سوایا نی
 جھلے جان نہ مول انوار اوہدے، پیندا نہیں زمین تے سایا نی
 کردا اے ہتوں ہتوں مکھ سوہنا حُسن رُخاں اُتے گھم پایا نی
 لیہنوں کھرن کھڑادیاں جس پاسے رہندائے سراتے بدل چھایا نی
 مڑ مڑ ویکھدا کعبے دی طرف رہندائے ایسا اوس پاسے چت لایا نی
 اکا کار سرگھی ویلے جاگ پیندائے جاگن والیاں ٹھیک آزمایا نی
 وس پیا سارا کنبہ سعدیہ دا کھچ برکتاں نال لایا نی
 سانوں ایہہ سگواں اوہا جاپدا اے جہدا نام انجیل وچ آیا نی
 ایہدا ای وچ توریت زبور بھانویں رب کھول کے ذکر فرمایا نی
 نظر نہ لگے ویکھن والیاں دی برقعہ میم دا پہن کے آیا نی
 جاگے مدتاں دے سَتے بھاگ ساڈے اللہ اپنا فضل کمایا نی

حضور دا پہلی واری اجر نال جانا

حارث اجر کھولن لگا فجریں اِس دیہاڑے
 عبد المطلب دا شہزادہ آن کھلا وچ واڑے
 اُجلے کپڑے، جسم مصفا، جھنڈ سنواری ہوئی
 معصومی نے رُوپ چڑھایا، ملے مثال نہ کوئی
 بکریاں نوں بھیج بھیج پنے کنڈاں تے ہتھ پھیرے
 رحمت رب دی لتھی ہوئی آجڑیاں دے ڈیرے
 بُر بچیاں نوں چتھے مارے سینے نال لگائے
 اِرد بگردوں پتر چن چن مونہاں دے وچ پائے
 بکریاں دے منکے لاہندا بچیاں دے گل پاندا
 حارث کول کھلوتا دیکھے صدقے ہو ہو جاندا
 مائی حلیمہ اپنے چہ وچ کاہلی کاہلی آئی
 خیمے وچ کد توڑی رہندی دیکھن دی سدھرائی

کپڑے جھاڑے سر مونہہ چُمیا گودی وچ بٹھایا
پلے وچوں سٹو جھاڑے سجرا دُدھ چوایا

سوہنے کھا کے چھڈیا جہڑا بچیاں اگے رکھے
آپوں وی گجھ اوہدے وچوں سمجھ تیرک چکھتے

اوہدے وچوں حارث نوں وی لبھا اک نوالا
وٹڈ اوہدا پس خوردہ کھاندا تیر بھاگاں والا

حارث آکھے شہزادے نوں اپنے دوش بیٹھاواں
اِجڑ نال کھڑاں وچ جنگل اِنج گجھ سیر کراواں

عبداللہ نوں چاچا اوہدا مونڈھیاں اُپر چائے
متاں اِکلا جنگل دے وچ شہزادہ گھبرائے

ہوسن نوں تے اسی وی ہوساں نال کھڈاوے سارے
بھانویں کیہ گجھ ہووے ہوندے ہانیاں ہان پیارے

کہے حلیمہ بھانویں سارا جائے بدل زمانہ
جنگل دے ول شہزادے نوں ہون نہ دیاں روانہ

اودھر ہین جتاں دیاں تھانواں تے پریاں دے ڈیرے
سُن کے نام جنگل دا پندائے ہول کلیجے میرے

ایہہ تہاڈے کولوں کدھرے اوہلے نہ ہو جاوے
اکاں دے مت پتر توڑے اکھیاں تے ہتھ لاوے

کئی خیال دماغ میرے وچ آون من بھرامون
ملھیاں دے ول ہتھ ودھائے کنڈے چُجھ نہ جاون

جنگل دے وچ جھلدی رہندی ہر دم لال ہیری
لہینوں نال کھڑے نہ کوئی جندڑی ڈولے میری

بادِ سموم کرے نہ حملہ میں جیوندی مر جاواں
ویلا وقت گنوا کے ہتھوں کیوں بیٹھی پچھتاواں

پھلن میرے نے وقت دوپہراں دی نہیں سختی سہنی
ہے وسواس طبعیت نازک ایہدی ٹھیک نہیں رہنی

حارث آکھے رکھ حلیمہ دل وچ عین تسلّا
ایہہ انہونیاں گلاں مونہوں نہ کڈھ خیریں سلّا

کوئی آسیب بلا نہیں اودھر میں آج جدھر جانائے
نخلستان گھنے دی چھاویں لہنوں چل بہانائے

پانی چھنک زمین دے اُتے ستھری جگہ بناساں
میں اُپر دی اپنی چادر ایہدے پٹھ وچھاساں

نخلاں نالوں تازے خرے لاه لاه رکھساں اگے
جے چاہے تے دُودھ پلاساں جس ویلے بھکھ لگے

مٹھا چشمہ پھٹے اوتھوں خوب مصفا پانی
ایدھر اودھر چار چوفیرے ہریاول من بھانی

دُھپ دی سختی دا ڈر ناہیں مطلع اے ابر آلودہ
ایہدے بھاگیں ساڈا وی آج لنگھسی وقت آسودہ

بادِ سموم تے صر صر ساڈی بُوہ وچ وگدی ناہیں
ایہہ جس دن دا آیا اے سوہنا گیاں بدل ہوائیں

میں سہراں بھرا اپنے دا بھاویں پہرہ لانائے
اکاں تے ملھیاں دے نیڑے ایہنے آپ نہ جانائے

ایہہ حلیمہ سُنیاں گلاں ہوئی ذرا دلیری
 جا حارث میں دیاں اجازت متاں مرضی تیری
 گھیر لیا رحمت دی بدلی وگ اوئے زوریں پُریا
 چھیڑو اُمتاں دا جس ہونا اے اجڑ چارن ٹریا
 بیٹھا چڑھ حارث دے موڈھے رکھیا مکھ کچھیرے
 مائی دیکھے چک چک اڈیاں جیوں جیوں ٹرے اگیرے
 اوڑک نوں اک بٹے اُتے چڑھ سوہنے نوں دیکھے
 شاماں نوں چن خیریں مُڑی دل وچ کر دی لیکھے
 سوہنا نظروں اوہلے ہویا مائی سُرَت ونجائی
 باہر واروں ڈگدی ڈھیندی خیمے دے وچ آئی
 شِما⁽¹⁾ اتے ایسہ⁽²⁾ دونویں سن خیمے وچ کھلیاں
 کہے اوہناں نوں موڈھے گھٹو جھسو میریاں تلیاں

-1,2 مائی حلیمہ دیاں دھیاں

دونویں بھیناں پُچھن لٹاں کتھے ویرِ پیارا
اندراں دے وچ رونق ناہیں سونا آنگن سارا

اوہ آکھے آج پہلی واری جنگل ول سدھایا
نال عیالیاں اتجو چارن عبداللہ دا جایا

ہتھ اٹھاؤ جھولیاں اڈو منگو خیر دعائیں
چائیں چائیں ٹوریا اے میں پرتے چائیں چائیں

جنوں ویکھ نہ رجن دیدے مُڑ اوہ مکھ دکھاوے
شاماں توڑی شام اساڈا پرت گھراں نوں آوے

سُن کے بھیناں دے دل کھتے کر لئے اوہلے موہلے
گڈیاں وچ پٹاری رہیاں ڈولی وچ پٹوہلے

مائی نوں کوئی کم نہ سچھے تھاؤں مول نہ ہلے
جے ہلے تے اپنی ہلے اٹھ بروہاں ملے

سُکی صحنک تو اے موندھا چلھے دے وچ پانی
آج نہیں تون اتے بہہ روٹی میرے دلبر کھانی

سُورج دے وِل مڑ مڑ دیکھے مڑ مڑ منہ پچھاویں
اُبھے ساہ بھرے تے آکھے شام نہیں پینی بھاویں

اونسیاں پاوے کاگ اڈاوے مڑ مڑ کڈھدی فالان
فرقت دا دِن کٹن واہتے سبھے چلیاں چالاں

دِن لعتھا تے اٹھی مائی مل کھلوتی گلیاں
راہ وچ گُکھی وانگ زلیخا گھٹن بھلیاں بھلیاں

وسہندیاں وسہندیاں جنگل وٹوں جھکیا سعد ستارا
جہدے سبوں روشن ہونا اے اک دن عالم سارا

ہسدی ہسدی وِل وِل پیندی مائی ودھی اگیرے
لاہ حارث دے موڈھے اتوں پیر پُچھے ہتھ پھیرے

ایتھوں آپو ٹردا سوہنا خیمے دے وِل آیا
سیراں تے تفریحاں ہتھوں چڑھیا روپ سوایا

بد نظراں دی نظر نہ لگے مائی سبھ گجھ جانے
پکھا جھلے، آتش اتے سٹ حمرل دے دانے

اپنے پیراں دی لے مٹی چلھے دے وچ پائے
سُوہیاں مرچاں سر توں وارے کالی لیر دُھنائے

کو سے پانی نال نہایا، دستر نرم وچھایا
مائی دونہاں جہاناں تائیں نال کلجے لایا

پیاں گھٹے پیر دبائے ہو بلہارے جاندی
جس ویلے اکھ لائی سوہنے بیٹھی مل پواندی

وقت مناسب پاسہ پرتے کنڈ اُتے ہتھ پھیرے
واہ نی مایے بھاگاں والیے تیرے بھاگ اُچیرے

بحر محبت ٹھاٹھاں لاندہ جو رب بخسیا تینوں
اوسے وچوں اک گھٹ پانی کریں عنایت مینوں

اپنے سوہنے دا سر صدقہ مینوں ٹور نہ خالی
پکڑ پیالہ در تیرے تے آیا فضل سواں

○

چڑھ چڑھ چتا

أَشْرَقُ الْبَدُّ عَلَيْنَا

مِنْ ثَنِيَّاتِ الْوَدَاعِ

مدینے پاک و بچ سرکارِ دو عالم دے آون ویلے او تھے

دیاں بیبیاں دے سوہلے

چڑھ چڑھ چتا وے تو کر رشنایاں

کالیاں راتاں ساڈے رب مکالیاں

پرتے نیں دن رتاں سوہنیاں آیاں

وگیاں نیک ہوائیں

وگیاں نیک ہوائیں وے ہادیا تیریاں دور بلائیں

چن چن چڑھیا چن چودھویں رات دا
 دس پیا اکھیں رستہ صاف نجات دا
 مٹ گیا دنیا توں ناں ظلمات دا
 فضل کیتا رب سائیں

فضل کیتا رب سائیں وے ہادیا تیریاں دُور بلائیں

دیکھو نی ڈاچی گوڈا کتھے نوایا

ابو ایوب تائیں رب وڈیایا

مینوے نہ کدھرے آج چال چایا

دس پیاں اُجڑیاں جائیں

دس پیاں اُجڑیاں جائیں وے ہادیا تیریاں دُور بلائیں

چلو نی سیو چل سیس نوایے

اکھیاں دا قدام بیٹھاں فرش وچھایے

قدام دے اتوں مڑ گھول گھمایے

پکیاں سوہریاں تائیں

پکیاں سوہریاں تائیں وے ہادیا تیریاں دُور بلائیں

سوچو نی اڑیو کوئی ول تعظیم دا
 دی دائے نال دوست نبی کریم دا
 نام صدیقؑ ساتھی مڈھ قدیم دا
 سو بھا جہنوں تھائیں تھائیں
 سو بھا جہنوں تھائیں تھائیں وے ہادیا تیریاں دُور بلائیں

فضل غریب رہندائے وچ پنجاب دے
 راتیں دینیں گاوے گیت جناب دے
 اوہنوں وی اللہ کدی آ وچ خواب دے
 پاک جمال وکھائیں
 پاک جمال وکھائیں وے ہادیا تیریاں دُور بلائیں

ربیع الاول (مُسدّس)

چن ربیع الاول دا آن چڑھیا پرتے نیک ایام الحمد للہ
 پاسے عاصیاں دے قاصد رحمتاں دا لے کے آیا پیغام الحمد للہ
 نعت کہن لئی مینوں وی دوستاں دے صادر ہوئے احکام الحمد للہ
 شکر اے میرا وی وچ مداحیاں دے درج ہو گیا نام الحمد للہ
 وتیا ابر احسان خرابیاں تے اک خار نوں اوج گلزار ملیا
 میں ناچیز نوں بزم میلاد اندر اج حاضری دا افتخار ملیا

دلا ادب آداب ملحوظ رکھیں ایہہ دربار فخر مرسلین دا اے
 اتھے ہے وزود ملائکہ دا انتظام سبھ رُوح الامین دا اے
 آج دا روز میلاد شریف والا اس محبوب رب العالمین دا اے
 جس دے سرتے تاج لولاک دا اے جڑیا تاج وچ لعل یسین دا اے
 اوہ حقیقت نور نون سمجھدے کیہ معترض جہڑے پہلے خاک دے سُن
 کوہ نور مجسم نے سیر کیتے اک رات وچ ہفت افلاک دے سُن

جہڑے ۔۔ توں ٹری سی گل پہلاں مٹکی گل آ کے اوہ نور تے سی
 ٹریا ۔۔ لسد جہڑا حضور اتوں ہویا سلسلہ ختم حضور تے سی
 اوہا برسیا ۔۔ فاران اُتے جہڑا چمکیا کدی کوہ طور تے سی
 جمع بیت حرام چ حُسن ہویا جہڑا پھیلیا بیت معمور تے سی
 لوک بتاں آگے مٹھے ٹیک دے سُن بتاں اوس آگے مٹھے ٹیک دتے
 جو دستور زمانے تے سان جاری اوہدے پاک دستور دے چھیک دتے

جے نہ رہبری آپ دا نور کردا کتھے حضرت نون آب حیوان مل دا
 مطلب اوہدے دا نسخہ نویس عیسیٰ جے نہ ہوندا تے ایڈ نہ شان مل دا
 لیندا جے سرکار دا واسطہ نہ مشکل داروئے درد ہجران مل دا
 وچ زندگی پیر کنعان تائیں مڑ کے کدی نہ مہ کنعان مل دا
 نہ ظہور حضور ہوندا آدم کدی نہ فخر نمود پاندا
 جے نہ ازل نون آپ دی نعت پڑھدا خوش آواز نہ کدی داؤڈ پاندا

بن دا شاہ خاور کویں مہر ہندا جے گدا گر میری سرکار دا نہ
 تخت افلاک اُتے جلوہ گر ہو کے کرناں نال اینج تاج سوار دا نہ
 کردا دان کیہ چن تے تاریخاں نون مل دا خیر جے نبی مختار دا نہ
 حاصل روشنی دی دولت کدوں ہندی جے اس نور اگے مگرے تار دا نہ
 صاف صبح ویلے پلکاں نال کردائے صاف روضہ نبی ذی شان تائیں
 کیہ مجال رکھدائے جے نہ کرے روشن جا کے شام ویلے شمعدان تائیں

گوئے نبیٰ دی جہناں نے سیر کیتی اوہناں شوق نہ باغِ رضوان دا اے
 اوہدے عشق دے نال معمور جہڑا اوہا دل بس گنجِ عرفان دا اے
 ودھ مرتبہ دان اکسیر نالوں خاکِ درِ محمدؐ نوں جان دا اے
 صدقہ کملی والے دا وِچ جَلّی ودھ خوشی دو شالے تھیں مان دا اے
 استغنا بلقیس دا جائے صدقے سو سو وار فقیر سلیمانؑ اتوں
 سارے جگ جہان دے پری پیکر گھنٹے گھول بلاں دی شان اتوں

بلی شمع توحید دی وِچ مکتے لوواں جاگ پیاں قبلتین دیاں
 مولا اوس نوں سد کے عرش اُتے عزتاں دتیاں قابِ قوسین دیاں
 اوس رہبر کامل دے آون اُتے ہویاں مشکلاں حل کونین دیاں
 سُنّے ہوئے مخلوق دے بھاگ جاگے لیاں رب نے سُنّے ثقلین دیاں
 بے نصیب دیدے ابو جہل والے لائق کدوں اس نُورِ مبین دے سُنّے
 فضل اوہناں نے ویکھیا پائے اکھیں سرے جہناں نے عین یقین دے سُنّے

○

چن

اک رات مینوں بحر فکر اندر اڈھی رات توڑی غوطے مارنے پئے
 اک خاص مضمون دا سلسلہ سی مینوں کئی خیال چتارنے پئے
 دل نوں طفل تسلیاں دین خاطر لکھاں ریت دے محل اُسارنے پئے
 قصہ درد دا گوش گزارنے نوں تارے فلک تھیں کئی اُتارنے پئے
 رنگا رنگ دے سن سامان پیدا محفل گرم میرے خیالات دی سی
 کدھرے ظلم ظلمات دا ناں نہیں سی ایسی سلطنت چاننی رات دی سی

شش جہت وچ چاننا چن دا سی، ہے سی نور دے نال بھر پور دُنیا
 عالم ہو دا طاری سی وچ عالم نشے خواب دے وچ تھمور دُنیا
 شروع ہر پاسے بارش جلویاں دی بنی ہوئی گویا کوہ طور دُنیا
 گرمی حُسن دی تے ٹھنڈک روشنی دی رل مل کردی سی پئی مسحور دُنیا
 لفظاں وچ اوہ سماں نہیں بچھ سکدا مینوں جو اس سے سواد آیا
 چن چمکدا ویکھ کے فلک اُتے مینوں ماہی مکتے والا یاد آیا

اوس ماہی دے روبرو ایس چن دا کوئی قُرب ناہیں تے وقار ناہیں
 ایہہ چھپیا اُنق دے وچ رہندا اے کئی کئی دن ہوندا نمودار ناہیں
 ایس چن دا اک چکور عاشق دوجا ہور کوئی طلب گار ناہیں
 اوس چن اتوں صدقے ہون واہتے لبھے حُوراں غلاناں نوں وار ناہیں
 اوہدے ڈٹھیاں باجھ نہ جی سکن عالم قدس دے ہین وسنیک جتنے
 جن و انس مشتاق سرکار دے نیں پیدا پئے ہوسن حشر تیک جتنے

ایہدے مونہہ تے داغ سیاہیاں دے، سارے عضو بے داغ حضور دے نیں
 سورج ساہنے اکھ نہ ایہہ کھولے، دونویں نین مازاغ حضور دے نیں
 ایہہ کدی روشن کدی نہ روشن، روشن سدا چراغ حضور دے نیں
 ایہہ جام خالی اک پیا مودھا، امرت بھرے ایاغ حضور دے نیں
 اوس چن والی پہلی رات کولوں، ایہدی چودھویں دی رات پٹھاں پٹھاں
 اوہدے عرش بریں تے تذکرے نیں، ایہدی زمیں اُتے بات پٹھاں پٹھاں

ایہہ خاص حصہ کوئی کرے روشن، اوہدے چاننے ہین قطبین توڑی
 اوس چن توحید دے چاڑھے چڑھکے بدر توڑی تے حنین توڑی
 ایس چن دی کشش دا حد بتاں، لہراں وچ سمندراں پین توڑی
 ٹھلاں اوس دے عام فیضان دیاں مشرقین توڑی مغربین توڑی
 اوس بدر کمال دی شب ہجرت، اردل وچ نہ جے ایہہ چن ہوندا
 لیہنوں لبھدی جگہ نہ جھنڈیاں تے، جاری ایس دا کدی نہ سن ہوندا

ایس چن دے پوجنے والیاں نے حاضر ہو کے جدوں سوال کیتا
 ایس چن تائیں اوس چن سوہنے، دو کھن اشارے دے نال کیتا
 چھائیاں زردیاں مونہہ تے پیاں چھائیاں اوہدے رُعب ایسا ایہدا حال کیتا
 ایہنے داغ غلامی والا متھے، اوہدی شاہی دا تہ اقبال کیتا
 جھاڑو ہتھ وچ رشاں دے لے کے تے رستے پیا معراج دے صاف کردائے
 اوہ چن جس زمیں تے ہو یا پیدا، اوس زمیں دا پیا طواف کردائے

ایس چن ٹوں لگ گرہن جانداے، ہین مطلع الفجر رخسار اوہدے
 ایہہ کدی چڑھداے کدی نہیں چڑھدا، لگے رہن ہر وقت دربار اوہدے
 ایہدے کول عطار دتے مشتری نے، ایدوں کئی جھتے سوہنے یار اوہدے
 ایس چن نے اک نہ بات کیتی، سخن قیمتی باجھ شمار اوہدے
 ایس چن اُتے بدل چھا کے تے کر ایس دا چاننا چوڑ جاون
 اوس چن تائیں فضل ویکھ کے تے بدل کفر تے شرک دے دَوڑ جاون

○

معراج شریف

(دوہڑے)

ٹھاراں سال دی ہو گئی شبِ اسری کوئی نہ تاب مہر تابدار وچ سی
 ڈردا شق القمر دے مُعجزے توں چھپیا چن خبرے کہڑی غار وچ سی
 اکھاں میٹ لیاں سمناں تاریاں نین ملاقات ہونی شبِ تار وچ سی
 ویلا فضلِ کرماں والا آن پہنچا چشمِ فلک جس دے انتظار وچ سی

طول شبِ معراج نے کیوں پھڑیا ایہہ کوئی تعجب دی بات نہیں سی
 موجودات ساری اندر اوس ویلے اوہ موجود جان موجودات نہیں سی
 ہے سی جتھے دی چیز رُک گئی اوتھے حرکت وچ ساری کائنات نہیں سی
 طاری فضلِ جمود سی ہر پاسے اوہ کوئی ہور راتاں ورگی رات نہیں سی

پیشوائی واہتے نبی جمع ہو گئے سرورِ عرشِ معلیٰ تے جان لگے
 کھلے مسجدِ اقصیٰ دے صحن اندر خضرِ آبِ حیات چھڑکان لگے
 صاف خاص رستہ کہکشاں والا عیسیٰ فلک نشین کروان لگے
 دے کے حکم ادریس فرشتیاں نوں ٹوری چادرانِ فضل وچھوان لگے

خواب ناز وچوں شاہِ ناز تائیں تلیاں جھس جبریل جگان لگا
 فیر بسمِ اللہ الرحمن پڑھ کے سجے ہوئے نوں ہور سجان لگا
 وَالشَّمْسُ غَاظَةٌ مَلِّ كَالْمَكْحُورِ تے مازاغ اکھیں سرمہ پان لگا
 کنگھی نال یسین دی فضل ہتھیں اوہدی زلف واللیل سلجھان لگا

ہی سنور کے جدوں حبیبِ اوہدے اُپر عرشِ معلیٰ دے جان لگے
 اپنے باغ وچوں ابراہیم ہوری بھر بھر جھولیاں پھل برسان لگے
 موسیٰ ید بیضا تائیں کھول کے تے دُور دُور توڑی چانن لان لگے
 ہے سی فضل زبور وچ درج جہڑی نعت اوہ داؤڈ شان لگے

رِشماں (دوہڑے)

لبی شمع ہدایت دی وچ مکے جہدیاں ہر پاسے رِشماں کرنیاں نہیں
چھائیاں ہویاں چروکیاں جگ اُتے اج سواہریاں ظلمتاں چرنیاں نہیں
پتھر وسنے میں صنم خانیاں تے آتش کدے تے بجلیاں گرنیاں نہیں
نویں سروں باغِ ابراہیم اُتے رُتاں فضل سہانیاں پھرنیاں نہیں

نبی صحن اقصیٰ اندر جمع ہو گئے فخرِ رسلِ معراج تے جان لگا
موسٰی پد بیضا پتوں سٹ عاصہ ہتھ شاخ سرگشت نوں پان لگا
رستے وچ الیاں نوں نال لے کے حضرتِ آبِ حیات چھلکان لگا
ابراہیم جاں دیکھیا فضل اوہنوں بھر بھر جھولیاں پھل برسان لگا

تاجدار مدینے دا شاہِ خوباں سرتے پہن لولاک دا تاج آیا
لوک کرن حکومتاں زمیں اُتے سوہنا دلاں اُتے کرن راج آیا
ہتھ خلقِ عظیم دی تیغ لے کے کرن جبر دے ملک تاراج آیا
پرچمِ فضل توحید دا کھول کے تے پان وچ بُت خانیاں بھاج آیا

اوہ محبوبِ خدا دا وِچ اکھیں سُرمہ بھر مازاغ لگا آیا
 چھڑی ہتھ لیسین دی، موڈھیاں تے سوئی شال مُدثر دی پا آیا
 عقدے دونہاں جہاناں دے حل ہو گئے پیچاں زلفِ واللیل سلجھا آیا
 والشمس دا فضل وکھا مکھڑا بخش ظلمتاں وِچ ضیاء آیا

اوہ سلطانِ مدینے دا شاہِ بطحا لین سارے جہان دی سار آیا
 ڈبی ہوئی جہالت دے بحر اندر بیڑی عاصیاں دی گرن پار آیا
 اوہ غلاماں نوں کرن آزاد آیا، دختر کشاں دی کھوہن تلوار آیا
 فضل تاج چرواہیاں دے سراں اُتے رکھن اوہ آقا نامدار آیا

اوہ نبی کریم انصاف پرور ٹٹیاں دلاں نوں دین تسکین آیا
 اشک صاف پیماں دے کرن واچتے لے کے شفقتاں دی آستین آیا
 بزمِ دہر وِچ کول بہان والا اوہ غریباں نوں صدر نشین آیا
 فضل کوئی نہیں آیا تے نہیں آونا جیسا وِچ دنیا شاہِ دین آیا

اوہو داد گر عرب وچ دُنیا داد خواہاں تائیں دین داد آیا
 ہتھ پھیر کے شفقت دا سراں اُتے اوہ مسکیناں دی سُنن فریاد آیا
 اُجڑے ہوئے جہڑے ہسں مدتاں دے اوہناں دلاں نوں کرن آباد آیا
 فضل جو پہنچا اوہدے در اُتے لے کے جھولی دے وچ مُراد آیا

ساقی روز الست تھیں بزم اندر ونڈدا خمر پاکیزہ دے جام آیا
 ہے توریت، زبور، انجیل اندر بار بار جس سوہنے دا نام آیا
 جہدی خبر مڈھوں دیندے نبی آئے آخر اوہناں دا پیش امام آیا
 جہدی نعت وچ فضل بھرپور سارا اللہ پاک دا پاک کلام آیا

جہدی دُنیا نوں تانگھ چروکئی سی دُنیا وچ اوہ وقت سعید آیا
 جہدا ہے خود رب مجید عاشق اوہ عاشق رب مجید آیا
 سْتے ہوئے مشتاقاں دے بھاگ جاگے اوہو دین مشتاقاں نوں دید آیا
 فضل اوہ اکلیاں نہیں آیا لے کے نال فرقان مجید آیا

نِکلِ غارِ حرا دے اُفتِ وِچوں نُورِ چانی لانِ مہتاب آیا
 قصرِ نُورِ چوں شاہِ سوارِ ثریا جس دی پکڑ کے حُسنِ رکاب آیا
 او سے چھیک دتے سارے کتب خانے لیکے ہتھ وچ اُم الکتاب آیا
 سارے جگ جہان دا فضلِ ہادی سارے جگ نوں کرنِ خطاب آیا

اوہ مظہرِ لطفِ اکرامِ ربی سینے نال عدواں نوں لانِ آیا
 اپنے فقر اُتے رکھے فخرِ جہڑا اوہ فقیراں نوں کرنِ سلطان آیا
 کعبے پاک توں اُٹھیا ہرِ رحمتِ خشک لباں تے کرنِ احسان آیا
 اوہ جانِ عالمِ فضلِ فخرِ عیسیٰ پانِ دلاں مویاں اندرِ جانِ آیا

بلیا آج عبداللہ دے گھر دیوا جہنے دُور سیاہیاں کرنیاں نہیں
 انورِ اوس دے مکھ والشمس دیاں کتھے چن نے تابشاں جرنیاں نہیں
 جہڑی تھاں اُس اُمی نے پیر دھرناے دانشوراں اوتھے اکھاں دھرنیاں نہیں
 مُتھاں میٹیاں دے وچ کنکراں نے اوہدیاں فضلِ شہادتاں بھرنیاں نہیں

مظہر ہر شے شان لولاک دی اے عرش فرش تے چرچے حضور دے نیں
 وچ پھلاں دے مہک سرکار دی اے وچ تاریاں جلوے حضور دے نیں
 روزِ ازل تھیں لے کے ابد توڑی جاری فیض ہر پاسے حضور دے نیں
 فضل کون ناپن والا جھیا اے اُپتے اُچیوں رتے حضور دے نیں

میں منتظر بادِ نسیم دا نہیں بادِ شرق نہ بادِ شمال چاہناں
 حاضر پاک دربار وچ آپ ہو کے کرنا واضح میں حال احوال چاہناں
 چاہناں درِ اقدس اُتے سر دھرناں اکھاں لائیاں جالی دے نال چاہناں
 صحن حرم وچ فضل کھلو کے تے کرنے پیش دو چار سوال چاہناں

پہلی عرض اے آپ دا عشق لبتھے نہ میں زر چاہناں نہ میں مال چاہناں
 دوجی عرض اے کہ بگہ خواب اندر پانا آپ دا دید جمال چاہناں
 تہی عرض اے آپ دے حشر اندر نام لیویاں دے رہنا نال چاہناں
 چوتھی عرض اے یوم نشور توڑی رہنا قبر وچ فضل خوشحال چاہناں

○

سِکّاں

ہے خواہش ربّ دے مینوں روضہ اطہر عالی
 سبز سہانا گنبد جس دا، گرد سنہری جالی
 جس دے وچ کچھری لائے ملک عرب دا والی
 جہڑا درتے سائل آوے کدی نہ پرتے خالی
 رہن کھلوتیاں تخت دوالے حوراں پالو پالی
 ہو مہبوت فرشتے جاون تک تک رنگ جمالی
 چن ہتھاں وچ لے کے مشعل نور ازل دے والی
 بہہ فلکاں دے اتوں آوے بالن چار دوالی
 جاگ گزارن تارے سارے وچ اکھاں شب کالی
 ربّ سپرد اوہناں دے کیتی روضے دی رکھوالی

چُنِ رضوانِ بیشتوں کلیاں پیش کرے نت ڈالی
تک دربار ہلارے لینی سدہ دی ہر ڈالی

پھڑ جبریلِ رکاب اوہدی نوں پایا اوج کمالی
آتے براق او سے دے پیروں پائی شان نرالی

بُجھ گئے آتش خانے سارے جوت جہی اس بالی
شُرک کفر تبلیغ اوہدی نے کیتے ساگ پرالی

ظلمِ جہالت والی اوہنے سر توں آفت ٹالی
اوہدے نورِ ہدایت والے ایہہ دُنیا اجیالی

دے سُفنے وچ جے اک واری بُرقعہ چُک وکھالی
ستے بھاگ فضل دے جاگن دُور ہووے بد حالی

○

سلام سنہیے

ٹھنڈیے وقت فجر دی اے وائے لکھاں دے کم آویں
 سڈیائے درد منداں دے قصے سُن کے درد وٹاویں
 لَیندی پھرنی ایں ہر پاسے غمناکاں دیاں واناں
 محبوباں دے کنیں پائیں مہجوراں دیاں باتاں
 روک نہ سکن حاجب تینوں نہ توں نظریں آویں
 درباناں دے کولوں لنگھیں وڑ خلوت وِچ جاویں
 تیرے ہوندیاں قاصد اگے دانے ہتھ نہ جوڑن
 کاغذ، قلم، دوات نہ منکن نہ اوہ منشی لوڑن
 رہن خسارے وِچ جہناں نے راز دلاں دے کھولے
 مِل جانڈے نیں جگّاں لے کے نال رقیب وچولے
 لتے سفر مرن ادھوائے توڑ نہیں اڑاندے
 جانوراں دے گل وِچ چھیاں دُور اندیش نہ پاندے

کدوں کھلون کبوتر اُتے جے دیئے لکھ ڈاہیاں
 چنے چنے پھرن شکاری دھر موڈھے تے پھاہیاں
 ایہہ جس ویلے تول پراں نوں مارے ذرا اڈاری
 غیبوں کوئی شاہین مریلا ٹٹ پوے یک باری
 ایہناں گلاں دا ڈر شاید درویشاں نوں آیا
 خسرو، سعدی، حافظ، جامی رحمۃ اللہ علیہ تینوں پیک بنایا
 رہیں توں ٹھنڈی ٹھری ہمیشہ انجے ٹھنڈیئے ٹھریئے
 تٹی وا کدی نہ لگے تینوں بھاگاں بھریئے
 لے سلام اخلاصوں بھریا ساڈا وی آج جاویں
 بطحی والے شاہ خوباں دی خدمت وِچ پہنچاویں
 پر وِچ رستے ہنجوں ساڈے کریں نہ کوڈی گھٹے
 جھولی تیری دے وِچ جہڑے بھر بھر بگاں سٹے
 متاں خیال کریں ایہہ ہنجوں ہین بھلا کس کم دے
 شالا باغ اوہدے وِچ ڈگن بن موتی شبنم دے

کریں سلاموں بعد گزارش مکھ والشمس دکھاوے
 چار چوفیرے لوواں لگن پاٹ ہمیرا جاوے
 دھمے صبح سعادت والی مکے شب اندھیاری
 چادر یمنی رُخ انور توں اوہ چکے اک واری
 سِکدے چلے نین نمانے چشماں نظر نہ آیاں
 جہناں وچ مازاغ سلائییاں بھر بھر سوہنے پایاں
 سانوں وی واللیل زلف دے اوہ بخشنے چمکارے
 جس پر فلک تصدق کیتے لیل قدر دے تارے
 اسی وی چُم لئیے اوہ جوڑا جو طائف تھیں آیا
 جاناں دا وٹ ڈورا جس وچ عشاقاں نے پایا
 رحمتِ عالم رحمت باراں بن کے لائے جھڑیاں
 ترہایاں تے آیاں ہویاں ہین نزع دیاں گھڑیاں
 دُور دسیندا ماہی سانوں اپنے کول بلاوے
 صحین حرم وچ فضل کھلو کے نعتیہ غزل سناوے

مدح - منقبت

جنابِ آمنہ رضی اللہ عنہا

جنابِ آمنہ صد ہا مبارک
 گلِ رعنا درِ یکتا مبارک
 نہارک ہووے آج دی رات تے دن
 تو آندا اے بنا کے قدسیاں نے
 سہانی صُبح دا ویلا مبارک
 گلِ لولاک دا سہرا مبارک
 اندا اے پیا جبریل ڈوری
 ہنے تاریکیاں نوں دُور کرنا اے
 سنے خادم دے گہوارا مبارک
 ایہہ کعبے پاک دا قبلہ مبارک
 بارک ایہہ سمندر رحمتاں دا
 ایہہ وگدا مہر دا دریا مبارک
 فضلِ تینوں تے دوجے عاصیاں نوں
 سہارا حشر دے دن دا مبارک

○

جنابِ حلیمہ رضی اللہ عنہا

واہ کیسا اچّا کیّا اے اللہ نے شانِ حلیمہ دا
 سردار جہاناں ساریاں دا بنیا مہمانِ حلیمہ دا
 سوہنے نوں کول بہا کے تے دو ویلے کھانا پیش کرے
 جت وچ دکھرا وچھے گا اک دستر خوانِ حلیمہ دا
 جھولی وچ لے کے پالیا سو دُنیا دے مُحسنِ اعظم نوں
 سر اتوں لاه نہ سکدی اے دُنیا احسانِ حلیمہ دا
 اوہ بہہ کے کول پنگھوڑے دے جد مٹھی لوری دیندی سی
 کٹھنھ جاندا سی ہر عرشی دے دل وچ الحانِ حلیمہ دا
 اک جھٹ وساہ نہ کھاندی سی، پئی پچھے پچھے ٹردی سی
 اجڑ دے پچھے ٹردا سی جد راحتِ جانِ حلیمہ دا

جس ویلے دولت مکے دی دے آئی مکے والیاں نوں
مکے دے چنّ ول رہندا سی ہر وقت دھیان حلیمہ دا
ہر ویلے اوہدی ثربت تے پیا سبزہ لہ لہ کردا اے
محفوظ خزاں دے حملے توں ہے چمنستان حلیمہ دا
محشر وچ پک امیدیاں نہیں، لہ فضل سہولت جانی اے
ہاں بھاویں کیڈ گناہی میں، ہاں مدحت خوان حلیمہ دا

○

پاک سبطین رضی اللہ عنہم

ہین دُونہاں جہاناں دے شاہزادے پاک نبی دے پاک سبطین دونویں
آفتاب مہتاب دے وانگ چمکے بی بی فاطمہ دے نورالعین دونویں
دکھ موزیاں دے ہتھوں رہے سہندے علی مرتضیٰ دے دلدے چین دونویں
صبر شکر وچ صابراں شاکراں توں بازی لے گئے حسن حسین دونویں
نبی پاک دی گود وچ بہن والے تارے عرش دے زیب حریم دونویں
علی باپ تے ماں خاتون جنت عالی نسب، نجیب طرفین دونویں
جہڑا نور سبھ تھیں پہلاں خلق ہويا، صورت اوس دی عین بہ عین دونویں
سلسبیل کوثر تے تسنیم اُتے ساقی آب طہور دے ہین دونویں
جاناں حرمت کعبہ توں وار کے تے اوہ محفوظ کر گئے قبلتین دونویں
کرم گستری جود و سخا دیاں، ٹھاٹھاں مار دے سخی بحرین دونویں
ظلمت غماں دی نوں جہڑا دُور کردا اوس دیہوں دے نیں مشرقین دونویں
لان لئی سدھے پاسے طالبان نوں رہن ڈھلکدے وانگ قطبین دونویں
دنگیر اپنے نام لیویاں دے تے غلاماں دے وچ دارین دونویں
صدق نال جو فضل امداد منگے پہنچ کول اوہدے ساراں لین دونویں

حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ

چہنے حق دے راہ وچ جان دتی اوہنوں زندگی ملی دوام دی اے
ودھ آبِ حیات دے جام کولوں اک چلی شہادت دے جام دی اے

کر بلا دے وچ پیاسیاں دا، تتی ریت اُتے جہڑا خون ڈلھا
صدقہ او سے ای خون دا ہر پاسے سبز کھیتی دین اسلام دی اے

پہلاں خون عزیزاں دے نال دسیا وضو کس طرح دے نال کری دائے
فیر پٹھ تیغاں شاہ نے عاشقاں نوں دی جاچ سجود قیام دی اے

کتھے گئی اوہ سلطنت جہدے چھپے لیاں لعنتاں کھٹ یزیدیاں نے
رہسی ابد آباد تک ، قائم ہو گئی جہڑی سلطنت پاک امام دی اے

مولا حُر نوں آکھیا جس ویلے، اَج منگ لے جو گجھ منگناں ای
اوس کہیا شہادت دا اِذن بخشو ایہو آرزو ایس غلام دی اے

روزِ حشر اپنے نال خادماں دے بن کے ربّ دا فضل حُسنِ ہوسی
فضل توں ایویں پریشان ہونائیں، لاج اوہناں نوں اپنے نام دی اے

○

شمشیر اسلام دی

(چومبرے)

کربلا وچ جہڑا شہید ہويا، اوہدے نال توقیر اسلام دی اے
 جے اسلام شمشیر دے نال ودھیائے، تاں حسینؑ شمشیر اسلام دی اے
 پانی حوضِ کوثر دا جاگیر اوہدی، اوہدا خون جاگیر اسلام دی اے
 فضل آئینہ حق دا ذات اوہدی اوہدا عمل تصویر اسلام دی اے

پہری تیغ حسینؑ دے حلق اُتے، زلزلہ زمین آسمان وچ سی
 تلملا رہی سی بھین وچ خیمے، جہدی جان بھرا دی جان وچ سی
 سر مظلوم دا نیزے دی نوک اُتے، لہولہان لاشہ بیابان وچ سی
 زور ہوندیاں فضل نہ زور لایا، ایڈا حوصلہ شاہ دی. شان وچ سی

کربلا دے وچ پیاسیاں تے، بول بول ہتے ظالم آوندے سن
 دیدے چاک کیتے لالچ عہدیاں دے اوہ نہ جھجکدے نہ شرماؤندے سن
 صاحب قاب قوسین دی آل اتے، موزی چھم چھم تیر برساؤندے سن
 فضل اوہ انتھے، دو جہان دیاں جھولی وچ پئے لعنتاں پاؤندے سن

قابض سر فرات یزید سن، اک دوسرے توں دین لین پانی
 اوہ ناپاک پلیداں دے ہويا ہتھوں، اوہا پئے ورتن دن تے رین پانی
 ایہہ منظور سی قدرت نوں نہ پیوے، او تھوں فاطمہ دا نورالعین پانی
 صرف ججتاں پوریاں کرن واہتے، فضل منگدا رہیا حسین پانی

لخت جگر بتول دے وچ طفلی، جہڑے وقت آرام فرماؤندے سن
 اُپر فرش جبریل امین بہہ کے، جھولے رسیاں پکڑ ہلاؤندے سن
 اوہناں جدوں وی نویں لباس چاہے، جوڑے جنتاں دے وچوں آوندے سن
 شاہ اسوار براق دے اوہناں تائیں، اُپر موڈھیاں فضل بٹھاؤندے سن

○

زہرا دالال رضی اللہ عنہا

دربارِ یزید وچ پہنچ کے تے بنتِ علی نے جدوں خطاب کیتا
 سُنن والیاں نوں اشکبار کیتا، شرمسار کیتا، لاجواب کیتا
 آیا وقت شبیرؓ تے جس ویلے اپنے وقت نوں ساتھیاں ویکھیا نہ
 پیری کسے تے کسے تے معصومی، صدقے اپنا کسے شباب کیتا
 اسمعیل نوں لے کے نال اپنے ابراہیمؑ جہڑا بوٹا گڈیا سی
 لال زہراً دے حیدر دے جگر گوشے اوہنوں خون دے نال سیراب کیتا
 رُژھدے بحرِ عصیان وچ جانڈیاں نوں فخرِ نوحؑ نے پلاں وچ تار دتا
 دے کے اذنِ شہادت دا حُر تائیں دیکھو خنزف نوں گوہرِ نایاب کیتا
 آئی خاکِ جہڑی اوہدے پٹھ پیراں اوہ خاک بس خاک شفا ہو گئی
 مہرِ نال جس ذرے تے نظر پے گئی ذرہ اوہ مہرِ عالمتاب کیتا

مونہہ کتے دکھا نہ سکہے نیں نہ کوئی اوہناں نوں دیکھنا منگدا اے
 قدرت کاملہ نے کربلا اندر ایسا ظالماں نوں بے نقاب کیتا
 جھنڈے اوہناں دے نام دے ہر پاسے پئے عرش تے فرش تے جھلڈے نیں
 فضل روز عاشور دے صابراں نوں اللہ پاک ایسا کامیاب کیتا

○

حضرت عمر رضی اللہ عنہ

(مُسَدَّس)

حضرت عمرؓ نے کہا ہمیشہ تائیں مینوں پاک دربار وچ لے چلو
 جتھوں تساں وہاج وہاجیا اے، مینوں اوس بازار وچ لے چلو
 پھلاں نال جتھوں تساں بھرے دامن مینوں اوس گلزار وچ لے چلو
 جتھے عاصیاں نوں بخشش لبھدی اے، مینوں اوس سرکار وچ لے چلو
 میرا ہتھ اوہدے ہتھوں وچ دیو، تساں ڈبیاں نوں جہنے تار چھڈیائے
 گھروں نکلیا ساں اوہدے مارنے نوں، مینوں اوہدی ادا نے مار چھڈیائے
 سمجھو آج تھیں میری سرکار اوہا، سوہنی تساں دی ہے سرکار جہڑی
 کھڑک گئی میرے دل وچ تار اوہا، کھڑکی تساں دے دلاں وچ تار جہڑی
 مینوں بخش دیو، ایدوں ذرا پہلاں، حرکت میں کیتی دل آزار جہڑی
 اوہدیاں دشمنان دے اُتے ورتی اے، ہتھ میں آج پھڑی تلوار جہڑی
 اوہدی جو بدگوئی وچ رہندیاں نیں، اوہناں جیہاں نوں وڈھ کے چھڈنا اے
 اوہنوں جو بھیڑی نظرے ویہندیاں نیں، اوہناں اکھیاں نوں کڈھ چھڈنا اے

سارے لوک سُن لین گے نال کتاں، لوکاں تیک اذان پہنچاؤنی اے
 پہرہ دیاں گا آپ نمازیاں دا، کھلتے بند نماز پڑھاؤنی اے
 میں چاڑھ کے چھتاں تے قاریاں نوں، قرأت زور دے نال کراؤنی اے
 میرے دین اسلام وچ آونے دی، سارے جگ نوں خبر ہو جاؤنی اے
 آج نہیں محمدؐ تے آون دینی، اوہدی ڈھال وی ہاں تے تلوار وی ہاں
 جانی ہاں دشمن اوہدیاں دشمنان دا، اوہدیاں دوستاں دا وفادار وی ہاں

واہ اوئے عاشقا نبی کریمؐ دیا سارے امتی ہین فدا تیرے
 لا کے یاریاں پال دکھایاں نی، کیتے شان بلند خدا تیرے
 جہڑے نیل دریا ول لکھیو نی، حکم من لے نیل دریا تیرے
 جہڑے ساریاں تے صادر کیتوی لے گئی اوہ فرمان ہوا تیرے
 تیرے جیہا اک عمرؓ جے ہور ہوندا جائے فضل صدقے تیرے نام اتوں
 مدعی ہر دین دے وار چھڈوے، دین اپنے دین اسلام اتوں

○

حضرت ایوب انصاری رضی اللہ عنہ

ترے گھر آئے محبوبِ خدا ایوب انصاریؑ
کوئی مجھے تیرا کیہ مرتبہ ایوب انصاریؑ

نصیباں تیریاں تے رشک سارا شہر کھاندا اے
خدا نے سُن لئی تیری دُعا ایوب انصاریؑ

جو بندے پیش کردے نیں اوہ تہنیت قبولی جا
ملائک دی مُبارک لیندا جا ایوب انصاریؑ

ترا مہمان مونس اے غریباں دا فقیراں دا
غریبی دی نہ کر چننا ذرا ایوب انصاریؑ

مُبارک ذکر جتھے ہووے گا ہجرت مبارک دا
ترا ہووے گا اوتھے تذکرہ ایوب انصاریؑ

تری دہلیز تے ڈاچی نے آ زانو نوائے نیں
گیا عشاق دا لگ جھکھٹا ایوب انصاریؒ

خدا اوہ دن کرے جس دن تیری دہلیز دا صدقہ
فضل دیکھے درِ خیرالوریؒ ایوب انصاریؒ

○

حضرت بلال رضی اللہ عنہ

دُنیا دے وِچ عاشق ہو یا اک توں اک نرالا
وَدھ چڑھ کے اک دو بے نالوں اُچے درجے والا

اے پر جہناں ماہی مکیٰ نال پریت لگائی
اوہناں دی وِچ دُنیا ساری ملے مثال نہ کائی

اوہناں وِچوں میں اک دی گُجھ گُجھ جھلک دکھاواں
لے کے نام بلال حبشیؓ دا صدقے ہو ہو جاواں

جہنوں لے مکے وِچ آندا قسمت کھج مہاراں
اگوں اگوں کیہ گُجھ ہونائیں نہیں سن اوہنوں ساراں

اک کافر دا پہلاں اتھے بن کے بردہ آیا
فیر نبیؐ دیاں وِچ غلاماں اوہنوں ربؐ رلایا

آؤندا آؤندا بعثت والا آیا جدوں زمانہ
پاک نبیؐ نے جاری کیجا وحدت دا پروانہ

ایس حبشیؑ دے وی دل اُتے لگیاں ضرباں کاری
ظلمت، کفر، ضلالت والی دُور ہوئی بیماری

پڑھے شہادت کلمہ اُچا اُچا شام صباہیں
سُن سُن کے وِچ دل دے پیڑاں اُٹھن کافر تائیں

اوہ آکھے توں نام خداوند واحد دا کیوں لینائیں
ہے جو دُکھ اساڈے نالوں کیوں اس رستے پینائیں

قسماں قسماں دے دُکھ دیوے رنگا رنگ کچوکے
کیوں نہ میری مرضی منیں میرا بردہ ہو کے

تتیاں سیخاں والے ظالم لیہنوں داغ لگائے
عاشق ایہناں داغاں اُتے فخر کرے اترائے

کنڈ ایہدی دے پیٹھاں رکھے اوہ بلدے انگیارے
ایہہ سمجھے پئی بستر اُتے یاراں پھل کھلارے

تتی ریت اُتے کر ایہدا ننگا جسم دھروندا
 اوہ لکھ کرے زباں درازی ایہہ اگوں نہ گوندا
 بلدا ہتھر ایہدی چھاتی تے رکھے ہتھیارا
 ایہہ سمجھے اُج ٹھنڈاں پیاں بوجھ گیا لتھ سارا
 مستی وچ متانے آئے کجھ محسوس نہ کردے
 پھانسی، آرا، کھل لہانی نال خوشی دے جردے
 نام بلا لیاں نہ ریتے جے لیتے لکھ واری
 جس نے لا کے نال محمد، توڑ نبھائی یاری
 لہنوں کالی رنگت والا آکھن لوک زیانی
 اُمت مرحومہ دیاں نظراں دے وچ یوسف ثانی
 سانوں ایہدیاں موٹیاں ہوٹھاں دے نہ دیو حوالے
 اوہ ہر نازک لب دے نالوں بہت نزاکت والے
 ایہدیاں دھمیاں والا اندر خاطر جمع اساڈی
 رُوپ ایہدے دی، جے گل کریئے جائے دُور دُراڈی

کرن نہ دتا نیڑے والیاں نوں گجھ تنگ نگاہی
 لیا پچھان دُراڈے رہنے والیاں دلبر ماہی
 ابو جہل گیا کھا بھارا دھوکھا جاہل بھارا
 ذرے بن گئے مہر منور دیکھ اگو چمکارا
 رومی، شامی، حبشی پی گئے بھر بھر ساغر سارے
 ایہہ بد قسمت تتا رہیا بیٹھا ندی کنارے
 شینوں سین بلاون والا اپنی لگنت پاروں
 لیا بنا موڈن سائیاں وافر لطف پیاروں
 الصَّلٰوةُ خَيْرٌ کلمہ اپنے مونہوں الایا
 پاک نبیؐ نے بانگ فجر دا ایہہ اک جزو بنایا
 صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ واہ امت دے والی
 اک پردیسی تائیں بخشے کتنے رتے عالی
 سبھ توں پہلاں جنت جانے دی لبھی خوش خبری
 اپنے ہتھ وچ پکڑ مہاروں ڈاچی پاک نبیؐ دی

مسجد وچوں حرماں پاکاں ول پیغام ضروری
حضرت ایہدے راہیں بھیجن واہ وانشان حضور

درِ اقدس دے اُتے جیکر دستک دی گل ہووے
ایہہ جبریل مقرب دے سنگ موڈھا جوڑ کھلووے

عشق ایہدے دیاں جہڑے ویلے گھر گھر دھمتاں پیاں
گچھ گچھ خبراں سرورِ عالم توڑی وی مچ گتیاں

بھیجیا اصحاباں نے کافر ول صدیق پیارا
ظالم کولوں باجھ خریدیاں ایہدا نہیں چھٹکارا

ٹرے صدیق تے رحمتِ عالم اوہناں نوں فرمایا
ہتھ ایس مبارک سوڈے وچ ساڈا وی آیا

واہ وا عاشق کرماں والا واہ اوہدی زندگانی
جس نوں دلبر جانی سمجھے اپنا دلبر جانی

جس نوں غیراں کول سکھاون نہ اپنے گرویدے
اپنے اتے وکیاں تائیں دے کے دام خریدے

جا صدیق " اکبر نے اوہنوں منگی قیمت تاری
کافر خوشیوں کھڑ کھڑ ہسیا رقم وصولن واری

حضرت دے وی رُخ تے دوڑی لہر مُسرت والی
نالے کجھ متبسم ہوئے کرم کیتا رب والی

کافر پچھے تٹاں تبسم کس گلے فرمایا
میںوں تے کجھ عقل تہاڈنی اُپر ہاسہ آیا

میں تے دلوں بجانوں ہوساں تنگ ایہدے کولوں
چاہندا ساں چھکارا ایہدے اَشْهَدُ اَنْ دے کولوں

گھٹو گھٹ جے ایہدی میںوں کدھروں قیمت مل دی
اپنے مگروں لاہندا لہنوں ایہہ سی خواہش دل دی

تٹاں تے میں جو منگیا مونہوں میری جھولی پایا
بھاری قیمت تارن اُتے ذرا خیال نہ آیا

حضرت نے فرمایا ، آیا کویں تبسم میںوں
جے پچھ بیٹھا ایں تے جھلیا صاف سناواں تینوں

ساڈی متھی قیمت جتی توں نہیں قیمت پائی
تیریاں نظراں دے وچ پر بت ساڈیاں دے وچ رائی

قیمت پاندیاں جیکر ہوندی تیری عقل ٹکانے
وانگ زلیخا اج اسیں وی دیندے کھول خزانے

توں جس تائیں حبشی جاتا ساڈا ماہ کنعانی
تیرے دل دا روگ قضیہ ساڈے دل دا جانی

لے کے نال بلالؓ پیارا حضرتؓ پچھانہ سدھارے
شکرانے دے اصحاباں نے رل کے نفل گزارے

دُنیا اُتوں رُخصت ہويا جس دن نبیؐ سہارا
کر گیا ترک اذاناں دینیاں حبشی یار دُلارا

بی بی زہراؓ نے فرمایا جاں کجھ وقت وہایا
بانگ بلالؓ ہن کیوں نہیں دیندا کیہ ایہدے چت آیا

گل ایہدے نال اونویں جا کے کیتی حسنؓ شہزادے
اپنے بانگ نہ دیوں والے دتے بدل ارادے

دیندیاں بانگ شہادت انگل ایہنے جدوں اٹھائی
سرور عالم دی نہ صورت اگوں نظریں آئی

أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا كَلِمَةٌ مَوْجِبَةٌ لِمَنْ جَدَّوْنَ الْاِيَا
ڈگا تاڑ زمین دے اُتے عاشق نوں غش آیا

طائرُ رُوحِ اِيهْدَا غَشِ اِنْدَرِ گِيَا مَارِ اُذَارِي
لیندیاں نام پیارے والا دتی جان پیاری

ہے حدیث نبی دی مردا اے جس حالت وچ کوئی
حشر دیہاڑے اوہدی اٹھیاں ہوسی حالت سوئی

اوس دیہاڑے اٹھے گا ایہہ دیندا بانگ زبانی
اُتیاں نوں شاد کرے گی ایہدی خوش الحانی

میں صلوة سلام نبی تے بھجدیاں مر جاواں
اٹھاں ایسے حالت اندر منگاں فضل دُعاواں

○

حضرت حسّان بن ثابت رضی اللہ عنہ

باریابی دا شرف تے فخر رکھدائے مصطفیٰ دے وچ دربار حسّانؓ
 بندہ اپنے یار دے رتبہ دا اے، اتے رتبہ دے یار دا یار حسّانؓ
 جاچاں ایس تلمیذ نے سکھیاں نہیں، الرحمن کولوں نعتاں کہن دیاں
 طرزاں رُوح الامین نے دیاں نہیں اوہنوں رُو برو نبیؐ دے بہن دیاں
 رتبہ دے بعد بزرگی وچ جویں ثانی کوئی محبوب ربّ ذوالجلال دا نہیں
 نعت گوئی وچ رتبہ دے بعد اِنجے کوئی ہور حسّانؓ دے نال دا نہیں
 طوبیٰ کول تے سدرہ دے اردگردے چھڑے رہندے نہیں ذکر اذکار اوہدے
 حُوراں آتے ملائکہ پئے پڑھدے جھوم جھوم کے شعر اشعار اوہدے
 لوح و قلم دے مالک نے کرم کیتا، اوہنوں قلم دی بخش جاگیر دتی
 بالواسطہ ہاتف نے شعر بخشے، بخش شعراں دے وچ تاثیر دتی

رضی اللہ تعالیٰ عنہ دی شاعر خلعتِ فاخرہ پان والا
تمغہ عشقِ رسولِ دالا کے تے عاشق وچ بہشتاں دے جان والا
نعت گو نہیں روشن خیال جہڑے، فیض یافتہ ایسے چراغ دے نہیں
نعت خوان وچ دُنیا دے فضل سارے، خوشنوا پنچھی اوہدے باغ دے نہیں

○

سید علی ہجویری داتا گنج بخش رحمۃ اللہ علیہ

یا سخی داتا بڑا اچا اے رتبہ آپ دا
 آپ دی ذاتِ گرامی معدنِ صدق و صفا
 قادری رکھن تعلق سہروردی واسطاً
 مقتدائے نقشبنداں چشتیاں دے پیشوا

”گنج بخش فیضِ عالم مظہرِ نورِ خدا

ناقصاں را پیر کامل کمالاں را راہنما“[☆]

بادشاہ گر نہیں زمانے وچ گدا گر آپ دے
 اکھ نہ میلن قیصراں دے نال چا کر آپ دے
 پلے گجھ بنھدے نہ فغفوراں نوں نوکر آپ دے
 اپنے سر توں آپ دے خادم اڈا چھڈن ہما

”گنج بخش فیضِ عالم مظہرِ نورِ خدا

ناقصاں را پیر کامل کمالاں را راہنما“

۷۴ فارسی دا ایہ شعر حضرت معین الدین ہوراں دا اے۔

خاراں نوں گلزار کر دیندی اے شفقت آپ دی
 پتھراں نوں لعل کر جائے عنایت آپ دی
 ذریاں نوں مہر کر چھڈے مرّت آپ دی
 زر بنا سکدی اے تانے نوں تہاڑی خاک پا
 ”گنج بخش فیضِ عالم منظرِ نورِ خدا
 ناقصاں را پیر کامل کمالاں را راہنما“

سمجھدے مجذوب تے سالک میں رہبر آپ نوں
 جان دے میں رند سارے تے قلندر آپ نوں
 من دے صوفی تے زاہد زہد پرور آپ نوں
 اولیائی آپ دی تسلیم کردے اولیاء
 ”گنج بخش فیضِ عالم منظرِ نورِ خدا
 ناقصاں را پیر کامل کمالاں را راہنما“

جاری رہندا آپ دی درگاہ تے درسِ شہود
 برسدی رہندی اے جتھے رحمتِ ربّ وودود
 لاگوں میں آپ دے روضے تے سینا دی حدود
 ارنسی ارنسی آکھدے پھر دے نے مشتاقِ لقا
 ”گنج بخش فیضِ عالم منظرِ نورِ خدا
 ناقصاں را پیر کامل کمالاں را راہنما“

ٹٹ گئے جہڑے غماں دے نال دل جوڑے تہاں
 تیر کئی کماناں تھیں پچھانہہ موڑے تہاں
 لکھاں قیدی حرص دے آزاد کر چھوڑے تہاں
 آپ نے شانِ غنا کیتی فقیراں نوں عطا
 ”گنج بخش فیضِ عالم مظہرِ نورِ خدا
 ناقصاں را پیر کامل کمالاں را راہنما“

آپ دی نظر عنایت بدل تقدیراں نوں دے
 آپ دا حسنِ عمل لا رنگ تدبیراں نوں دے
 آپ دا زورِ کرامت توڑ زنجیراں نوں دے
 آپ دا ذکرِ مبارک درد منداں دی دوا
 ”گنج بخش فیضِ عالم مظہرِ نورِ خدا
 ناقصاں را پیر کامل کمالاں را راہنما“

آپ دے دربار وچ ناشاد ہو جاندا نہیں شاد
 اُون فریادی تے پاندے رہن فریاداں دی داد
 سانگیاں نوں روزِ ملدے رہن دُرہائے مُراد
 دَر توں خالی فضل جا سکدا نہیں مدحت سرا
 ”گنج بخش فیضِ عالم مظہرِ نورِ خدا
 ناقصاں را پیر کامل کمالاں را راہنما“

حضرت غوث الاعظم علیہ السلام

(1)

ایہہ جانے نبی یا خدا، غوث الاعظم
ہے کتنا ترا مرتبا غوث الاعظم

تیرا نام دکھاں تے درداں دا داؤو
ہماواں نوں وی نیڑے نہیں اُون دیندے
کسے لے کے اکسیر نوں ساڑنا اے
میری روز دی اے صدا شیئا للہ
میںوں قطرہ فیضان دے بحر وچوں
میں منگتا کوئی چیز بہتی نہ منگاں
میں فرقت دے ساڑاں نوں نہیں سہن جوگا
حشر دے دیہاڑے میری سار لینی
توں ای دس غلاماں دیاں التباساں

تیرا ڈر ہے دارالشفاء غوث الاعظم
تیرے دردے جو نہیں گدا، غوث الاعظم
ملے جے تری خاک پا، غوث الاعظم
توں نادار نوں خیر پا، غوث الاعظم
عطا کر عطا کر عطا، غوث الاعظم
بس اک جام وحدت پلا غوث الاعظم
میںوں قدماں دے وچ بلا غوث الاعظم
پکاراں میں جس وقت یا غوث الاعظم
سُنے کون تیرے سوا غوث الاعظم

فضل ٹھوکراں کھاندا چنگا نہ لگے
ترا ہو کے مدحت سرا غوث الاعظم

○

(2)

میری سُننی جے کدوں فریاد یا پیراں دے پیر

مینوں سدنا جے کدوں بغداد یا پیراں دے پیر

بنیا رہنا اے ہوس دا میں کدوں توڑی غلام

مینوں کرنا جے کدوں آزاد یا پیراں دے پیر

میرے وَل پنی اے کد جھاتی نگاہِ لُطف دی

میرا دل ہونا اے کد آباد یا پیراں دے پیر

آپ نے چوراں نُون قُطباں دے عطا کیتے مقام

کیتے راہزن آپ نے اوتار یا پیراں دے پیر

ہر ولی دے دوش تے پائے مُبارک آپ دا

آپ ہو ملکوت دے اُستاد یا پیراں دے پیر

مولا سچا تار دیندا ڈبیاں ہویاں بیڑیاں
 ہووے جس دم آپ دی امداد یا پیراں دے پیر
 فضل چاہے حشر وچ رہنا ثنا خواناں دے نال
 کچھ قصیدے آپ دے سو یاد یا پیراں دے پیر

○

(3)

ساقی بغداد کجھ ہووے عطا بغداد دی
 اَج سَقَانِی الْحُبِّ دے خُم وچوں پلا بغداد دی
 خیر تے ہے کیوں نہ ہووے ساری محفل نوں سرور
 دَور کاساتِ الْوِصَالِہ دا گھٹا بغداد دی
 ہر جگہ بغداد دے والی دا جاری تذکرہ
 ہے شروع شیریں حکایت جا بجا بغداد دی
 گونجی رہندی اے ہر تھاں شینا اللہ دی صدا
 وگدی ہر دم رہندی اے جوئے سخا بغداد دی
 پہنچے ہوئے نیں چوہاں کوٹاں تے چارے سلسلے
 پھیلدی رہندی اے ہر پاسے ضیا بغداد دی

چوراں دے وچ پیدا ہو جاندی اے ابدالوں دی شان
 سوہنا اے ماحول، سوہنی اے فضا بغداد دی
 فضل نالو نال ای آ جائے گا ابر کرم
 تیرے دل آؤنی اے جس ویلے ہوا بغداد دی

(4)

ہو گئے لائق دیدار دے شاہ جیلاں جہڑے آپ دا لین دیدار آ گئے
 وکھرے اوہناں نوں تساں دربار سوئے جہڑے تساں دے پاک دربار آ گئے
 آستانیاں تے ایدھر ہین بھیراں، اودھر خانقاہواں اندر جمگھٹے نین
 جہڑی جگہ جناب دی جوت جاگی، اوتھے لوک پروانیاں ہار آ گئے
 ودھ کے ظن ہما توں کئی ہتھے ثابت چھتر چھاواں نے سرکار دیاں
 دھرے آپ دے خادماں پیر جتھے اوتھے دین بوسے تاجدار آ گئے
 نویں سروں نہالاں نے سر چکے، شاخاں لہکیاں باغ اسلام دیاں
 ہويا ختم خزاں دا دور بن کے جدوں آپ باد نو بہار آ گئے
 دُنیا شاہد اے دین رسول دے نوں محی الدین نے نویں حیات بخشی
 پختہ نیہہ اسلام دی کرن والے کوٹ کفر دے کرن مسمار آ گئے

کے گھر اندر ہووے چیز جہڑی اوہا چیز ہتھ چوراں دے لگدی اے
بن کے ولی حضور دے گھروں نکلے، چوری کرن جہڑے نابکار آ گئے

سکھ بڈھی توں طرز فریاد کوئی جیکر نکلتا ای غم دے بحر وچوں
فضل تیری امداد توں ہنئے سمجھیں ڈبے بیڑیاں دے تارن ہار آ گئے

○

(5)

غماں دی جائے ٹٹ زنجیر یا غوث

بدل جائے میری تقدیر یا غوث

ترا در چھڈ کے در کہڑے تے جاواں

سو تیرے نہ کوئی دھیر یا غوث

توں لکھاں مجرماں دے جرم بخشے

مری وی بخش دے تقصیر یا غوث

توں چوراں نوں ولی ولیاں نوں ابدال

بنا دتا بلا تاخیر یا غوث

بنا دتا ستارے ذریاں نوں

تیرے جلوے تیری تنویر یا غوث

قدم تیرا عَلٰی عُنُقِ الرَّجَالِ

توں پیراں ساریاں دا پیر یا غوث

ڈراں کیوں لَا تَخَفْ دے ہوندیاں میں

تیری موجود ہے تحریر یا غوث

ترے جھلن سماں تیک جھنڈے

تری اے دور تک جاگیر یا غوث

فضل دے پئے دلاں وچ شعر کھبھن

ہے تیرے نام دی تاثیر یا غوث

○

(6)

دلا چھڈ بے قراری درد مندی تے پریشانی
 مریدی لَاتَخَف فرما رہیا اے محبوب سُجانی
 ہے قدماں اوہدیاں دے وچ مسرت دی فراوانی
 ہے جو وی آکھیا سچ آکھیا اک مرد حقانی
 ”سگِ درگاہِ میراں شو چو خواہی قُربِ ربانی
 کہ بر شیراں شرف دارد سگِ درگاہِ جیلانی“

میسر اوہدیاں ولیاں نوں دنیا وچ پناہواں نہیں
 لیا ڈگدا بچا صنعان نوں اوہناں نگاہواں نہیں
 جو حد تے منزلاں نہیں اوہدیاں پامال راہواں نہیں
 کتھے پرواز وچ اُس باز اشہب دا کوئی ثانی
 ”سگِ درگاہِ میراں شو چو خواہی قُربِ ربانی
 کہ بر شیراں شرف دارد سگِ درگاہِ جیلانی“

جناب کبریا نے بخش دی شانِ محبوبی
 محمد مصطفیٰ دے باغ وچ کھڑیا گلِ خوبی
 علیؑ، حسنینؑ، زہراؑ نوں جہدی مطلوبِ مطلوبی
 محی الدین جس نے دین دی کیتی نگہبانی
 ”سگِ درگاہِ میراں شو چو خواہی قُربِ ربّانی
 کہ بر شیراں شرف دارد سگِ درگاہِ جیلانی“

ہے خداں تے شماراں تھیں پریرے مرتبہ اوہدا
 ہے مچیا ہويا چودہ طبق دے وچ غلغلہ اوہدا
 شبِ اسرئی نوں وی ہوندا رہیا سی تذکرہ اوہدا
 اوہدے کاندھے تے دھریا سی قدم مہمان یزدانی
 ”سگِ درگاہِ میراں شو چو خواہی قُربِ ربّانی
 کہ بر شیراں شرف دارد سگِ درگاہِ جیلانی“

زمیناں آسماناں تے طبل پئے وجدے اوہدے
 پہاڑاں دے سراں اتے علم پئے سجدے اوہدے
 چوہاں کوٹاں تے رہندے اسپ چابک بھجدے اوہدے
 عطا کیتی اے اوہ سرکار نوں اللہ نے سلطانی
 ”سگِ درگاہِ میراں شو چو خواہی قُربِ ربّانی
 کہ بر شیراں شرف دارد سگِ درگاہِ جیلانی“

اوہ اٹکاں تے نظر پائے تے اٹکاں نوں بجھا جائے
 پہاڑاں نوں جے چاہے ریت دے ڈرے بنا جائے
 نگاہواں نال سوہنا مُردیاں وچ جان پا جائے
 اوہدے ہتھ دتی اے مولانے ہر مشکل دی آسانی
 ”سگِ درگاہِ میراں شو چو خواہی قُربِ ربّانی
 کہ بر شیراں شرفِ دارد سگِ درگاہِ جیلانی“

کوئی فغفور تے خاقان دے قصے سناندا اے
 کوئی دارا ، سکندر دی کہانی پائی جاندا اے
 کوئی قیصر تے کسریٰ دی پیا بانی رچاندا اے
 فضل تینوں مبارک شاہِ جیلاں دی ثنا خوانی
 ”سگِ درگاہِ میراں شو چو خواہی قُربِ ربّانی
 کہ بر شیراں شرفِ دارد سگِ درگاہِ جیلانی“

○

(7)

دس والیا شہر بغداد دیا میرا کدوں توڑی خستہ حال رہے گا
 میرا تیری کچھری وچ کدوں توڑی دیا کاغذاں پٹھ سوال رہے گا
 رستے وچ ڈگا تیرا ایہہ خادم کدوں توڑی پائمال رہے گا
 یوترا بے دا واسطہ ای کدوں توڑی کڑیا فضل مصیبتاں نال رہے گا

○

خواجہ متوآجگان حضرت معین الدین چشتی رحمۃ اللہ علیہ

زمانے سارے دا مخدوم خدمت گار خواجہ دا
نہ دتے تاجداراں تے کفش بردار خواجہ دا

بفضل رب ، طفیل حضرت عثمان ہارونی
غریباں نوں نوازے دست گوہر بار خواجہ دا

عطیے ساکلاں دی جھولیاں وچ نہ سمٹ سکن
تعالیٰ اللہ عجب دربار ہے دربار خواجہ دا

ہووے کلیر دا بھانویں اوہ اجودھن دا کہ دتی دا
ہے صدر بزم وحدت غاشیہ بردار خواجہ دا

پریشان ہون دی اے کیہ ضرورت گل پرستاں نوں
ہے کھڑیا ہر جگہ اک گلشن بے خار خواجہ دا

ملے واری نہ سودا لین دی پئے گا ہک ڈگدے نیں
 گیا لگ منکراں دے شہر وچ بازار خواجہ دا
 بھلا اوہناں دے کیوں تے نصیبے جاگ اٹھن نہ
 نصیبے وچ جہناں دے ستیاں دیدار خواجہ دا
 الہی اوہ کدوں دن اون گے جد لوک آکھن گے
 فضل مستانہ خواجہ دا ، فضل سرشار خواجہ دا

○

سید کبیر الدین شاہ دولہ گنج بخش دریائی عند

(1)

شاہ شاہاں بندہ پرور شاہ دولہ گنج بخش
فیض عالم، فیض گستر، شاہ دولہ گنج بخش

والا جاہ، والا مراتب، والا شاں، والا نشان
والا منصب، والا گوہر شاہ دولہ گنج بخش

شاہ جیلاں دا پیارا لاڈلا سر مست دا
شان محبوبی دا مظہر شاہ دولہ گنج بخش

قبلہ شاہ شعیب و کعبہ عبدالغفور
مرشد شاہ منور شاہ دولہ گنج بخش

سکتاں توں وچھڑے ہوئے سنگیاں دا راہنما
بھٹکیاں راہیاں دا رہبر شاہ دولہ گنج بخش

کشتیاں دندیاں دے اُتے لان والا نا خدا
بحرِ عرفاں دا شناور شاہ دولہ گنج بخش

پانی لکھ ترہائے پئے پیون کدی مکنا تے نہیں
بے کراں ہے اک سمندر شاہ دولہ گنج بخش

اوبا جہڑی پی الف خانی تے آوانی گئے
بخش اک مینوں وی ساغر شاہ دولہ گنج بخش

رہے ہمیشہ ایہدے سر اُتے تیرا دستِ کرم
فضل ہے تیرا ثناء گر شاہ دولہ گنج بخش

○

(2)

مری سرکار ہے سرکارِ عالی

جہدا دربار ہے دربارِ عالی

سراپا نور دے سامان سارے
 ایہہ چھت نوری درودیوار نوری
 چوگردے رات نوں روشن قندیلاں
 دماغاں تے کرے احسان ہر سو
 کئی بوٹے سمن دے یا سمن دے
 پواندی دی طرف لوہے دا جنگلہ
 ہے ڈیوڑھی ایک مینا کار تصویر
 فروکش اندریں پیر زمانہ
 مہیتا طور دے دائم نظارے
 سراسر گنبد و مینار نوری
 رہے مہتاب ڈٹا وچ دیلاں
 اگر دی، عمود دی، صندل دی خوشبو
 تحائفِ خاص بُتانِ عدن دے
 سنجاپے خود پیا ماہی دا بنگلہ
 دیاں کاریگراں نوں دادِ تعمیر
 بدیوان ولا فردِ یگانہ
 اتھائیں فضلِ فخرے جاویا کر

سلاموں بعد واج ایہہ لاویا کر

توں ایں بوالفضل توں محبوبِ محبوب محمد شاہ دولہ شیرِ مطلوب

ہمائے در صفِ مرغانِ مولا

جنابِ فضلِ مولا شاہ دولہ

○

(3)

سلامت تخت لگے رہن دربار

تے گہما گہم و تے میری سرکار

خلافت غوث الاعظم دی مبارک

ایہہ شاہ دولہ تے دریائی خطابات

عطا کیتی جو محی الدین تینوں

ردائے سبز کافوری عمامہ

ترے سر دھریا جہڑا شاہ جیلاں

جو بخششی سید سرمست تینوں

خزانے غیب دے جہناں دے تھلے

خدا تیرے بھری رکھے خزانے

میرے ول وی نگاہ خسروانہ

کدوں گھٹ جائے دریاواں دا پانی

کویں گھٹ ملک سلطاناں دا جائے

بھرے بھنڈارنوں کیہ فرق پینائے

بس اچھل فضل دا کچول جائے

ایہہ اگوں نہ کسے دے کول جائے

○

سعادت سارے عالم دی مبارک

مبارک تینوں تیرے عالی درجات

مبارک خلعتِ تحسین تینوں

مبارک بھٹا وچ عنبر دے جامہ

مبارک تاج تینوں پیر دوراں

مبارک دلوق دیں پیوست تینوں

مبارک ہون تینوں اوہ مُصلے

تیرے چلن پئے محتاج خانے

سخاوت تیری مشہور زمانہ

جے پچھ بھر لئے چڑی کوئی نمائی

کوئی مفلس اگر انعام پائے

میں لگے لنگروں اج خیر لینائے

(4)

آ قلمیں مونہہ لا سیاہی چم زمین نورانی
لکھ حالا گجھ پیر میرے دا ہووی فیض رسانی

دُون سوائے ہوندے جاسن دن دن جوہر تیرے
تیز روی وچ ہرن ختن توں رہسیں سدا اگیرے

وڈی شان شرافت والا میرا پیر کہاوے
ترت مراد دے دی پاوے جو ایہدے در آوے

وچ گجرات لگائے ڈیرے گڑھ بغدادوں آیا
ولیاں دے وچ جس دا مولا وکھرا شان بنایا

کدھرے بکرے بھیس گائیں کدھرے مال خزانے
پیش ہوون درگاہ ایہدی وچ بندیاں دے نذرانے

کتے جہڑے جُوہ ایہدی دے شیراں نوں لکارن
اڈممولے باغ ایہدے دے بازاں نوں جھٹ مارن

دج ڈیوڑھی ایہدی راتیں کرن ہما بسیرے
درویشاں دے سرتے رکھے جاوَن تاج سویرے

نچن مور دوارے ایہدے شوقوں پائل پاون
تخت طاؤس اُتے لت مارن جاں مستی دج آون

تاج مرصع دیکھ کے دا اوہ نہیں جی للچاندے
ایہدے مودی خانیوں لے کے جو ٹوپی سر پاندے

سکھاں نال وٹا لیندے نیں اوہ دکھاں دیاں ہاٹھاں
جہڑے دکھئے پیر میرے دیاں آکے پھرن موہاٹھاں

ایہہ ڈولہا سی اوہا ڈولہا ایسے دی سی مائی
جس پر میراں لُطف کمایا، سُن کے لوک دہائی

ہتھ دعا دے چکے حضرت، ڈٹھا ول اسمانے
تر پئی ڈبی ہوئی بیڑی بیٹھا تیر نشانے

موج کرم دی ثابت ہوون بعضیاں مارو چھلاں
باطن دے وچ ہون علیحدہ گجھ ظاہر دیاں گلاں

غوث الاعظم دا سی دولا خاص مرید حضوری
حضرت اُتے سی واجب ایہدی ڈکنی جج ضروری

دولو دولا نوں رب رکھیا خطرے وچ سلامت
ہوندی رہی وچ دجلے ایہدی باراں سال ضیافت

سمرے جان نہ چھیتی جہڑے شاہاں اڈن اڈے
نکیاں دے کم نکتے ہوون وڈیاں دے کم وڈے

حضرت خواجہ رخصت کیتا کر عزت افزائی
قطبیت دی خلعت دتی لقب دتا دریائی

امن امان فضل لگ جائے بنے پور تہاں دا
چن امام حسنؑ دا ہووے کشتی بان جہناں دا

○

حضرت نوشاہ گنج بخش رحمۃ اللہ علیہ

رہبراں دا رہنما حاجی محمد گنج بخش
ہادیاں دا مقتدا حاجی محمد گنج بخش

جان محبوبانِ عالم تے حبیبیاں دا حبیب
دلبراں دا دلربا حاجی محمد گنج بخش

نو بنوشہ دنیا اندر نو بنوشاہی اوہدی
تاجدارِ اولیاء حاجی محمد گنج بخش

گوچہ اوہدا گئے جنت، در اوہدا دارالشفاء
نامِ رِقہ ہر بلا حاجی محمد گنج بخش

ذریاں توں ہو گئے سچیاں ورگے آفتاب
دتی جہناں نوں جلا حاجی محمد گنج بخش

صالح جیسے ہزاراں صالحاں دے دستگیر
مُرشداں دا پیشوا حاجی محمد گنج بخش

فضل طوفاناں دے وچ وی رہن ثابت بیڑیاں
ہے جہناں دا ناخدا حاجی محمد گنج بخش

○

تاریخ وصال سائیں کرم الہی صاحب رحمۃ اللہ علیہ قلندر قادری

عرف سائیں کانواں والا گجراتی

سائیں کرم الہی دا ہجر دل تے کیوں نہ غم دے کرے ناسور پیدا
روز روز جہان تے نہیں ہوندے مرد ایس دے وانگ مشہور پیدا

مینا قلقلوں ہچکیاں بنھ رووے ایس مست دی نہیں تمثیل منلنی
بزم ساقی خمر توحید اندر ہوندے رہن گے مست ضرور پیدا

خود بخود بے خود کھیاں سالکاں نوں اوس مست دی مست رفتار کیتا
طرفہ اثر ہشیاراں دے دلاں اندر کر گئی اوس دی چشم مخمور پیدا

وقتِ دُن ایہہ بات ہو گئی ثابت جدوں غلغلہ حق برپا ہویا
ایس دارِ فنا وِچ فیر مُز کے کیتا اپنا رنگ منصور پیدا

ایس بزم امکان دے حشر توڑی مرداں نال قائم سارے سلسلے میں
اے پر مرد جھنگی والے جہے ہوسن مرد گھٹ نزدیک تے دُور پیدا

شوق دید دے وچ بیتاب کتنے موسیٰ وانگ ارنی ارنی اکھدے سن
جدھر ویکھئے چمکدے سان جلوے کوہاں وچ ہے سی کوہ طور پیدا

تیرا سوانونجا⁽¹³⁴⁹⁾ سی سال ہجری چوٹی⁽²⁴⁾ صفر نوں سفر تیار ہوئے
اوسے نور اندر فضل نور ملیا، جہڑے نور وچوں ہو یا نور پیدا

○

جناب قاضی سلطان محمود رحمۃ اللہ علیہ آوان شریف والے

دُنیا وچ خورشید دے وانگ روشن نامی نام سلطان محمود دا اے
ہے آزاد دارین دے غماں کولوں جو غلام سلطان محمود دا اے

خرقہ پہن حقیقت والیا بھانویں ہتھوں پلہ شریعت دا چھڈیا نہ
جتھے بہن شبلی تے منصور رل کے اوہ مقام سلطان محمود دا اے

مستوار کیتا جہنے سالکاں نوں سالک مستواراں نوں بنا دتا
ہوش آوری تے کیف آوری دا ضامن جام سلطان محمود دا اے

اپنے ساریاں سنگیاں ساتھیاں تے سنے جملہ مریداں تے خادماں دے
نظرِ خاص سلطان محمود دی اے فیض عام سلطان محمود دا اے

سُن کے نام آوان شریف والا سارے گردناں نوں خم کر لیندے
پاکبازاں دے دلاں وچ پورا احترام سلطان محمود دا اے

اوہ اخوند صاحب دی درگاہ ہووے بھانویں شاہ دولہ دا دربار کیوں نہ
 رہندا ایہناں تھانواں اُتے ذکر جاری صبح شام سلطان محمود دا اے
 ہو گیوں درویشاں دے مدح خواناں دی صفِ نعلین وچ بہن جوگا
 فضل مہربانی غوثِ پاک دی اے تے انعام سلطان محمود دا اے

○

جناب قاضی عبدالحق قادری جلاپوری رحمۃ اللہ علیہ

عبدالحق قاضی مظہر نور حق دے غمی گل اے حق دے ولی سن اوہ
 خلوت اتے جلوت وچ دنیں راتیں کر دے ذکر رہندے خفی جلی سن اوہ
 عبدالحق ہو الحق ای رہے کہندے مونہوں کدی اتنا الحق بولیا نہ
 آ کے خوشی وچ وانگ منصور اوہناں اپنے بھیت صندوق نوں کھولیا نہ
 خوشی نال گزرے جو گجھ سہن والے الحمد للہ مونہوں کہن والے
 پتر مرے تے جشن منان والے صابر صبر جمیل وچ رہن والے
 واجے صف ماتم اتے سد کے تے نوحہ گراں نوں چپ کران والے
 جہڑے لوک جنازے تے آئے ہوئے سن ہار اوہناں دے گلاں وچ پان والے
 دل دے غماں دی گرد نہ بہن دتی پتہ صبر دامار کے پھنڈ دے رہے
 گھروں لے کے بیٹے دی قبر توڑی رستے وچ شیرینیاں وٹدے رہے

پلاں وچ خبرے کیہ دا کیہ ہونائے ویکھن والیاں نوں پیا جا پدا سی
پتر سہکویں دا صدمہ وقت پیری سہنا ہس کے حوصلہ آپ دا سی

عاشق فضل باقی باللہ ہون والے اپنا آپ ونجا کے چھوڑ دے نیں
رب جدوں امانتاں منگدا اے خوشی نال امانتاں موڑ دے نیں

○

مدح غازی علم دین شہید لاہوری رحمۃ اللہ علیہ

پاک طینتا غازی علم دینا کچھے عمر دے پلاں وچ میل گئیوں
 اگو چھال وچ منزل تے پونچھیوں توں پینڈے دور دے نیڑیوں ویل گئیوں
 توں شمع رسالت توں جند واری دیوے تیرے چو مکھیے جگنے نیں
 گیوں چیر حوادث دے زغیاں نوں میلے قبر تیری اُتے لگنے نیں
 تیرے نعرے دا غلغلہ پیا کتیں لیا اکھیاں کھول متانیاں نے
 تیرے سوز نوں دیکھ کے سر تیرے اُتے رکھیا تاج پروانیاں نے
 کاتبین جو تیریاں رہے لکھدے اوہ پرچیاں عرش تے جانڈیاں سن
 سردار تیری مسکراہٹ اُتے جنت وچ حوراں مسکرانڈیاں سن
 توں موت دے مونہہ وچ آ کے تے رستہ اصل حیاتی دا دس گئیوں
 چڑھیوں دیس حجاز دی ٹھاٹھ وانگوں بن کے رحمتاں دا بدل وں گئیوں

توں ای سمجھ کے اک محبوب اپنا سینے نال سولی تائیں لایا سی
ہے سی ایڈ شہادت دا شوق تینوں رستا چم کے گلے وچ پایا سی

توں ای بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ پڑھ کے پیسیں پیر تختے اُتے دھرن والا
توں ای عین شہادت دی گھڑی اندر مونہوں کلمہ شہادت دا بھرن والا

نہیں اوہ گل گستاخی دی سُن سکدا پتا جہنوں رسولُ دی شان دا اے
غیرت جو اسلام دی رکھدا اے اوہو موت نوں مسخری جان دا اے

○

کامل لوک

کامل لوک کرامت والے صاحب صدق صفائیاں
رُڑھدے بیڑے بنے لگن، ایہہ جد گرن دُعائیاں

خاراں دے وچ پیدا کردے خوشبویاں رعنائیاں
کرم کماون، قطب بناون چوراں اہل خطائیاں

مٹی نوں اکیر بناون تاثیراں بدلایاں
ٹھیکریاں پر بخشش کیتی لعاں نال رلائییاں

باقی رہے نہ گھاٹا کوئی کیاں کل گوائیاں
یمن تاثر والیاں نظراں جس جس طرف وگائیاں

بدل نت کرم دے وسن رحمت جھڑیاں لائیاں
رہن بھلا کیوں سائیاں والیاں کھیتریاں ترہائیاں

جو جو منگیاں دلوں مراداں سخیاں کولوں پائیاں
واہ خوش بخت جہڑے درأتے ڈگے وانگ گدائیاں

کدی نہ گھٹیاں مانگت لوکاں لٹاں پیاں مچائیاں
دن دن سگوں اضافہ ہووے واہ وا پاک کمائیاں

ایہہ ہتھ رکھن جس دے سرتے سرتوں ٹلن بلائیاں
معصیت دے قیدی ایتھوں پا پا جان رہائیاں

درد منداں دے درد پچھانن نالے کرن دوائیاں
وچ دربار الہی رکھن جہڑے لوک رسائیاں

کانیاں نکل کمانوں وگیاں ایہناں پچھانہ بھوائیاں
ایڈے زور خدا نے بخشے شانناں تے وڈیائیاں

مقبولاں نے مولا کولوں گلاں پیاں منائیاں
جو جو چاہیاں دل نوں بھائیاں وچ خیالاں آئیاں

فضل اوہناں دیاں وگڑن ناہیں ہرگز کارروائیاں
بڈھی وانگ جہناں فریاداں پیر تیک مچائیاں

○

چومصرعہ

جہڑے لڑ لگے اللہ والیاں دے اوہ مرید کُل عالم دے پیر ہو گئے
 پاکبازاں دے ہتھ وچ ہتھ اپنے جہناں دے دتے دنگیر ہو گئے
 کنڈے سان تے پھلاں دے نال رل گئے ذرے سان تے مہر منیر ہو گئے
 تانبہ سان تے گندن نوں مات کر گئے مٹی سان تے فضل اکیر ہو گئے

○

ایثار

وچ جنگ یرموک دے گجھ غازی، جاں بلب کاری زخماں نال ہو گئے
 لیٹے فرش زمین تے جدوں ڈٹھے، حاضر کجھ ساتھی نیک فال ہو گئے
 اک دَوڑیا دوڑ کے لے آیا، اوہناں واسطے پانی دا جام بھر کے
 پہلے زخمی نے پانی نوں موڑ دتا، بناں پیتاں لبناں دے نال دھر کے
 کہیا دوسرے زخمی نوں دے پانی، شاید اوس نوں بہت پیاس ہووے
 میری خیر اے اوس دی خیر منگاں، اللہ کرے اوہدی طبع راس ہووے
 دوجے آکھیا تہجے دے ول لے جا، ظاہر اوس نوں ہے مطلوب پانی
 ہوندائے ملک فناہ دے راہیاں نوں تلخی نزع دی وچ مرغوب پانی
 تہجے فیر پہلے ول موڑ دتا، خبرے کیہ وچار وچار کے تے
 اپنے وچ رُوح پہلے دی جا پہنچی جت وچ اڈاریاں مار کے تے

دو جے وِل جد گیا تے رُوح اوہدی، قفس عنصری چھوڑیا ہویا سی
شیریں جام شہادت دا نال اپنے نازک لباں دے جوڑیا ہویا سی

پوہتا تیرے وِل تے اوہدیاں وی، گلاں ساریاں مکیاں ہویاں سن
راہی بیسی اوہ راہ وفا والا، اوہدیاں منزلاں پکیاں ہویاں سن

اک دوسرے دے عاشق سن مومن، جذبے دلاں وچ سن قربانیاں دے
جاناں اک دو جے اتوں واردے سن، دھن حوصلے سن اوہناں جانیاں دے

مسلماناں دے دلاں وچ لاگ لادے فیر او سے ایثار دی یا مولا
سارے جگ دی بن مخدوم جائے اُمت نبیٰ مختار دی یا مولا

○

ڈونگھے پنڈے

فہرست

- 187 ڈاکٹر محمد باقر جان بچھان
- 197 ایہہ کون آرہیا اے ماہ لقا اللہ اللہ
- 199 اپنے چکھے پئے ہوئے بالاں دے لشکر یاد نہیں
- 200 میں کہڑی اپنے درداں دی دنیا وچ دتساں کیہ دتساں
- 202 کیہتے نہیں سامان مقابلے دے، حملے یار دی زلف شبگیر کیہتے
- 203 قیدی عشق دے زلف زنداں وچوں ہندے اساں نہ کدی آزاد دیکھے
- 205 رہ سکدی اے کنج اوہنوں بھلا میری وفا یاد
- 207 عشق وچ دتے سراں دی خیر نہ جاناں دی خیر
- 209 آشیانیوں ٹری تے آپھیلی سارے چمن اندر روئد میری
- 211 عمر ساری غلطیاں تے غلطیاں کھاندا رہیا
- 213 بیٹھا روز حسیناں دے کول رہناں ویہندا روز خدا دانور رہناں
- 215 نہ دم نکلے نہ جائے غم اساڈا
- 217 اوہ کسے وتوں کدی بھر کے نظر ویہندا نہیں
- 219 اج آتش رشک نے جوش کھا کے لانبو لاک جگر وچکار دتا
- 221 اوہ راتاں چنگیاں سن دن بھلے سن
- 223 یار نال ہوگئی ملاقات میری، ملاقات ایہہ پر کامیاب نہ رہی
- 224 برہوں وچ تہنا پیندائے آسائشاں نوں آراماں نوں
- 226 رحمت رب دی گود وچ چکدی رہی، ڈگامیں پی کے جتی وار تھلے
- 228 عشق نے کیتا عطا سوز نہانی کجھ نہ کجھ

- 230 جہڑے آگے عشق دی زد اندر چھڈ کے تاج تے تخت فقیر ہو گئے
- 232 کیہ ہو یا سینہ ونہ گیا یا جگر اسا ڈاچیر گیا
- 234 ظالم موت دی گھاٹ اُتار دتا ختم اہجے کر بیٹھانہ بات ساری
- 235 آگنی جد یارنوں وچ خواب آجانے دی جاچ
- 237 رونا عاشق داتے در باناں دا ہاسہ ویکھدوں
- 239 میں آپ اپنے نال ویر کیتا، کر کے بُتاں دے نال پیار پیدا
- 241 شراب آوے سحاب آوے نہ آوے
- 243 ایہہ پھٹ برہوں دے مینوں دیر پا معلوم ہوندے نیں
- 245 مینوں دشمنوں نے غلط سمجھیا اے، نازک نرم حریر دی تار وانگوں
- 247 میرے نال راضی نیں رُس جان والے
- 249 زخم مُرد جاگے پرانے ہنجو مُرد ڈلھن لگے
- 250 اوہ میرے ولوں و بہندائے بھر بھر کے نظراں قہر دیاں
- 252 وعدہ کسے دالے کے رہیا بیٹھا، اکھاں وچ میں رات گزار شی
- 254 مرض کجھ ہو رسی کیتی دوا ہو ر
- 256 برہوں دا شعلہ بھڑک پیا، ٹھنڈیاں سب ناراں ہو گیاں
- 258 تازہ خلش رقابت دی فیر ہو گئی، فیر ہو گئے رشک دے پھٹ بجرے
- 259 کڈھ لے ظالما اپنے دے وچوں، بے کوئی ظلم دا ہئی ارمان باقی
- 261 خوشی دے نال جھاگیں ہر غمی نوں
- 263 ازل دے روز قسام ازلی، جاں تقسیم کیتا اضطراب تائیں
- 264 اوہلے وچ جس دے ہونڈیاں نیں غرضاں اوہ اُلفت ٹھیک نہیں
- 266 جام اجل دونہہ ہتھیں پئے منکن، پیاسے جو تیری ملاقات دے نیں
- 268 رنگ سانوں ویکھئے کیہ کجھ دکھانڈی اے بہار
- 270 زرخ چودھویں دا جن بخت اُجلا، مستی نگاہ وچ سحر کلام وچ اے

- 272 ذکر اوہدا اپنے روگاں دی دوا جاتا سی میں
- 273 گل دور تک پھیلدی جے کدھرے، کھل زلف اوہدی گرہ گیر جاندی
- 275 توں میراتے میں تیرا منائیں حجاب اوڑک
- 277 چھم چھم وانگ پھوہاراں وسن لائی رکھن جھڑیاں
- 279 وجد وچ آ کے لاشاں زمین اُتے، پیاں اپنے آپ نوں ماردیاں
- 281 میرا ہونا سی قصہ پاک ہو جاندا تے کیہ ہوندا
- 283 بدل کدی وقتاں نال برسداے، ہنجو میریاں نت برسان اکھیں
- 284 نال خوشی دے اکھیاں لایاں ہن کیوں مکھ بسوراں
- 285 سدا نہ ون سونے رونے سدا نہ نویاں کوراں
- 286 ایہہ نہ پچھو کالیاں راتاں کٹیاں کویں چکوراں
- 287 جہناں نے دونویں جگ چھنڈے ہوئے نیں
- 288 ہم نشین ایناں پچھ دے یار کواوں، میری پیشک ہو راداد نہ کر
- 290 رڑھدا اکھیں شیخ اپنا زہد کامل ویکھدا
- 291 بچ نکلی گوٹ حیاتی دی لہاک ویلے سر بھوں گیا
- 293 پتلا مان گمان دایار میرا، مست نازوی اے ہوشمند وی اے
- 295 حیا کد تک کدوں تک شرمساری
- 297 ہے باہر حد تکلیف توں چھب میرے یار نگینے دی
- 298 بدھی ہوئے اے فیر فتراک اوہنے فیر رکھدا قصد شکار دائے اوہ
- 299 اوہدے دربان گلی سرتے اٹھالیندے نیں
- 300 پھل لہہ جاون نظراں میریاں توں، جد رُخ جاناں نوں ویکھ لیناں
- 302 بڑے کرم کیتے مرے تے خدا نے
- 304 خستہ ویکھ حالت اپنے طالباں دی، دلبر اپنا آپ دکھان کیوں نہ
- 305 پاپفتنے تے فتنہ کر کے فتنہ کار جاندے نیں

- 307 اُجڑ گیا سی اگے وی ایس پاروں، وِسن دے وسدا گلستان ہُن تاں
- 309 اوہ جنازہ میرا دیکھن آگئے
- 311 بڑھدا بڑھدا عشق میرا ہو گیا دیوانگی
- 312 اگے پیاں نیساں اُتے پن نیساں، اوہ کوئی ہور جو بھڑنویں لاندے
- 314 پھلاں دی چونڈھی منگاں میں، اوہ دیندائے چونبھڑ خاراں دی
- 315 دیدے گئے چندھیا میں کیہ دساں، کون کرن میرے اُتے وار آیا
- 317 مقابل تے میرے اج مار کے جہڑے وی خم نکلے
- 318 گلاں کچیاں کچیاں میریاں نیں، کرسٹیا پختہ نوں ہور پختہ
- 319 خط دا کیہ لکھنا، قلم گھڑ دیاں ایں، دھاندل وچ کاتب اُنگل چیر لئی اے
- 321 پینے دی لوڑ سی، نہ پلانے دی لوڑ سی
- 323 تیرے ساغر صراحی دی خیر ساقی، رہن رنگ لگے بادہ خانیاں نوں
- 325 ہوندیاں جیہڑا تلی اڈے، گدا بچھا نہیں
- 327 ساقی کے اچھ دی لوڑ ناہیں، تیرے کول اٹھن پٹھن والیاں نوں
- 329 اُلفت وچ وادھے دسدے نیں جد شروع خسارے ہوندے نیں
- 331 ایس لہہ جانے نالوں نہ کھڑدا، لے گیا کاہدا نامہ بر کاغذ
- 333 یار مینوں وی خوشی دا مونہہ دکھا تھوڑا جیہا
- 335 ہے صاف اج در زندان کھلا، کنبے پئی دربان دی جان وچوں
- 337 جُدا گردن تھیں سر میرا ہو جائے پانہ ہو جائے
- 339 کوئی وجہ ناہیں پیدا فلک اُتے، جے کر آج وی نہ دھندو کار ہووے
- 341 دَ بیاں ہو یاں دل وچ اگاں بھڑک پیاں اُج فیر
- 343 گیاں چاڑھ بھوائے صوفیاں نوں، اکھاں کھیویاں اک بے دین دیاں
- 345 خزاں دے اُون دا دِن دُور کیہ اے
- 347 اوہنے جو جو لکھے عشاق رکھن، اپنے کول تعویذ بنا کے خط

- 349 اوہ طوبی دیاں چھاواں کولوں نہیں بھر مائے جانے لوک
- 350 دلا اک محبوب دی جھڑک سُن کے، پایاں توں کیہ ایڈ کہانیاں نیں
- 352 روپ اوہدے دیاں جھلکاں پنیدیاں جہڑے پاسے نظر اٹھاں
- 354 مارے ظالما دکھ وفا میری، جدوں ظلم ہووے آشکار تیرا
- 356 چھڈ خطاں دا اج حساب ساقی، کھلے ہتھ آوے عاموں عام آوے
- 358 مست ناز وچ سوہناتے دیکھ جلوہ، پساں اسی گواہ کے ہوش بیٹھے
- 359 ذرے پئے خورشید دا کرن دعویٰ، جہڑے راہ میرا شاہ سوار گزرے
- 361 پے جائے جے یار دی دس کدھرے، طالب ٹر کے سراں دے بھار ملدے
- 363 مینوں جس جیون جوگے نے اک واری کیجا یاد نہیں
- 365 آپ ناحق خون گزار کے تے، اُپرلا شاں دے اشکبار کیوں ایں
- 366 جہناں دیدیاں نے تیری دید لٹی، جھات ہووے پانہ سکہ دے نیں
- 368 کر گئے مٹاں دے مٹ حریف خالی، نہ کوئی عذر نہ کوئی انکار کیجا
- 370 دے نکلنے دی مہلت جسم وچوں، میری جان بیمار نوں ہولی ہولی
- 372 لکھ پہاڑ سراں تے ڈگن برہوں اندر جھلدیاں رہناں
- 374 کوئی نہ شکل رہائی دی نظر آئی، اسی چراں تک ٹکراں مار دے رہے
- 376 چالباز رقیب خلاف میرے، کھیڈ روز کوئی نویں چال آوے
- 377 خوفزدہ بلبل اکھاں میٹ کے تے، نال موت دے نظر ملا رہی اے
- 379 کتے سر پیرای لبھدا نہیں، برہوں دی چھلتر دا
- 380 کے رنگ وچ تے ہے سو یاد کیجا، کوئی گلہ ناہیں ستم گار اتے
- 381 آئینے دے وچ ویہندا اے مُرد مُرد کے صنم کی
- 383 ہر ویلے چھڑیاں رہندیاں نیں آمادہ کوک پکاراں تے
- 385 لشکیاں ہویاں زلفاں تائیں ہووے ذرا لشکائی جا
- 387 اٹھے کسے نوں ہین اٹھان داہتے، پئے خیال دلاں اندر اٹھدے نیں
- 389 فتنہ پرور اک اکلے نہ نگاہ یارسی

- 390 اسماں دے اُپر شامیں آئے صبح سدھارے
- 392 ڈھل مٹھ تیری اُتوں ہو جانداے، پیدا دلاں اندر اضطراب ساقی
- 394 رُخ ترے تے ڈگے ہوئے ڈٹھے گیسو تیرے
- 396 توں ویہندا نہیں قاتلا کیوں تنگ اے میری جان
- 398 میں بے صبر تے نہیں کسے ہور گلے، بیٹھا اکھیاں تھیں جاری نیر کرناں
- 399 پھر گئی غیراں دی بد نظری بد بینی بد خواہی
- 401 مصحف رُخ تیرے دے ورتے جلدی کوں اُتھلاں
- 403 جس دی 'ناں' دے نال سی ناں میری، جس دی 'ہاں' دے نال سی ہاں میری
- 404 سودا یاں نوں پٹھن دیو و جھل نہ پاؤ لوکو
- 406 اُڈی ہوئی اے چمن دی کھیڈ ساری، شاید کھیڈ دار ہیائے شکار کوئی
- 408 شیریں جاناں دے مترادف مٹھے بول جمن دے
- 410 چھن فیر پیاں اج مینوں کیوں دامن دیاں تاراں
- 412 تیری زلف زنداں دا پے جائے چسکا، جہڑیاں وی حوالا تیاں نوں
- 414 کسے دل موہ لیا گفتار کر کے
- 416 میں نہیں ہٹھارو ویداں دا، خود اپنی کاری کر لیمان
- 418 مینوں اوہدیاں پیہم ٹھوکر اں دی، وجہ ایہدے سوانہ ہور لیکھے
- 419 مینوں سوز فرقت نے بخشے نیں جہڑے، اوہ چھالے تے بیشک چھپاندا رہواں گا
- 421 شہر تیرے دی ساری رونق جھلے لوک وگاڑن لگے
- 423 نکاں نال جہناں نے کڈھیاں عشق تیرے وچ لیکاں
- 425 اے جان عشاق میں کیہ دساں، ہے جو سوہنیاں وچ تو قیر تیری
- 427 کجھ رونے تے کجھ گونے دے وچ رات بسر ہو جاندی اے
- 429 عاشقاں دی سمجھ وچ کجھ الجھناں پاندے نیں پئے
- 431 ہتھوں سٹ سپاہدیاں بیناں مونہہ وچ انگلاں پائیاں

جان پچھان

(پروفیسر ڈاکٹر محمد باقر ایم۔ اے، پی۔ ایچ۔ ڈی صدر شعبہ فارسی، چیئر مین پنجابی ادبی اکیڈمی وٹوں) دنیا دے ہر علمی، ادبی تے قسّی کمال دے پردے پچھے، ضرور کسے نہ کسے باکمال دے فکر تے شعور دا چہرہ نظر آؤندا اے تے اوہ ای اوہدی اُچی لئی زندگی دا ضامن ہندا اے۔ اُردو فارسی شعر و شاعری دے ذکر وِچ جتھے ساڈے ساہمنے میر، غالب، ذوق، مومن، سعدی، نظیری تے حافظ شیرازی ہوراں دیاں تصویراں بھون لگ پیندیاں نیں اوتھے پنجابی غزل دا نال لیندیاں ای جیہڑے چہرے ساڈے ساہمنے آؤندے نیں اوہناں وِچ پیر فضل حسین فضل دا مونہہ متھا بڑا اُگھاتے روشن نظر آؤندا اے۔

فضل دی فکری پہنچ جے پنجابی غزل نوں اُردو، فارسی غزل دے مقابلے تے اگے نہیں لے جاسکی تے اوہدے توں پچھے وی نہیں رہن دتا۔ پنجابی غزل نوں ایہناں زباناں دی ایس ادبی انکل نال موڈھا جوڑ کے بھان وِچ پیر فضل دی سوچ و چار دا بڑا ہتھ اے۔ فضل پچھلے چالھیاں ورھیاں توں پنجابی غزل دی زلف سوارن لئی اوہدے گنڈلاں وِچ پھاتھا ہو یا اے۔

ایدوں پہلاں جے اسیں اوہناں دے ایس فن بارے کوئی گل بات کریئے، ایہہ ویکھناں ضروری معلوم ہندا اے کہ ایس مفکر نے کس فضا وِچ فکر دی اکھ کھولی تے اوہدا آلا دوالا کیہ سی جیہدے توں اوہدی و چار نے اجیہا اثر لیا۔

پیر فضل 1897ء وِچ سوہنی دے ہچلے شہر گجرات وِچ پیدا ہوئے۔ اوہ حضرت شاہ

دولہ دریائی عسلیہ دی اولاد وچوں نیں۔ جیہدا کر کے پیار سلوک دی لاگ اوہناں دے جنم
جنم دی ساتھن اے۔ خاندان دی علمی نسبت توں بزرگاں ایس بال نوں ذرا ہوش دے
آوندیاں ایس پڑھنے پادتا تے 1918ء تیک اوہدی تعلیم دا سلسلہ جاری رہیا۔

اوہناں دے والد پیر مقبول شاہ ہوری عالم دین ہندے ہوئے قادری سلسلے
دے پیرو تے راہ نما وی سن۔ فقر دی دولت اوہناں دا دینی تے دنیاوی سرمایہ سی۔ جیہڑا
حضور غوث الثقلین عسلیہ توں اوہناں نوں خاندان دے ورثے وچ ملیا سی۔ ایہہ ای وجہ
سی، دینی علم دے نال نال فقیری رنگ تے ادب، شعر نال وی بڑی رغبت رکھدے سن۔

پیر مقبول شاہ ہوراں دے ڈیرے تے اون جان والیاں وچ جتھے اوہناں دے
عقیدت مند درویش، شہر دے اُگے دینی عالم، رئیس تے عوام آوندے سن، او تھے ادب
تے شعر دے کجھ روگی وی آہندے سن۔ ایہناں وچ مرزا نثار حسین مبصر بڑے پائے
دے اردو شاعر ہوندے ہوئے ایس مجلسی رونق دی جند جان سمجھے جانندے سن۔ مبصر دا
انتھک تے بازکا فکر اندرو اندری طالب علم فضل نوں کدی ہون والا وڈا شاعر پیا بناندا سی۔

ہُن فضل دی وچارنے پر چھنڈے تے اوہدے آزاد فکر اوہنوں سکولی قید دی
چار دیواری وچوں بنیں کڈھ آندا، مبصر دی نظر ایس ہونہار دی ٹورنوں تاڑ لیا کہ اوہ
ادب دی منزل دا اجیہا لٹ باورا راہی اے جیہنوں پنجابی ادب دا راہ آپ واجاں پیا
ماردا اے۔ مبصر فضل نوں اپنی شاگردی دی عزت بخشی۔ ایس خوشی وچ اوہ پہلی مجلس
ہوئی جیہنے فضل نوں اک شاعر دی حیثیت نال عوام دے ساہمنے آندا، طبیعت دی روانی
نال خیالاں دے جوان روپ نے اوہنوں پہلی بیٹھک وچ ای عوام دا محبوب شاعر بنا
داتا تے اوہنوں اپنے راہ تے ٹردیاں جان دی بلہ شیری ملی۔

اوہناں دناں وچ راو لپنڈی وچ احمد علی سائیاں اک مُعمر تے بڈھے پنجابی
شاعر سن۔ جیہناں دی شاعری بڑی جوان سی۔ سائیاں دی کلام دے زور نے فضل دے
فکر دا مہاڑ اردو شاعری و تون ہٹا کے پنجابی شعر و ل پر تادتا۔ تھوڑے دناں وچ ای

فضل نوں ایہہ پتا لگا کہ اوہ ہُن اوس راہ تے آ لگا اے جیہدے لئی قدرت اوہنوں فکر دی ٹور بخشی سی۔ سائیاں پنجابی نظم وی لکھدے سن پر چومصرعے آکھن وچ اوہناں دے فکر دی قدرت اجیہی بے مثال سی جیہدی مثال اوہناں توں پہلاں پنجابی وچ نہیں سی ملدی۔ فضل نے ایس وٹ نوں تروڑن دی کوشش وچ ترکھے فکر دے ڈونگھے ٹپ مارنے شروع کیچتے:

کدی نہیں کے نوں کرن دتا کے اوہدی دیوار دے کول بستر
 ملی جگہ نہ کے نوں بسترے دی، او تھے کدیاں دے ہو گئے نیں گول بستر
 سارا دن بس ایہو ای شغل رہندائے، کدی ٹھپ بستر کدی کھول بستر
 فضل جہناں دے سُنیاں یار لد گئے سستی وانگ روندے پھول پھول بستر
 فضل کول فکر دی دولت نال پیار دی دولت داوی ایناں واندا حصہ سی، کہ اوہ ہُن اپنے
 آلے دوالے والیاں توں ودھا کے باہر اندر دے لوڑ ونداں نوں وی ورتان لگ پیا۔
 اوہدیاں وچاراں دی ٹور اوہنوں چومصرعے دے موڑ توں ولا کے غزل دے
 راہ تے لے آندا، ہُن ایس ادبی راہی نوں غزل داراہ چومصرعے دے راہ نالوں وی
 بہت سدا پدھراتے اپنی منزل نوں ڈھکواں نظر آون لگ پیا، ہن وی اوہدی منزل
 بھانویں اوہنوں دسدی نہیں سی پر آوازاں ماردی سنی جاندی سی۔

میں آں تیری منزل راہیا ایدھر آ

میریا بانکیا ڈھول سپاہیا ایدھر آ (فقیر)

فضل دے کتاں ایہہ آواز سُن کے اوہدے دل وچ اُتار دتی، اوہ اک دو
 موڑ ای مُزیاتے منزل اوہدیاں اکھاں وچ اکھاں پالیاں، ہُن جے اوہ آپ راہی سی،
 تے اوہدا دل اوہدا راہر اوہدے فکر دے شہباز پر کھول کے چھنڈے تے گھاٹے
 تھوڑاں دا گرد غبار چھنڈ کے پرہانہ ماریاں، اوہدی اُچی اُڈار زمین دے ذریاں تے
 اسمان دے تاریاں لئی دیدناں دا اجیہا سہاوناں تماشہ بن گئی جیہنوں ایہہ سارے اج

تیکر ویکھدے رجدے نہیں۔

فضل دے فکرِ نظر وچ حامد شاہ عباسی توں لے کے نواب گاموں تے مولا بخش کشتہ تیکر دو ڈھائی صدیاں دے غزل گو شاعر اپنے اپنے راہ تے مُردے پھر دے دسدے سن پر اوس نے اپنے فکر دا وکھرا کھوج لا کے اجیہا نواں راہ کڈھیا، جیہڑا اُردو فارسی غزلاں دے راہواں نال موڈھا مار کے لنگھدا سی۔ اوس پنجابی غزل دے جتھے وچ نویں رُوح پھونگی، اوہدا اجیہا نواں سنگار کیتا کہ مجلس دیاں نظراں اوہدے ول پرت کے اوہدے ول ای لگ گئیاں۔ اوہدے کلام دے سوپنن نوں خورے ہُن آپ ایس گل دا تر وہ پے گیا کہ متے کسے دی نظر نہ لگ جائے، تہ دے ای اوس آکھیا:

فضل ہوراں نے بدل دتا اے پنجابی دا رنگ

یا الہی دورِ حاضر دے غزل خواناں دی خیر

فضل دی غزل دے وِدکرے ویروے ہُن مجلساں وچوں نکل کے کتابیں کھلن لگ پئے۔ مُلکی و نڈ دے بعد جد ماہنامہ 'پنجابی' نکلیا تے اوہدا کوئی نمبر نہیں سی جیہدے وچ فضل دی غزل نہ ہووے۔ فضل دے ایس تعارفی سلسلے دا کھلار کھلردا پنجابی ادب تے تذکریاں تیکر اُپڑیا۔ ایسھوں تیکر کہ سجرے پھل دے انتخاب وچ اوہدا مصنف ایہہ سطر لکھن واسطے مجبور ہو گیا:

”چنگیاں غزلاں لکھن وچ ایہناں داناں سبھ توں اچا اے“

پیر فضل نے خیال تے بندش دے ادل بدل نال زبان دے رنگ وچ وی اپناں راہ کڈھیا تے پنجابی علمی آلے دوالے دی زبان اپنی غزل دا سنگار بنایا۔ ایہو وجہ ہوئی کہ اوہناں دی غزل وچ اُردو فارسی دے لفظاں دا پھیرا ٹورا نظر آوند اے جیہڑا میرے خیال وچ زبان نوں ترقی یافتہ بنان لئی ضروری اے پر ایس تعمیر کم لئی ایہہ وی ضروری اے کہ کوئی لفظ اپنی تھاں تے اوپر نظر نہ آوے۔ پیر فضل نے اپنی شاعری وچ ایس گل دا بڑا خیال رکھیا اے تے جیہڑے ایسے لفظ ورتے نیں اوہ اپنی بندش وچ

ڈاڈھے ٹھکویں تے سجے بنے دسدے نیں۔ تھلے دے شعراں وِچ اجیہے لفظ دی تھاں
سر جڑت تے روانی ذرا دیکھو:

گئی پھیلدی پھیلدی پھیل خوشبو تیری زلف دا تذکرا اللہ اللہ
نرالا، نرالا، انوکھی، انوکھی تیرا ناز، تیری ادا اللہ اللہ
تیرے جور، تیرے ستم توبہ توبہ میرا دل جگر حوصلہ اللہ اللہ

نہ دم نکلے، نہ جائے غم اساڈا ہے عالم وِچ عجب عالم اساڈا
آیا قاصد اودھروں ہنجواں دے موتی سانبھدا
یار مُونہوں کیتی اے گوہر فشانی کجھ نہ کجھ

برہوں وِچ تجناں پیندا اے، آسائشاں نوں آراماں نوں
کنڈیاں تے ٹرناں پیندا اے، گلبدناں نوں، گلفاماں نوں
رنگ کھلا میری وحشت دا ہو کٹھے کجھ ہمدرد گئے
اوہ رو رو پچھن حال میرا میں کھڑ کھڑ ہستاں، کیہ دساں
فضل ٹردا پھر دا بھانویں اپنے آپ نوں بھل جائے پر اوہ پیار دے معاملے
وِچ اپنے فکر دی یاد نوں کدی وی نہیں وساردا۔ اوہ دے کلام توں اندازہ ہندا اے کہ ہر
ہوئی بیتی اوہدی وچا دے جتے دارنگ بن کے رہ جاندی اے:

اک تھانویں میں بیٹھا ساں، کدی کول کسے دے
اج تیک نیں اوہ بوٹے، اوہ چھانواں، اوہ ہوا یاد

میں دساں گا میرا اے دل کول اوہ دے
اوہ دے تے سہی انکار کر کے

نویں اُون تے مٹ جاون پُرانے
غماں نے میرے غم وِٹھے ہوئے نیں

سانوں اِکو غم دی رات پئی، جیہڑی مُکُن دے وِچ آوے نہ
خبرے اوہ کہڑیاں راتاں نیں، جہناں دی سحر ہو جاندی اے
کدی کدی اوہ اپنیاں گلیاں بازاراں وِچ پھر دا اُتر دا گواچ وی جاندا اے پر
جد اوہ اپنے آپ نوں لہھ پنڈا اے تے اوہدی بے سُر تئی سُر ت دی اجیہی پیار بھری گل

کردی اے۔ جیہدے نال دِلاں نوں ڈول پین لگ پنڈی اے:

میں اپنی وتی وِچ انجیں، دن سارا فضل گزار دیاں
جس طرح مسافر ہندے نیں، گجھ اُکھڑے پکھڑے شاماں نوں

اوہدے کلام وِچ اُچیاں وچاراں تے بانکیاں مثالاں تشبیہاں دا وی گھاٹا نہیں:

کیوں تیکھیاں شوخ نگاہواں نوں سُرے دیاں پستاں دیناں ایں
تیراں نے بوجھل ہو جاناں تیراں تے چاڑھ نہ شاماں نوں

میں بے صبر تے نہیں کسے ہور گلے، بیٹھا اکھیاں تھیں جاری نیر کرناں
لٹکی ہوئی اے پتلیاں وِچ جہڑی، صاف کسے دی پیا تصویر کرناں

تصوّف دی خاندانی لاگ جیہڑی اوہناں دی طبیعت دا اصلا اے۔ اوہناں دی وچاروں

اوہناں دے دلی درد و انگرای کدی اُبھرا اُبھر کے باہر پئی جھاتیاں مار دی اے:

لوک جاگن تے پتا نہیں کیوں جاگن، میں تے کچھلی راتیں جاگناں واں
ڈبڈے تاریاں وِچ محسوس کرناں، شرماں والیاں تیریاں جھاتیاں نوں

میں فُریا جنگل نیلے نوں، اوہ جبل وریدوں نیڑے سی

اک پانے والے پایاں سن، گجھ پٹھیاں دتساں، کیہ دتساں

حد اوہدی جتھوں ٹردی اے، مکدی اے حد تصور دی
میں ایویں خام خیالاں دے پیا گھوڑے کستاں، کیہ دتساں

بے کہہ کے لیا پا گل گلاناواں
میں قابو آ گیا اقرار کر کے

کتھے ڈھونڈیے تے کتھے ڈھونڈیے نہ، گل کوئی نہ سمجھ دے وچ آوے
بہن ہر تھانویں ڈیرا لا بیٹھے، نالے آکھدے نیں کوئی نہیں تھیں میری
تمثیل دے اجیہے حیران کرن والے، روپ رنگ جیہناں نوں سن دیاں مونہہ وچ انگلاں پا
کے فضل نوں فیر سنان لئی آکھناں پنڈا اے۔ اوہدے کلام وچ گھٹ جیہے نہیں ملدے:

ہتھوں سٹ سپاہیاں پیناں مونہہ وچ انگلاں پایاں
انگلاں نال میرے دلبر نے جد زلفاں سلجھایاں

غزل دی بھتوں وڈی فنی خوبی خیال دی اچائی تے بندش سدھ تے زبان
دی روانی ہندی اے۔ ایس دولت نال وی فضل دا فکری بھنڈار بھر پورا اے۔ اپنی کسے
غزل وچ جد اوہ ایس طرح دی گل کردے نیں تے اوہ نہ بھلسن والی ہندی اے۔
اوہناں دے ایس مجموعے وچ تھیں تھیں ایہو جیہے شعر نظر آوندے نیں کہ اکو واری
پڑھیاں یاد ہو جان دے نیں:

میرے نال راضی نیں رُس جان والے
پے ہن سرن لوتیاں لان والے

مرض کجھ ہور سی کیتی دوا ہور
تماشہ بن گیا کجھ ہور دا ہور

خوشی دے نال جھاگیں ہر غمی نوں
دِلا وِٹا نہ لائیں عاشقی نوں

انج اسی پتھر نہ کھاندے جے نہ تینوں ویکھدے
توں وی انج پتھر نہ ہندوں جے نہ شیشہ ویکھدوں

نہ مُکا عمر وچ زلفاں دا قِصہ
بڑے لہمیں سَلتَمیں سلسلے سَن

منظر کشی وچ وی فضل دا اک کامل مصور جتاں حصہ اے۔ اوہ جیہڑے نقش
ویکھدا اے اوہناں دی ہو بہو تصویر کھچ کے رکھ دیندا اے:

پئے جائے چس نظارے دی، پئی اُلجھے نال نقاباں دے
اک وار جو اوہنوں ویکھ لوے، اوہ شوخ نظر ہو جاندی اے

ساتی دی محفل وچ راتیں کجھ سانویاں چوٹاں آئیاں نیں
جاماں نے توبہ بھن چھڈی، بھن چھڈیا توبہ جاماں نوں
کدی کدی جد اوہدا پیار جاگدا اے تے اوہ اپنے پیار دے زور نل نوں آپ
ہی محسوس کردا اے:

میںوں دشمنان نے غلط سمجھیا اے، نازک نرم حریر دی تار وانگوں
جے میں اُلجھیا تے وخت پادینا میں، زلف سوہنیاں دی پچھدار وانگوں
تازہ داغ رقابت دے فیر ہو گئے، فیر ہو گئے رشک دے پھٹ بجرے
پتا دین پئے بجرے کشکش دا، تیرے مخملی دامن دے وٹ بجرے
تے فیر اوہ ایسے جوش وچ ای اپنے مذہبی آگواں ول وی اپنے کھوجی فکر دی مہاڑ موڑ

دیندا اے:

اے واعظ! ذوق تہاڈے نوں، کی نور نمازی آکھن گے
 ہر جمعے کہانی سوراں دی، پا بہنی حضرت ٹھیک نہیں
 انجیں اپنی مستانی عادت داوی کجھ لحاظ نہیں کردا:

میخانے والیاں لوکاں نوں، ہر گلے فضل سُخاند اے

مُونہہ نال صراحیاں لالیندائے، ایہہ اوہدی عادت ٹھیک نہیں

پیر فضل اپنی ادبی جھولی وِچ جیہڑے ڈلھکاں مار دے موتی بھر کے ساڈے

وَل ودھائے نیں۔ اوہ سچے تے انمول موتی نیں۔ اوہدے دَور دے مشہور پنجابی شاعر

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں اپنے اک مشہور شعروچ اوہناں دا خوب مُل پایا اے:

فن شعر دے کول جواب جد کوئی، اوہدی غزل تے میری رباعی دا نہیں

کیوں نہیں غزل پنجابی دا فضل حافظ تے فقیر میں عمر خیام کیوں نہیں

اخیر وچ میں فضل دی عمر تے اوہدے ایس فنی وادھے لئی دِلوں دُعا کرناں

کہ اوہدے فکر نظر دا مالک پنجابی ادب دے ایس فنی رُوپ نوں ہور چمکان تے

اُگھیڑن لئی اوہنوں اپنی ایس فکری کرامت نال سلامت رکھے تے اوہ چراں تیکر پنجابی

ادب دیاں مجلساں دا سنگار بنیاں رہوے۔

محمد باقر

14۔ اکتوبر 1962ء

☆ ڈونگھے پینڈے دا پہلا ایڈیشن پیر فضل ہوراں نقوش پریس لاہور توں چھپوا کے اشاعت

کدہ گجرات توں 1963ء وچ شائع کیا۔

ایہہ کون آ رہیائے ماہ لقا اللہ اللہ
 ہے پر نور ساری فضا اللہ اللہ
 گئی پھیلدی پھیلدی پھیل خوشبو
 تری زلف دا تذکرا اللہ اللہ
 نرالا نرالا ، انوکھی انوکھی
 ترا ناز ، تیری ادا اللہ اللہ
 ترے جور ، تیرے ستم ، توبہ توبہ
 میرا دل جگر حوصلا اللہ اللہ
 اوہ بُت دیکھئے ہُن کدوں مائل ہووے
 وظیفہ اے دن رات دا اللہ اللہ

اوہ ہتھاں تے ہتھ مار کے لے گیا دل

ایہہ کیہ بن گیا ماجرا اللہ اللہ

کوئی اوس بُت کول ڈردا نہ جائے

گیا جہڑا کردا گیا اللہ اللہ

دِلا اِنج صنم اُتے قربان ہو جا

اوہ خود مونہوں آکھے پیا اللہ اللہ

پتا اوہنے دیتا نہ کوئی نشانی!

اوہ دل لے کے بس ہو گیا اللہ اللہ

کیہدی یاد وچ فضل دی رات گزری⁽¹⁾

فجر تیک کردا رہیا اللہ اللہ

1- جتھ لکھتی نسخے مطابق مقطع:

کہندی یاد نے پین نیندر نہ دتی

فضل رات کردا رہیا اللہ اللہ

(بیاض، ص 3)

اپنے پچھے پئے ہوئے بالاں دے لشکر یاد نہیں
تیرے جھل اندر جو کھا دھے سان پتھر یاد نہیں

درد دے کے سوز دیتا ، سوز دے کے اضطراب
آپ دے احسان سارے بندہ پرور یاد نہیں

حشر جو ہو یا میرے خط دا کدی بھلنا نہیں
جس طرح چیرے گئے میرے کبوتر یاد نہیں

آ گئیے سانوں جدو کا فضل شعراں دا سرور
نہ کے ساقی دا چیتائے نہ ساغر یاد نہیں

○

میں کہڑی اپنے درداں دی دُنیا وچ وِستاں کیہ وِستاں
 کس گلے پیاں رو رو کے چہرے تے لَستاں کیہ وِستاں
 میں ٹریا جنگل بیلے نوں اوہ جبل وریدوں نیڑے سی
 اک پانے والے پاپاں سَن کجھ چٹھیاں وِستاں کیہ وِستاں
 پئی جدوں مصیبت ہو کے تے سبھ اکن دُگن نس گئے
 سنگ کوں تر وڑے یاراں نے میں دسنوں نِستاں کیہ وِستاں⁽¹⁾
 اوہ عشق نہیں جو لگ جائے تے گور اُریے لہہ جائے
 ایہہ چڑھیاں ہو یاں فیر کدی لَٹھیاں نہیں گستاں کیہ وِستاں
 بھن متھے نوں فرہاد لیا ، پانی دی نہر وِگائی نہ
 میں جاری کیتیاں خون دیاں اکھاں تھیں کستاں کیہ وِستاں

حد اوہدی جتھوں ٹردی اے مگدی اے حد تصور دی
 میں ایویں خام خیالاں دے پیا گھوڑے کستاں کیہ دتساں
 رنگ کھلا میری وحشت دا ہو کٹھے کجھ ہمدرد گئے
 اوہ رو رو پچھن حال میرا میں کھڑ کھڑ ہستاں کیہ دتساں
 کوئی دیکھے میریاں زخماں نوں کوئی بھرنے دی تجویز کرے
 کوئی جہا سیانا دتے نہ میں کہنوں دتساں کیہ دتساں
 کیوں فضل سودائی ہو یا میں پتے دیاں لیراں لاہیاں نی
 پھڑ لوکی پتہ پچھدے نیں میں پتہ کھستاں کیہ دتساں

.....

-1 ہتھ لکھتی نئے مطابق:

سنگ جو یں ترورے یاراں نے میں دسنوں نساں کیہ دتساں

(بیاض، ص 18)

کہتے میں سامان مقابلے دے ، حملے یار دی زلفِ شگبیر کہتے
راتیں قلعے خیال دے دل اندر ، کئی ڈھائے تے کئی تعمیر کہتے (1)

بھلا رکھے سکندر تے کیہ رکھے میرے حُسن دے بادشاہ نال نسبت
گھوڑے زمین نمائی تے اوس پھیرے ، ایہنے دلاں دے شہرِ تنخیر کہتے (2)

کر کے میں ظاہر اپنے شوقِ تائیں اُس مغرور نوں ہور مغرور کہتا
ٹورے کیوں پیغام پیغام اُتے ، کاہنوں خطاں تے خط تحریر کہتے

فضل شاہد مقصود دا جس ویلے ، آ اک رند دی وچ آغوش بیٹھا
گوزے صوفیاں کندھاں دے نال مارے ، جتے زاہداں نے لیر لیر کہتے

.....

1,2- ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرعے:

راتیں کوٹ خیال دے دل اندر ، کئی ڈھائے تے کئی تعمیر کہتے

گھوڑے زمین نمائی تے اوس پھیرے ، ایہنے دلاں دے مُلکِ تنخیر کہتے
(بیاض، ص 3)

☆ قلم زد شعر:

شوخی وچ آ کے اساں دلاں تائیں ، بناں پچھیاں ہدف بنا دتا
اپر اوس شرماں والے آکھیاں وی ، ساڈی طرف نہ نظر دے تیر کہتے

(بیاض، ص 3)

قیدی عشق دے زلفِ زنداں وچوں ، ہندے اساں نہ کدی آزاد دیکھے
 دھریاں سراں اُتے رکھن نت باہیں ، کردے روز اک نویں فریاد دیکھے
 میرے ٹٹ گئے پر ، پر ابے توڑی ، خطرہ تیلیاں دے ٹٹ جان دا سو
 ایسے واسطے آوے تے چا چا کے ، میرے قفس نوں پیا صیاد دیکھے
 منتظر بیٹھی نرگس مدتاں دی ، شوقِ دید اندر اکھاں میعدی نہیں⁽¹⁾
 تساں باغِ ول جانائیں تے کدوں جانائیں چک چک اڈیاں پیا شمشاد دیکھے
 دل نوں تانگھ سی وار سہارنے دی ، نہیں ساں اوس شہ زور دے وار جوگا
 دیکھاں میں جلا دے مونہہ ولوں ، میرے مونہہ ول پیا جلا دیکھے
 رہن بھٹھیاں دے اُتے پئے لئے ، ابے چار دن دھون نہ کڈھیا جے
 اج ساتی دی بزم وچ شیخ صاحب چکھدے انگلاں نال سواد دیکھے

اکوار تیرا جھلک پیا جہوں ، نہ اوہ گھر جوگاتے نہ گھاٹ جوگا
تیری گلی اندر ستم گار لکھاں کردے اپنی عمر برباد دیکھے

کے کھوہ کے سکھتے دکھ دتے ، کسے نال ترکیب دے موہ لیا دل
بھولی شکل والے چنے اساں دیکھے سارے ودھ توں ودھ استاد دیکھے

آخر حاسداں نے فضل من لیاں واہ واہ ٹھوپیاں تیرے کلام دیاں
لفظ لفظ اُتے ٹھولن مست ہو کے ، شعر شعر اُتے دیندے داد دیکھے

.....

1- لاہورتوں چھے دو بے ایڈیشن وچ 'شوق دیدار' دی ترکیب درج اے۔

رہ سگدی اے کنج اوہنوں بھلا میری وفا یاد
 نہ موت جہنوں یاد ، نہ محشر ، نہ خُدا یاد

جاں روز تے کڈھ روز ای اوہ بزم تھیں دیون
 نہ یاد خطا رہندی اے مینوں نہ سزا یاد

اک تھانویں میں بیٹھا ساں کدی کول کسے دے
 آج تیک نہیں اوہ یوٹے ، اوہ چھانواں ، اوہ ہوا یاد

لوک آہندے نیں بُت اوہنوں خدا جانے اوہ بکیہ اے
 میں ویکھ لوواں اوہنوں تے آ جائے خُدا یاد

اوہ چھڈ ای نہ دئے میرے خیالاں دے وچ اوناں
 میں ڈردا رہواں اوہدی اے گجھ مینوں حیا یاد

جاگ اٹھدی اے دل میرے دی سستی ہوئی دُنیا
 آ جاندی اے جس وقت کوئی اوہدی ادا یاد
 اوئے ظالما کر اکھیاں پُرانے دی نہ تکلیف
 توں انجیں سمجھ فضل نوں نہیں تیری جفا یاد

○

عشق وچ دتے سراں دی خیر نہ جاناں دی خیر
دوستو! منگو جے منگ سکہے او ایماناں دی خیر

دم نکل جاناں ایہناں مینوں دم دینا نہیں
آرزوآں دی ، تمناواں دی ، ارماناں دی خیر

میرے وی کچھول وچ اک وار آپوں خیر پا^(۱)
تیرے در دی خیر ، تیری خیر ، درباناں دی خیر

میرے ولوں وکھ خیریں سوہنیاں نظراں دے نال
خیر تیری ، تیریاں لطفیاں تے احساناں دی خیر

زخم لائے نی تے دس ایہناں دے بھرنے دا علاج
تیج ابروآں دی ، تیرے تیر مڑگاناں دی خیر

فضلِ ہوراں نے بدل دیتائے پنجابی دا رنگ
یا الہی! دورِ حاضر دے غزل خواناں دی خیر

.....

-1 ہتھ لکھتی نئے مطابق:

میرے وی رومال وچ اک وار آپوں خیر پا
تیرے دردی خیر، تیری خیر، دربانان دی خیر

(بیاض، ص: 7)

آشیانیوں ٹری تے آ پھیلی ، سارے چمن اندر رونداد میری
 ایڈ لکھاں دا ساڑ سی بجلیاں نوں بھلا ہے کیہ سی جائداد میری
 خانے کعبیوں نکل کے بُت خانے ، بُت خانیوں ساقی دے ڈیریاں تے
 ہائے افسوس انجیس ساری زندگانی ہو گئی دھکیاں وچ برباد میری
 میرے جوش جنون نے ایس واری کوئی زندان دکھا کے چھڈنائیں
 پھڑ لئی فساد دی میں نشتر ، اے پھڑی نہ رگ فساد میری
 اوس ستم گر دی ستم گری نالوں ، ستم گری ودھ میرے پیار دی اے
 کراں جدوں فریاد دُعا منگاں ، ربا کرے نہ اثر فریاد میری
 ہم نشین سُن کے خبرے کیہ آہندے ، خبرے کیہ اوہ شوخ جواب دیندا
 پردہ لیا خدا نے رکھ میرا ، عرض رہی نہ قاصد نوں یاد میری

جھٹ مجلسِ وعظ وچ بیٹھا ، بادہ کشاں وچ جھٹ گزار آیا
 فضل کراں کیہ بجھ کے اک تھانویں ، ٹکن دئے نہ طبع آزاد میری

.....

☆ قلم زد شعر:

اٹھے پیر شراب وچ مست رہندائے ، نالے مستیاں ہین شباب دیاں
 جہنوں رہیا خدا وی یاد ناہیں ، کتھے بھلا آوے اوہنوں یاد میری

(بیاض، ص: 8)

عمر ساری غلطیاں تے غلطیاں کھاندا رہیا
سادگی وچ سادگی دی میں سزا پاندا رہیا

(1) خاراں نوں گل جان کے گل نال لٹکاندا رہیا
میں سمجھ کے لعل انگیاراں نوں ہتھ پاندا رہیا

بجلیاں چمکن تے میں سمجھاں تجلی طور دی
میں بھلاوے پانی دے ریتاں دے ول جاندا رہیا

آب خنجر نوں رہیا میں آکھدا آب حیات
زہر نوں تریاق دی تھاں اپنے مونہہ لاندرا رہیا

میری بے سرتی تے اوہناں آن کے کیتے محول
میںوں فرقت وچ جہناں دی غش تے غش آندا رہیا

بے قراری تھیں نہ ایہہ مُڑیا تے نہ اوہ رون تھیں
میں کدی دل نوں کدی اکھیاں نوں سمجھاندا رہیا

اوس کافر دا دل اپنا تے کدی ہويا نہ موم! (2)
شعر پڑھ کے فضل دے لوکاں نوں تڑپاندا رہیا

.....

1,2 - ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرعے:

خاراں نوں مٹھل جان کے گل نال لٹکاندا رہیا

اوس کافر دا پسیجن وچ نہ دل آیا کدی

(بیاض، ص: 9)

بیٹھا روز حسیناں دے کول رہناں ، وہندا روز خدا دا نُور رہناں
اکو وار رہ گیا سی طُور جل کے ، میں ہر روز جلد ا مثلِ طور رہناں

غماں نال مل گئی اے طبع میری ، جے غمگین رہناں تے مسرور رہناں
جتاں غماں دے ہو نزدیک جاناں ، میں اتناں غماں تھیں دُور رہناں

نال دُکھتاں دے سفر وچ رہن والے ، ضائع ہونہ جان رفیق میرے
چھالے پھولدا خاراں دے نال رہناں ، ونھدا نہواں دے نال ناسور رہناں

(1) جہڑے روز دا میرے دماغ اُتے ، آ کے عشق دا نشہ سوار ہو یائے
رہی ساقی تے جام دی لوڑ ناہیں ، بناں پیتیاں مُست مخمور رہناں
دل وچ آکھدا رہناں واں ، ایس واری رکھ دیاں گا کھول کے حال دل دا
آ ساہمنے جان اوہ جدوں میرے ، کردا صرف حضور حضور رہناں

کدی روندیاں روندیاں ہس پیناں، کدی ہس دیاں ہس دیاں رو پیناں
 تُوں جدوں تصور دے وچ آویں، نہ مختار رہناں نہ مجبور رہناں
 میرے دل بھولے تائیں فضلِ چنگی، بُت خانیوں حُسن دی چاٹ لگی
 تھکدا نہیں مسیت وچ بیٹھا، سُندا جدوں توڑی ذکرِ حُور رہناں

.....

1- ہتھ لکھتی نسخے مطابق:

جہڑے دن دا میرے دماغ اُتے، آ کے عشق دا نشہ سوار ہو یائے

(بیاض، ص: 12)

نہ دم نکلے ، نہ جائے غم اساڈا
ہے وچ عالم عجب عالم اساڈا

اوہ پٹے یار آ رلیا جنازے
پھبایا دشمنناں ماتم اساڈا

بجر دے صدمیاں نے رہن دتا
جگر محکم نہ دل محکم اساڈا

جفانوں لطف تیرا جاننے آں
سمجھ چتاں غنیمت دم اساڈا

تماشا بن گئی حالت اساڈی
نہیں کوئی فضل ہن محرم اساڈا⁽¹⁾

.....

-1 ہتھ لکھتی نسخے مطابق:

فضل کوئی نہیں محرم اساڈا

(بیاض، ص: 11)

(1) جہڑا چار گھڑیاں بیٹھا کول اوہدے ، آخر کار ایہہ منناں پیا اوہنوں
ایس چودھویں صدی وچ فضل ورگے کدھرے ہین ور لے اللہ لوک ملدے

.....

☆ 'ڈونگھے پنڈے' دے چھپے سارے متناں وچ صرف ایس غزل دا مقطع درج اے ،
ست شعراں دی ایس غزل دے باقی چھ شعراں نوں ان چھپے کلام وچ درج کیتا گیا
اے۔ (سودھنہار)

اوہ کے وٹوں کدی بھر کے نظر ویہندا نہیں
 قابل اپنے تیر دے کوئی جگر ویہندا نہیں
 وکھ کے محشر دا نقشہ اوس گھبرانا میں ضرور
 وچ حیاتی جہڑا اوہدی رہگور ویہندا نہیں
 دیندیاں خط خبرے کیہ کیہ نال اوہدے پیتیاں
 میل کے نظراں میرے ول نامہ بر ویہندا نہیں
 اک نگاہ اوہدی اے کافی عمر ساری واسطے
 ہویا کیہ جے اوہ کے ول بیشتر ویہندا نہیں
 کہڑی تھاں لائے تروپے کہڑی تھانویں ٹاکیاں
 میرے دامن چاک تائیں بخجہ گر ویہندا نہیں

جو سُنے اوہنوں میری فریاد لگدی اے بُری
 اوہدیاں ظلماں نوں کوئی معتبر وسہندا نہیں
 کریئے تے سُندا نہیں کوئی زبانی التجا
 لکھ کے دھریئے عرض تے بیداگر وسہندا نہیں
 فضل وچ شعراں دے ڈونگھی سوچ دا کیہ فائدہ
 لوک مُونہہ وسہندے نیں اَج کوئی ہنر وسہندا نہیں⁽¹⁾

.....

-1 ہتھ لکھتی نسخے مطابق مقطع:

فضل وچ شعراں دے ڈونگھے فکر دا کیہ فائدہ
 لوک مُونہہ وسہندے نیں اَج کوئی ہنر وسہندا نہیں

(بیاض، ص: 15)

آج آتشِ رشک نے جوش کھا کے ، لانبو لا اک جگر وچکار دیتا
 پھل سٹ کے غیراں دے دل اوہنے ، میرے سینے تے سٹ انگیار دیتا
 پئی لوڑ نہ جامِ نتارویں دی ، مل نیڑیوں گیا مقصود مینوں
 دُبا ہویا وچ غوطیاں دل میرا ساقی نال نگاہ دے تار دیتا
 ربا لنگ رکھیں میرائے در نیواں ، اُوٹھاں والیاں نال پیار پایائے
 میں چھدی ہوئی چادر اپنی نوں ، بناں ویکھیاں پیر پیار دیتا
 مفت پی لے زاہد تے پھٹ ایتھوں ، خواجہ خضر دی کھاندی اے شرم سانوں
 سبز پگ اتوں خراباتیاں نے ، اج تیک نہیں کدی ادھار دیتا
 ایہہ ای کے شکاری نے ہتھ کچیا ، ذرا بلبے بھولے ہوش رکھیں
 توں نہ ایہہ سمجھیں کے سخی تیرا ، چوگا باغ دے وچ کھلار دیتا

جا اوئے کر دتا تیرا ہتھ سوکھا ، کدی کریں گا قاتلا یاد مینوں
 رگڑے شاہ رگ میری نے کھا کھا کے تیری تیغ دا زنگ اتار دتا
 جتھے پیش گجھ گئی نہ نشتر اں دی ، سونیاں خاک اوتھے کامیاب ہونائیں
 ادھا اے دامن بخیہ گراں سیتا ، وحشت کر مڈھوں تار تار دتا
 دتا اوس وسار تے کیہ ہو یا ، کوئی اوہدیے تغافل دا گلہ ناہیں
 میں خود یاد اوہدی اندر محو ہو کے فضل اپنا آپ وسار دتا

اوہ راتاں چنگیاں سُن دن بھلے سن
میرے دل نوں جدوں جھکھڑ تیرے سُن

اوہ میلاں تے وجوگاں وچ نہ آئے
اڈیکاں تیریاں وچ جو مزے سُن

گئے چھڈ عشق وچ سگی تے ساتھی
خدا دی ذات دے بس آسرے سُن

نہ مُکا عمر وچ زلفاں دا قصہ
بڑے لمیں سلمیں سلسلے سن

بھلا کنج اوہ نہ آج جی بھر کے روند
شروع میری وفا دے تذکرے سن

ہجر نے یار دتے آن مینوں
جو دشمن نال تیرے مشورے سن

محبت وچ اے اوہ بھی دور ڈٹھا
زیاناں وچ جدوں کجھ فائدے سن

تیرے سودائی جتھے جا کھلوتے
بس اوتھے رونقاں سن جگجگے سن

خدا دا فضل سی جس نے نبھایا
مرے کیہ عشق دے وچ حوصلے سن⁽¹⁾

☆ محبت کسان دے پیر فضل نمبر وچ ایس غزل دے ست شعر دتے گئے نیں، ایس غزل
دے پہلے پنج شعر، مقطع اتے چھیواں شعر:

لیا رکھ پردہ کجھ ساقی دی 'ہاں' نے
اساڈے اج 'نہیں' تے فیصلے سن
جد کہ ہتھ لکھتی نئے وچ ایہہ شعر انج درج اے:

لیا رکھ پردہ کجھ اوہناں دی 'ہاں' نے
اساڈے اج 'نہیں' تے فیصلے سن

(بیاض، ص: 16)

ہتھ لکھتی نئے مطابق مقطع:

خدا دا فضل سی جس نے نبھایا
فضل دے عشق وچ کیہ حوصلے سن

(بیاض، ص: 16)

یار نال ہو گئی ملاقات میری ، ملاقات ایہہ پر کامیاب نہ رہی
 میں آ گیا حسن دے رُعب تھلے ، مُونہوں عرض کجھ کرن دی تاب نہ رہی
 دتا ساقی ہنگال کے شیشیاں نوں ، اسی پی گئے صبر دا گھٹ کر کے
 ساڈی آبرو رہی تے بھرم اوہدا ، بھاویں شیشیاں وچ شراب نہ رہی
 کھوٹا ارم تے عدن نوں کوڈیاں دے نالوں کر گئی سلک دندان اوہدی
 ایدھر موتیے دے غُنچے مات ہو گئے ، اودھر موتیاں دے اُتے آب نہ رہی
 تارے گندیاں گزر جائے رات ساری پکاں فضل اک پلک بھر جُودیاں نہیں
 اوہدی ہو گئی خواب وچ دید مینوں ، میرے دیدیاں دے وچ خواب نہ رہی

○

برہوں وچ تہنا پیندائے آسائشاں نوں آراماں نوں
 کنڈیاں تے ٹرنا پیندائے ، گلبدناں نوں گلگاماں نوں
 شیخاں نے جنجو پہن لئے ، سلطاناں پکڑ زمبیل لئی
 وگے ہوئے غمزے نیناں دے وٹھ جانڈے ننگاں ناماں نوں
 او سے نے پھیاں گل میرے زلفاں دیاں لاواں لکھیاں نیں
 ایہہ رُخ تیرے دی تختی تے جس کاتب لکھیا لاماں نوں
 ہُن بعد غلامی تیری دے کیہ ہور غلاماں۔ لینائیں
 ہے ایہو صلہ غلامی دا ، پا حلقے نویں غلاماں نوں
 کیوں تکھیاں شوخ نگاہواں نوں سُرے دیاں چستاں دینائیں
 تیراں نے بوجھل ہو جانائیں ، تیراں تے چاڑھ نہ شاماں نوں

ساقی دی محفل وچ راتیں کجھ سانویاں چوٹاں آیاں نیں
 جاماں نے توبہ بھن چھڈی بھن چھڈیا توبہ جاماں نوں

میں راز محبت اوہدی دا ، دل اپنے وچ چھپایا سی
 آج شوخ پئے وچ ہنجواں نے دس دتا خاصاں عاماں نوں

میں اپنی وستی وچ اُنجیں ، دن سارا فضل گزار دیاں
 جس طرح مسافر ہوندے نیں کجھ اُکھڑے پکھڑے شاماں نوں

○

رحمت ربّ دی گود وچ چکدی رہی ، ڈگا میں پی کے جتی وار تھلے
نشتے وچ جاں ٹھوکراں کھادھیاں میں ، ڈھٹھا سروں گناہواں دا بھارتھلے
ایسے گردشِ چرخ نے چرخ چاڑھے ، سبھ کیتیاں بیتیاں بھل گیاں
ویلا مردیاں تیک اوہ یاد رہنائیں ، جہڑا گزریا تیری دیوار تھلے
دلوں اپنے وسوسہ کڈھ چھڈو ، مُڑ مُڑ کیہ شیشے وچوں ویکھدے او
زہرہ ، مشتری ، چن ، گُل ، شمع ، شبنم ، سبھے ٹساں توں ہین سرکار تھلے
سد کے آج اک بلبیل نوں پچھیا میں ، بچے کس طرح ہجر دی نارکولوں
تتی شاخ توں گری بے تاب ہو کے ، ٹھنڈی ہو گئی گردیاں سار تھلے
اوہدے ہور نکانے وی ملن دے نہیں ، لگی ہوئی کوئی طور دی قید ناہیں
کدھرے دار اُتے ملاقات بخشے ، کدھرے بخشدائے دید تلوار تھلے

ایس گل دی مینوں وی سُر ت ناہیں خبرے کس انداز وچ پھڑکیا میں
کھا کے رحم میرا تیر کھچنے نوں ، لتھا گھوڑیوں میر شکار تھلے

خبرے اوس کیہ آخری گل کیتی ، اتھراں پھٹ پیاں سامعین دیاں
رَتہ گل منصور دے پان والے ، پا کے پھو ہڑیاں بہہ گئے دار تھلے

چھالا پھتیا اک تے جسم میرا ، فضل چھالیاں نال بھرپور ہویا
ایہہ معلوم ہوندائے تری زہر دی سی ، یا کوئی سب دی سری سی خار تھلے

عشق نے کیا عطا سوزِ نہانی گجھ نہ گجھ
سور میری وی گئی اے زندگانی گجھ نہ گجھ

ہو گیا اک شوخ دا میرے تصور وچ مقام
میل گئی مینوں مسرت جاودانی گجھ نہ گجھ

نہ رہی دلِ نون جدوں گجھ شادمانی دی اُمید
دِس پئی دلِ نون غماں وچ شادمانی گجھ نہ گجھ

نہ کرن ساڈی کوں اہلِ محبت آبرو
ایس پاسے ہے اساں وی خاک چھانی گجھ نہ گجھ

میرا قصہ چھڑیا تے اوہناں نون نیندر آ گئی
رکھدی اے سکھ دا اثر دکھ دی کہانی گجھ نہ گجھ

آیا قاصد اودھروں ہنجواں دے موتی سانجھدا
یار مونہوں کیتی اے گوہر فشانی گجھ نہ گجھ

سینہ بل پینائیں یا قائم نہیں رہنا دماغ
عشق فرمائی اے اوڑک مہربانی گجھ نہ گجھ

منگیا سی موتیاں دا بھگیا ہنجواں دا ہار
دے ای دتی یار نے سانوں نشانی گجھ نہ گجھ

فضل مچنی اے ہرولی ہون گے فتنے پیا (1)
کر کے رہ گئی اوس کافر دی جوانی گجھ نہ گجھ

1- ہتھ لکھتی ننھے مطابق:

کیہ ہرولی مچدی اے ہوندی اے کیہ محشر پیا
کر کے رہے گی اوس ظالم دی جوانی گجھ نہ گجھ

(بیاض، ص: 18)

☆ قلم زد مقطع:

دوستاں نوں فضل کد توڑی رہیں گا نالدا
شعرتوں اپنے سنا اپنی زبانی گجھ نہ گجھ

(بیاض، ص: 18)

جہڑے آگئے عشق دی زد اندر، چھڈ کے تاج تے تحت فقیر ہو گئے
 ٹکر ایہہ جد نال تقدیر جانداے، سمجھو ٹا کرے نال تقدیر ہو گئے

اوہ باعث خموشی دا کیہ دسن، دسن اوہ کیہ وجہ حیرانگی دی
 لئی جہناں نے ویکھ تصویر تیری، اوہ نال تصویر، تصویر ہو گئے

تیرے دامِ اُلفت اندر جو پھاتھے، لیندے رہے اوہ لطف آزادیاں دا
 قید غماں توں چھٹ گئے دل جہڑے تیرے گیسواں وچ اسیر ہو گئے

ابتدا وچ ای حد اں مک گیاں، خبرے کیہ ہوندا انتہا وچ اتے
 اک وار اک شوخ نوں فضل ڈٹھا، قیدی عمر دے بناں تقصیر ہو گئے

.....

☆ ایس غزل دے تن شعر جیہڑے ڈونگھے پنڈے دی اشاعت ویلے شامل نہیں کیتے گئے:

1- اوہ میری عیادت نوں نہ آیا، رخصت ہو کے بزمِ اغیار وچوں

انکے لب اُتے رہندے کدوں توڑی، رخصت آخری سانس اخیر ہو گئے

2- اوہدی یاد اندر جہڑے ہوئے جاری، اتھرو بن گئے اشک ستاریاں دے
حاصل جو اوہدی الفت وچ ہو گئے، داغ غیرتِ بدر منیر ہو گئے

3- طرفہ پا حیرانگی وچ گیاں، سحر کاریاں اوہدے پیار دیاں
ساڈے سینیاں آتشی گریاں تے، اوس ہتھ دھریا زہریہ ہو گئے

(بیاض، ص: 19)

کیہ ہو یا سینہ وِجھ گیا ، یا جگر اساڈا چیر گیا
ایہہ خوشی سانوں تھوڑی اے نہیں خالی تیرا تیر گیا

گل میری نسبت کیتی اے اک نویں لباساں والے نے
ایہہ لیراں لتھا کدھرے دا کیہ ہتمبر وانگوں لیر گیا

جد ویکھن میرے سوہنے نوں سوہنے شرمندے ہون پئے
گئی وجدی پھوک چراغاں نوں اوہ جدھر مہر منیر گیا

اکھاں وچ ڈورے مستی دے خوشیاں وچ لورے آون پئے
اک جھٹ کھلوتا کول جہدے اوہ بدل اوہدی تقدیر گیا⁽¹⁾

بس اوہ دُنیا تے دین دیاں قیداں توں ہو آزاد گئے
پا اپنی زلف مسلسل دی اوہ جہناں نوں زنجیر گیا

(2) رل سونا مٹی نال گیا ، جد سونے نون ہتھ پایا میں
 اوہ ہتھ وچ لے کے مٹی نون ، مٹی نون کر اکسیر گیا
 کے کول بہا کے فضل کدی میرے دل دیاں گلاں سنیاں نہ
 میں ماریا ہويا درداں دا راہواں وچ گھت وہیر گیا

.....

1,2- ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرعے:

اوہ جھٹ کھلوتا کول جہدے اوہ بدل اوہدی تقدیر گیا

رل سونا مٹی نال گیا جس سونے نون ہتھ لایا میں

(بیاض، ص: 20)

☆ قلم زد شعر:

بے وجہ نہ مقتل وچ لوکی پئے کھلے اڈیکن قاتل نون

گنی اصل حیاتی لبھ اوہنوں اوہ پھیر جہنوں شمشیر گیا

(بیاض، ص: 20)

ظالم موت دی گھاٹ اُتار دتا ، ختم اچے کر بیٹھا نہ بات ساری
میرے بے کس قاصد دی لاش اُتے ، جبرائیل روندار ہیا رات ساری

اللہ تیرے جنون دی خیر رکھے ، کسے چیز دی لوڑ پرواہ ناہیں
چارے چک جاگیر دیوانیاں دی ، بیابان سارا حوالات ساری

پیا دل وچ گاٹیاں گالناواں ، ہوئی زچ فراق وچ جان میری
شاہ حُسن نے پھیریا رُخ ایسا ، بازی عقل والی ہو گئی مات ساری

برکت پیر مُغاں دی نال لوکاں ، پئے قطریاں وچ دریا دیکھے
شیشے وچ شراب موجود دیکھی ، رنداں دیکھ لئی کائنات ساری

مَتھے لگنے جوگ نہ رہیوں کدھرے ، بیٹھا ہتھ مَتھے اُتے ماردا رہو
مَتھا سوہنیاں نال نہ کدے لائیں ، رہی سی ٹھا کدی فضل گجرات ساری

آگئی جد یار نوں وچ خواب آ جانے دی جاچ
 نہ رہی مینوں کسے و۔ بلے وی اکھ لانے دی جاچ
 میرے واہتے اوس ظالم نے ای پا دتے ہنیر
 آپ دتی سی میں جہنوں زلف لشکانے دی جاچ
 مندرائ وچ بہن دیوے نہ مسیتاں وچ کھلون
 مینوں آج توڑی نہ آئی دل نوں پرچانے دی جاچ
 وار گرما گرم ہے سن ، لاش ٹھنڈی ہو گئی
 کیہ مزہ آیا ، نہیں قاتل نوں ترپانے دی جاچ

چوٹ ہووے عشق دی لگی تے پئے بن دے نیں شعر
فضل آ جاندی اے آپے فکر فرمانے دی جاچ

.....

☆ 'محبت کسان' دے پیر فضل نمبر وچ چھپی غزل دے ایہہ شعر 'ڈونگھے پنڈے' ترتیب

دین ویلے قلم زد کردتے گئے:

1- بولے نہ بولے میں در اوہدے تے رہنا میں کھلو
میںوں وی استاد نے دی نہ گھبرانے دی جاچ

2- کوئی رکھ سکدا نہیں تیرے توں خفیہ دل دا بھید
ظالما سکھی آ کتھوں جہی مسکانے دی جاچ

(محبت کسان، ص: 23)

رونا عاشق دا تے درباناں دا ہاسہ ویکھدوں
بام تے چڑھدوں تے توں وی کجھ تماشہ ویکھدوں

ویہندوں اک واری تے دیندے وار ہوشاں ساریاں
ساقیا! محفل دے وچ ساڈا طریقہ ویکھدوں

قاتلا جھٹ خون دی نہ پہنچدی تیرے قریب
تیغ پٹھاں اپنے بسمل دا سلیقہ ویکھدوں

انج اسی تھہر نہ کھاندے، جے نہ تینوں ویکھدے
توں وی انج تھہر نہ ہوندوں جے نہ شیشہ ویکھدوں

مونہہ چھپا کے صبر میرے دا نہ کردوں امتحان
رُوبرو بیہندوں میرے میرا کلیجہ ویکھدوں

میرا بستر اپنے دروازے توں اٹھوایویں کیوں؟
 روز لگدائے کس طرح میلے تے میلہ ویکھدوں
 ویکھیویں کیہ خدائی دا سہارا ڈھونڈ کے
 فضل توں اپنے خداتے رکھ کے تقویٰ ویکھدوں

☆ قلم زد شعر:

رکھدوں جے اکھاں تے واعظ آکھدوں بے سایہ کیوں
 ساری دُنیا تے میرے ماہی دا سایہ ویکھدوں

(بیاض، ص: 23)

شریف کنجاہی ہوراں دے کہن موجب ایہہ شعر قاسمی صاحب دے شعر دا ہم رنگ
 ہون پاروں قلم زد کردتاسی، قاسمی ہوراں دا شعر ایہہ دے:

لوک کہتے ہیں کہ سایہ تیرے پیکر کا نہ تھا
 میں تو کہتا ہوں جہاں بھر پہ ہے سایہ تیرا

میں آپ اپنے نال ویر کیتا ، کر کے بٹاں دے نال پیار پیدا
 جس تے کوئی دوا نہ کاٹ کٹے ، ہو کوئی اینج دا گیا آزار پیدا
 ایہہ چتمنی سی متے آن کے اوہ ، اکھ جھمکنے وچ نہ پرت جائے
 کرنی پئی اوہدے انتظار اندر ، زگس وانگ چشم انتظار پیدا
 اوہدے رُخ نوں حرم دی شمع کوئی سمجھے کوئی شعلہ کوئی آتش خانیاں دا
 برہم اوس دی زلف نے کر دتا سمجھاں وچ ایسا انتشار پیدا
 اوس غنچہ دہن دی خاموشی سگواں قول اک میرے اُستاد دائے
 کسے تنگ زمین دے وچ گویا ، ہوندے شعر ناہیں لگاتار پیدا
 چھڑی زلف دی گل تے گل مینوں ، مردے اک سپیاہدے دی یاد آگئی
 ہووے جہناں نوں جان عزیز اپنی ، سپاں نال نہ کرن پیار پیدا

رقعہ اک رقیباں دے ہتھ آیا ، جوڑ لئی اوہناں داستان اگوں
الامان ایسے فتنہ پروراں توں جہڑے کرن کھدباں وچوں ڈار پیدا
اک وار اک بزم دے وچ مینوں اک پھل اک شوخ نے ماریا سی
او سے پھل دی وجہ اے جہدے اتوں ، لوکاں وچ ہو گئی اے خار پیدا⁽¹⁾
توں جو وچ افسردگی شعر لکھیں ، اوہ وی دلاں نوں تازگی بخش جاون
تیریاں فضل مسلمہ پیریاں نیں پیا خزاں وچ کریں بہار پیدا

.....

1- ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرع:

او سے پھل دی وجہ اے جہدے اتوں لوکاں وچ ہو گئی میری خار پیدا
(بیاض، ص: 24)

☆ قلم زد شعر:

اے مے نوشو پڑھ کے بسم اللہ نوش کری جاؤ جنی لہدی جے
بت ساریاں دی ساتی جانداے ، خواہ مخواہ نہ کرو اصرار پیدا
(بیاض، ص: 24)

شراب آوے سحاب آوے نہ آوے
 نگار آوے ، شراب آوے نہ آوے
 چڑھے چن نہ چڑھے پوہ دے مہینے
 غریباں تے شباب آوے نہ آوے
 نشہ جد آ گیا ساقی دے تکیاں
 میرے توڑی شراب آوے نہ آوے
 نزع ویلے جنازے تے قبر تے
 اوہ آ جاوے شباب آوے نہ آوے
 ہے کہنوں تیرے نظارے دی طاقت
 تیرے مونہہ تے نقاب آوے نہ آوے

نہ آیا فضلِ وچ محفلِ ساڈی
اوہ مستانہ اے جنابِ آوے نہ آوے

.....

☆ قلمِ زوشعر:

بچھاں مُدِ آوے خیریں میرا قاصد
میرے خطِ دا جوابِ آوے نہ آوے

(بیاض، ص: 25)

ایہہ پھٹ برہوں دے مینوں دیرپا معلوم ہوندے نہیں
 جو میرے روگ نہیں اوہ لا دوا معلوم ہوندے نہیں
 جہناں نوں زندگی وچ اوس ظالم دے نے ہتھ لگے
 اوہناں نوں میرے شکوے کجھ بجا معلوم ہوندے نہیں
 جے اک ستمن توں رُک جائے تے دو جا ہو شروع جانداے
 میرے ناسور اک توں اک سوا معلوم ہوندے نہیں
 گئے اکھڑ چمن دے مرغ اپنی خوش بیانی توں
 کتے بیٹھے تیرے مدحت سرا معلوم ہوندے نہیں
 کدی خاراں نوں تکیاں پھلاں دے آ جانداے نہیں چیتے
 رقیب اپنے وی مینوں دلڑبا معلوم ہوندے نہیں

تماشا بھاویں سمجھن سُن تے لیندے نیں مِرا قِصّہ
 مینوں بے درد وی درد آشنا معلوم ہوندے نیں
 کوئی میخانے وَل کوئی پیا بُت خانے وَل دوڑے
 فضل دے یار سارے پارسا معلوم ہوندے نیں

○

(1) مینوں دُشمنان نے غلط سمجھیا اے ، نازک نرم حریر دی تار وانگوں
 میں اُلجھیا تے دکھت پا دینا میں ، زلف سوہنیاں دی چچدار وانگوں
 توں کیہ دوستا حلیہ پُچھنا میں ، اپنے جھل فراق دے ماریاں دا
 نیل متھیاں دے اُتے پیر زخمی ، پائے کپڑے ، رنگ و سار وانگوں
 ایہہ اوہا مقام ایس عشق جتھے ، دھکا مار کے عقل نوں روڑھ جائے
 وچ چھیل جوانی دے حُسن اوہدا ، ٹھاٹھاں مار دائے بحر زخار وانگوں
 اوہدی چال مستانی دی ریس کریاں ، اڈو کھوڑے چکوراں نوں لگدے نیس
 اکھاں اوہدیاں ویکھ کے زمیں اُتے ، ہرن جم گئے ، ہرن منار وانگوں
 مینوں عشق نفاستاں بخشیاں نیس ، حُسن اوس نوں سولھ بنا دیتا
 اوہدا خار دے پھلّاں دی باس مینوں ، میرے پھل چُبھن اوہنوں خار وانگوں

میرا صبر ہنس چڑھن پروان لگائے ، اوہ آج کچھدائے پیا دربان تائیں
ایہہ کون اے نال دیوار میری؟ لگا رہے جو روز دیوار وانگوں

عاشق ہو کے دُنیا دی دچ نظراں ، فضل بھیریاں پین دی لوڑ ناہیں
دل بلبلاں دے وانگ رہے روندا ، چہرہ ہنس دا رہے گلزار وانگوں

.....

1- ہتھ لکھتی نسخے مطابق مطلع:

مینوں دُشمنان نے نازک سمجھیاے ، نازک نرم حریر دی تار وانگوں
میں الجھیا تے دخت پا دینائیں ، زلف سوہنیاں دی پچدار وانگوں

(بیاض، ص: 26)

میرے نال راضی نہیں رُس جان والے
 چے سرن ہُن لوتیاں لان والے
 گلاں دے بناون گے تعویذ سوہنے
 اوہ پُرزے نہیں میرے گریبان والے
 اوہ مٹ گئے جہناں نے جاناں بچائیاں
 سلامت نہیں تیرے توں مٹ جان والے
 اڑی دیکھ کے تیرے دیوانیاں دی
 سمجھ جان گے آپ سمجھان والے
 گلی وچ تیری ٹھوکراں کھا گئے نہیں
 گدا تیرے دُنیا نوں ٹھکران والے
 میرا دن پڑھے خط جلایا نہ جاوے
 کئی کول بیٹھے نہیں بھڑکان والے

میںوں دے کے دھوکھے سروں لے گئے نیں
میرے سر دی جھوٹی قسم کھان والے

سُجاتے ہوئے وی سُجاتے نہ جاوَن
تیری جانیاں! جان پہچان والے

نگاہ دی بلندی پئے لوڑ دے نیں
تیرے بام وُل جھاتیاں پان والے

ونجا جھلن نے چھڈیا چیتیاں نوں
اجے یاد نیں بول دربان والے

میںوں ہور وی فضلِ تکلیف دیون
میںوں دے کے تکلیف پچھتان والے⁽¹⁾

.....

ہتھ لکھتی نسخے مطابق مقطع:

فضلِ ہور دیندے نے تکلیف میںوں
میںوں دے کے تکلیف پچھتان والے

-1

(بیاض، ص: 27)

زخم مُرد جاگے پُرانے ہنجومُرد ڈلھن لگے
یار ورقے بیتیاں سمیاں دے مُرد تھلن لگے

مٹھے مٹھے اوس دے ہاسے دا مُرد آیا خیال
ظلم جو ظالم نے کیتے ہوئے نیں بھلن لگے

فیر لکھاں نالوں ہولے ہون دے دن آگئے
فیر جھکھڑ تہمتاں دے میرے سر جھلن لگے

فضل اتھرو درد منداں دے نکل آئے نی وکھ
شعر تیرے موتیاں دے نال ہن تلن لگے

☆ قلم زد شعر:

اہل حق ناراض نیں سُن کے انا الحق دی صدا
دار اُتے راز کیہ کیہ ویکھئے کھلن لگے

(بیاض، ص: 29)

اوہ میرے وَاووں ویہندائے بھر بھر کے نظراں قہر دیاں
میں جس دے پچھے جھلیاں میں نوکاں تے ٹوکاں شہر دیاں

میں سُنیا وَاووں لوکاں نوں اوہ دارو دل دیاں روگاں دا
میں پُوی شفا دی جد منگی اُس دتیاں پُویاں زہر دیاں

اَج دونویں پاسے رکھ گیا دو مُونہاں خنجر قاتل دا
دھرتی تے دھاراں خون دیاں اَنبر تے لَستاں گہر دیاں⁽¹⁾

میں اک اک اوہدے پل اُتوں سویل قدر دی وار دیاں
جس راتیں ملیاں رون لئی دو گھڑیاں پچھلے پہر دیاں

سو واری شبِ بنم ڈلھکے پئی سو واری تارے چمکن پئے
جہناں نے تینوں دیکھ لیا اوہ نظراں کتے نہ ٹھہر دیاں

سستی نون ٹھنڈیاں آہواں داوچ تھل دے کجھ بھرواسا سی
 اُس شہزادی نے سہیاں سن کنج دھپاں شکر دوپہر دیاں⁽²⁾

اک نہر ویہندی دے دندے تے جد تیشے والا یاد پیا
 شیریں نے رو رو کر چھڈیاں سن دو نہراں اک نہر دیاں

دس توں ای تیریاں سودائیاں نے کہڑے پاسے جانا میں
 جنگل دیاں سولاں اودھر میں ایدھر میں اتناں شہر دیاں

بہہ جائے فضل دے کول جدوں مڑ نہیں اٹھنے تے جی کر دا
 اوہ جہڑے ویلے کردائے، کجھ گلاں اپنی لہر دیاں!

.....

-1 جتھ لکھتی نئے مطابق شعراں دی ترتیب:

کس بے دو سے دی جان اُتے چل گئیاں چھریاں قہر دیاں
 اج بھیڑیاں بھیڑیاں دس دیاں نے انبر تے لساں گہر دیاں

-2 سستی نون ٹھنڈیاں آہواں داوچ تھل دے کجھ بھرواسا سی
 بھلا اُس شہزادی سہیاں سن کد دھپاں شکر دوپہر دیاں

(بیاض، ص: 28)

وعدہ کسے دائے کے رہیا بیٹھا ، اکھاں وچ میں رات گزار سستی
 نہیں سی پتا جے بخت سیاہ میرے ، شامیں پھوک چراغاں نوں مار سستی

گنھمن گھیر ہنیر طوفان مارو ، اڈے ہوش حواس مہانیاں دے
 تارے راہبری کردیاں پئے کنتن ، بیڑی میں جس بحر وچکار سستی

اوہدی نظر نیویں اُتے کسے کولوں مصرع آج نہیں پیا موزوں ہوندا
 بھانویں اوہدی حیا توں شاعراں نے شوخی اپنے فکر دی وار سستی

دولت کیہ جنون دی ملی مینوں ، میرے ہتھ اک قیتی گنج آیا
 تار تار اپنے گریبان دی میں خوشی وچ کر کے سو سو تار سستی

جُو کے صُوفیاں دے کول یہن والا، ایہہ سُبحان اللہ اوہا فضل تے نہیں
 اَنج ساقی دیاں پیراں وچ جھنے سروں لاه کے پئی دستار سٹی

.....

☆ دو قلم زد شعر:

1- پوری آرزو میری ہے ہو جاندی، دل شاید نہ کے دا دکھ جاندا
 اوس ہر دلعزیز نے ٹھیک کیجا، میری عرض ہے دلوں دسار سٹی

2- قبر، حشر تے نشروچ نال رہسن، ایہہ کوئی حین حیات نہیں داغ میرے
 میرے دل اُتے غماں تیریاں نے قائم کر چنگی یادگار سٹی

(بیاض، ص: 31)

مرض کجھ ہور سی کیتی دوا ہور
تماشا بن گیا کجھ ہور دا ہور

میں ڈنگاں نہ سہی چکرتے آوے
پلا اک ساقیا ساغر پلا ہور

اساں نہیں ظالما دُنیا تے رہناں
توں لاه لے سدھراں کر لے جفا ہور

جے آکھیں تے دیاں تکلیف تینوں
جے اڈے تے میری مٹی اڈا ہور

میرے ورگے تیرے لکھاں ہزاراں
میرا کوئی نہیں تیرے سوا ہور

اوہ چڑھیا فضل دربانوں دی نظرے
 اوہ لگا جے بن گجھ سلسلہ ہور

.....

☆ قلم زد شعر:

میرے ہسن دی اصلیت نہ پچھو
 ہے وچوں ہور اتوں ماجرا ہور

(بیاض، ص: 32)

برہوں دا شعلہ بھڑک پیا ، ٹھنڈیاں سبھ ناراں ہو گتیاں
 لگ ایہدا جتھے سیک گیا ، پیدا گلزاراں ہو گتیاں
 جو اللہ والے کہہ چھڈن اوہ پورا ہو کے رہندائے
 جو ذکر اوہدے وچ پئے گتیاں جیہاں تلوواراں ہو گتیاں
 اوہ غصے سن تے میرے توں بیزار زمانہ سارا سی
 ہن ساری دنیا راضی اے راضی سرکاراں ہو گتیاں
 چوٹی دے اک پرولے تے زاہد نوں ساقی لے آندا
 جو مشہد وٹوں آیاں سن گروی دستاراں ہو گتیاں
 یاراں نے میرے گلہیں دا اجے کل ای رفو کرایا سی
 اج ٹکڑے ٹکڑے وحشت وچ پتے دیاں تاراں ہو گتیاں

سپاں دے ڈنگیاں ہویاں دا لبھ کدھروں دارو جاندا سی
ہن تاراں اوہدی زلف دیاں بجلی دیاں تاراں ہونیاں

جو سوہے ٹورے آن کدی اوہناں پرتاوا دتا نہ
دیواراں اوہدے محل دیاں قہقہہ دیواراں ہو گتیاں

نہیں حالت طاری شاخاں تے ایہہ شاخاں پکھے کرن پتیاں
تک میرے رشک بہاراں نوں بے ہوش بہاراں ہو گتیاں

ٹھیکے وچ ویکھ حریفاں نوں ہو گنگے تھتھے لوک گئے
میں فضل مسیتی جا وڑیا تے شروع وچاراں ہو گتیاں

○

تازہ خلش رقابت دی فیر ہوگئی ، فیر ہو گئے رشک دے پھٹ بجرے
پتا دین پئے بجرى کشمکش دا ، تیرے مخملى دامن دے وٹ بجرے

سٹ بجرى سینیاں وچ وچے ، چہرے دوتیاں دے نموں جھان ہوں
مٹی بجرى نال سنوار کے تے ، پھل قبر میری اُتے سٹ بجرے

ہُن پرواہ ناہیں بھانویں پتھراں ، دی روز بجرى پئی برسات ہووے
تیرے درتے فیر سر پھرے تیرے ، ہو گئے بیٹھ کے جھٹ دا جھٹ بجرے

سُن کے شور اوہدے خادم باہر آئے ، واپس جا کے اوہناں نے عرض کیتی
ایہناں وچ کوئی فضل دے نال دا نہیں ، ایہہ کوئی ہور نہیں چوڑ چپٹ بجرے

کڈھ لے ظالما اپنے دلے وچوں ، جے کوئی ظلم دا ہئی ارمان باقی⁽¹⁾
ظلم سہندیاں جسم تے گیا کھا دھا ، ہے پر جسم اندر اے جان باقی

کتنے کیتو نی ، کتنے ہوئے پورے ، کتنے کریں گا ہور پیمان باقی
بنیاں کیہ حساب؟ حساب داناں! لا کے کڈھ کھاں ذرا میزان باقی

ایویں رات دی رات دا ہے میلہ ، خارج کریں نہ کسے نوں بزم وچوں
صبح ہوندیاں اے صدر بزم! رہسی نہ ایہہ بزم ، نہ بزم دی شان باقی

کریا کر جو دلے دی ہئی مرضی ، درتے آئے سوالی نہ جھڑکیا کر⁽²⁾
تھوڑے جیسے دن باقی نیں ، فیر رہنائیں نہ ایہہ در باقی نہ در بان باقی

اوبدی گلی دے وچ دفناونے دی ، ایویں خوشی اے میریاں دوستاں نوں
اوس جدوں لنگھنائیں ٹھوکر مار لنگھنائیں ، رہسی قبر دا کوں نشان باقی

صرف او سے دی بزم دے ہون چہ چے ، ذکر تیک نہ خلد دا کرے کوئی
 مرضی ایہہ اُس کافر دی جا پدی اے ، رہوے کوئی وی نہ مسلمان باقی
 ہن تے کوئی لہ او ہنوں جا آکھے ، مونہہ فضل نوں آخری وار دس جا
 سارے جسم وچوں رخصت ہو کے تے ، انکی ہوئی اے لباں تے جان باقی

.....

1,2- ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرعے:

1- کڈھ لے ظالماں اپنے دل وچوں ، جہڑا ظلم دا ہئی ارمان باقی

2- کریا کر جو دے دی ہئی مرضی ، درتے آیا سوالی نہ جھڑکیا کر

(بیاض، ص: 35)

☆ دو قلم زد شعر:

1- چڑھ کے جو میرے سرتے نہ آوے ایسا رہے نہ کوئی طوفان باقی

میری ہستی دا شہر اجاڑنے نوں رکھیں کسر نہ چشم گریان باقی

2- اوس بانی ستم دے ستم اندر ، معلوم کیہ لطف تے چاشنی ایں

ایہا پئے مظلوم دُعا منکن ، رکھے رب اوہدی شوکت شان باقی

(بیاض، ص: 35)

خوشی دے نال جھاگیں ہر غمی نوں
 دِلا وَتانا نہ لائیں عاشقی نوں

ہے سوڑی تے تر کتھی پل صراطوں
 گلی جاندی اے جو اوہدی گلی نوں

نوا سر تیغ ہتھ قاتل دے دتی
 میں تھاں سر ورتیا اج سادگی نوں

لگایا دل مصیبت پیش آئی
 میں ٹھٹھہ جاندا ساں دل لگی نوں

میرا دل اوس ظالم چور کیتا
 میں چمکایا جہدی شیشہ گری نوں

تیری نفرت نہ اوہناں نال مہجے
جو سمجھن ناز تیری بے رُخی نوں

دِلاں دے ہون عاشق لوک سادے
ایہہ جانن کیہ بُناں دی سادگی نوں

جہناں یاراں توں سر قربان کیجے
اوہ پاگئے موت وِچوں زندگی نوں

پلا دے سا قیا مدھ اکھیاں دی
پرے رکھ شیش محلاں دی پری نوں

کوئی اُس شوخ تے جاؤ نہ چلے
فضل دی آزما یا شاعری نوں

○

ازل دے روز قسام ازلی ، جاں تقسیم کیجا اضطراب تائیں
 جہڑا کیجا پسند نہ عاشقاں نے ، اوہا بخشیا گیا سیماب تائیں (1)

شرماں لاه کے اَنج محبوب میرا ، مونہہ توں چکدائے پیا نقاب تائیں
 روشن روز وِچ اوہدیاں مرضیاں نہیں ، نجل کر دیواں آفتاب تائیں

جہڑی خواب دے وِچ قرار دل دا ، راتیں آن کے چوراں نے لٹ کھڑیا
 خبرے کیوں میرے بے وقوف دیدے ڈھونڈن فیراوسے شیریں خواب تائیں

انج سر بازار کیوں ہجو کردا واعظ کیہ سی ، واعظ دی جان کیہ سی (2)
 فضل بعض کم ظرفاں نے مونہہ لاکے ، دتا کر بد نام شراب تائیں

.....

1,2- ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرعے:

1- ناقص جہڑا کیجا پسند نہ عاشقاں نے ، اوہ ہن بخشیا گیا سیماب تائیں

2- انج سر بازار کیوں ہجو کردا ، واعظ کیہ سی اوس دی جان کیہ سی

(بیاض، ص: 37)

اوہلے وچ جس دے ہوندیاں نیں غرضاں اوہ اُلفت ٹھیک نہیں
 جس پاروں کڈھے جانڈے نیں مطلب اوہ چاہت ٹھیک نہیں
 اے واعظ۔ ذوق تہاڈے نوں کیہ نور نمازی آکھن لگے
 ہر جمعے کہانی حوراں دی ، پا بہنی حضرت ٹھیک نہیں
 میں بے بہاری بارش دے ، آونے دا مطلب تاڑ گیاں
 ایہہ توبہ میری توڑے گی ، بارش وی نیت ٹھیک نہیں
 اوہ آکھن اوہدیاں پلکاں تے رخسارے جہناں ڈٹھے نیں
 خاراں دی نوک درست نہیں پھلاں دی رنگت ٹھیک نہیں
 میں آپ حوالے ناداناں دے ، دل دا شیشہ کیتا سی
 ہن ایہناں شیشہ شکنناں کولوں ، بھرنی قیمت ٹھیک نہیں

بیمار ترے دی نسبت پئے اج ویکھن والے آہندے نہیں
اللہ دے رنگ نیارے نہیں ، پر ظاہری حالت ٹھیک نہیں

آج تسی پتنگو کس پاسے پئے شامیں دوڑی جاندے او
میں دیاں دُہائی موسیٰ دی ، ایہہ بھولیو جرات ٹھیک نہیں

میخانے والیاں لوکاں نوں ہر گلے فضل سکھاندائے
مونہہ نال صراحیاں لا لیندائے ، ایہہ اوہدی عادت ٹھیک نہیں

جام اجل دونہہ دونہہ ہتھیں پئے منگن ، پیاسے جو تیری ملاقات دے نیں
تیریاں مٹھیاں لبیاں دی قسم مینوں ، اوہ شوقین گھٹ آبِ حیات دے نیں

کر گئی رُخ روشن اتوں ہمدیاں اپنی ، منتشر پریشانیاں میریاں نوں
تیری زلف سیاہ دے وچ مخفی ، جلوے سوہنیا قدر دی رات دے نیں

میں جو درد فراق دے مزے لٹاں ، کسے غیر نوں ہون نصیب کتھے
من لیا رقیب رقیب ای ، نیں پر شریک کوئی میری برات دے نیں

ڈگاپی میخانے دے در اگے رنداں چک لیا آکھ کے بسم اللہ
واعظ من گیا میرے تھیں بہت چنگے ، نیڑے رہن والے خرابات دے نیں

دینیں جہناں نوں ویکھ جہان رووے، تے اوہ ویکھ جہان دے ول ہسن
 کے خندہ پیشانی دی یاد اندر، اٹھ کے رون والے کچھلی رات دے نیں
 دل تے آکھدائے فضل پٹ چیر لئیے، مہینوال دی کرئیے مثال قائم
 پکے گھرے دے باجھ پر ٹھلدے نہیں، ہن محبوب جو شہر گجرات دے نیں

.....

☆ قلم زد شعر:

قاتل ویکھ شہیداں دے ول رووے، نالے ہسدانال تماش بیناں
 قتل گاہ دے وچ اج صاف ہو گئے، جو راز حیات ممت دے نیں

(بیاض، ص: 39)

رنگ سانوں ویکھئے کیہ کجھ وکھاندی اے بہار
 پاندی اے زنجیر یا پتھر پواندی اے بہار
 یار جے خوشنود ہوں تے خزاں چُجھدی نہیں
 یار رُٹھے ہوں تے یاراں نوں کھاندی اے بہار
 آتشی رنگت گُلاں تائیں جے کردی اے عطا
 بلبلاں دے نغمیاں وچ سوز پاندی اے بہار
 مٹھے مٹھے پنچھیاں کولوں سُناندی اے سرود
 تتریاں دے باغ وچ مجرے کراندی اے بہار
 چوہل نازک بوٹیاں دے نال کردی اے ہوا
 بیٹھ کے پھلاں دے اوہلے مسکراندی اے بہار

پنگری نہیں ایتکیں وی میریاں آساں دی شاخ
 ایتکیں وی ہولی ہولی لنگھدی جاندی اے بہار
 کون اوہناں دی خستگی دا فضل اندازہ کرنے
 جہڑیاں خستہ دلاں تائیں دکھاندی اے بہار

رُخ چودھویں دا جن بخت اُجلا ، مستی نگاہ وچ ، سحر کلام وچ اے
کوئی وی جو خوبی کے شام وچ اے ہر اک اوہ خوبی میرے شام وچ اے

دامِ زلف وچوں باہر نکلنے دے مینوں کوئی نہ نظر آثار آون
مُرخ دل میرا روز تڑپ کے تے پا ، نویں گنجھل لیندا دام وچ اے

میرے مونہہ اتوں پلہ چک اوہنے ، مُسکرا کے ایہہ ارشاد کیتا۔
نکلی جان تے صحتاں ہو گیاں ، اج مریض میرا کجھ آرام وچ اے

رات پئے تے لین دے فجر توڑی ، رہیں کھیڈا نال کھڈونیاں دے
پیا ڈیگریں لبھنائیں تاریاں نوں ، دلا بھولیا اے تے شام وچ اے

میرے یار جس جام نون مونہہ لایا فضل گھٹ نہیں جام جمشید کولوں⁽¹⁾
 اثر آب حیات دا رکھدائے جہڑا گھٹ باقی اوہدے جام وچ اے

ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرع:

1- میرے یار جس جام نون مونہہ لایا فضل گھٹ نہیں جام جمشید کولوں
 (بیاض، ص: 41)

☆ دو قلم زد شعر:

1- اوس مست شباب دے راہ اندر، الامان پئے لوک پکار دے نیں
 قدم قدم تے تہلکے مچے رہندے، فتنہ حشر دا گویا خرام وچ اے

2- میرے نام توں اوہ بیزار رہندائے، کیوں نہ اپنے نام نوں بدل سٹاں
 فضل حرف تے میرے نام دے نیں، بُرا حرف خبرے کہہ انا نام وچ اے

(بیاض، ص: 41)

ذکر اوہدا اپنے روگاں دی دوا جاتا سی میں
 تیتوں در یار دا دارالشفایا جاتا سی میں
 سن کے قصہ درد دا اوہناں ایں کجھ کیجے محول
 جہڑیاں لوکاں نوں کجھ درد آشنا جاتا سی میں
 رہندائے واعظ نوں اٹھے پیر حوراں دا خیال
 ایس دوزخ جوگے نوں اک پارسا جاتا سی میں
 پچھوں پچھوں نکل آئے وچوں وچوں دکھ ای دکھ
 پہلاں پہلاں عشق تائیں مشغلہ جاتا سی میں
 پھولیا تے اوہ نکل آیا غماں دا بادشاہ
 فضل تائیں اک فقیر بے نوا جاتا سی میں

○

گل دُور تک پھیلدی جے کدھرے کھل زلف اوہدی گرہ گیر جاندی
 وچو وچ اک رشک وی چھری بن کے، جگر آہوئے ختن دا چیر جاندی
 تھر جہدے جنون وچ میں کھا دھے، پھوک سٹیا عقل دے جامیاں نوں
 حیف اوس کولوں پھٹاں میریاں دے، اُتے ساڑ کے دھری نہیں لیر جاندی
 لیا کھول خط غیراں تے کیہ ہو یا، جو میں روندیاں روندیاں لکھیا سی
 کھلر جاندی اے نمی دے نال جہڑی، پڑھی کسے توں نہیں تحریر جاندی
 میں آپ تصور دے وچ راتیں، سگوس یار دے نقش اُتار لیناں
 ایویں لوک ہنیرے دے وچ آکھن، کھچی کسے دی نہیں تصویر جاندی
 اوس بُت دے دل تھیں نکلیاں نہ، گلاں غیر نے جہڑیاں کھو بھیاں نیں
 ڈھایاں سچ اے تھر توں نہیں ڈھیندی، لوہے نال جو وچ لکیر جاندی

کٹھے کر لئے فضل حُسن اُتے جتنے شاعراں ہین مضمون بدھے
پوری یار دے مصحف رُخ والی ، لکھی فیروئی نہیں تفسیر جاندی⁽¹⁾

.....

ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرع:

-1 پوری یار دے مصحف رُخ سندی ، لکھی فیروئی نہیں تفسیر جاندی

(بیاض، ص: 43)

☆ دو قلم زد شعر:

-1 بے نیاز ہو جاندیاں جھنگ ولوں ، نام رنگپور دا مونہوں لیندیاں نہیں
الفت نال نصیباں دے رانجھنے دی ، رچ جہناں دے وچ سریر جاندی

-2 میں ایس عشق دے وچ بدنام ہو کے ، روشن جگ اُتے کینا نام تیرا
تیرے حُسن مستور دی دس ٹو نہیں ، اپنی ہو کس طرح تشہیر جاندی

(بیاض، ص: 43)

(1) تُوں میرا تے میں تیرا مٹائیں حجاب اوڑک
میرے ای تصور وچ آوناں جے جناب اوڑک
ایس حُسن پروہنے تے توں مان نہ کر ایناں
لہہ جانے میں پرچھاویں ڈھلنائیں شباب اوڑک
بلبل نوں نہ دے جھڑکاں بھوراں تے نہ کر سختی
ایہہ باغ سُہپن دا ہونا ایس خراب اوڑک
اے پردہ نشیں ، جم جم ساتھوں پیا کر پردہ
محشر دے دن مونہہ توں چکنائیں نقاب اوڑک
میں تیریاں ظلماں نوں گنتی وچ کیوں لیاواں
اوڑک دے تے دن جیویں دینائیں حساب اوڑک

(2) میں فضل بُتاں تائیں دُوروں ایں سلام آکھاں
لے لیندے نیں دل پہلاں دیندے نیں جواب اوڑک

.....

ہتھ لکھتی نسخے مطابق شعراں دی ترتیب: -1,2

1- توں میرا تے میں تیرا اٹھنا ایں حجاب اوڑک
میرے ای تصور وچ آوناں جے جناب اوڑک

2- میں فضل بُتاں تائیں دُوروں ایں کراں سجدے
ایہہ کردے نے ہاں پہلاں دیندے نیں جواب اوڑک

(بیاض، ص: 10)

☆ قلم زد شعر:

سودائی آں سودائی ، دیوانہ آں دیوانہ
ایہو تیری سرکاروں ملنے نیں خطاب اوڑک

(بیاض، ص: 10)

چھم چھم وانگ پھوہاراں وسن لائی رکھن جھڑیاں
 کیہ دتساں میں اکھتاں میریاں جا کس تھانویں لڑیاں
 اوہ تماشہ ویکھن واہتے ، نہ چھتاں تے چڑھیا
 میں بھڑمے بال مکایاں چھت اپنے دیاں کڑیاں
 اوہ لطفوں جد پائے جھاتی رہے نہ سرت نکانے
 کون دلاور جہڑا جھلے قہر اوہدے دیاں گھڑیاں⁽¹⁾
 میں جس دے لگ کچھے اپنے دونویں جگ ونجائے
 اوس نہ اپنے روسے چھڈے تے نہ چھڈیاں اڑیاں
 تاریاں دے وچ ویہندا رہناں عکس جمال اوہدے دا
 نینداں اکھتاں میریاں وچوں یاد جہدی لٹ کھڑیاں

باغ ارم تھیں ودھ سہانا بندی خانہ تیرا
واہ خوش بخت جہناں نوں و جن زلف تیری دیاں کڑیاں⁽²⁾

نہ اُس طلب کیتا وچ خدمت نہ میں حاضر ہويا
جھوٹھیاں ایویں فضل روایتاں بیٹھ رقیباں گھڑیاں

.....

ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرعیاں دی ترتیب:

-1 کون دلاور جھلے جہڑا قہر اوہدے دیاں گھڑیاں

(بیاض، ص: 44)

-2 واہ خوش بخت جہناں نوں وجیاں زلف تیری دیاں کڑیاں

(بیاض، ص: 44)

☆ قلم زد شعر:

پئے جہناں دے تائیں جائے قید تیری دا چکا

اوہ پیریں پئے پھڑ پھڑ مارن آپے تیریاں ہڑیاں

(بیاض، ص: 44)

وجد وچ آ کے لاشاں زمین اُتے ، پیاں اپنے آپ نوں مار دیاں
 میں گنج شہیداں دے وچ قاتل واراں ہین گنویاں تیرے وار دیاں
 مرضی اپنی ہووے تے ساکلاں دے بھردے دُرِ مقصود دے نال دامن
 آکھے کوئی تے ستم وی نہیں کردا جہیاں عادتاں میں ستم گار دیاں
 پھل کھوہندیاں آج بُستان اندر کہڑے بُت نازک تائیں خار چبھا
 بدھا زاہداں زخم سُبحان اللہ سروں پٹیاں پاڑ دستار دیاں
 کدھرے رہے نہ پرت کے جان جوگے اوہنے پرت کے جہناں دے ول ڈٹھا
 تیر کھادھیاں باجھ شکار ہو گئے شستان وکھ کے میر شکار دیاں
 گھڑیاں، پہر، دن، ہفتے تے رہے کدھرے بھاویں رہے مہیدیاں تیک و سدا
 کتھوں ابر سیاہ دا حوصلہ اے ریاں کرے میری چشم زار دیاں

ایس باغِ جہان نوں چھڈ کے تے اہساں یاد جے کرنا میں تے کیہ کرنا میں
 اک شاخِ امید نہ ہری ہوئی رُتاں پر تیاں کئی بہار دیاں
 سڑے جیسے جے کراں افسوسِ سردا، ہتھوں فضلُ الٹا شرمسار ہاں میں
 میرے حلق تھیں نکلیا خون کوئی نہ تیغاں رہ گتیاں جیسے سنوار دیاں

☆ ہتھ لکھتی نسخے مطابق مطلع:

میری لاش اتوں کیوں ہو لاشاں، صدقے ہو سردار نے وار دیاں
 میں گنجِ شہیداں دے وچ قاتل، واراں جدوں گھڑیاں تیرے وار دیاں

(بیاض، ص: 16)

میرا ہونا سی قصہ پاک ہو جاندا تے کیہ ہوندا
 چلو راضی جے اوہ سفاک ہو جاندا تے کیہ ہوندا
 غماں دی رات دا کتھے ہنیرا پاٹ جانا سی
 صبح دا پیرہن جے چاک ہو جاندا تے کیہ ہوندا
 ہزاراں پردیاں وچ رہ کے جس اتھاں لگایاں نیں
 اوہ شعلہ حُسن دا بے باک ہو جاندا تے کیہ ہوندا
 اوہ سادہ رہ گیا تے ہو گیا فتنہ قیامت دا
 خدا جانے ذرا چالاک ہو جاندا تے کیہ ہوندا
 میں غم اپنے دا قصہ ڈردیاں اوہنوں سنایا نہ
 جے اوہ کارے قضا غمناک ہو جاندا تے کیہ ہوندا

میں بھانویں خاک ساں اک وار دُنیا وکھ لیناں سی
 جے اوہدے راہ گزر دی خاک ہو جاندا تے کیہ ہوندا
 عشق نے بھلیاں بھلیاں دے پئے بخیئے ادھیڑے نیں
 تیرا وی فضل دامن چاک ہو جاندا تے کیہ ہوندا

○

بڈل کدی وقماں نال برسداے ، ہنجو میریاں نت برسان اکھیں
کے نال جدوکیاں لکیاں نیں ، رہن لکیاں نال دامان اکھیں

اوہ رہن لٹ یوریاں وانگ پھر دے ، اک وار اوہدیاں جہناں ویکھیاں نیں
نشے گتیاں ، کھیویاں مدھ بھریاں ، جاگو میٹیاں ، مست مستان اکھیں (1)

اوہدی شان نوں ویکھ تے لیندیاں نیں ، بے زبان اگوں دسن جوگیاں نہیں
میرے یار دی شان دا پتا لگدا ، جے خود کردیاں شان بیان اکھیں

کڑک بجلی دی سنی تے قفس اندر ، سہمی ہوئی اک بلبل نے آکھیا ایہہ
شکر اے میں صحن چمن وچ اپنا ، سڑدا نہیں ڈٹھا آشیان اکھیں

کاش اکھیاں دے وچ پان واہتے ، خاک پا اپنی مینوں ٹور دیندا (2)
جہڑے سنگ دل دی انتظار اندر ، میریاں فضل پھراندیاں جان اکھیں

1,2- ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرعے:

1- نشے تمیاں ، کھیویاں ، مدھ بھریاں ، جاگو میٹیاں ، مست مستان اکھیں

2- کاش اکھیاں دے وچ پان واہتے ، خاک پا اپنی مینوں بھیج دیندا

(بیاض، ص: 47)

نال خوشی دے اکھیاں لایاں ہُن کیوں مکھ بسوراں
کیوں کسراں نوں کسراں آکھاں کیوں پوراں نوں پوراں

چور ہمیشہ چوری کردے ہو اکھیاں تھیں اوہلے
اکھیاں دے راہ وڑ کے لُٹیا دل میرے نوں چوراں

اکھیاں نے جو چوٹاں لایاں ایویں ول نہ ہوون
اکھیاں جد تک اوہناں اُتے آپ نہ کرن ٹکوراں

مُردہ دل نیں مُردیاں نالوں بیٹھاں لتھے ہوئے
صاحب دِلاں دے کہن اوہناں نوں مُردیاں پھر دیاں گوراں

فضل کسے چن تیک نہیں جانا لکھ لے گل اساڈی
اڈن کھٹولے دے وچ بہناں نہیں جد تیک چکوراں

○

سدا نہ ون سونے رونے سدا نہ نویاں کوراں
سدا نہ گتیاں توڑی لاچا سدا نہ بانکیاں ٹوراں

سدا نہیں اسماناں اُتے گڈیاں چڑھیا رہناں
سدا نہ ڈورے کڈھدیاں پھرنا سدا نہ کمیتاں ڈوراں

سدا نہ چن دا جو بن پورا سدا نہیں پڑ ملنے
اسماناں ول لانی ناہیں ہمبلی سدا چکوراں

سدا نہ کن من ساون والی سدا نہ کوئل گو کے
سدا نہ اُمبیاں بیٹھاں آ کے پیلاں پانیاں موراں

سدا نہ نازک شاخاں اُتے حال پھلاں نوں پینے
سدا نہ گیہہ کے فضل قوالی کرنی بلبل ہوراں

ایہہ نہ چُتھو کالیاں راتاں کٹیاں کویں چکوراں
چاننیاں وچ ویکھو سریاں پھٹیاں کویں چکوراں

ایہہ نہ ویکھو منزل اُتے پہنچ گئے یا تاہیں
منزل دے ول ویکھ کھریاں وٹیاں کویں چکوراں

کم ہمتاں نوں چھڈو جہناں گل وچ رتے پائے
بام فلک تے ویکھو لاواں سٹیاں کویں چکوراں

شب دو ہفتہ نظری آون ٹانویں ٹانویں تارے
اڈ اڈ وچ ہوا دے دھوڑاں پٹیاں کویں چکوراں

تیج ادا دے کٹھیاں باجھوں کوئی فضل نہ جانے
چن دیاں ریشماں تائیں جاتا چھٹیاں کویں چکوراں

○

جہناں نے دونویں جگ چھنڈے ہوئے نیں
نظر تیری دے اوہ چنڈے ہوئے نیں

سدا اوہا نویں اوہا نروئے
جو تیرے عشق وچ ہنڈے ہوئے نیں

نویں لگن تے مٹ جاون پُرانے
غماں نے میرے غم وٹڈے ہوئے نیں

پئے راہی لاہن قبراں وچ تھکیویں
عدم دے پیٹیاں پھنڈے ہوئے نیں

اساں زاہد دے دیکھے فضل کرثوت
شرابی مُفت وچ بھنڈے ہوئے نیں

○

ہم نشین ایناں پچھ دے یار کولوں ، میری بے شک ہو امداد نہ کر
پیدا وجہ فریاد دی آپ کر کے ، اوہ کیوں آکھدائے فیر فریاد نہ کر

میں نہ درد ہجراں وچ شور پاواں ، بے شک مینوں تے ناصح آکھ سکدائے
کون اکھیاں نوں آکھے نہ روو ، دل نوں کون آکھے اوہنوں یاد نہ کر

بلبل کہے صیاد نوں میں اگے ، وسدے چمن نوں قفس وچ رہی روندی
ماتم اجڑے چمن دا کرن واہتے ، مینوں خزاں دے وقت آزاد نہ کر

ہے تیریاں رُخاں دا عکس سارا ، جتاں دُور توڑی مقتل سُرُخ دتے
ایناں خُون کتھے تیرے گشتیاں دا ، ایویں وسوسے پیا جلا د نہ کر

اوہ نبھان نبھان نہ نال میرے ، میں تے اوہناں دے نال نبھانیاں نہیں
دے کے جان میں منگدا داد ناہیں ، کر کے ستم اوہ کہن فریاد نہ کر

رت نون یاد کر اے وی ہے ویلا ، چھڈ فضل کہانیاں بتاں دیاں
پہلی عمر تے کر برباد بیٹھائیں ، ہن کچھلی عمر برباد نہ کر

.....

☆ قلم زد شعر:

کڈھ کے اگلیاں ہو پئے سکدیاں نیں ، جے کمزور نیں تیلیاں قفس دیاں
پر گتر کے بنھنائیں پیا گڈے ، ایناں ظلم تے ظلم صیاد نہ کر

(بیاض، ص: 39)

رُڑھدا اُکھیں شیخ اپنا زُہد کامل ویکھدا
 سُرَت آ جاندی جے اُس کافر دی محفل ویکھدا
 حسرتاں دا پورا ہو جانا تے اک پاسے رہیا
 ایہہ بھی حسرت ای رہی کوئی چیر کے دل ویکھدا
 کابل وچ قاتل بناں ڈٹھے تماشہ ٹر گیا
 وجد آ جاندو سو جے اُج رقصِ بسمل ویکھدا
 خون ہے اکھاں دے اگے دل دے وچ طاقت دا مان
 تیغِ سدھی اے کہ پٹھی ایہہ نہیں قاتل ویکھدا
 فضل دا دل وچ قبر دے وی اے کتاں بے قرار
 کوئی ہتھ دھردا اٹھا کے قبر توں سل ویکھدا

☆ قلم زد شعر:

رہ گئے نیں داغِ غم دے میرے دل تے خال خال
 ہائے میں اک وار مُز اُس شوخ دا تل ویکھدا

(بیاض، ص: 40)

بچ نکلی گوٹ حیاتی دی لہ اک ویلے سر بھوں گیا
 اک پیڑ پُرانی جاگ پئی جد سارا بختہ سوں گیا
 اوہ سیک عشق دے سیک اگے سو درجہ نیواں رہندائے
 چتھر نوں جہڑا گال گیا لوہے نوں جہڑا دھوں گیا
 اُس تھانویں تھانواں تھانواں دے مستانے آکے نچن گے
 میں گیتِ محبت تیری دے جس تھانویں بہہ کے گوں گیا
 اوہ کدی نہ آیا کول میرے اُج سُننے دے وچ آیا کیوں
 مینوں سی لوڑ تسلی دی لا اُلٹا دل نوں ڈوں گیا

اگ لگے جیہاں بیاناں نوں ، سڑکیوں نہ میری جیسے گئی
 میں ذکر خزاں دا کر بیٹھا ، ماہی دا چہرہ جھوں گیا
 لوکاں دا مردے ویلے وی میں فضل احسان اٹھایا نہ
 کچھ آپوں ہمت کیتی تے مونہہ قبلے دے ول بھوں گیا

○

پُتلا مان گمان دا یار میرا ، مست ناز وی اے ہوشمند وی اے
خود آرا وی اے ، خود نما وی اے ، خود ستا وی اے ، خود پسند وی اے

مُرغ دل جو زلف تھیں نکل جائے حلقے گیسواں دے وچ پھس جانداے
میرے میر شکار دے موڈھیاں دے اُتے جال وی اے تے مکند وی اے

اوہدا ہر غمزہ ، اوہدا ہر عشوہ ، اوہدی ہر حرکت ، ہر ادا اوہدی
دلربا وی اے ، دل نشیں وی اے ، دل فریب وی اے ، دل پسند وی اے

دیدے پھاڑ کے دیکھنے والیاں دی ، اوس شوخ نوں نظر نہ لگ جائے
اوہدے سُرخ رخسار تے خال جہڑاے ، نقشِ حرز وی اے تے سپند وی اے⁽¹⁾

اوس اوہناں نوں بُت بنا دتا ، بے تے پیا پڑھداے اے جہناں کولوں
پیا آکھداے مکتب دا ہر گوشہ ، اوہ شاگرد وی اے تے اخوند وی اے

اوہ اپنی نظر دے وچ کتھوں ، کسے حور قصور نوں بچن دیندائے
 اوہدے بام وِل ویکھنے والیاں دی ، نظر صاف وی اے بلند وی اے
 فضل قلم دے نال قرطاس اُتے نقشے سوز گداز دے کھچ لیندائے
 بہہ دِلاں وِچ جانڈے نیں شعر اوہدے ، سخنور وی اے ، درد مند وی اے

.....

1- ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرع:

اوہدے سُرخ عارض اُتے خال جہڑائے ، نقشِ حرز وی اے تے سپند وی اے

(بیاض، ص: 51)

☆ قلم زد شعر:

میرے وقت گریہ دل تے جگر وچوں پئی جسی اللہ دی آواز آوے
 آوے کیوں نہ پر طفل رشک میرا ، سخت دل وی اے جگر بند وی اے

(بیاض، ص: 51)

حیا کد تک کدوں تک شرمساری
چھپا کد تک کدوں تک پردہ داری

کدوں تک اوپر ابن بن کے رہناں
کدوں تک بے رُخی بیگانہ واری

کدوں تک واجبی کم التفاتی
کدوں تک لازمی بے اعتباری

پکاراں دی کدوں تک ناپسندی
گزارش دی کدوں تک ناگواری

کدوں تک شوخ غمنازاں دی شوخی
رقیباں دی کدوں تک نابکاری

کدوں تک لال درباناں دے دیدے
کدوں تک ہمنشیناں دی خماری

صبا نون ہتھ کدوں تک جوڑنے نیں
کدوں تک قاصداں دی انتظاری

نکل باہر حریم ناز وچوں
مکا دے عاشقاں دی گریہ زاری

عطا کر درد منداں نون دواواں
دلاں وچوں مٹا دے بے قراری

جگا سٹتے ہوئے شوقاں دے جذبے
اداواں دی لگا دے ضرب کاری

اٹھا لے عشویاں دا تازیانہ
سمند نازتے کر لے سواری

توں پاسے فضل دے واگاں بھوائیں
عمر جس نے اڈیکاں وچ گزارے

بتھ لکھتی نسخے مطابق مقطع:

☆

فضل دی طرف دے واگاں نون موڑا
کرے نیرے تے اپنا فضل باری

(بیاض، ص: 57)

ہے باہر حد تکلف توں چھب میرے یار تگینے دی
 اوہنوں نہیں حاجت شانے دی کوئی لوڑ نہیں آئینے دی
 رت دشمن نوں وی دتے نہ مکدے نہیں سال وراگاں دے
 ہل اک ہزار دیہاڑی دا ، اک گھڑی ہزار مہینے دی
 کیہ دیکھن والے ویہندے نیں چند بونداں میرے خون دیاں
 اوہ دیکھن متھا قاتل دا لگی ہوئی جھڑی پسینے دی
 تک مینوں تیر اندازاں نے مونہاں وچ انگلاں پالیاں
 کیہ قہر کمایا زخماں نے ، کیہ حالت ہو گئی سینے دی
 اک تھاں نہ فضل کھلو سکے ، ایہہ طالب شوخ نگاہواں دا
 پیا گلیاں دے وچ پھردائے ، مت ماری دانے پنے دی

بدھی ہوئی اے فیر فتراک اوہنے فیر رکھدا قصد شکار دائے اوہ
 آج اساں وی چھپ کے دیکھناں ایں، تیر نظر دے کہناں نوں مار دائے اوہ
 مہربان رہندائے اُپر دشمنان دے، نال دوستاں قہر گزار دائے اوہ
 اوہدی اک ایہو عادت چنھدی اے، سُستہ ہورتے طور اطوار دائے اوہ
 اتنی دیر تڑپن بسک زمین اُتے، جلدی جس قدر سیس اُتار دائے اوہ
 ایہہ صفت مشہور جلا د دی اے، ہولا ہتھ داتے سُچا وار دائے اوہ
 بخت اپنے اپنے لوک دیکھن، اوہنے بازواں دا زور دیکھنائیں
 سارے سراں نوں بین اُلاں بیٹھے، کدھر دیکھئے تیغ اُلاں دائے اوہ
 تیکئے فضل کد دید نصیب ہووے، ڈبکے اتھراں دے وچ لین دیدے
 میریاں عین طوفان وچ غرق ہویاں، کدوں بیڑیاں آن کے تار دائے اوہ

اوہدے دربان گلی سرتے اٹھا لیندے نیں
قطرہ گل ہوندی اے طوفان بنا لیندے نیں

بُت کے ہور دا دل لین بھلا کیوں نہ چُرا
ایہہ نیں اوہ اپنی نظروں وی جو چُرا لیندے نیں

نال جمشید دے میلے نہ کدی اپنی نگاہ
جام اوہ جام جہدے نال لڑا لیندے نیں

اوہ جفا اپنی دی کجھ ویکھنا چاہندے نیں بہار
میں کدی کولوں دی لنگھاں تے بلا لیندے نیں

لگ گئی شاعری ہن فضل ٹکانے میری
اوہ میرا شعر جو سُن دے نیں لکھا لیندے نیں

○

محفل لہہ جاوَن نظراں میریاں توں ، جد رُخ جاناں نوں وکھ لیناں
 دل دی کلی کھڑ جاندی اے جس ویلے ، اوہدے لب خندان نوں وکھ لیناں
 جم اپنے جام نوں رکھ اگے ، بے شک ایس جہان نوں وکھ داسی
 میں جامِ شراب وچ مار جھاتی ، کسے ہور ای جہان نوں وکھ لیناں
 بھانویں ہاں گنہگار پر مونہہ اپنا ، گریبان اپنے اندر پا کے تے
 جہڑا حشر دیہاڑے نوں پیش ہونائیں ، اپنے فرد عصیان نوں وکھ لیناں
 مینوں دل تے جگر سنبھالنے دی ، کوئی سار نہیں ویہندیاں سار رہندی
 جدوں قوس ابرو دے نال جُویا ، اوہدے تیر مڑگان نوں وکھ لیناں
 کھا کے قسم ایمان دی آج راتیں ، محفل وچ ساقی انکشاف کیتا
 میں ہاڑ کے نال پیمانیاں دے ، چاہناں جہدے ایمان نوں وکھ لیناں

پھا تھی ہوئی گرداب دے وچ کشتی، باہر جھلکھراں جھانجھیاں کڈھنی ایس
لگے آس کنارے تے لگنے دی، میں جدوں طوفان نوں وکھ لیناں

کامیاب جنوں ہو گیا میرا، اوہ ہن آپ کدھرے کدھرے آکھدا اے
فضل یاد آ جانداے جس ویلے، کسے چاک داماں نوں وکھ لیناں

○

بڑے کرم کیتے مرے تے خدا نے
محبت دے بخشے سو مینوں خزانے

وگا ہو یں وی تیر اوہدے پینڈے نیں سدھے
شکاری اساڈا نہ بنھے نشانے

پا ہونا طوفان دا دور ناہیں
میرے نین پئے ڈھونڈ دے نیں بہانے

کوئی دنیا وچ تہلکہ مچ نہ جائے -
اوہدی زلف نوں چھیڑ دتا صبا نے

ہے افسوس مینوں ایں اوہدی محبت
محبت دی جہڑا حقیقت نہ جانے

جے سُن لین دشمن تے دشمن وی روون
 میرے نال جو کیتیاں آشنا نے
 نرے سادہ رُخ فضل جانیں نہ سادے (1)
 ایہہ ظالم نہیں ، سفاک نہیں ، پُر جفانے

ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرع:

-1 فضل سادہ رُخ نہ نرے سادہ جانیں

(بیاض، ص: 59)

☆ قلم زد شعر:

مجت اے کیہ چیز ، پچھیں نہ مینوں
 میں پچھاں گاتینوں ، جے چاہیا خدا نے

(بیاض، ص: 59)

خستہ دیکھ حالت اپنے طالباں دی ، دلبر اپنا آپ دکھان کیوں نہ
پتھر دل نے کوئی محول ناہیں ، ٹھنھے کرن کیوں نہ مسکران کیوں نہ

اک تھاں اوہ کنج قرار پکڑے ، پری وِشاں دے عشق چُک لیا جنوں
اڈدا پھرے ہوا دے وِچ بن کے ، میرا دل تختِ سلیمان کیوں نہ

ٹُر میرے جنازے تے اوس اُونائیں ، کندھا دینائیں میری لاش تائیں
ایہہ پتا لگ جائے تے جسم وچوں ، خوشی نال نکلے میری جان کیوں نہ

آ کے میں جنوں دے جوش اندر ، خبرے کیہ کجھ اوہناں نوں لکھ بیٹھاں
میرے خط دے کیوں نہ کرن پُرزے ، فیر پُریاں نوں تیلی لان کیوں نہ

اگے ہوندا سی کدی محسوس مینوں ، ہُن نہ دیکھن تے نہیں محسوس ہوندا
ظاہرِ فضل میرے دل دے چور نہیں جو ، مینوں دیکھ کے چشم چران کیوں نہ

پیا فتنے تے فتنہ کر کے فتنہ کار جاندے نہیں
 پریشاں کر کے جدھر زلفِ عنبر بار جاندے نہیں
 صبا کیوں دِن بدن اپنی معطر ہوندی جاندى اے
 پتا لگائے فجریں سیرِ نون سرکار جاندے نہیں
 میرے خط دے ہوئے پُرزے یا ہو یا نذرِ آتش دی
 میں قاصد ویکھناں معلوم ہو آثار جاندے نہیں
 حکومتِ عشقِ دی وچ قاعدے قانون وکھرے نہیں
 لہاندے نہیں سراں نون جہڑے بن سردار جاندے نہیں
 نویں بنھ کے عمائے شیخ جاون مسجداں دے ول
 شرابی ٹھیکیاں ول وچ کے دستار جاندے نہیں

بُٹاں نے حضرتاں نوں جا پدائے دُرکار وِتا اے
 نمازاں فضلِ ہو ری پڑھدے نیں دربار جان دے نیں

.....

☆ قلم زد شعر:

الہی او ہدیاں بیمار چشماں وچ اثر کیہ اے
 جو ویہندے نیں او ہناں نوں آپ ہو بیمار جان دے نیں

(بیاض، ص: 61)

اُجڑ گیا سی اگے وی ایس پاروں ، وِسن دے وسدا گلستان ہُن تاں
 تُوں نہ دے بلبل دعوت بجلیاں نوں ، کدھرے ساڑ اوہلے آشیان ہُن تاں
 پیا بستیاں دے کولوں خوف لگدائے ، کھُبھدا جائے دل وچ بیابان ہُن تاں
 مَا شَاءَ اللہ کجھ جُوں تیرا ، چڑھ دوستا گئیائے پروان ہُن تاں
 تھلاں وچ سستی کردی واویلا ، ڈاچی والیا موڑ مہار کدھروں
 دماں پچھلیاں دا لبّاں میریاں دے اُتے آن پوہتا کاروان ہُن تاں
 ویلا وقت گزار کے بُتاں وِتوں ، وِلا باز جے آیوں تے کیہ آیوں
 غفلت پٹیا توں جہڑا کر بیٹھائیں ، جانا پٹیا نہیں نقصان ہُن تاں
 ٹھاٹھ ساقی دے لُطف دی ویکھ کے تے میں اُج دل وچ پیا وچار کرناں
 پئی بحر شراب وچ تیردی اے ، بن کے مچھلی میری زبان ہُن تاں

میرے واسطے نہیں فائدہ مند کوئی ، وَگے بادِ مراد یا نہ وَگے
میرا نال طوفان ٹکرا کے تے ، گئیائے ہو لیراں بادبان ہُن تاں

سُن کے کوئی ہنگارہ وی نہیں بھردا ، کاہنوں اپنا مغز کھپان لگائیں
ساری بزم بے درد ہُنکلا گئی اے ، چھوڑ فضل اپنی داستان ہُن تاں

○

اوہ جنازہ میرا دیکھن آ گئے
دشمنان دے گھر سیاپے پا گئے

وچو وچ میں جہڑے غم کھاندا رہیا
اوپا آخر کار مینوں کھا گئے

دور رہ کے رہن والے دل دے کول
کول آ کے کتیاں کترا گئے

کس طرح ہتھوں نکل جانداے دل
اک اشارے نال اوہ سمجھا گئے

اوہناں دے نیڑے کوئی آوے نہ غم
اپنا غم جہناں نوں سوہنے لا گئے

جہناں دے وچ ٹھیکیاں ڈولے نہ پیر
دیکھ اکھاں تیریاں چکرا گئے

روندیاں اکھاں اچے نہ سکٹیاں
غم دے بدل ہور سرتے چھا گئے

اللہ اکبر! کس بلا دی اے ہوا
آشیانے وجد اندر آ گئے

فضل جے آیا نہیں خط دا جواب
شکر کر واپس کبوتر آ گئے

.....

☆ دو قلم زد شعر:

1- دیکھ حالت ہوئے آزرده جے
ہور اک بیمار نوں غم لا گئے

2- خاراں نوں گلشن کرے اوبدی نگاہ
میں نگاں دل دیکھیا ، کلا گئے

(بیاض، ص: 63)

بڑھدا بڑھدا عشق میرا ہو گیا دیوانگی
گھدی گھدی اوس دی شوخی حیا تیک آ گئی

اپنا سر زاہد نہ دے ساقی دیاں قدماں تے دھر
پیشکش دستار توں ٹر کے قبا تیک آ گئی

میںوں متھا ٹکنے دا ہووے کنج موقع نصیب
ٹٹ کے ساری دُنیا اوہدے نقشِ پا تیک آ گئی

فضل لے جائے سنیہے کون میرے روز روز (1)
قاصداں توں بات ٹر کے ہن ہوا تیک آ گئی

.....

ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرع:

کون لے جائے فضل میرے سنیہے روز روز

-1

(بیاض، ص: 65)

اگے پتیاں ٹیساں اُتے پین ٹیساں ، اوہ کوئی ہور چونبھڑ نویں لانہ دے
 مینوں مرہم دی لوڑاے اوہ ظالم ، پھٹاں میریاں تے لُون پانہ دے
 ایویں نہیں ایہہ ٹیاں دِلاں والے ، ایہناں وچ گجھ طاقتاں ہوندیاں نیں
 دستک در تیرے اُتے دین والا ، کوئی عرشِ مجید ہلا نہ دے
 اوہنوں حق اے کے مقام اُتے ، اپنے کوچہ نشیناں نوں بھُل جاوے
 جنت وکھ اوہدا کوچہ میں بھلاں ، مینوں ایہہ توفیق خدا نہ دے
 اللہ خیر رکھے فیر زلف اوہدی ، موڑا کھا کے کتاں دے کول آگئی
 اوہنوں چُپ چپتیاں وچ کتاں ، پٹھی گل کوئی ہور سمجھانہ دے
 کاہنوں ظلم اُتے پیا ظالم کرناہیں ، کوجھے کم نہیں سجدے سوہنیاں نوں
 تیرا میریاں داغاں تے داغ لانا ، داغِ حُسن تیرے اُتے لانہ دے

کول ساقی دے بہن نون جی کردائے ، کانی وَا نڈ پر اوہدی نہیں بہن دیندی
 دے کے غیراں نون جام گلابیاں دے ، مینوں لہو دے گھٹ پلانہ دے
 کجھ گرد نامے بھرن والیاں نون ، فضل اپنے ہتھاں دے پیٹھ رکھیں
 پری وَا شاں تے رتجھیا دل تیرا ، کوئی جن چتھا تینوں پانہ دے

○

پھلاں دی چونڈھی منگاں میں ، اوہ دیندائے چونبھڑ خاراں دی

ایہہ کہڑا آکھے مالی نوں ، رہنی نہیں رُت بہاراں دی

کوئی جگہ نہ رہندی بولن دی ، جد و نچ دلاں دے پیندے نیں

نیٹاں دے دھرم ترازو تے ، تُلدی اے جنس پیاراں دی

آجُو ای عین ضرورت سی ، آجُو ای شیشے خالی نیں

آج دل میرے نوں ساڑ گئی ، اک بدلی ساویاں دھاراں دی

مقتل وچ اُونے والیاں نے ، دَر تیرے توڑی اُونّاں سی

کجھ نیندر آ گئی راہیاں نوں ، چھاں سنگھنی سی تلواراں دی

جو ہسن مویاں چڑیاں تے ، اوہناں نوں وچوں خبر نہیں

ایہہ ہاسہ فضل گواراں دا ، بن جانداے موت گواراں دی

○

دیدے گئے چتدھیا میں کیہ دتساں ، کون کرن میرے اُتے وار آیا
 حملہ وری برق وش ، نال ای اوہ ، لا کے لٹکنے کجھ ہتھیار آیا
 میرا ساحل اے عین گرداب اندر ، میریاں تولاں دے وچ منزلاں نیں
 ضبط وچ ساں تے بے قرار ساں میں ، جدوں پھڑکیا تداں قرار آیا
 برکت میرے جنوں دی نال اک دن ، سارے دشت نے بن گلزار جانا میں
 اوہدے وچ پئی پھلاں دی دکھ پیندی ، میرے پیر پٹھاں جہڑا خار آیا
 ہووے اوہ غمزہ نہ میں اوہنوں ، دُوروں ویکھ کے اتھراں کھچ لیاں
 کسے غم دی گھڑی وچ کول میرے ، جدوں کوئی میرا غم گسار آیا
 دیکھو کس ترکیب دے نال چو بھاں ، میرے روح غمناک نوں دین لگائے
 میرے لئی جس جیوندیاں خار نیجے ، پان قبر تے پھلاں دے ہار آیا

میرا ویکھناں کدی منظور نہیں سی ، ہُن اوہ ناں وی میرا نہیں لَین دیندے
 اوہناں کول جا کے چارہ ساز میرا ، خبرے کیہ کر توت کھلار آیا

ڈاکے عقل شعور تے کسے تھادیں ، چھاپے دین ایمان تے وجدے نیں
 اوبدے شہر وِل جانڈیاں موڑ جہڑا ، آیا رہ وچ سخت دشوار آیا

مینوں اوہ زمیوں بیٹھاں لاہن لگائے ، جہنوں دُھر سمان تے چاڑھیا میں
 گروتا گل وچ میرا تے نال میرے ، باہواں گنج کے کرن تکرار آیا

اِکو فضل میں صافی دا گھٹ پیتا ، سارے خوف دل دے اتوں صاف ہو گئے
 میں آپ اپنا بن کے اج قاصد ، آپ اپنی عرض گزار آیا

○

مقابل تے میرے آنج مار کے جہڑے وی خم نکلے
کجھ اپنے آشنا نکلے ، کجھ اپنے محترم نکلے

میں دیکھے نیں اجھے وی خدا نوں پوجنے والے
ہٹایاں بُنگلاں تے بُنگلاں وِچوں صنم نکلے

اسی گل اوسدی یا اوس دے کرئیے فقیراں دی
جوکاسے لے گئے اوہدی گلی وچ بن کے جم نکلے

پتا لگ جائے جے دینائیں توں کندھا جنازے نوں
تیرے بیمار دا کیوں نہ خوشی دے نال دم نکلے

طبیعت فضل ایسی نال غم دے مل گئی میری⁽¹⁾
گھروں باہر نہ میں نکلاں ، دلوں باہر نہ غم نکلے

ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرع:

فضل ایسی طبیعت نال غم دے مل گئی میری

(بیاض، ص: 11)

گلاں کچیاں کچیاں میریاں نہیں ، کر سُٹیا پختہ نوں ہور پختہ
 دل طلب کیتا جیوں جیوں اوس کولوں ، ہوندا گیا اوہ دلاں دا چور پختہ
 ہن سی وی کیتیاں شرم آوے ، کدی عادتاں سان فریاد دیاں
 کھا کھا کے چوٹ تے چوٹ آخر ، میرا ہو گیا دل کمزور پختہ
 اوہنوں ٹردیاں وکھ کے کھان ٹھوکر ، اُکھڑ پختہ دلاں دے پیر جاون
 اوہ پائے جہڑے ، پائے قدم پختہ ، اوہ ٹرے جہڑی ، ٹرے ٹور پختہ
 میرا نام سُتائیں ناگوار اوہنوں ، رُو سیاہ رقیباں دا بُرا ہووے
 اوس کتاں دے کچے نوں کر گئے نہیں ، کول بہہ بہہ کے چچل خور پختہ
 ہل گور میری اُتے پھیر کے تے ، اوہناں زمیں دے نال ہموار کیتی!
 پختہ مینوں یقین سی جہناں اُتے ، میری فضل بنان گے گور پختہ

خط دا کیہ لکھنا، قلم گھڑ دیاں ایں، دھاندل وچ، کاتب اُنگل چیر لئی اے
 سڑگئی قسمت، گھروں ٹردیاں ایں، قاصد بنھ پیراں اُتے لیر لئی اے

میرے ہوندیاں ہوندیاں ستم پیشہ، پوری ہر اوزار دی مشق کر لے
 حلق تیغ لئی اے، پہلو چھری لئی اے، جگر بانک لئی اے، سینہ تیر لئی اے

نیڑے آئی بہارتے بسم اللہ کدھروں کجھ تیرے وحشی لین جانا میں
 گردن طوق لئی، ہتھ ہتھکڑی لئی اے، بازو سن لئی، پیر زنجیر لئی اے

نیندر رات نوں خوشی وچ نہیں پندی، پیا جوڑ اپنے دل وچ جوڑناں واں
 تارے جڑت کاری واہتے حاشیے دی، شیشہ چن دا اوہدی تصویر لئی اے

ادب آکھدا صفِ نعلین وچ اے ، شوق بزم دے عین وچکار آکھے
 اے شاہِ خوباں آپ دس مینوں ، موزوں جگہ جو تیرے فقیر لئی اے
 فضل میں اپنے دلِ رُبا اتوں ، اپنا لُوں لُوں کراں قربان کیوں نہ
 اکھاں اوہدیاں پیراں دے نقشِ واہتے ، دل زلف اوہدی گرہ گیر لئی اے

○

پیٹھے دی لوڑ سی ، نہ پلانے دی لوڑ سی
 ساتی دے نال نین ملانے دی لوڑ سی
 میخانے سارے نال میں لٹیاں لٹایاں
 اک جام نال جام لٹانے دی لوڑ سی
 تُوں دل تے چھاگیوں تے خوشی دل تے چھاگئی
 تیری تے ساری دُنیا تے چھانے دی لوڑ سی
 اوہ آکھداتے آپ میں قدماں توں دیندا وار
 اوہنوں کیہ میرے دل دے پُرانے دی لوڑ سی

(1) چپ فضل ایویں سان نہ محفل دے سارے لوک
محفل دے وچوں مینوں اٹھانے دی لوڑ سی

.....

ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرع:

1- چپ چپ ایویں سان نہ محفل دے سارے لوک

(بیاض، ص: 75)

☆ دو قلم زد شعر:

1- کھولی نہ اوہدے واہتے میں گل اوہدے راز دی

مینوں سی اوہدی ، اوہنوں زمانے دی لوڑ سی

2- ہو جانے سان آپ ای دل دوستاں دے خوش

کجھ تیرے فضل شعر سنانے دی لوڑ سی

(بیاض، ص: 75)

تیرے ساغر صراحی دی خیر ساقی ، رہن رنگ لگے بادہ خانیاں نون
جان خوشی دے نال اسمیں دیندے ، ٹور خوشی دے نال مستانیاں نون
وج وستیایں دے رنگیں و سدیاں نون کھج کے کپہدے جنوں نے لے آندا
گمتمیں گرد غبار دے دشت اندر ، چنھے مار کے ملے دیوانیاں نون
والاں وج ول ، ولاں وج دل پھاتھے ، کیوں نہ آئینے روبرو رکھن
زلفاں ونگیاں جہناں نے پالیاں نیں ، سوچ سمجھ کے پھیر دے شانیاں نون
جگ تے اپنا اثر جمان والے ، کدوں کسے دا اثر قبول دے نیں
جہڑے نال زمانے دے بدل جاون ، اوہناں بدلناں خاک زمانیاں نون
بٹکاں نال ای جو کجھ لہھ گیا ، اساں اللہ توکھی ورت لیناں
مختسب کہڑی گئی پھنڈ بیٹھائے ، راتیں بھن دا رہیا پیمانیاں نون

آپ دُور دراز تھیں لے آون ، کھچھاں ٹور کے حُسن عُریان دیاں
 شمع بلے تے آپ ہو جان گنٹھے ، سدا گھلدائے کون پروانیاں نوں

فضل اوہدی وی جائے نہ پیش اوتھے ، جتھے بھڑک اٹھن اگاں عشق دیاں
 جہڑا پا کے تیل بُجھا لیندائے ، بھانویں اگ لگی ہوئے کانیاں نوں

○

ہوندیاں جہڑا تلی اڈے ، گدا بچھا نہیں
 ہوندیاں ہتھوں نہ کچھ کرنا عطا بچھا نہیں
 میں سمجھناں واں نہیں اوہدے سوا کوئی بُرا
 جو سمجھدائے کوئی اوہدے سوا بچھا نہیں
 جن دے ول تھکئے تے مونہہ اپنے تے چھٹاں پندیاں
 بچھیاں نوں آکھنے والا ، بُرا ، بچھا نہیں
 اگلیاں دُکھاں دے وچ رل جائے سردردی دا دُکھ
 تذکرہ دُکھاں دا کرنا جا بجا بچھا نہیں
 ساریاں خیراں میں جے کر ہو گئی اوہناں دی دید
 میریاں مرضاں نوں کہنا لا دوا بچھا نہیں

سُنن گل میری جہناں دے دل نیں پتھر دی مثال

میںوں نہ چھیڑن جہناں دا حوصلہ ہچھا نہیں

تُوں ولا چھڈ دے کسے دی زلف پیچاں دا خیال

نال سَپاں کھیڈنے دا مشغلہ ہچھا نہیں

فضل پی لینا میں تے دینا میں کھول میخانے دے راز

تیریاں جھاں دے وچ شہرہ تیرا ہچھا نہیں

○

ساقی کے اچھ دی لوڑ ناہیں ، تیرے کول اٹھن بیٹھن والیاں نوں
بُگاں نال نصیب نکھیر لیندے ، رند ڈھونڈدے نہیں پیالیاں نوں

تیرے طالب ، شراب دے نہیں طالب ، ساڈے واسطے کوئی تکلیف نہ کر
کاسے پھیر نہ ساقیا طرف ساڈی ، پھیر دیدیاں مست متوالیاں نوں

(1) رت واسطے اوس دا پتا دتو ، جہڑے چشمیوں تسی سیراب ہوئے
مونہہ نوں سولھ تلیاں نال لالا کے ، تشنہ لب سستی کچھے چھالیاں نوں

سڑ جاناں سی گھلاں نسیم جیکر ، چھٹے دَوڑ کے شبنم دے مار دی ناں
بلبل صبح ویلے جدوں چمن اندر ، دتا چھیڑ پُرسوز مقالیاں نوں

جہناں نال سرگوشیاں رہیوں کردا، ہو گئے انت نوں اوہا رقیب تیرے
 دس فضل اسانوں کیہ کھٹیا ای، دے کے دل دا بھیت رذالیاں نوں⁽²⁾

.....

ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرعیاں دی ترتیب:

1 -i - لہ مینوں وی اوس دا پتا دسو، جہڑے چشمیوں تھیں سیراب ہوئے

ii - رب دا ناں جے اوس دا پتا دسو، جہڑے چشمیوں تھیں سیراب ہوئے

2 - سانوں دس خاں فضل کیہ کھٹیا ای، دے کے دل دا بھیت رذالیاں نوں

(بیاض، ص: 50)

☆ قلم زد شعر:

گلہ دے دا کردیاں شرم آوے، اپنے مونہہ تے گویا پوے چہیز اپنی
 آکھے ایس کبخت دے لگ کے تے، اسی آن پہنچے کہناں حالیاں نوں

(بیاض، ص: 50)

الفت وچ واوھے دسدے نیں جد شروع خسارے ہوندے نیں
 اتھے جو پونجی دے بہندے ، اوہ سدھ ونجارے ہوندے نیں
 دم بھرنا عشق محبت دا ، کوئی سہل نہیں ، آسان نہیں
 گردن تے کاتی ہوندی اے ، سر اُپر آرے ہوندے نیں
 گل دنیا اکھیں ویہندی اے ، ہووے جو حال پتنگاں دا
 اوہ پچھانہ نہ پرتن ، جہناں نوں منظور نظارے ہوندے نیں
 غم مینوں ایہا رہندا اے ، خبرے دن کہا چڑھنا نہیں
 دل میرا بہندا جاندا اے ، جد مدھم تارے ہوندے نیں
 لگ ساریاں لوواں جاندیاں نیں ، تکرار دیاں ، اصرار دیاں
 جس ویلے ظاہر طور اُتے ، کجھ آچکارے ہوندے نیں

جر وِرا وِرا سِدا اے ، کوئی ضرباں کامل حُسن دیاں
چَن ٹکڑے ٹکڑے ہو جانداے ، جس وقت اشارے ہوندے نیں

نہیں ہمتاں بطحی جان دیاں ، ہر روز صلاحواں کرن پئے
ہوندائے اک فضل تے اوس جہے کجھ اوگن ہارے ہوندے نیں⁽¹⁾

.....

ہتھ لکھتی نسخے مطابق مقطع:

1- نہیں ہمتاں بطحی جان دیاں پئے روز صلاحیں کردے نیں
ہوندائے اک فضل تے اوہدے کجھ اوگن ہارے ہوندے نیں

(بیاض، ص: 82)

۲ دو قلم زد شعر:

1- دل میرے کوچھے جہے اندر چچ سکے کوں خیال اوہدا
پنڈاں وچ شہراں والیاں دے دس کدوں گزارے ہوندے نیں

2- کجھ وکھرے وکھرے رہندے نیں حق والے باطل والیاں توں
اوہ سولی اُتے ہوندے نیں ایہہ وچ پُچارے ہوندے نیں

(بیاض، ص: 82)

ایس لہہ جانے نالوں نہ کھڑدا ، لے گیا کاہدا نامہ بر کاغذ
 اوہنے پناں پڑھیاں واپس کر دتا ، اوہدے ہتھ میرا پرزے کر کاغذ
 میریاں خطاں دا آیا جواب اودوں ، رہیا جد کوئی پتا نہ تھوہ میرا
 رہیا میں پھر دا در بدر کدھرے ، پھر دا رہیا کدھرے در بدر کاغذ
 آخر ہو دنیا اتوں گیا رخصت ، اپنے یار دا خط اڈیکدا میں
 بھولے روح میرے نوں پرچان واہتے ، یاراں کفن اتے دتا دھر کاغذ
 ایدوں ودھ کیہ عرضیاں میریاں دا ، اوس دینا سی ہور جواب کورا
 ہنے وچ لفافے دے بند کر کے ، دتا ٹور کورا سر بسر کاغذ

ٹھیک میں بیمار نے کیہ ہونائیں ، نسخہ ٹھیک نہیں کوئی تجویز ہوندا
کاغذ لکھدائے فیر کجھ سوچدائے ، فیر پاڑ دیندائے چارہ گر کاغذ

فضل شاعری نال کوئی واسطہ نہیں ، مینوں شعراں دے لکھن دی جاچ کتھوں
سودا کسے دی زلف سیاہ دا اے ، کالے رھواں کردا رات بھر کاغذ

○

یار مینوں وی خوشی دا مُونہہ دکھا تھوڑا جیہا
میری حالت زار اُتے مُسکرا تھوڑا جیہا

موت دا تے زندگی دا آ گیا اوہنوں سواد⁽¹⁾
جہنے چکھیا عشق تیرے دا مزا تھوڑا جیہا

میری غم دی رات ، میرا عید دا دن ہو گیا
کیتا تیری یاد نے جد آسرا تھوڑا جیہا

خودکشی نہیں عشق دے وچ بھنبناں وانگوں روا
شمع دیکھی سی تے کردے حوصلہ تھوڑا جیہا

مولا جہڑا درد ہوندائے درد منداں دا علاج
مینوں وی اوہ درد ہو جائے عطا تھوڑا جیہا

طور دے قصے دا منگدی اے پئی دُنیا ثبوت
دوستا مونہہ توں ذرا پَلّا ہٹا تھوڑا جیہا

(2) فضل چھڈ واویلے نون تے سون ہمسایاں نون دے
رات مک چلی اے ویلا رہ گیا تھوڑا جیہا

.....

ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرعیاں دی ترتیب:

1- جیون دا تے مرن دا بس آ گیا اوہنوں سواد

2- چھوڑ واویلے فضل ہمسایاں نون ہن سون دے

(بیاض، ص: 79)

ہے صاف آج درِ زندان کھلا ، کنبے پئی دربان دی جان وچوں
قیدی نویں کوئی آونے نیں یا اگلے ، زوری گئے نیں نکل زندان وچوں

نیزے چیز جو آئی نہ رہی ثابت ، سڑ گیا دامن ، آستین جل گئی
میں اتھرو پونجھے تے پتا لگا ، وگے آگ پئی چشم گریان وچوں

(1) تنگ آ کے عشق دی مار کولوں ، جدوں تیرے دیوانے نے لوک ماری
آیا لتھ فرہاد پہاڑ اُتوں ، آیا نکل مجنوں بیابان وچوں

(2) مارے ہوئے فراق دے صدمیاں دے ، گن دے رہن ساری رات تاریاں نوں
گنتی کرن پئے میریاں ہنجواں دی ، تارے سراں نوں کڈھ اسمان وچوں

اکھاں اوہدیاں توں وگے پیا پانی ، ہتے جدوں میری حالت زار اُتے
اوس بُت کافر تائیں میں جاتا ، شاید ہو چکائے مسلمان وچوں

جو دعا وچ لطف تے کرم منگے ، لفظ فضل دا نہیں استعمال کردا
 بخشے اوہ کد ملن دا شرف تینوں ، فضل کڈھ چھڈو وہم گمان وچوں⁽³⁾

.....

ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرعیاں دی ترتیب:

- 1- تنگ آ کے سختی عشق اندر ، جدوں تیرے دیوانے نے ٹوک ماری
- 2- مارے ہوئے فراق دے صدمیاں دے ، گن دے شبِ فراق وچ رہن تارے
- 3- بخشے اوہ شرف ملاقات تینوں ، فضل کڈھ چھڈو وہم گمان وچوں
 (بیاض، ص: 83)

☆ قلم زد شعر:

اونے گھابر کے ساڈیاں سجدیاں تھیں ، پوری طرح چقماق وچھو دتا
 متھا رگڑیے تے متھا ساڑھے ، نکلے اگ سنگِ آستان وچوں
 (بیاض، ص: 83)

جُدا گردن تھیں سر میرا ہو جائے یا نہ ہو جائے
 تری شمشیر دا مونہہ قاتلا ترچھا نہ ہو جائے
 قسم ہے میرے بھانے نیندراں دارات نوں اوناں
 جدوں تک تاریاں دے وچ ترا چرچا نہ ہو جائے
 کشادہ رات ساری رہنائیں دروازہ مسجد دا
 میں آیا جے ، نہ بند اے دوستو میخانہ ہو جائے
 نغاں محشر دے وچ روکی میں خاطر اہل محشر دی
 جے محشر ہو راک محشر دے وچ پیدا نہ ہو جائے
 بہانے وعظ دے حُوراں دا قصہ چھیڑ بیٹھا اے
 ہے مینوں خوف ایہہ واعظ کتے رسوا نہ ہو جائے

پیالے مُسکرا کے پیش ساقی کردا جاندا اے
 (1) کتے اَج بزم دا زیر و زبر نقشہ نہ ہو جائے

.....

ہتھ لکھنی نسخے مطابق مصرع:

فضل اَج بزم دا زیر و زبر نقشہ نہ ہو جائے

-1

(بیاض، ص: 86)

☆ قلم زد شعر:

میرے قاتل نوں کردا غرق جانداے داغ دامن دا
 ایہہ قطرہ خون دا اک خون دا دریا نہ ہو جائے

(بیاض، ص: 86)

کوئی وجہ ناہیں پیدا فلک اُتے ، جے کر آج وی نہ دھندو کار ہووے
میں بنھ کے ہتھاں نوں کھلا ہوواں ، کھلے ہتھ قاتل کردا وار ہووے

اوہ غلط انداز میں جو میلی نظرے خاک نشیناں نوں ویکھدے نیں
دھوڑاں اُڈدیاں دے اوہلے پتا کیہ اے ، جے کوئی لکيا شتر سوار ہووے

ہولے ہتھ والے قاتل رہن دتا ، مویاں وچ ، نہ زندیاں وچ مینوں
جہڑی ضرب لاندائے تھو تھی ضرب ہووے ، جہڑا وار کردائے ہو چھا وار ہووے

میں وعدہ خلائی دی وجہ پُکھھی ، اوہنے ناز دے نال ارشاد کیتا
دلبر اوہ نہیں دلبری وچ پنختے ، پنختے جہناں دا قول قرار ہووے

قاتل پچھانہ ہو جا ، ترفن دے مینوں ، دھتے کتے گواہی نہ دے جاون
خون نال اے لتھڑی لاش میری ، تیرا کیوں دامن داغدار ہووے

پتا نہیں کیہ ہوندو نے غزل دا ، جے میں ، یار ای ، رکھ ردیف لیندا
 میرا شعر ، چُھھ جانداے دشمنان نوں ، جہڑے شعر دا ، قافیہ یار ہووے
 ساقی ہتھ کھچ لیاے تے ٹھیک ہویاے ، تیرا فضل خیال درست ناہیں
 تُوں رَج کے پیس تے پیا ڈِگیں ، راہ وچ رُڑھدی پئی دستار ہووے

○

دَیاں ہویاں دِل وچ اگاں بھڑک پیاں اَج فیر
 یاد تیری دیاں مٹھیاں تاراں کھڑک پیاں اَج فیر
 کدھرے سٹی ہوئی نشتر لبھنی پے گئی مینوں
 ٹٹیاں سولاں پیراں دے وچ رڑک پیاں اَج فیر
 جہناں صبر قرار میرے دی پونجی ساڑ گوائی
 اوہا بجلیاں، سر میرے تے کڑک پیاں اَج فیر
 میریاں کتاں دے وچ گونجے بول رقیباں والے
 مونہہ میرے تے رت دیاں بونداں دھڑک پیاں اَج فیر
 نگاہ تیری دا ترچھا کھنہ مُڑ چیتے وچ آیا
 نساں جگر میرے دیاں سبتھے پھڑک پیاں اَج فیر

نال میرے اِکواری جہڑیاں چیتِر دے وچ رہیاں
اوہ ہشتات دیاں زنجیراں کھڑک پتاں اِج فیر

فضل میرے واویلیاں ہتھوں تنگ گوانڈھی سارے
غصے دے وچ دونویں گھڑیاں بھڑک پتاں اِج فیر

○

- (1) گتیاں چاڑھ بھوانے صوفیاں نوں ، اکھاں کھیویاں اک بے دین دیاں
 قسمیں میں وی آج چکرا جاندا ، جے نہ عاداتا ہوندیاں پن دیاں
 واہ واہ عاشق دی موت معشوق تائیں جہنے ہمہ تن سوز بنا دتا
 پتیاں پن پروانے دی لاش اُتے ، چھم چھم اتھراں شمع غمگین دیاں
 خبرے کیہ خدا دی ہے مرضی ، فصل گل اندر میرے جسم اُتے
 تاراں پتیاں رڑکن گریبان دیاں ، تنداں پتیاں چبھن آستین دیاں
 چہل پہل جاندی رہی چمن وچوں بلبل قفس وچ جدوں اسیر ہو گئی
 گرم جوش صیاد نوں ٹھنڈ پئے گئی ، مک سختیاں گتیاں گلچین دیاں (2)
 مینوں سوہنیاں دے پریشان گیسو ، کر گئے فقیر تے کیہ ہو یا
 دل وچ خوشی اے ، کسے نوں لبھیاں میں جو یں شاہیاں ختن تے چین دیاں

ذوقِ سُخُن نہ ہوندا تے مدتاں دے ، مینوں غم پامال کر گئے ہوندے
شکر اے فضلِ خدا نے بخشیاں نیر ، مینوں دَولتاں طبع رنگین دیاں

.....

ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرعیاں دی ترتیب:

1- گیاں بارمت شہر دے مُفتیاں دی ، اکھاں مست الست بے دین دیاں

2- گرم جوش صیادنوں ٹھنڈ پے گئی ، گکیاں سختیاں مک گُل چین دیاں

(بیاض، ص: 89)

☆ قلم زد شعر:

حیرت نال تارے بد بد پئے تگن ، مارے رُعب دے رات خموش ہوگئی

راتیں ویکھنے والیاں سان شانناں ، بزم وچ میرے ماہ جبین دیاں

(بیاض، ص: 89)

خزاں دے اُون دا دِن دُور کیہ اے
 تیرے دل وچ بُت مغرور کیہ اے
 جو دل دیوے اوہدا بن جائیں دُشمن
 ایہہ تیرا سوہنیا دستور کیہ اے
 بتاں دل کر لیا منظور میرا
 خدا نوں دیکھئے منظور کیہ اے
 لیا جس دیکھ تیرا رُوئے روشن
 نگاہواں اوہدیاں وچ حُور کیہ اے
 نمایاں سُو سُو اوہدی تجلی
 کروڑاں طُور نہیں اک طُور کیہ اے

(1) مُراداں تیریاں بر فضل آون
خدا دے فضل اگے دُور کیہ اے

.....

ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرع:

1- فضل بر تیریاں آون امیدیاں

(بیاض، ص: 91)

☆ چار قلم زد شعر:

1- اسی تیرے ، تیرا کوچہ اساڈا

کیوں روکے غیر دا مقدر کیہ اے

2- سبھی حاصل غماں دے نیں خزانے

تینوں پرواہ دل رنجور کیہ اے

3- جویں رکھے توں الحمد اللہ

مجال بندہ مجبور کیہ اے

4- محبت دے جہناں نے جام پیتے

اوہناں لئی بادۂ انگور کیہ اے

(بیاض، ص: 91)

اونے جو جو لکھے عشاق رکھن ، اپنے کول تعویذ بنا کے خط
 خط دُور کر لیندے نیں سینیاں دے ، اپنے سینیاں نال لگا کے خط
 اونے لہین توں صاف انکار کر کے ، میرے قلب شکستہ نوں چوٹ لائی
 جہڑا طرزِ طغرا وچ لکھیا سی ، سو سو نستعلیقیاں پا کے خط
 سر سبز میرے نامہ بر تائیں ، مولا باغ جہان دے وچ رکھے
 جان اپنی ہیل کے دے آئیے ، سبز خط والے تائیں جا کے خط
 بناں ہنچھیاں دتیاں جان گئے ، اوہ کہڑے آہو چشم نے یاد کیتا
 میں کھولیا ساہمنے دوستاں دے ، جدوں اکھیاں دے نال لا کے خط
 اوہ میلن تے آئے نے بسم اللہ مریاں بندشاں ، میرے مضمون میلن
 پئے گمنام خط کیہ پڑتال دے نیں ، میریاں خطاں دے نال ملا کے خط

پیدا دل وچ نویں گھبراٹ ہوگئی، کدھرے اکھر ای غلط نہ پڑھے جاون
لکھیا گیا شکستہ دے وچ اوہنوں میں جو لکھیا آج گھبرا کے خط

شروع ہوئی ناراضگی فضل اتوں، سارے شہر دے نال ناراض ہو گئے
جس تے ثبت گجرات دی مہر ہووے، رڈی وچ سٹ دین اٹھا کے خط

○

اوہ طوبی دیاں چھاواں کولوں نہیں بھرمائے جانے لوک
کر لیندے نیں جہڑے تیریاں کندھاں نال ٹکانے لوک

اوہدے کوچے وچ ہر ویلے تن دے رہندے تانے لوک
میرا گزر ہووے جس ویلے چڑھ جاندے نیں سانے لوک

ساقی ہس ہس ساغر دتے اوہ اک واری ٹہکے نہ
زگس مست تیری نے کیتے جہڑے نموں جھانے لوک

شاید بادِ صبا کجھ خوشبو زلف تیری دی لے آوے
ایسے ٹوہ وچ سون نہ راتیں تیرے درد رنجانے لوک

پہلاں فضل ہمایاں توڑی میرا کوئی نہ جائوں سی
آج جنون میرے دا صدقہ مینوں سارا جانے لوک

○

دِلا اک محبوب دی جھڑک سُن کے ، پایاں توں کیہ ایڈ کہانیاں نہیں
 اے تھیں تھیں تے ٹھڈے لگنے نہیں ، اے در بدر ٹھوکران کہانیاں نہیں
 خزاں ماریو بلبو بیٹھیاں رہو ، اے باغِ دل جانے دا مزہ کوئی نہیں
 مالی اے گھمانیاں نہیں پھڑیاں ، نہ صیاد نے جالیاں تانیاں نہیں
 وس پئے گئے اوہناں فرشتیاں دے ، ساڈے ہون تے سان مَخل جہڑے
 اتھے اوہناں ایں بھرے اعمال نامے ، اتھے اوہناں کولوں ایں گُزراں کہانیاں نہیں
 دِنے گھڑیاں تے رات نوں گنن تارے ، پلکاں نال پلکاں جھٹ جوڑ دے نہیں
 کدھرے جہناں دیاں لگ جان اکھیں ، خاک اوہناں نے اکھیاں لائیاں نہیں
 چچھے چچھے پئے اوہناں دے دست بستہ عقلمند زمانے دے پھرن کیوں نہ
 تیرے جھل اندر جہناں جھلیاں نہیں خاکاں راہ تیرے دیاں چھانیاں نہیں

میرے دل نوں جیکر خوشی ہووے تاں وی اکھیاں تھیں ہن جو نکل آون
 ایہہ نشانیاں غماں دے پھٹ دیاں ، کدی جانڈیاں جانڈیاں جانیاں نیں
 نویں سر مُڑ بارشاں ہون گیاں ، نویں سر مُڑ کسٹیاں وگنائیں
 جہڑے فضل دریا وچ جا ڈگے ، واپس نہیں آوناں اوہناں پانیاں نیں

رُوپ اوہدے دیاں جھلکاں پنیدیاں جہڑے پاسے نظر اٹھاں
 پتا نہ لگے روپاں والا ، آپو رہندائے کہڑی تھاں
 برہوں دی اگ کون بُجھائے ، ہوئی حیات اجیرن میری
 اوہنوں ویکھاں تے غش کھاواں ، نہ ویکھاں تے مردا جاں
 پینے والیاں لوکاں تائیں کیہ پینے وچ حاصل ہووے
 جہناں کدی شراب نہیں چکھی ، میں اوہناں نوں کیہ سمجھاں
 ہتھ جویں اُس لائے مینوں ، لائے دست شناساں تائیں
 میں اپنا ہتھ دتساں کہنوں ، کس دے کولوں فال کڈھاں
 ہے تھاواں دے وچ تفاوت اصلی کار دوہاں دی اِکو
 مجنوں جنگل وچ دُھائی ، میں گلیاں وچ دُھوڑ دُھماں

میں جہناں دی سیوا کیتی ، پھلاں دے ہمسائے نکلے
 لانے والے کھان سراں نوں اوہناں دی گھر دو جے چھاں
 مٹی اُتے گلّاں مکن فضل میری کنج باس نہ ڈھمیں
 میں وی ہاں گل اوس چمن دا ، جتھے ہو یا بوٹے خاں

○

مارے ظالما دکھ وفا میری ، جدوں ظلم ہووے آشکار تیرا
 اوتھے میرا وی ذکر اذکار ہوندائے ، جتھے چھڑدائے ذکر اذکار تیرا

اللہ کرے جہڑے جوڑ جوڑے ہوئے نیں ، جوڑے ہوئے ایسے طرح رہن آنگوں
 مُٹھاں تیریاں دے وچ دل ساڈے ، دلاں ساڈیاں وچ پیار تیرا

اسی خیریت تیری منگنے آں ، تُوں ارمان ساڈے دل دے کڈھنے نیں
 ساڈی زندگی رب توں منگ قاتل ، اساں جھلناں اِک دن وار تیرا

تُوں بزم وچوں جہنوں کڈھ چھڈیں ، ناہیں حق کوئی اوہنوں شکویاں دا
 بیٹھا رہن دئیں تے تیری مہربانی ، بے اٹھا سٹیں ، اختیار تیرا

ڈٹھے پڑھدے نفل شکرانیاں دے ، تُوں جہناں نوں چونہڑاں لایاں نیں
 منگے کون قیمت پھلاں تیریاں دی ، ہے جد پھل توں قیمتی خار تیرا

اثر اوہدے تغافل تے کیہ پینائیں ، بھانویں اپنے سینے نوں چیر شیں
 جہنے کدی نہ پچھیا فضل تینوں ، ہو یا کیوں دامن تار تار تیرا

.....

قلم زد شعر:

خوشی نال درتوں ٹور ساکلاں نوں ، جہڑے خیر دیدار دالین آئے
 رہیں دولتِ حسن وچ کھیڈا توں ، دے پیا دربار دُر بار تیرا

(بیاض، ص: 94)

چھڈ خطاں دا آج حساب ساقی ، کھلے ہتھ آوے عاموں عام آوے
 اتوں تلی بھریا ہویا لبیاں توڑی ، میری طرف آوے جہڑا جام آوے
 میری لاش اُتے دشمن رو رو کے ، میری موت دی وجہ پئے پچھدے نیں
 ایتھوں یار ٹر جائے تے ہے چنگا ، اوہدے سر نہ کوئی الزام آوے
 کدھرے کھل اتار کے پوے دینی ، دھرنا پوے سر آریاں بیٹھ کدھرے
 پنڈہ عشق دا کوئی آسان ناہیں ، اتھے سخت توں سخت مقام آوے
 مینوں شام تھیں لے کے فجر توڑی ، نیندر ایسے اڈیک وچ تھیں پیندی
 شاید فجر نوں جہڑی ہوا آوے ، لے کے یار دا کوئی پیغام آوے
 میری زندگی دے وچ جو ظالم ، میریاں آساں تے پھیر دا رہیا پانی
 ہن کیوں وچ اکھاں پانی لے آوے ، جدوں وچ گلاں میرا نام آوے

اوہنوں ویکھ کے آپ بے تاب ہووے، جے نہ ویکھے تے کرے بیتاب مینوں
 میرا دل جہڑا چالا پھڑ بیٹھائے، ایہدا ٹھیک نہ نظر انجام آوے
 کجھ ڈلھیاں بیراں دا وگڑیا نہیں، ہُن وی فضل جے کدی کر لے توبہ
 بھلتے صبح دے نوں بھلا نہیں آہندے، جہڑا پرت گھر نوں وقتِ شام آوے

○

مست ناز وچ سوہنا تے دیکھ جلوہ ، پساں اسی گوا کے ہوش بیٹھے
 ایویں بے فائدہ سوہے رات ساری ، رہے نال کندھاں لا کے گوش بیٹھے
 پیریں پے پے چھالے پئے روکدے نیں ، دامن کھچ کھچ خار بٹھان مینوں
 میں بے ادب ہو جاناں جے بیٹھ جاواں ، جے نہ تیرے جنوں دا جوش بیٹھے
 اوہدا ستم ، اوہدے لطفوں گھٹ ناہیں ، اوہدے نال کجھ روابطہ چاہیدائے
 دل ستم برداراں دا بیٹھ جائے ، تھک کے جس ویلے ستم کوش بیٹھے
 فرق درد تے صافی دا کس کرناہیں ، کس دیکھناہیں خط پیمانیاں دا
 دریا دل ہو کے بیٹھیں لہج ساقی ، تیرے ساہنے نی دریا نوش بیٹھے
 اوہدی بزم وچ موقعہ دیکھ کے میں ، عرض حال جد اپنا کرن لگا
 اوہنے خادماں نوں کہیا فضل تائیں ، آکھو ہو کے بس خاموش بیٹھے

ذرے پئے خورشید دا کرن دعویٰ ، جہڑے راہ میرا شاہ سوار گزرے
 دین دونویں جہان ٹھکرا کیوں نہ ، اوہ جہناں نوں ٹھوکراں مار گزرے
 کتھے جا کے دیکھئے مُکدی اے ، شروع ہو گئی حد رسوائیاں دی
 عزت اپنی ماریاں نال میرے ، رَل کے کوئی نہ سر بازار گزرے
 اوہدی طبع تے بوجھ ہے ذکر میرا ، پایا میں سی نازاں دا شوق جہنوں
 جس نوں گفتگو کرن دی جاچ دی ، اوہنوں بات میری ناگوار گزرے
 مُڑ کے سبز پُرملاں ہون لکیاں ، مَوَلے زخم نہ اچے دیوانیاں دے
 اللہ خیر دے نال بہار آوے ، اللہ خیر دے نال بہار گزرے
 اسی ساں میخانے دی ویچ ڈیوڑھی ، اوہناں مونہہ ساڈے وَاووں پھیریا سی
 خبر نہیں اوہ سان بزرگ کہڑے ، جہڑے سانہدے اَنج دستار گزرے

دل دا ہو گیا خوشی دے وچ واسا ، پورے طور دی فضل تسکین ہو گئی
 دن امن امان دے نال گزرے ، جہڑے یار دی زیر دیوار گزرے

.....

☆ قلم زد شعر:

اونہوں جال دے لان دی لوڑ تاہیں ، جانداے جال وی بن فتراک اوہدی
 پیراں وچ ٹر آپ شکار آوے ، جہڑے پاسیوں میر شکار گزرے
 (بیاض، ص: 97)

پئے جائے جے یار دی دس کدھرے ، طالب ٹر کے سراں دے بھارِ ملدے
 چہ کے کوئی سولی اُتے جا ملدے ، کوئی پہنچ کے بیٹھ تلوارِ ملدے
 دل وچ جہناں نوں ملن دا شوق ہووے ، چھالاں مار کے شوہ وچکارِ ملدے
 پکے ملن دے جہناں نے قول کیتے ، کچے گھڑے تے ہو اسوارِ ملدے
 بُرے جدوں دن گردش دے آجاون ، چھڈ یار جا ناں اغیارِ ملدے
 بکُل مار کے کولوں دی لنگھ جاندے ، پسن کدی جہڑے جتھے مارِ ملدے
 رہندی مغز وچ سوچ وچار ناہیں ، دل دے وچ نہیں صبر قرار رہندا
 پہلی واری سبھ کجھ ساڑ سٹن ، شعلہ رُو جہنوں پہلی وارِ ملدے
 مقتل وچ سرد نوں دیکھ کے تے ، کسے جھوم کے ایہہ آواز دتی
 سروں اُرانہہ بدنامیاں کون جھلتے ، سروں پرانہہ ہو جائیے تے یارِ ملدے

وَ اِثاں لَمِیَاں وِکِیہ کَے ڈولَئے نَہ ، دِل وِچ ہَمتاں ہون چکُور دِیاں
 روشن چن وِچ جہناں دے عکس پیندے ، اوہ کوئی سَوکھیاں نہیں دِلدار ملدے
 فَضَل فرق زمیں اسمان دائے ، بھُلا اوہدیاں میریاں نِسبتاں کیہ
 اوہ خزاں وِچ پھُلاں دی مَوج مانے ، فَصَل گُل وِچ مینوں نہیں خار ملدے

☆ قلم زد شعر:

اِج غم مِبت دے نال مل کَے ، حملے شروع کجھ غم ایام دے نیں
 مئے اِج نہ نشے دی تار ساقی ، مینوں رہن ساغر لگا تار ملدے

(بیاض، ص: 98)

مینوں جس جیون جوگے نے اک واری کیتا یاد نہیں
 مینوں دن اوہدیاں یاداں دے جیون دا کوئی سواد نہیں
 جو مزہ نہ دتے ظالم نوں ، اوہ ظلم رسیدہ کاہدا اے
 پہنچے نہ جہڑی عرشاں تے ، اوہ گوک نہیں فریاد نہیں
 کیہ دتساں پچھن والے نوں ، میں کتھے ہوش ونجا بیٹھا
 جس تھاویں ڈاکا وِجّا سی ، اُس تھاں دا نقشہ یاد نہیں
 قد نیاں اوہڑے ورگائے ، نہیں طاقت اُڑنے پھرنے دی
 لکھے وچ میرے سرو نہیں ، نظراں دے وچ شمشاد نہیں

توں سُن کے میریاں عرضاں نوں ، مَتھے تے تیوڑی چاڑھ لئی
 دَس جہڑا میں سر مَتھے تے ، دھریا تیرا ارشاد نہیں
 کھچ مینوں جیہدیاں چاواں نے ، شاعری دے ول لیاندا سی
 وا قسمت اوہا شعر میرے سُندائے تے دیندا داد نہیں

○

آپ ناحق خون گزار کے تے ، اُپر لاشیاں دے اشکبار کیوں ایں
 دیکھ دیکھ کے حاصلِ ستم تائیں ، پیا ہتھ ملدا ستمگار کیوں ایں
 ہویاں مدتاں ہوئے نہیں فیر پیدا ، بوسے لَشک پھاہیاں تائیں دین والے
 ہُن منتظر کس منصور دی اے ، کھلی باہواں کھلار کے دار کیوں ایں
 جے ہووے اجازت تے اک واری ، اوئے بیدادگر تیرے توں کچھ لاں میں
 جرم دیکھنے دا کیتا اکھیاں نے ، بے قصور دل نوں پندی مار کیوں ایں
 سرفروش تے رہیا نہیں کوئی باقی ، شاید لاشیاں دے ٹکڑے کرن لگا اے
 اوہ کمر بستہ ہویا فیر کیوں ایں ، ویہندا پیا تلوار دی دھار کیوں ایں
 سر نال دیوار دے بھن کے تے ، روزہ اپنے صدق دا بھتیئے کیوں
 اوہ کدی تے کچھ گے فضل بیٹھا ، بستر لا کے زیرِ دیوار کیوں ایں

○

جہناں دیدیاں نے تیری دید لٹی ، جہات ہور دے پا نہ سکدے نیں
تیر نظر تیری دے مجروح پنچھی ، کدھرے اڈ کے جا نہ سکدے نیں

تیرے عشق فیاض دی اگ وچوں ، لبھی سدا بہار گلزار مینوں
میرے دل دیاں داغاں دے کھڑے ہوئے ، پھل کدی مُرجھانہ سکدے نیں

ڈگن جو اسماناں توں ، اوہناں تائیں زمیں ڈگدیاں سار پوچھ لیندی
گر جان جہڑے تیری نگاہ وچوں ، کدھرے پیر جما نہ سکدے نیں

اک ہتھ دے نال وجا توڑی ، تیریاں عاشقاں لوکاں نوں دس دتا
توں جہناں نوں کدی نہیں یاد کیتا ، تینوں کدی بھلا نہ سکدے نیں

ایویں تانگھ دیدار دی رکھ بیٹھائے ، میرے دل نادان نوں کون آکھے
خواباں وچ جو اُون توں شرم کردے ، باہر پردیوں آ نہ سکدے نیں

وَجْتِ ہونے زباناں نوں جدرے نیں ، لگی لبّاں اُتے مُہر چُپ دی اے
 جہناں کول اے سچ دی گل کوئی ، کوئی گل سمجھا نہ سکدے نیں
 فضل جس بھاگاں والے اکو واری ، اوہدے وِسدے گوچے دی سیر کیتی
 وعظ ذکر بہشت دا چھیڑ کے تے ، اوہدا دل پرچا نہ سکدے نیں

○

کر گئے مَقاں دے مَٹ حریف خالی ، نہ کوئی عذر نہ کوئی انکار کیا
 میری وار ای ، موج دریا ساقی ، چلی چلی تے پیا اصرار کیا
 پیر دشت جنوں وچ پاندیاں ایں ، ہويا دل دے وچ افسوس پیدا
 اتھے اڑ کے پائدا نال خاراں ، ہتھیں کیوں دامن تار تار کیا
 جتاں کھناں نہیں جان دا کوئی چُکھے ، لذتاں اوس تھیں دردِ ہجراں دیاں
 جہنے اکھ کیتی وقفِ اشک ریزی ، جہنے دل وقفِ انتظار کیا
 اتھے گنج تنہائی وچ میں مضطر ، بزمِ یار وچ دل خورسند اتھے
 میں سی یاد کیا بار بار دل نوں ، دل نے یاد مینوں بار بار کیا
 اکواری ہويا اتفاق میرا ، ڈٹھا فیر نہیں ہٹ دھڑوایاں دا
 دل وچ کے درد وہا جہنے دے ، چچھوں کوئی نہیں وچ پار کیا

گجھ نہ ہون نالوں ہے سی فضل چنگا گجھ تقلید فرہاد دی ہو جاندی
ایویں زانواں دے اُتے دھرن نالوں ، سر نوں کیوں نہ نذر دیوار کیتا

.....

☆ قلم زد شعر:

انا الحق دے شور نہ سُنن دتا ، قطرے خون ناحق دے پچھدے رہے
اوہ جرم منصور نے کیہ کیتا ، جہڑے جرم نے قابلِ دار کیتا

(بیاض، ص: 102)

دے نکلنے دی مہلت جسم وچوں ، میری جان بیمار نوں ہولی ہولی
 روک روک کے قاتلا حق میرے ، اُتے پھیر تلوار نوں ہولی ہولی
 دیکھو پھڑکدی بلبل دے بدن وچوں ، جتھے خون ڈنگا اوتھے پھل بن گئے
 اوہدے جذبیاں کھچ کے لے آندا ، قفس وچ بہار نوں ہولی ہولی
 میں وی خوش ہاں جے برخلاف میرے ، گلاں سن کے غیر پئے خوش ہودن
 شکر اے مجلساں دے وچ جاچ آگئی ، گلاں کرن دی یار نوں ہولی ہولی
 میرے دل وحشی تائیں غمزیاں نے ، اوہدے گیسواں وچ اسیر کیتا
 گویا جال دے پٹھ شکاریاں نے ، آندا کھچ شکار نوں ہولی ہولی

دل تے کدی جا دلبر دا عکس پینائیں فضل کاہلیاں پین دی لوڑ ناہیں
پہلاں ہنجواں دے نال دل اتوں ، دھو لے گرد غبار نوں ہولی ہولی

.....

☆ دو قلم زد شعر:

1- لوک کرن مچلکیاں جہناں تائیں ، اوہ بھی دیکھ اوہدے ولوں ہسدے نیں
ہولا عشق نے لکھاں توں کردتا، تیرے عاشق زار نوں ہولی ہولی

2- چھجا خار بس اوتھے دا رہیا اوتھے ، مار گئی ہمدرد دی پیڑ مینوں
پیڑ وچ میں کھچیا ہتھ اوہدا ، اوہنے کھچیا خار نوں ہولی ہولی
(بیاض، ص: 103)

لکھ پہاڑ سراں تے ڈگن برہوں اندر جھلداں رہناں
 چوراں وانگ نہ پھتے اتھے لکھاں کولوں چلداں رہناں
 سکتیاں پھوکاں دی کیہ طاقت جھل پوے شاہ رحماں بھاویں
 جہڑے اللہ والیاں بالے اوہناں دیویاں بلدیاں رہناں
 موقعہ فیر نصیب نہیں ہونا ، جو کجھ چاہناں بنھ لے پلے
 ملک عدم وچ گھردیاں پچھوں تینوں خرچ نہیں گھلداں رہناں
 ایہو خاص فقیری ہووے ، سڈیاں خاص فقیراں کولوں
 حرص ہوا ول جان نہ دیناں ، دل اپنے نوں ولدیاں رہناں
 کتھے یار میرے دا کوچہ ، واعظ تیری جت کتھے
 مینوں موم نہ سمجھیں جدھر ، کوئی ڈھالے ، ڈھلداں رہناں

اوہدی محفل وچ رسائی کرے رقیب خراب نہ تینوں
 توں چچہ نہیں بنیا رہناں ، دال تیری نہیں گلدیاں رہناں
 آؤ نہ آؤ اگے چکھے ، یار میرے دی منٹھیو یادو
 غم جس ویلے گھیرا پاون ، اوس ویلے تے رلدیاں رہناں
 فضل خدا نے ویلا دتا ای ، چنگا عمل کما لے کوئی
 جے نہیں چاہندا پکھوں روندیاں دھوندیاں تے ہتھ ملدیاں رہناں

○

کوئی نہ شکل رہائی دی نظر آئی ، اسی چراں تک ٹکراں مار دے رہے
 جیہا ول کوئی لگا جے عمر ساری ، قیدی زلف تیری چچدار دے رہے
 داغاں والیاں دلاں اساڈیاں دا ، پیدا کوئی وی نہ خریدار ہويا
 ہوکا رہے دیندے فجر وں شام توڑی ، پھر دے مدتاں وچ بازار دے رہے
 غالب آجاون سبھناں آفتاں تے مل جاندی اے جہناں نوں اوٹ تیری
 لاگے اوہناں دے کوئی نہ دکھ آیا ، لگے نال جو تیری دیوار دے رہے
 کلی ، پھل ، ستارے تے چن اندر ، جھلکاں نمھیاں نمھیاں پنڈیاں نیں
 ہووے کس طرح حُسن محیط اوہدا ، سوڑے دائرے ہر پرکار دے رہے
 گروی وچ میخانے دے پین آئی ، دتی کھج کھج پاڑ شرابیاں نیں
 جہڑی واعظ نے عید نوں بنھنی سی ، تونے اڈدے اوس دستار دے رہے

اُنج تے دیکھنے نوں لا تعداد واری ، ساڈی زندگی وچ بہار آئی
 ایہہ پر اوہ نہ کدی بہار آئی ، اسی منتظر جہڑی بہار دے رہے
 سُر دے اگے وی آئے نیں آشیانے ، ہُن وی سُر جاندا تے کوئی بات نہیں سی
 ہائے بلبیل نوں بجلی نے ساڑ دتا ، تیلے پھڑے ہوئے وچ منقار دے رہے
 فضل کے نہ پُچھیا حال دل دا ، لبھا نہ مونس ، نہ غم خوار کوئی
 اپنے شہر وچ وانگ پر دیاں دے ، اسی اپنا وقت گزار دے رہے

.....

☆ قلم زد شعر:

سرفراز ہو گئے جہناں یار اگے ، خم اپنا سر تسلیم کینا
 اوہا رہے شاباشن دے ہار پاندے ، جہڑے جتیاں بازیاں ہار دے رہے

(بیاض، ص: 105)

چالباز رقیب خلاف میرے ، کھیڈ روز کوئی نوپں چال آوے
میرے یار نوں لوتیاں لا آوے ، بالن سر میرے اُتے بال آوے

کلا عشق حملہ آور نہیں ہوندا ، جدوں لُندائے چھاؤنیاں دلاں دیاں
غم ، درد ، تکلیف ، ملال ، چنتا ، لے کے لشکراں دے لشکر نال آوے

دیکھ دیکھ کے ستم تے جُور اوہدے ، ہووے جدوں بے دلی دی شکل پیدا
بھولی شکل اوہدی اکھاں وچ پھر کے ، میرے دل نوں پان پلال آوے

واقف کار اصول دی کوں سوئی ، کچے گھڑے نوں وکھ کے ڈیہل کھاندی
ترنا عشق دریا وچ ہووے جہنے ، گھروں ٹردیاں بیڑیاں گال آوے

رُوشناس شکر اے میں وی ہون لگاں ، قاتل پُچھدائے پیا ہجولیاں نوں
ایہو فضل طالب میرے وار دائے ، جہڑا کھیڈا پیا دھمال آوے

☆ قلم زد شعر:

اوہ شرف دیدار دا کد بخشے ، گلیاں وچ دھکے کھانے والیاں نوں
آوے اوہ کوٹھے اُتے اوس واہتے ، جہنوں کوٹھیوں مارنی چھال آوے

(بیاض، ص: 106)

خوف زدہ بلبل اکھاں میٹ کے تے ، نال موت دے نظر ملا رہی اے
 بدل گج رہے نیں ، جھکھڑ جھل رہے نیں ، اولے وس رہے نیں بجلی آ رہی اے
 پتر کھنٹیاں بدلیاں ویکھ کے تے ، طائر چمن تھیں کر پرواز گئے سن
 بجلی کس گلے تتی ہو رہی اے ، اکھاں کڈھ کے رعب جما رہی اے
 چمکی فلک تے بجلی تے کہیا بلبل ، پانائیں فلک میرے اُتے قہر کوئی
 چوٹھی ہڈیاں دے بر خلاف تتی ، خبرے کیہ چواتیاں لا رہی اے
 کیہ آہلناں تے شاخ آہلنے دی ، باہر خطریوں باغ دا باغ ناہیں
 شاید مالی وی زد وچ آ جائے ، جتاں بجلی جوش دکھا رہی اے
 لشک بجلی دی دیکھی تے جمع ہو گئے ، ٹیوے قسماں قسم دے لان والے
 کہیا حسن پرستاں نے مونہہ اتوں ، پتہ آج ناہید سرکا رہی اے

بجلی جا پدائے تابشاں ویکھیاں نیں ، میرے یار دی سلک دندان دیاں
 شرمسار ہو کے تاں ای سخن فہمو! مونہہ بدلاں پیٹھ چھپا رہی اے

چڑھیا بام تے اوہ گھٹا ویکھنے نوں ، آ حیا اوہدی اعتراض کیتا
 کیوں طاقے فلک دے کھول کے تے ، بجلی زمیں ول جھاتیاں پا رہی اے

تاڑ پنچھیاں نوں پنجرے ماریا سو ، لکھ نہیں سو چھڈیا آہنے دا
 سارا کم صیاد نیڑ بیٹھائے ، بجلی کیوں تکلیف فرما رہی اے

حال زار اپنا فضل دس کے تے ، جگ نوں ہسن دا موقعہ دین لگائیں
 ویہندا نہیں توں روندیاں بدلاں دے اُتے ، کنج بجلی مُسکرا رہی اے

کتے سر پیر ای لبھدا نہیں برہوں دی چھلتر دا
 نہ جائے پیش ناخن دی ، نہ چلدائے زور نشتر دا
 مینوں برباد جس کیتا میں کیہ دتساں پتا اوہدا
 اے توڑی میں کچھیا نام ایس ناہیں ستم گر دا
 نہ گجھ عقبی لئی کیتا ، نہ گجھ دُنیا لئی کیتا
 بتاں نے فضل نوں چھڈیا نہ ایدھر دا نہ اودھر دا

☆ دو قلم زد شعر:

1- دھراں جدھر پئے اودھر ای دل پیراں دے پٹھ آون
 ملے کنج موقعہ اوبدی گلی وچ مینوں بستر دا

2- کمی کیہ سی جے میرے نالیاں وچ پا اثر دیندوں
 الہی اوس ظالم نوں جے دل دتوی پتھر دا

(بیاض، ص: 108)

کسے رنگ وچ تے ہے سو یاد کیتا ، کوئی گلہ ناہیں ستم گار اُتے
 اوہدے چتھر ای کافی نیں ، نہیں پھینکے ، جے پھل اوس نے میرے مزار اُتے

ہوئی مدتاں بعد نصیب جہڑی ، ہو گئی اوہ ضائع ملاقات ایویں
 رُجھی رون وچ رہی نہ دیدار کیتا ، سو سو حیف چشم اشکبار اُتے

اڈوا جے نامہ بر مرغ میرا ، اوتھے پہنچ وی گیا تے بہوے کتھے
 چتھر دل معماراں نے دتیاں نیں ، کجھ شیشیاں جوڑ دیوار اُتے

اوہدی اکھ ہشیار دے اثر پاروں ، نشے ہرن شراب دے ہو جاون
 اوہدے سُرخ رخسار دا پوے جلوہ ، چھا زردیاں جان بہار اُتے

فضل پتا نہیں لگدا کیہ پڑھ کے ، قاتل دم تلوار تے پھوکیا اے
 چکن دین نہ ہتھ مشتاق اوہدے ، حلق آپ دھر دین تلوار اُتے

○

آئینے دے وچ ویہندا اے مُرد مُرد کے صنم کی
 اُج دیکھئے ہوندا اے نواں ہور ستم کی

لکا گئی بس ایہا پریشانی میری نوں
 ایہہ متھے تیرے اُتے جو لٹ رہندی اے لمکی

عرشاں تے دماغ اپنا گدا رکھدے نیں تیرے
 کہ خسرو اے کیہ اوہناں دے نزدیک تے جم کی

ہے او سے۔ نے لٹ بورییاں گجھ لوکاں نوں کیتا
 جہڑی سی ہوا گھپیہہ کے تیری زلف توں رکنی

توں عین بصیرت دے پناں نظر نہ آویں
 و سنیک ایں شہ رگ داتے مُرد اکھتیاں داکم کی

ایہہ بھی کرے شوق اپنے دا کجھ پورا تقاضا
اک وار شبِ وصل ، میں اکھ اپنی نہ جھمکی

جو کر دے نے بُت ، ہوندیاں میں مونہہ دیاں گلاں
کیہ اوہناں دے اقرار ، سخن کیہ ، تے قسم کی

تک جس دی چمک میری نظر سہم گئی سی
اوہ پرت کے بجلی نہ کسے بام تے چمکی

دن منگیاں ملے تینوں محبت دے خزانے
تک فضلِ خدا تیرے تے کیتے نے کرم کی

○

ہر ویلے چھڑیاں رہندیاں نیں آمادہ گوک پکاراں تے
 مضراب محبت تیری دا ، پھر جاندا اے جہڑیاں تاراں تے
 خبرے گل کتھوں نکلی اے ، پئی لبھدا آبِ حیات نہیں
 اک دھار پھندا رہندائے اوہدا تیغاں دیاں دھاراں تے
 کوئی سوچھت والا اوہناں نوں آہندا نہیں بوندناں خون دیاں
 پا جاندی وار شہید گئے ، لعلوں دے لڑ تلواراں تے
 رنداں دیاں ریاں کرنائیں کیہ واعظ تیری ریاں نیں
 توں بیٹھا جھولیں منبر تے ، اوہ جھوٹے لیندے داراں تے
 جے اللہ بلی ہووے تے گجھ پیش نہیں جاندی دشمن دی
 ڈک دھاڑاں تائیں لیندے نیں مکڑی دے جالے غاراں تے

سستی دے روخے وچ سُدیائیں ہوتاں نوں لنگھن دیندے نہیں
 تا محشر دھبّا رہنائیں ، نَسَن دا مُشر سواراں تے
 اَنج بادِ صبا وچ مستی دے ، گئی اُکھڑ اپنیاں پیراں توں
 سٹ پھلاں اُتے دھوڑ گئی ، شبِ بنم دے قطرے خاراں تے
 جو روز ستاندے رہندے سَن ، ہو رخصت اوہ دربان گئے
 سر ساڈے جتھے وَجے نیں ، اوہ بَین نشان دیواراں تے
 اک وعدہ کر کے نال میرے ، مَتھے تے تیوڑی پا بیٹھا
 پئی اوہدیاں قول اقراراں دی ، پندی اے دَکھ انکاراں تے
 میں سیس نوائی جاناں واں ، اوہ مَکھ پرتائی جاندا اے
 تک میرا شوق شہادت دا ، پیا قاتل پندائے بھاراں تے
 پیری وچ پردہ عشق دیاں چوٹاں تے پائی رکھن گے
 کجھ مینوں فضل اُمید نہیں ، ایہناں ہنجواں برخورداراں تے

لَشکیاں ہویاں زلفاں تائیں ہور ذرا لَشکائی جا
 دُکھاں گھپ ہنیرا کیتا اے چتاں چانن لائی جا
 یاراں دیاں خیراں ہوون سَتیاں نبھاں جاگ پتاں نیں
 پازیاں دا اللہ راکھا پازیاں چھنکائی جا
 محل وچ نہ پہنچن بھاویں محل تیک تے پہنچن نظراں
 اے ناقہ ٹر ہولی ہولی ایڈ نہ دھوڑ دُھمائی جا
 تیری زلف سنوارے جہڑی اوہا ہوش وگتی دایا
 شبا شبا ماندریاں دے تائیں سب سُنکھائی جا
 ہے صیاد تسلی مینوں بلبیل نوں نیں ستے خیراں
 توں گلابی رنگ ایہدیاں پھٹاں تے چھڑکائی جا

بالکی ٹور کسے دی اُتے میں اُج قلم اُٹھانی چاہناں

اے طاؤس خیال میرے دے توں اُج پھیلاں پائی جا

توں کد توڑی ویہندیاں رہنائیں زخم رسیدہ پیراں تائیں

گوڈیاں پرنے ٹر پو راہیا تے منزل ول دھائی جا

دلبر شعراں دی چس رکھے ہووے فضل مبارک تینوں

توں شعراں دے اوہلے اوہنوں اپنا حال سنائی جا

○

اٹھے کسے نوں بئیں اٹھان واہتے ، پئے خیال دلاں اندر اٹھدے نیں
 ہوری کم واہتے بھاویں بزم اندر ، اوہدے جس ویلے چا کر اٹھدے نیں

اوہ اے سیرگاہ تیرے دیوانیاں دی ، اوہ پئی ڈھوڑ جہڑی تھانویں اٹھدی اے
 ڈیرا اوہ اے تیرے سودائیاں دا ، اوہ پئے جس تھانویں پتھر اٹھدے نیں

کدی زمیں اُتے ہتھ ٹیکدے نیں ، کدی کمر اُتے ، کدی زانو اُتے
 مارے ہوئے غم تیرے دے اٹھدے نیں ، پر نہ کچھ اوہ جیونکر اٹھدے نیں

ہے اوہناں نوں کون ٹھکران والا ، اتے کون ڈیگن والا جمیاں ایں
 ڈگے ہوئے جہڑے پیراں تیریاں دی ، اتوں تلی کھا کے ٹھوکر اٹھدے نیں

اوہدی گلی وچ جہڑیاں لکیاں نیں ، اوہناں ڈھونیاں دا پٹن سہل ناہیں
 وچھ جان جہڑے اوہدے دَر اُتے ، نال مشکلاں دے بستر اٹھدے نیں

کل فضل تائیں مالا دے گئے سَن ، اَج تِلک مِتھے اُتے لا گئے سُو
 کافر بُت بہہ جان دے نیں کول جس دے ، کر کے اوس تائیں کافر اٹھدے نیں

○

فتنہ پرور اک اٹھی نہ نگاہ یار سی
 عشوہ سی ، انداز سی ، رفتار سی ، گفتار سی
 خال نے اُس شوخ دے دھوتے ہوس میری دے داغ
 میرے خم کڈھے نیں جس اک ابروئے خمدار سی
 زاہد ہر شبے ہوندیاں پیندا رہیا لے کے ادھار
 تسبیاں سن ، جُبہ سی ، سجادہ سی ، دستار سی
 تازگی روح نوں ملی تے عقل میری جل گئی
 کوئی دتے حُسنِ دلبر ، نُور سی یا نار سی
 بوندیاں برسن نہ کیوں ، اٹھے نہ کیوں کالی گھٹا
 دُنیا چھوڑی فضلِ جانداے ، جو بادہ خوار سی

☆ قلم زد شعر:

بے گناہ کہڑے دی اج گردن تے خنجر پھر گیا
 قتل گاہ وچ چار سو اک شور استغفار سی

(بیاض، ص: 114)

اسماناں دے اُپر شامیں آئے صبح سدھارے
 پلکاں میریاں اُتے رہندے اٹھے پھر ستارے
 باغِ عدن دے جو گلدستے پیراں بیٹھ لتاڑن
 اوہ کس طور قبولن میرے ہنجواں دے انگیارے
 میں جہناں دے چچھے ٹکڑ نال طوفاناں لائی
 دیکھ شکستہ کشتی میری ہنس بیٹھ کنارے
 گھڑ لے نواں بہانہ کوئی کڈھ ہتھیار پُرانے
 بوہڑ شتابی اگلے میرے بھرچ گئے پھٹ سارے
 وچ ہیشتاں وی دل شاید لگن دین نہ میرا
 چار دیہاڑے جہڑے تیری محفل وچ گزارے

میں جہڑے خط لکھے تینوں نال حفاظت رکھیں
 کنیاں لوکاں دے کم آسن ایہہ میرے شہ پارے
 دیباچے وچ ہمدرداں دی مک گئی ہمدردی
 میری اصل کہانی اُتے کسے نہ بھرنے ہنکارے
 میں غفلت وچ رات ونجائی مینوں سمجھ نہ آئی
 کاہنوں چن چہیز اُلا رے تے کیوں گھورن تارے
 جے ساقی ول فضل نہ جاواں تے دس کدھر جاواں
 مٹاں مینوں جھڑکاں دیندائے بہن دھکے مارے

○

ڈھل مٹھ تیری اُتوں ہو جانداے ، پیدا دِلاں اندر اضطراب ساقی
 چلی چلی وی ہووے تے حرج کوئی نہیں ، لبھے پئی شتاب شتاب ساقی

ہے اُج دید دے چن دی آس لگی ، ذرا شام تک زیر نقاب رہناں
 کتے ڈیگریں روزے نہ کھول دیے ، تیرا دیکھ کے مکھ مہتاب ساقی

بدل رحمتاں دے سرتے چھائے ہوئے نیں ، گھٹاں ہور کعبے وُتوں اُٹھیاں نیں
 چھڈ اللہ توکھی لا ناہیں ، پیا خطاں دا اُج حساب ساقی

مینوں لاریاں تے لارے دئی جائیں ، تانگھ وچ چنگے دن پئے گزر دے نیں
 چڑھیا آس اُمید دا نشہ رہنداے ، مینوں ملے نہ ترش جواب ساقی

سُورج سوا نیزے اُتے آ جائے ، اوہناں مستواراں تائیں خوف کاہدا
 ساڈا پھردیاں بزم وچ جہناں ڈٹھا ، دھر کے تلی اُتے آفتاب ساقی

ہویا کیہ جے تیرے نے نین کھیوے ، اکھاں میریاں وی گٹ رہندیاں نین
میرے کول سوہے سوہے اتھرو نین ، جے توں رکھنائیں سُرخ شراب ساقی

کئیاں منبر نشیناں نوں میں جاناں ، تیریاں پوہڑیاں توں جہڑے ڈگدے رہے
میرا تیرے میخانے دے ارد گردے ، سارا گزریا عہد شباب ساقی

کھنڈ ایسے دے لاکے تے نہیں کدھرے ، لوک عرش تے چاڑھ دماغ لیندے
ایہہ شیشے دے پنجرے وچ جہڑا ، کر کے رکھیائی قید سُرخاب ساقی

وچلی چیز دا فضل مشتاق ہاں میں ، کسے قیمتی ساغر دی لوڑ ناہیں
میںوں مٹی دا جام وی بچدا اے ، میرا پیر اے ابو تراب ساقی

○

رُخ ترے تے ڈگے ہوئے ڈٹھے گیسو تیرے
 چھا گئے اکھاں میریاں اگے آج پُر نُور ہنیرے
 غیر آباد ہوون جس تھانویں اوتھے پان نہ جھاتی
 غیر آباد دلاں وچ ہوون محبوباں دے ڈیرے
 اوہدی ہر خوبی وچ آپے ہوندے رہن اضافے
 جیوں زلفاں بن جاون گیسو ہو کے وال لکیرے
 ہے ظاہر جس خاروں اوہنے آہنی خار لوئے
 کیوں نامہ بر پنچھی ساڈے اوہدے بہن بنیرے
 دل زلفاں وچ پھاتھے ہوئے، نتن جوگ نہ رہندے
 مُشکاں بنھ متاع صبر دی لُٹن نین لُٹیرے -
 سُن کے صور حشر دے ہلے نہ تیرے ستانے
 اوہناں جاتا مُرغ سحر نے دتی بانگ سویرے
 غیر وسان پئے سنگ روڑے ایڈی کاٹ نہ کردے
 محرم حال جدوں پھل مارن پاون زخم گھنیرے

ایہہ مجلس وچ کھڑ کھڑ ہتے اوہ چنوں شرماون
حُسن فروش شمع نوں سوہنے جھاڑ بہان پریرے

اک دن سُبک خرام اساڈا نال جہناں رَل ٹُریا
رہے ہمیش خوشی وچ ٹردے زمیوں گٹھ اُتیرے

ہمت وچ سرور میسر دن ہمت اکر یویں
ساتی کولوں لَین پیالے جہڑے ہون اگیرے

جد پُتھی صیاداں کولواں بجلی دا ڈر لَتھا
طارِ دل وچ زُلف کسے دی کیتے جدوں بسیرے

میں جس دن دا سرو قد اں دے لکھن لگاں قصیدے
آون فضل خیال میرے وچ پئے مضمون اچیرے

☆ قلم زد شعر:

کیہ ہویا مر چکے دشمن سانوں پیا نہ گھاٹا
یاراں دے بر رہن سلامت سانوں دکھ جتھیرے

(بیاض، ص: 34)

تُوں ویہندا نہیں قاتلا کیوں تنگ اے میری جان
 تلوار دے مونہہ اُتے ذرا زنگ اے میری جان
 ہے وَثا تیرے حُسن نوں اک شیشے دی حیرت
 اتھے تے زمانے دی عقل دنگ اے میری جان
 ہُن ساہنے آ ، ہُن تے میرے آخری ساہ نیں
 ہُن دیر نہ لا ، وقت بڑا تنگ اے میری جان
 دَس جلوہ طپیاں نوں ، دکھا کوئی تماشہ
 سودائیاں دا وچ خطرے دے اُج لنگ اے میری جان
 تُوں لبھیں تے کونین دی دولت نوں کیہ کرناہیں
 کونین دی دولت تیرا پاسنگ اے میری جان

اوہناں دے لئی جہڑے تیرا شہر بدر نہیں
تنگ ملک خدا دائے تے پالنگ اے میری جان

دل میرا ، ہجر تیرا ، تے ہتھ مولا دے ڈوراں
شیشے داتے ہتھر دا شروع جنگ اے میری جان

جس بزم دے وچ فضل دے شعراں نوں سجایا
ایہہ تیرا عطا کیتا ہويا رنگ اے میری جان

○

میں بے صبر تے نہیں کسے ہور گلے ، بیٹھا اکھتیاں تھیں جاری پیر کرناں
 لٹکی ہوئی اے پتلیاں وچ جہڑی ، صاف کسے دی پیا تصویر کرناں
 ٹھنڈی پُری دی جدوں ہوا سرتے ، گھٹاں کالیاں گھیر کے لے آوے
 مینوں چنگ چواتیاں لگ جاوے ، پیا جامیاں نوں لیر لیر کرناں
 دتاں اپنے آپ دی شرح کر کے ، میں ظلوم وی آں تے جہول وی آں
 اپنے پیر گہاڑیاں مار آپوں ، آپے پیا تقدیر تقدیر کرناں
 پھاتا ہويا وچ وہاں دے دیکھ مینوں ، قاصد کیوں نہ سچرا وچ جاندا
 خط لکھناں ، پڑھناں تے پاڑ دیناں ، فیر سوچناں ، فیر تحریر کرناں
 میرے ضبط دے خام منصوبیاں نوں ، شوخ اتھراں لے کے بہہ گتیاں
 پانی وچ اوہ فضل کھلون کتھے ، میں جو ریت دے محل تعمیر کرناں

پھر گئی غیراں دی بد نظری بد بینی بد خواہی
 جہاں مکھ اجھے وئے پرت نہ وئی واہی

کڈھن مان گماناں والے ننگاں نال لکیراں
 اچے شملے نیویں کیتے اوہدی کج گلاہی

اوہ ویکھو آج آپ شکاری اپنے قابو آیا
 اوہنوں ہٹن نہ شیشے اگتوں دے زلفاں دی پھاہی

میں کیوں محل کے دا ویکھاں کیوں اپنا سر بھتتاں
 نیویں نظر کے دی وچوں ملی بلند زگاہی

غفلت وچ حیاتی گزری باغ ارم دیاں خواہاں
 بھورے کٹھے کردا پھرناں نہ نیجی نہ گاہی

اے حازق بن دید بجن دے ہور نہ دارو ساڈا
 دل جلیاں دے نہیں موافق ، کاہو ، کُلفہ ، کاہی
 فاسد عنصر اٹو واری اُس تھاؤں نس جاوے
 جہڑے دل دی چوکی لگے میرا ڈھول سیاہی
 میں چتنے خط لکھے اوہنوں اپنی ہتھیں پاڑے
 آوے مطلب دی گل جتھے جائے پھیل سیاہی
 چن اسمانی سورج کولوں لیندائے نور ادھارا
 سر پیراں تک نور مجسم میرا دلبر ماہی
 چپ چپتا لے گیا جہڑا کنج دلاں نوں موڑے
 نہ ضامن نہ کوئی وثیقہ نہ موجود گواہی
 میں کنج پہنچاں منزل اُتے چارے پلے خالی
 بکھڑا پنڈا پیریں چھالے چھڈ گئے ہمراہی
 کدھرے کرے خراب نہ تینوں فضل اُچاپت تیری
 شاہاں نے پھڑ وہیاں اک دن چڑھ پینائیں اُگراہی

مصحف رُخ تیرے دے ورتے جلدی کوں اُتھلاں
اک اک حرف پڑھاں وچ دل دے نکھ لکھ واری ہلاں

سُن کے چھیک پیا وچ سینے ، سُر بل گیا کلیجہ
اوہ دن پڑھیاں چلھے پائے ، میں جہڑے خط گھلاں

اوہناں قتل میرے دی خاطر تیغاں سان چڑھایاں
ہے سی آس جہناں دے اُتے ، کدی بھواسن ڈھلاں

ثابت وی نہ ، کانے تُمیں ، اوہناں نالوں لتھے
میں جاتا سی جہناں تائیں ، تربوزاں دیاں وِلاں

اوہناں بے قدراں نے ماری جگر میرے وِچ کاتی
سُٹے تیر جہناں ول کوئی ، میں سینے تے جھلاں

جہاں نے آج میرے اُتے ، جیوندیاں پٹ پھیری
 گل توڑی تے پھر دیاں آیاں ، مویاں اُتے ہلاں
 صد افسوس اوہناں بے مہراں ، نال میرے چپ وٹی
 میں اپنا سر بھن جہناں نوں ، فضل سکھایاں گلاں

○

جس دی 'ناں' دے نال سی ناں میری، جس دی 'ہاں' دے نال سی ہاں میری
 اوس پھڑی سی توڑ نبھان واہتے دتی توڑ ادھواٹیوں لاں میری
 کتھے ڈھونڈیے تے کتھے ڈھویے نہ، گل کوئی نہ سمجھ دے وچ آوے
 ہین ہر تھانویں ڈیرا لا بیٹھے، نالے آکھدے نیں کوئی نہیں تھان میری
 اک دانے دی گل سی جہدے پچھے، کڈھ جتناں دے وچوں چھڈیو نیں
 آگوں سٹناں چاہندے نیں اوس تھانویں، جتھوں ہڈی لیاوے نہ کاں میری
 دانشمند آکھن جس دے ہو جائیے، آخر کار اوہ بھی اپنا ہو جاندا اے
 سایہ اوہدی دیوار دا میں ڈھونڈاں، کپتن لئی ڈھونڈے جہڑا چھاں میری
 میں شروع تھیں لے کے آج توڑی جہدے عشق وچ ذلتاں جھاگیاں نیں
 دم اوہدیاں قداماں دے وچ نکلے، عزت فضل کجھ رہندی اے تاں میری

○

سودائیاں نوں بیٹھن دیو جھل نہ پاؤ لوکو
وارو واری ویہندے جاؤ ، لنگھی جاؤ لوکو

ہتھوں نکل گیا دل شوخا ہن متاں کس کاری
نہ سر میرا تے نہ اپنے مغز کھپاؤ لوکو

بھل بھلیکھے وی نہ وڑنا برہوں دی جنگاہیں
میں نہیں اپنا آپ بچایا ، تسی بچاؤ لوکو

میں سر ناقہ تہمت دھردیو میں کیہ کہواں تہانوں
جو جو مونیوں کڈھو شالا جھولی پاؤ لوکو

نہ ہا کر نہ توڑی مارو ، نہ ٹھیکر نہ روڑا
آپ اسی ہاں اڈن ہارے نہ گھبراؤ لوکو

شرماں والا دلبر ساڈا ، گلی اساڈی آیا
نیویاں نیویاں نظراں رکھو ، اُتانہہ نہ چاؤ لوکو

جے اُس رشک مسیح دی مسند توڑی پہنچ نہ سکو
اوبدیاں بیماریاں نوں اپنی نبض دکھاؤ لوکو

پیدا زخم ہوسن جس تھانویں رس بھریا ہتھ لگا
میریاں رسدیاں زخماں اُتے ہتھ نہ لاؤ لوکو

ہیراں، سوہنیاں تے ستیاں دے سُن بیٹھے آں قصے
فضل ہوراں دی سانوں کوئی غزل سناؤ لوکو

اڈی ہوئی اے چمن دی کھیڈ ساری ، شاید کھیڈ دا رہیائے شکار کوئی
طاری ہین خاموشیاں بولدا نہیں ، مرغ چمن ، اج چمن وچکار کوئی

(1) میں سنگ تر وڑناں سنکیاں دا ، سنگی پر میری سنگت چھڈ دے نہیں
کھچاں پچھانہ تے ماس وچ دھسی جانداے ، پیر وچ جیہا جھائے خار کوئی

آکے خوشی دے جوش وچ لے آوے ، اک سطح تے دوستاں دشمنانوں
میرا دل بھولا سبھ کجھ بھل جانداے ، لینداے ویکھ جد نال پیار کوئی

سستی اپنا آپ ونجا بیٹھی ، دوڑ دوڑ کے مگر ورولیاں دے
اوس بھولی نے کجھیا لگا جانداے ، دھوڑاں پندا شتر سوار کوئی

رنج عشق ہے خوشی دا پیش خیمہ ، ایہدے ہوندیاں کد نزدیک آوے
غم ، الم ، کاوش ، خلش ، فکر ، چننا ، دکھ ، درد ، تکلیف ، آزار کوئی

اپنے حال تے رہن دے زخم میرا ، اوہ جراح خدا دا واسطہ ای
 کڈھ لے نشتر جہڑی بھن بیٹھائیں ، پا کے ہور نشتر نوکدار کوئی⁽²⁾

بجلی سنے ہنیریاں چڑھی آون چنگیاں قسمتاں نیں عندلیب دیاں
 جدوں جمع کر لے چونڈھی تیلیاں دی جھولا جھل پیندا اے اتکا کار کوئی

ہوئی شروع بہارتے گھروں نکلے ، اے پرچمن وچ خزاں دے نال پہنچے
 ضعف ماریاں اساں بہار والی ، ڈھئی فضل نہ موج بہار کوئی⁽³⁾

.....

ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرعے:

1- میں روک کے رکھاں تے کدوں توڑی ، رکھاں اپنے نال ہمراہیاں نوں

2- کڈھ لے بھن بیٹھائیں جہڑی نوک نشتر ، پا کے ہور نشتر نوکدار کوئی

3- اساں ناتواناں نے بہار والی ، ڈھئی فضل نہ موج بہار کوئی

(بیاض، ص: 123)

شیریں جاناں دے مترادف مٹھے بول جن دے
بہتر آب حیاتوں قطرے اوہدے چاہ ذقن دے

وچ ہوا دے کھیڈن پتیاں آج دلبر دیاں زلفاں
گائے چک چک سونہاں لیندے بھر دے ہرن ختن دے

(1) گل چدیاں دیاں اٹاں روڑے صیاداں دی پھاہی
بلبل بھولی نے کیہ لبھا جا کے وچ چمن دے

مکر بہانے اوہدے تارن ڈبیاں ہویاں آساں
مٹھے ہوئے دل نوں جوڑن لارے عہد شکن دے

پاد اوہدی لا مرہم جائے دل دیاں زخماں تائیں
گجھے وچ تصور اوہدے داڑو درد کہن دے

سولی اُتے چڑھیاں کھلن راز محبت والے
 عاشق چم چم گل وچ پاندے آپوں پیچ رسن دے
 لالچ پچھے فضل نہ چھڈن محبوباں دیاں گلیاں
 باغ بہشت ملن تے تاں وی عاشق ناہیں من دے

.....

ہتھ لکھتی نئے مطابق مصرع:

نکل چیناں دیاں اٹاں وٹے صیاداں دیاں پھاہیاں

(بیاض، ص: 124)

پُجھن فیر پتیاں اَنج مینوں کیوں دامن دیاں تاراں
 شاید فیر شکونے پھٹے ، پرتیاں فیر بہاراں
 وحشت فیر تنیناں دتیاں ، رتے فیر تروڑے
 فیر پُرانے سنگل سودھے ، گھریاں میل لوہاراں
 فیر اکھاں وچ سُرخی آئی ، سر دے وال لہائے
 فضاواں ول فیر ضروری ، بھیرے کھڑکیاں تاراں
 پتھر فیر وگائے بالاں ، لوں لوں زخمی ہویا
 ریشم دی ساہ فیر بنا کے آندی میریاں یاراں
 جنگل دے وچ ننگے پیریں ، فیر سودائی وڑیا
 اٹھ اٹھ فیر اگوں اک واری ملنی کیتی خاراں

فیر اک واری بندی خانے ہا ہو کروا آیا
فیر اک واری جچھے مارے ، گھٹ گھٹ پہرے داراں

فیر اک واری میں گلہیں دیاں ہتھیں لاہیاں لیراں
فیر اک واری پیڈھے دھاگے ورتے سوزن کاراں

اوکھے ویلے فضل میرے دل غیراں ہتھ ودھائے
مان تران جہدا سی مینوں ، اوس نہ لیاں ساراں

○

تیری زلف زنداں دا پے جائے چسکا ، جھڑیاں وی حوالائیاں نوں
 اوہ جس دوام دی تانگھ رکھن ، نالے چاہن طویل حیاتیاں نوں

اج لازمی اس احتیاط قاتل ، تیرا سخت جاناں نال واسطہ اے
 بھانویں تیز نہیں ، تاں وی سان اُتے ، ذرا چاڑھنا پوے گا کاتیاں نوں

ایہہ بے ہوشیاں مستیاں چنگیاں نہیں ، پُر فریب زاہد دے مراقبے توں
 جتھے ہین ڈگے ، ڈگے رہن دیو ، چھیڑو نہ رینداں خرابائیاں نوں

آج تھاں تھاں جھوٹھیاں تمھتاں دے ، بالن سر میرے اُتے بال آیا
 رُو سیاہ رقیب نمودیئے نے ، دتا پنجا دا رنگ چواتیاں نوں

اوہ شمس ای سی ، اوہ منصور ای سی ، اوہ سرمد ای سی ، اوہ فرہاد ای سی
 ہن رہے نہ کتے کھلون والے ، سر چک کے کڈھ کے چھائیاں نوں

عشق وچ اک جہی وی جگہ آوے ، ملنا نال اغیار دے پئے جاندا اے
ہووے جہناں نوں نہ ملاقات تیری ، لیندے وکھ تیریاں ملاقاتیاں نوں
ہور پتا نہیں جاگن تے کیوں جاگن ، میں تے تاں پکھلی راتیں جاگناں واں
ڈُبدے تاریاں وچ محسوس کرناں ، شرماں والیا تیریاں جھاتیاں نوں
جتھے تُوں بیٹھائیں فضل کئی اتھے ، بہہ کے بول مٹھے مٹھے بول گئے نیں
سُخوڑ ہر دور وچ کوئی نہ کوئی ، رب بخشدا رہیا گجراتیاں نوں

○

کسے دلِ موہ لیا گفتار کر کے
 کیہ ہوندائے دیکھئے دیدار کر کے
 زمانے کولوں کروایاں مزاخاں
 لیا کیہ حال دا اظہار کر کے
 بلی کہہ کے لیا گل پا گلاواں
 میں قابو آ گیا اقرار کر کے
 اوہ ہنس بیٹھ کے چلمن دے پچھے -
 مینوں رسوا سر بازار کر کے
 میں دستاں گا میرائے دل کول اوہدے
 اوہ دتے تے سہی انکار کر کے

اوہ سر میرے توں تیغاں واردے نیں
 جہناں اک وار ڈٹھا وار کر کے

فضل اوڑک کے دی چشم بیمار
 میرے دل نوں رہی بیمار کر کے

○

میں نہیں ہٹھارو ویداں دا ، خود اپنی کاری کر لیناں
جس ویلے ہڈیاں بل اٹھن ، کجھ ٹھنڈے ہو کے بھر لیناں

اوہ پردیوں باہر آ جانداے ، پر اوہنوں وکھ نہ سکاں میں
تک تابش اوہدے جلوے دی ہتھ اکھیاں اُتے دھر لیناں

اوہ آوے کرن رہا بھانویں ، ڈر لگدائے صیاد کولوں
میں پھڑک پواں وچ پنجرے دے بھن آپوں اپنے پر لیناں

میں اپنے زخم وکھا کے تے ، لوکاں نوں ہسن دیندا نہیں
میں آپوں مرہم لا لیناں میں آپ تروپے بھر لیناں

اوہ بخشے جام حریفاں نوں ، میں ویکھن دا ترہایا واں
 جس پاسے ساقی پھر دائے ، میں اودھر پھیر نظر لیناں
 بھن برہوں دعوے چھڈے نیں ، پیا جی جی اگے رونائیں
 توں فضل کدی ایہہ آہندا سیں میں نرمی سختی جبر لیناں

○

مینوں اوہدیاں پیہم ٹھوکراں دی ، وجہ ایہدے سوا نہ ہور لبھتھے
 میرے فاتحہ خواناں نوں اوہ چاہندائے ، گورستان وچ میری نہ گور لبھتھے
 سنٹھاں اکھیاں دے راہ لا جہناں ، مینوں دن دے چاننے لٹ کھڑیا
 لبھتا اوہناں دا کھوج نہ کھوجیاں نوں ، میرا مال لبھتاتے نہ چور لبھتھے
 کر کے ظلم عروج نوں پان والے ، ایس گل دا ذرا خیال رکھیں
 جا کے اتلی ہوا وچ پاٹ جاون ، جہناں گڈیاں نوں کھلی ڈور لبھتھے
 نیلی چھت اتے چڑھ کے رات ویلے ، پیا جھاتیاں گھر گھر مار دا اے
 ایہہ جن چکوراں دا جن میرے تائیں ، بن کے پیا چکور لبھتھے
 کرن یا نہ کرن قبول شاید ، اوہ باغ فردوس دے میویاں نوں
 فضل میری سرکار دے خوان یغما ، وچوں جہناں نوں بھور کچور لبھتھے

مینوں سوزِ فرقت نے بخشے نہیں جہڑے ، اوہ چھالے تے بیشک چھپاندا رہواں گا
 میں اتھرو کدوں تیک پیندا رہواں گا ، کدوں تیک ہو کے دباندہ رہواں گا
 لوو ڈیرا کرو تے حدی خوان تائیں ، تسی قافلے والیو کول رکھو
 میرے ساہمنے نہیں اچھے ہور پینڈے ، میں کجھ آپ ای گنگناندا رہواں گا
 جگر میرے اندر پئے بلدے میں لائبو ، میں کڈھاں نہ کیوں اپنے مونیہوں ہواڑاں
 سُنے نہ سُنے کوئی میری کہانی ، میں اپنی کہانی سُناندا رہواں گا
 ہاں میں تیری نازک مزاجی دا جانو ، دل ہتھوں بُرے طور مجبور ہاں میں
 میں دستک دی تکلیف دیندا رہواں گا ، میں آواز دے کے بلاندا رہواں گا
 میرے دل دے اندر غماں تیریاں نوں ، ہمیشہ خداوند آباد رکھے
 ایہہ دُنیا دے غم تے پریشانیاں نوں میں انگلاں دے اُتے نچاندا رہواں گا

میرا درد جیویں کے بزم دی اوہ شمع بن گئے نہیں تے اندھیر کیہ اے
 میں خاموش راتاں دی زینت بناں گا ، میں ہا ہُو دے نعرے لگاندا رہواں گا
 دل اپنا خوشی نال دے کے کسے نوں کوئی ہور ای ہون گے رون والے
 میں ہاں فضل نغمے تیری دلبری دے جدوں تیک جیواں گا گاندا رہواں گا

○

شہر تیرے دی ساری رونق جھلتے لوک وگاڑن لگے
 تیریاں مجنوناں نوں پھڑ کے بندی خانے واڑن لگے
 اپنے زیر عتاب جہناں نے رکھیا وچ حیاتی مینوں
 رہندیاں کسراں کڈھن واہتے ، میری گور لتاڑن لگے
 میری بربادی دیاں میرے ای کولوں یار وجوہاں پچھن
 بکھی ہوئی چھل انگوری ، کاہنوں زخم اگھاڑن لگے
 آن بہار وڑی وچ باغاں ، سودائیو رل پوؤ جماتے
 کلیاں گلہیں چیرن پیاں تے پھل دامن پاڑن لگے
 دعوت دید اوہناں نے بخشی ، ربا بخشیں طاقت مینوں
 اوہ اج حُسن ترازو اُتے ، جگرا میرا ہاڑن لگے

اوہ عکساں نوں غیر سمجھ کے اُٹھ اُٹھ نئے تے میں ڈٹکاں
 ایہہ کندھاں دے ظالم شیشے و سدی جھوک اجاڑن لگے

قاصد با وفا میرے نے پکڑ لیا ہتھ فضل اوہناں دا
 اوہ جد اگ بگولا ہو کے چٹھی میری ساڑن لگے

○

ننگاں نال جہناں نے کڈھیاں عشق تیرے وچ لیریاں
 نہ ساکاں وچ پہنے جوگے نہ اوہ وچ شریکاں
 ٹلیاں جنگاں دے کھڑکارے شوکے نال ہنیری
 ایہناں رولیاں دے وچ گتیاں رُل سستی دیاں ڈیریاں
 حال احوال اوہناں نے پچھیا کجھ شفقت فرمائی
 گل ہٹکوریوں کرن نہ دتی ، نہ بے وِسیاں چیریاں
 ساتی میرے کول کھلوتا ، آج چنگے چر توڑی
 اکھاں میریاں نے مدھ پیتی ، لا لالَمیاں ڈیریاں
 پہنچاں جتھے اودوں اگے مرہم دی دس پندی
 میں اپنے دل زخمی تائیں کتھوں تیک دھریکاں

ربا تا نگھ نہ مئے اوہدی ہجر قبول اسانوں
 اوہ آوے نہ آوے اوہدیاں لکیاں رہن اڈیکاں
 فضل جدوں جس تھانویں اپنے جوہر عشق دکھاوے
 تک دھرتی ول عش عش کیتی عرش دیاں وسیکاں

○

اے جانِ عشاق میں کیہ دساں ، ہے جو سوہنیاں وچ توقیر تیری
تارے کرن ناہیں دعویٰ ہمسری دا ، قسم چکدائے بدر منیر تیری

پھر گئی نظر مصور دی مرکزیاں توں ، قائم کرن جد لگا نظیر تیری
جہڑی دل میرے اُتے آگئی اے ، آوے کاغذ تے کنج تصویر تیری

اے شہِ حُسن اک دید دے خیر واہتے ، کہناں ساکلاں نوں پیا جھڑکنائیں
ایہہ نی بادشاہ جہناں نے کر چھڈے ، اپنے دلاں دے مُلک جاگیر تیری⁽¹⁾

میریاں رگاں ول ویکھن دی لوڑ ناہیں ، اپنا ہتھ قبضے تے مضبوط رکھیں
میرے حلق تائیں بوسہ دے کے تے ، قاتل ہٹے گئی پچھانہہ شمشیر تیری

بزم وِچ آ کے ساقی کول میرے ، بناں دتیاں جام جاں پلٹ گیا
ہم نوا ہو کے بادہ نوش بولے ، ہائے پلٹ گئی فضل تقدیر تیری⁽²⁾

.....

ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرعے:

- 1- ایہہ نی بادشاہ جہناں نے کر سٹے ، اپنے دلاں دے مُلک جاگیر تیری
 - 2- ہم نوا ہو کے مئے پرست بولے ، ہائے پلٹ گئی فضل تقدیر تیری
- (بیاض، ص 133)

☆ تین قلم زد شعر:

- 1- تیرے حسن مستور نوں شاہِ خوباں ، رنگ میرے جنون نے لا دتے
پاگل میں نہ ہوندا تے دس توئیں ، ہوندی ہر تھاں کنج تشہیر تیری
 - 2- جہناں چہریاں تے پئی نظر تیری ، چہرے اوہ نورِ علیٰ نور ہو گئے
دل اوہا خدا دا گھر بن گئے ، جہناں دلاں تے پئی تنویر تیری
 - 3- آپ وقت سحر نوں آنسوواں دے ، چھٹے مار کے ٹھیک کراں گا میں
شیوہ دل میرے اُتے آگئی اے ، اک دھندلی جہی تصویر تیری
- (بیاض، ص: 133)

کچھ رونے تے کچھ گونے دے وچ رات بسر ہو جاندی اے
ہوندائے جد سوتا لوکاں دا ، عاشق دی سحر ہو جاندی اے

دل اکھاں اگے پھٹ پوے ، اکھاں تھیں ہنجو پھٹ آون
گل میں جو دل دے نال کراں ، لوکاں نوں خبر ہو جاندی اے

پے جائے جس نظارے دی ، پی اُلجھے نال نقاباں دے
اکوار جو اوہنوں دیکھ لئے ، اوہ شوخ نظر ہو جاندی اے⁽¹⁾

سانوں اِکو غم دی رات پی ، جو مٹکن دے وچ آوے نہ⁽²⁾
خبرے اوہ کہڑیاں راتاں نیں ، جہناں دی سحر ہو جاندی اے

جو واقف ہو کے جلوے دی ، دل اگے ظاہر بھیت کرے
 اوہ فضلِ حُسن دیاں وچ نظراں ، بد نام نظر ہو جاندی اے

.....

چتھ لکھتی نسخے مطابق مصرعے:

1- اک وار جوتیوں دیکھ لئے ، اوہ شوخ نظر ہو جاندی اے

2- سانوں غم دی اکورات پئی ، جو ممکن دے وچ آوے نہ

(بیاض، ص: 134)

عاشقان دی سمجھ وچ کجھ الجھناں پاندے نیں پئے
فیر اوہ سلجھے ہوئے گیسو نوں سلجھاندے نیں پئے

یا الہی مُڑ کے دشمن لوتیاں لاندے نیں پئے
خیر رکھیں شعلہ رُو میرے نوں بھڑکاندے نیں پئے

دَساں میں کہناں نے دل میرے دی دُنیا لٹ لئی
اوہ لگے جاندے نیں ظالم اوہ لگے جاندے نیں پئے

رستیاں وچ کون اوہناں نال ہووے ہمکلام⁽¹⁾
جہڑے اپنے سائے نوں ویہندے تے شرماندے نیں پئے

تینوں دَستی سی جہناں نے ناز فرمانے دی جاچ
اج تیرے کوچے دے وچ اوہ ٹھوکراں کھاندے نیں پئے

اوہ سمجھدے نیں اوہناں دے حُسن جو پانے نیں قہر
 آئے نوں وکھ لیندے نیں تے گھبرانڈے نیں پئے
 مولا تیرے فضل دی تے ابرِ رحمت دی اے لوڑ
 میریاں آساں دے جو بوٹے نیں کملانڈے نیں پئے

.....

ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرع:

بر سرِ راہ کون اوہناں نال ہووے ہم کلام

-1

(بیاض، ص: 135)

ہتھوں سٹ سیپاہدیاں پیناں مونہہ وچ انگلاں پائیاں
انگلاں نال میرے دلبر نے جد زلفاں سلجھائیاں

دے گئے ہنجواں دے ہڑ مینوں ، کجھ بے کجھ ٹوئے
اکھاں دے وچ ککرے پئے گئے رخساراں تے کھائیاں

اوتھے کون وہاج وہاجے ، کہڑا قیمت تارے
رڈیاں جاون جہڑی منڈی وچ جاناں دیاں سائیاں

عشق ہوراں نے مدن دینے نہیں دھیاں دے میلے
”بتھے نوں سمجھاوون آئیاں بھیناں تے بھر جائیاں“⁽¹⁾

جھگ دے وانگ گئے بہہ اوڑک پھوں پھوں جہناں کیتی
ڈگن سر دے پر نے جہڑیاں شوں شوں کرن ہوائیاں

پلہ چک لباب وکھاون پلے پان غدوداں
 جن بن کے ٹھکن جہڑے تھیندے جرم کسائیاں
 تیریاں جھڑکاں سن کے عاشق نا اُمید نہیں ہوندے
 نشہ اتار نہ سکن تیریاں مستاں دا کھٹائیاں
 دل تے لیا اڈا نہیں تیرا کدھرے شوخ کسے نے
 آج کیوں فضل تیرے مونہہ اُتے اڈن پیاں ہوائیاں

1- بلھے شاہ دی کافی دامصرع۔

ٹکوراں

فہرست

- 438 تقریظ شریف کنجاہی
- 443 مڈھلی نظم
- غزلاں
- 447 محبوباں دی سوچ بناوٹ حسن جمال غزل دا
- 449 بنانا چاہیا کیہ، بن گیا کیہ
- 450 چارہ گر بن کے چناں آ کدھروں پامہردی نظر بیمار آتے
- 452 قاتل قہر کماندا پھر دائے ایدھر او دھر کھلا
- 454 چن ساڈا اج تچھدا پھر دائے حال احوال اساڈے
- 456 زلفاں والیو میر شکار یو واہ اقبال تساڈے
- 458 بند ضعف ہتھوں اکھاں رہندیاں نیں، جائے بولیاں تھڑک زبان میری
- 460 اوس شرم حضور دے جدوں کیتے، میں بس خواب دے وچ دیدار کیتے
- 462 وارد عاشقاں دے آتے ہجر اندر ہوندے سخت توں سخت عذاب رہندے
- 464 سورج ڈبیا شاماں پتیاں چھایا گھپ ہنیرا
- 466 نیر نکھننا اکھتیاں اگے اڈدے پھرن شرارے
- 468 پٹیا ظالم عشق جہناں نوں رل گئے نال فقیراں
- 470 ساہ دے پھکیاں ول ہو جان جہڑے اوہ کوئی ہین خوش بخت بیمار وکھرے
- 471 لفظ لفظ اندر سو سور مز مخفی، جو جو لفظ نکلے اوہدے وات وچوں

- 473 گھٹ لوکی محشر نون من محشر دارنگ جماوی دیو
- 474 جہنے وی پایا پایاے مر کے انعام حیاتی دا
- 476 تیری اُلفت دے وچ گزرے جہڑے چار دیہاڑے
- 478 ہجر تیرے نے یار جدوں دیاں مینوں پایاں راتاں
- 480 جدھر جدھر آکھے مینوں اودھر اودھر جاواں
- 482 تھڑ تھڑ پیر جہناں دے جاون سگواں میں ای لگاں
- 484 پل تہمتاں دے پیا کدی بنھے کدی جھوٹھ دے پیا طومار جوڑے
- 486 تیری مقتل دے وچ جد قاتلا شمشیر چمکے گی
- 487 توں داڑو میریاں درداں دا توں ای درمان بیماری دا
- 489 پہاں نال اکھاں لوکی شکل ویکھن ، فیر جوہر ترازو تے تولدے نیں
- 491 دسناں تے اودھا اک پاسے جو نال اساڈے بیٹی اے
- 492 ٹسی بلبلو باغاں دے کھاؤ دھکے دل دے داغاں دی اگر گلزار گھٹ اے
- 493 اودھی مست جوانی مارے موندھے مارے جام گلابی
- 495 دیناں نہ دیناں کوئی پھل مینوں میریاں دشمنان توں دے کے خار جانا
- 497 نہ الاں دیاں لوڑاں مینوں تے نہ زردیاں لوڑاں
- 498 ٹریا منزل ول جدوں وی پیش میرے کوئی نہ کوئی دقت اکا کار آگئی
- 499 اتوں بہت کوئی کوئی ہوندائے وچوں یار کسے دا
- 501 توں سنگ دا دل اپنے تے کیہ مہراں جڑیاں ہوئیاں نیں
- 503 محتسب میخانے نون قفل لا کے گھٹ جیب دے وچ کلید بیٹھائے
- نظمیں
- 507 مُناجات
- 508 آرزو

511

دامن

515

سکياں بھيناں

518

بيتے سے

521

کجھونی

523

روڑھے جوگا پانی

525

ہلا شیري

527

پھراتے ليک

529

پہلاں تے پچھوں

532

دردی

535

ڈاکيا

جانی جان دلاں دے

539

مياں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ

542

سید وارث شاہ رحمۃ اللہ علیہ

544

مولوی غلام رسول رحمۃ اللہ علیہ

548

جوڑ بند غزل مياں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ

550

جوڑ بند ابیات سائیں احمد علی رحمۃ اللہ علیہ

555

جوڑ بند غزل ڈاکٹر فقیر محمد فقیر

558

دو بیتیاں

566

قطعے

567

بند

568

ڈارو چھنے

فضل قلم دے نال قرطاس اُتے نقشے سوز گداز دے کھج لیندائے

’ڈونگھے پینڈے دے نامور مصنف تے پنجابی دے مشہور شاعر پیر فضل گجراتی ہوراں اپنے دوجے مجموعے ’مکوراں‘ دے شروع دے وچ کجھ لکھن لئی مینوں آکھیاے تے میں سمجھناں میرا مان ودھان لئی ایہہ گل کیتی گئی اے۔ کیوں جے پنجابی شاعری نال دلچسپی رکھن والیاں لئی پیر صاحب داناں کوئی اوپرا نہیں تے ’ڈونگھے پینڈے دیاں غزلاں نالوں ودھ کے کوئی وی اوہناں دا تعارف نہیں کروا سکدا۔‘

’مکوراں‘ وچ وی او سے رنگ دیاں غزلاں نیں:

چوکڑیاں ہر پاسے بھردائے شوخ غزال غزل دا

پر ایس مجموعے وچ غزل دے شوخ غزال دیاں چوکڑیاں ای نہیں کجھ نظماں وی نیں تے کجھ دو بیتیاں وی نیں۔ اج پیر صاحب نوں غزل دا حافظ کہیا جانداے تے اوہ آپ وی شاید عمر دے تقاضے نال ایس پاسے جھک گئے ہوئے نیں، پر کدے (خاص کر جوانی دے دناں وچ جدوں غالب ورگیاں نوں وی کدے کدے ایہہ اجساں پیدا ہو جاندا سی) بقدر شوق نہیں ظرف تنکناے غزل) اوہ نظماں وچ وی کہندے سن تے میں جوانی دے ویڑھے پیر رکھدیاں جیہڑے پیر فضل دامرید ہو یا اوہ نظماں لکھن والا پیر فضل سی۔ مینوں یاد اے جے کئے شوق تے کئے وکھتاں نال او دوں مینوں پیر دا ’دامن‘ ہتھ آیا سی۔ اوہ ’دامن‘ نہیں جیہڑے لوک ول طرح پل صراط پار کر جان لئی پھڑدے نیں، بلکہ اوہناں دی اوہ نظم جس وچ اوہناں سوہنی دا سارا قصہ بیان کیتا سی۔ ایس نوں ’دامن‘ ایس لئی آکھدے نیں جے اوس دے ہر بند دے پنجویں چھیویں

مصرعے دے اخیر تے 'دامن' آوندا اے۔ جتھوں تیک مینوں معلوم اے اُستادِ عشق لہر نے سبھ توں پہلاں 'دامن' لکھیا تے یوسف زلیخا دا قصہ اوس وچ نبھایا۔ اوس توں بعد فقیر محمد فقیر ہوراں سستی دا 'دامن' لکھیا تے اوہناں توں کچھے پیر ہوراں سوہنی دا قصہ نظمایا جس نوں محمد بوٹا گجراتی وی ولا گیا سی تے جس طرح تسی آپ پڑھ کے اندازہ لا لو دے ایس نظم دا ہر مصرع اوّل توں لے کے آخر تک پیر صاحب دی قادر الکلامی دی گواہی دیندا اے۔ روا روی مُردے جُردے لفظاں دے قافلے بلخ بخارے دے تاجراں وانگ اظہار دیاں دولتیاں تھان تھان وٹدے نظر آوندے نیں تے اوہناں دی ترتیب تے مضمون دا تسلسل کسے اوس سے دے کاروان دی یاد دلا دیندا اے تے 'نکوراں' وچ اک 'دامن' ای نہیں ہو وی کدیاں نظماں دامن یوسف بنیاں ہوئیاں اکھاں تے دلاں دے ہتھان نوں اپنے دل اُترن تے مجبور کردیاں نیں یا او سے سوہنی دی طرح لفظاں دی دُکان سجا کے انج بیٹھیاں ہوئیاں نیں جے:

لنگھن دلاں نوں لوک مجبور کر کے

غالب دے اوہ شعر بہتے لوکاں دی نظر چوں گزرے ہون دے، جیہناں وچ

ایس دُنیا توں تنگ آگئے ہوئے کسے انسان دی طرح ایہہ کہیا گیا اے جے:

رہنے اب ایسی جگہ چل کر جہاں کوئی نہ ہو

ہم سخن کوئی نہ ہو اور ہم زباں کوئی نہ ہو

ایسے طرح علامہ اقبال دی نظم 'آرزوی کسے توں لگی ہوئی نہیں جس وچ

مرزا غالب دی طرح ای اوہ دُنیا دی محفلاں توں اکتا کے آکھدے نیں:

شورش سے بھاگتا ہوں دل ڈھونڈتا ہے میرا

ایسا سکوت جس پر تقریر بھی فدا ہو

ایہہ وکھری گل اے جے اوہ اخیر تے آ کے ایس اکتاہٹ تے قابو پا

لیندے نیں تے دُنیا توں ہٹ کے وی دُنیا والیاں دی بھلیائی سوچن لگ پیندے نیں:

راتوں کے چلنے والے رہ جائیں تھک کے جس دم
 امید اُن کی میرا ٹوٹا ہوا دیا ہو
 پیر صاحب وی اکوار اک آرزو پالی سی۔ اوہناں داوی دل کیتا سی جے اوہ
 دُنیا توں اک پاسے ہو کے بہہ جان۔ ایس کر کے نہیں بنے اوہ دُنیا توں تگ آئے
 ہوئے سن۔ کیوں جے ایس احساس دے باوجود کہ:

دے کے اپنا خون جہناں نوں میں پروان چڑھایا
 میری خاطر اوہناں رُکھاں پیٹھ نہ رہیاں چھانواں
 میرے گھر وچ ہے سی جیونکر اُنجے رہیا ہنیرا
 میں کیوں دن دے پھٹن کارن منگیاں فضل دعاواں

اوہ ایہہ بھی نہیں بھلدے جے:

تتے ٹھنڈے لنگھ جاندے نیں آخر کار دیہاڑے

اوہ جے کہندے نیں:

ہے آرزو دل وچ مدتاں دی گلی کائیاں دی کدھرے جوڑ دا میں
 تاں ایس کر کے وی نہیں جے اوہ شورش توں سدے نیں تے نہ اوہ ایس لئی کدھرے
 کائیاں دی گلی جوڑنا چاہندے نیں جے راتاں دے مسافراں لئی کوئی دیوا بالن۔
 اوہناں دی آرزو دے کچھے ایہہ جذبہ کم کر رہیا اے :

اوبلے جگ توں رات دے پردیاں وچ میں تاں رُٹھڑا یار منالیندا

ایس آرزو نوں اسی نوں سوچ دی عینک نال ویکھتے تے خورے وڈیا نہ سکے۔

جے اُج دا دور دوجیاں دے نال رل کے تے دوجیاں نوں نال رلا کے ٹرن دا دور
 اے، پر رُٹھڑا یار منانا پنجابی شاعری دی تے بالخصوص صوفی شاعری دی بڑی قدیم
 روایت اے تے پیر ہوری او سے بچھ رہی شعری روایت دے سبجاریاں وچوں نیں تے
 اسی اوہناں دیاں آرزواں نوں اپنی مرضی دے چک چاڑھن دا حق نہیں رکھدے۔ انج

ایس آرژونوں اوہناں لفظاں دے موقلم نال کچھ ایسی اُستادی نال چتریا اے جے پڑھن سُنن والا اوہدے وچ کھو کے مین میخ کڈھن جو کمانہیں رہندا تے منظر کشی وچ اوس نوں پنجابی دیاں چند اُچیاں نظماں وچ شمار کینا جاسکدا اے۔ اُنج پیر ہوراں دی ایس آرژو دے اوہلے کوئی اُکتاہٹ ہووے یا نہ ہووے تے اوہ بھانہیں آکھدے ای ہون جے:

کنڈیاں دے وچ پھلاں وانگن فضل گزار دیہاڑے

ایس وچ کوئی شک نہیں جے اوہناں دے اندر اک افسردگی جہی پائی جاندی

اے اتے افسردگی جس نوں اوہناں دا وضعدار مزاج خالی شعراں زاہیں ٹالدا رہندا اے۔ نکوراں دا سبھ توں پہلا شعر اے:

آ گیا افسردہ دل اندر اُبال

ہویا پیدا شعر آکھن دا خیال

ایہہ شعر میرے خیال وچ اوہناں گھیاں بھیتاں دی گنجی اے، جیہڑے پچھلے

پنجابہ ورھیاں توں پیر ہوراں کولوں شعر لکھوار ہے نہیں۔ اوہناں دے شعر اوہناں دے

اندر دی کسے افسردگی نوں پیمانہ دا اک حیلہ نہیں۔ ایہہ افسردگی فرائڈ ورگے 'دل ٹوبیاں'

دیاں دساں دے مطابق کھیاں کارناں توں پیدا ہو سکدی اے تے سانوں ایہہ نیارا

چھانن کڈھن دی لوڑ نہیں جے اوہ کیہڑے کارن سن جیہڑے اوہناں دے اندر افسردگی

پیدا کر گئے تے نہ ای اوہناں دی شاعری وچ افسردگی دارنگ اُردو دے مشہور شاعر میر

تقی میر ورگا گوڑھا اے، جے ساڈے لئی ایہہ ہُن چھان ضروری ہووے۔ پیر ہوری

اپنے شعراں کولوں افسردہ جیسے دل نوں جوش تے اُبال دوان دا کم لیندے نیں۔ ایس

کر کے اوہناں دے شعراں وچ میخانہ دا بڑا ذکر اے۔ رنداں دا بڑاناں اے تے

سانوں تھان تھان:

ہتھان دے وچ خالی شیشے لمکیاں ہویاں پگاں

والے لوک ملدے نیں تے سیانے آکھدے نیں جے شیشے خالی کرن والے کسے

اندرلی افسردگی توں سوڑ کھا کے ای ایس پاسے نکل آوندے نیں۔ پیر ہوری بوتل داکم
 شعر کولوں لیندے نیں۔ ایہہ شعر اوہ نکوراں وی نیں جیہڑیاں شل تھانواں تے ای
 خاص کر گھیاں شاں والی تھان کیتیاں جانڈیاں نیں تے مجموعے داناں اوس درد دی
 گل ضرور کردا اے جیہڑا اوہناں دے دل نوں کل ری زمین دی طرح بیکار کر گیا ہویا
 اے تے ہن ایہہ شعر ای اوہناں دے دل دی کلری زمین نوں لالہ زار کردے نیں تے
 جیہناں نوں پیر ہوراں کول دو گھڑیاں پٹھن دا تے شعر سنن دا موقعہ ملیا اے اوہ خوب
 جانڈے نیں کہ جس وقت پیر ہوری شعر سنا رہے ہوں انجے ای معلوم ہوندا اے جے:

کلری ہویاں زمیناں لالہ زار

اوہناں دی طبیعت وچ اوہوای کیفیت پیدا ہو جانڈی اے، جیہڑی دو گھٹ
 پیتیاں ہو جانڈی اے۔ دل دی کلری زمین نوں لالہ زار کر جان والے ایہہ شعر پیر
 ہوراں نوں اونے ای پیارے نیں چنے کسے مالی نوں اوہدے لائے ہوئی پھل بوٹے۔
 تے پیر ہوری اک مالی دی طرح اوہناں نوں بناندے سنوار دے نیں۔ ایسے کر کے
 اوہناں دی شاعری وچ لفظاں دا استعمال بڑا فن کارانہ ہوندا اے تے جے پروفیسر
 محمد متور ہوراں اوہناں نوں خوش آہنگ شاعر آکھیا تے ایس گل توں فارسی اُردو شاعری
 دے مطالعہ دا پالیا ہویا اوہناں دا شعری ذوق تھان تھان چنگے توں چنگے لفظاں دی
 راہیں شعراں دیاں کلیاں کھیڑا رہندا اے تے جس طرح اوہ آپ کہندے نیں:

اُجڑ فضل جوانی دا گیا گلشن میری طبع دے وچ شادا بیاں نیں

میرے شعر پڑھ کے ویکھو کس طرح میں پہلو خزاں دے نال بہار جوڑے

دعا اے جے خزاں دے نال بہار دا ایہہ یارانہ بہتے توں بہتا چر رہوے تے اوہناں
 دی طبع دیاں شادا بیاں قائم رہن۔

شریف گنجابھی

گوجر خاں

15- اپریل 1967ء

آ گیا افسردہ دل اندر اُبال
ہویا پیدا شعر آکھن دا خیال

مرد طبیعت وچ روانی آ گئی
پرت کے گویا جوانی آ گئی

آ گئے مُرد فکر وچ پینے دے دن
دل تے جو گورے اوہ لکھ لینے دے دن

قابو کرنے پئے گئے اڈدے خیال
ایدھر اودھر تان کے سوچاں دے جال

خود بخود مضمون ہن بجھن لگے
شعر شعراں نال مُرد جن لگے

ہن تشبیہاں تے تلمیحاں دے زور
دیتیاں نے بندشاں ہاتف نے ثور

لفظ بن کے ٹولیاں آون پئے
استعارے جھاتیاں پاون پئے

کھری ہوئیاں زمیناں لالہ زار
آ گئی مُردِ شِعْر آکھن دی بہار

باغ وچ ہنگامہ کر برپا کوئی
بلیلاں نوں فضل لوتی لا کوئی

○

غزلاں

محبوباں دی سونج سجاوٹ حُسن جمال غزل دا
 عشوے ناز اشارے غمزے رُعب جلال غزل دا
 سوچاں دے ہر پنچھی تائیں پوریاں آون گھریاں
 خبرے کہڑے سگھڑ سیانے بُیا جال غزل دا
 کوئی نہیں روکن ٹوکن ٹھاکن ہوڑن ہٹکن والا
 چوکڑیاں ہر پاسے بھردائے شوخ غزال غزل دا
 حمد مناقب نعت قصیدہ تہنیت مرثیہ
 جدھر ٹرے کوئی لے جانداے کھج خیال غزل دا
 ہر اک پاسے اتو جہی پی پہنچے رُشنائی
 رکھ گیا کوئی اُچی تھانویں دیوا بال غزل دا

زاہد چھڈن تے رنداں دی جا جھولی وچ بہندائے
 اڈ اڈ سبھناں دے گل چھھی پائے بال غزل دا
 میخانے وچ فخریں بھریے شاماں نوں مٹ خالی
 عمریں توڑی اکو کافی جام زلال غزل دا
 نال غزل دے کنیاں لوکاں فضل بغاوت کیتی
 رب سلامت رکھی آئیے راج اقبال غزل دا

○

بنانا چاہیا کیہ ، بن گیا کیہ
 کسے ظالم نونوں دل دے کے لیا کیہ
 میں اگو وار آ جھٹھرو جھٹلائے
 میرا پیغام لے جائے صبا کیہ
 میں کیہ دتاں کسے نونوں روگ دل دا
 کرے کوئی میرے دل دی دوا کیہ
 تیرے تکیاں ودھے میری حیاتی
 توں جیویں ایس وچ گھاٹا تیرا کیہ
 کدی گڑتہ کدی پاڑے سلوکہ
 فضل نونوں پیٹھیاں آج ہو گیا کیہ

○

چارہ گر بن کے چناں آ کدھروں پا مہر دی نظر بیمار اُتے
آتش ہجر دی لوتیاں غیر دیاں پیا چڑھے بخار بخار اُتے

اوہ رکھدائے شوق تماشیاں دا، میں بھی کھیڈ اک رات رچا دتی
تار ہنجواں دی بدھی نال پلکاں میریاں پتلیاں نچیاں تار اُتے

پاک باطناں دے کول بہن والے، ظاہر داریاں توں دُور ندے نہیں
قبراں وچ اوہ منگدے نُوں چانن، دیوے بلن نہ بلن مزار اُتے

درد بلیاں چریں وچھنیاں دا، کسے جگہ آرام نہیں لین دیندا
مضطر قطرہ شبنم دے وانگ رہناں، برگ گل اُتے نوک خار اُتے

تیزی دیکھنی جے مقصود ہووے، فیر ساڈیاں گردناں تھوڑیاں نیں
 نہ رکھ قاتلا ربّ دا واسطہ ای، پوٹا اپنا تیج دی دھار اُتے

فضل ایتکیں میرے دماغ تائیں، جھونا جیہا اولڑا آیائے
 گزر بھانویں بہار دا گیا موسم، میرائے اے جنون بہار اُتے

قاتل قہر کماندا پھردائے ایدھر اودھر کھلا
سُرخ لباس نیاموں باہر ابرو خنجر کھلا

من سوال میرا تے بہہ جا کول میرے دو گھڑیاں
دے جواب گیا مونہہ اُتے اج چارہ گر کھلا

توبہ تاب پکارن لگے دیکھ گناہی سارے
محشر دے وچ جہڑے ویلے میرا دفتر کھلا

ایدھر دھوکھیاں اُتے دھوکھا اودھر عین صفائی
اندر گھتے کافر نالوں چنگا کافر کھلا

ہے خیاط وجود میرے وچ سوز ہجر دی گرمی
رکھیں گھیرا کڑتے میرے دا چپہ بھر کھلا

راہیا تیرا او جڑ پینڈا منزل اے دراڈی
ہن نماشاں پینے والیاں پیر اپنا دھر کھلا

کیہ ہو یا جے بند دروازے ہن امیراں کیتے
فضل فقیرا کیہ ڈرتینوں اللہ دائے در کھلا

○

جن ساڈا اَنج پُچھدا پھر دائے حال احوال اساڈے
 چمکن والے نیں اک واری فیر اقبال اساڈے
 آ سُنے وِچ دِلبر جہڑے بخش گیا جگراتے
 اوہ قبراں دیاں کندھاں توڑی جاسن نال اساڈے
 رو رو کے وِچ ہجر صنم دے اُبل آیاں چشماں
 ہن اُنجیں دے اُنجیں دِل وِچ اِجے اُبال اساڈے
 مستی وِچ اَنج واعظ وِسیا خوب نشیاں اُتے
 پی بیٹھا سی دو گھٹ پانی جام ہنگال اساڈے
 کھنڈی ہوئی زلف اوہدی تے شعر نہ لکھے جاوَن
 کھنڈ جانڈے نیں اوہدے توڑی پہنچ خیال اساڈے

غیراں نوں دے تھیویاں واہتے گئے نیلم دیاں ڈلیاں
چٹن جوگا ہیرا دے گئے سانوں لال اساڈے
آہندے نہیں ساں فضل حفاظت دل اپنے دق رکھیں
بھر بھر کے ہن ٹھنڈے ہو کے ہڈ نہ بال اساڈے

○

زلفاں والیو میر شکاریو واہ اقبال تِساڈے
 اپنے گل نچیراں پائے چم چم جال تِساڈے
 اوہ واحد ملکیت اپنی چارے کوٹاں جانن
 رل کے چار قدم ٹر بیٹھے جہڑے نال تِساڈے
 اک جھمکارے وچ اوہناں نے وکھ لیاں سبھ خوشیاں
 جہڑیاں روندیاں اکھاں اُتے پھرے رمال تِساڈے
 اوہ بلند نصیباں والے آبِ حیات نہ منکن
 اِکواری مونہہ لائے جہناں جام زلال تِساڈے

گٹ، تعویذ، دماں دا پانی، مگرے نہ اوہناں اُتے
جاڈو پائے ہون جہناں نوں حُسن جمال تُساڈے

کیوں وچ محفل رنگ نہ بچھے تے کیوں وجد نہ آون
پڑھدے جان فضل دیاں غزلاں جد قوال تُساڈے

○

بند ضعف ہتھوں اکٹھاں رہندیاں نہیں، جائے بولیاں تھوک زبان میری
 جیواں میں کمزوری دے زور اُتے، لباں تیک نہیں پہنچدی جان میری
 اک پری زُخسار دی یاد اندر، رو رو ایناں پیر وگایا میں
 آیاں بدلیاں نکل کوہ قاف وچوں، دیکھن واسطے چشم گریان میری
 سوہلے میریاں ویناں نوں ایہہ آکھے، تے اوہ سوہلیاں نوں وین آکھدا سی
 بلبل کہے صیاد نے نہ سمجھی، بولی نہ سمجھی باغبان میری
 دُوروں میریاں چڑھتلاں دیکھ کے تے، مونہہ دھوڑ دے ہٹھ چھپا لیندائے
 میں آں اوہ سردار دیوانیاں دا، جھال نہیں جھلدا بیابان میری
 ایدھر شور ہنیری دا کہے سستی، اودھر اوٹھاں دے گلاں وچ ثلیاں نہیں
 ہے یقین اوہ موڑ مہار لیندا، جیکر گوک سندا پتوں خان میری

اٹاں کھادھیاں جھتیاں وچ رلیا، دامن صبر دا چھڈ کے کھٹیا کیہ
 لاہیاں میں لیراں گریبان دیاں، عزت چاک کیتی گریبان میری
 راتیں رُکی نہ فضل زبان میری تے میں ایسے بھلیکھے دے وچ رہیا
 اوہ پیا خبرے وچوں جاگدائے، نشہ دے گئی سو داستان میری

○

اوس شرم حضور دے جدوں کپتے، میں بس خواب دے وچ دیدار کپتے
میں جگراتیاں وچ ناکام رہیا، میرے نیندراں بخت بیدار کپتے

زخم کھا کے تڑپناں زمیں اُتے، ساڈی کے کتاب وچ درج ناہیں
دیکھ قاتل دے چشم چراغ دیدے، اساں رقص پروانیاں ہار کپتے

اوسے وقت فرشتیاں جمع کر لے، ہالے گل مہتاب دے پان واہتے
تیرے وحشیاں جوش جنون اندر، جامے جس ویلے تار تار کپتے

ہویا جس دن دا جلوہ عام تیرا، گھٹ ٹھیکیاں دے یوہے کھلدے نیں
کو تو ال نالوں اکھاں تیریاں نے، سدھے تک بہتے بادہ خوار کپتے

شب ہجر پچھلا ادھر گیا لیکھا، افشاں بھری اوہدی مانگ یاد آ گئی
میں کہکشاں دے کول پہنچ کے تے، گننے شروع تارے دوجی وار کپتے

ایدھر رو رو اسی بے حال ہو گئے، اوہناں کجھیا ہولیاں کھیڈ دے نیں
 رت بھدیاں اکھیاں صاف کر کے، اساں جدوں دا من گل انار کیتے

لوک غلط آکھن ڈلھکاں مار دے سن، میرا حوصلہ ویکھ کے کب دے رہے
 جہڑی رات میں فضل ستاریاں دے اُتے، داغ و لدے آشکار کیتے

○

وارد عاشقاں دے اُتے ہجر اندر، ہوندے سخت توں سخت عذاب رہندے
 بن دلاں وچ اگاں تے سڑن پہلو، سینے سوختہ جگر کباب رہندے
 دینیں کندھاں دے نال مشتاق تیرے، کدی نال پرچھانوایاں کرن گلاں
 تینوں ملن وے تاریا رات ویلے، لاندے تاریاں نال حساب رہندے
 جائے پاٹ کتان یا رہے ثابت، رولا پان نہ پان چکور بھانویں
 چھپے جگ کولوں بامِ فلک اُتے، چڑھے ہوئے نہیں کدی مہتاب رہندے
 جور نویں توں نویں ایجاد کر کے، روز یار ساڈا امتحان لیندائے
 اسی اوس مکتب اندر ہوئے داخل، جتھے بدلدے روز نصاب رہندے
 ایویں کوئی نہیں ڈکھڑا رفع ہوندا، جے کر ڈکھڑے ہور سمیڑے نہ
 چھلاں جس ویلے زور پاندیاں نیں، بیڑے پھسے نہیں وچ گرداب رہندے

پہلکی پے گئی اے میری زندگانی، اوہناں جدوں دا بولنا چھڈیائے
 مٹھے سان میرے واسے چپ نالوں، بھانویں لبھدے تلخ جواب رہندے

چہرہ اوس نہیں آپ عریان کیتا، نہ کوئی ایس وچ جرم ہوا دا اے
 نظراں فضل جدوں کھچاں لاندیاں نیں، اکی تھاں نہیں تنے نقاب رہندے

○

وارد عاشقاں دے اُتے ہجر اندر، ہوندے سخت توں سخت عذاب رہندے
 بلن دلاں وچ اگاں تے سڑن پہلو، سینے سوختہ جگر کباب رہندے
 دینیں کندھاں دے نال مشتاق تیرے، کدی نال پرچھانوایاں کرن گلاں
 تینوں ملن دے تاریا رات ویلے، لاندے تاریاں نال حساب رہندے
 جائے پاٹ کتان یا رہے ثابت، رولا پان نہ پان چکور بھانویں
 چھپے جگ کولوں بامِ فلک اُتے، چڑھے ہوئے نہیں کدی مہتاب رہندے
 جور نویں توں نویں ایجاد کر کے، روز یار ساڈا امتحان لیندائے
 اسی اوس مکتب اندر ہوئے داخل، جتھے بدلدے روز نصاب رہندے
 ایویں کوئی نہیں ڈکھڑا رفع ہوندا، جے کر ڈکھڑے ہور سمیڑے نہ
 چھلاں جس ویلے زور پاندیاں نیں، بیڑے پھسے نہیں وچ گرداب رہندے

پھکی پے گئی اے میری زندگانی، اوہناں جدوں دا بولنا چھڈیائے
 مٹھے سان میرے واسے چپ نالوں، بھانویں لبھدے تلخ جواب رھندے

چہرہ اوس نہیں آپ غریان کیتا، نہ کوئی ایس وچ جرم ہوا دا اے
 نظراں فضل جدوں کھچاں لاندیاں نیں، اکی تھاں نہیں تنے نقاب رھندے

سورج ڈبیا شاماں پیاں چھایا گھپ ہنیرا
 راہ کھہڑا نہ سجھے مینوں پھڑ پتاں ہتھ میرا
 تیری نگری والیاں تائیں یاد ہمیشہ رہنائیں
 تیری نگری وچ اساڈا جوگیاں والا پھیرا
 کڈھ کے خوشیاں دے ول لے گئی یاد مبارک تیری
 میرے چار چوفیرے پایا جد غمیاں نے گھیرا
 بھر بھر بدرے دے غیراں نوں تک چھڈ ساڈے ولوں -
 سانوں تیری دولت وچوں ایہو دان بتیرا
 سستی تائیں ڈابو دتے تے سوتی نوں غوطے
 واہ اوئے عشقا جل تھل اندر جاری سلتہ تیرا

اوہ تختاں تے بیٹھے ہوئے اپنے تائیں سمجھن
تیرے محل پچھو کڑ جہڑے کرن فقیر بسیرا

مٹدے مٹدے دل میرے دے مٹ ارمان گئے نیں
آ شرمیلیا ہُن تے کر لے دل میرے وچ ڈیرا

فضل وفاداری دے پتلے شہر میرے دے لوکی
کچیاں گھڑیاں اُتے ٹھلن رکھ صدق پکیرا

○

پیر نکھٹا اکھتیاں اٹے اڈدے پھرن شرارے
 جن جدائیاں پا کے سانوں دینیں دکھائے تارے
 وہ چند حُسن گیا کر اوہدا بنی کول تندولہ
 ایکے نال جویں رل بندی اپنا جوہر کھلارے
 میرے کوڈیوں کھوٹے اتھرو کہنے جوگ نچیزے
 لگے نال رُومال تیرے دے موتی ہو گئے سارے
 تہاں جوڑ نقاب اوہناں نے کس گلے بنوایا
 گوڑھے بدل روک نہ سکن بجلی دے لشکارے
 وسدی رسدی نظری آوے دل دی دُنیا مینوں
 اوہدے ترک تعلق نالوں بہتر اوہدے لارے

اَج انا الحق آکھے جہڑا اوہنوں کوئی نہ پُچھے
 اَج جہڑا حق آکھے اوہنوں ہر کوئی تھڑ مارے
 نکالیاں عملاں ملیا ہویائے تیرا دفتر سارے
 رب دے فضل بناں نہیں ہونے فضل تیرے چھنکارے

○

پیا ظالم عشق جہناں نوں رل گئے نال فقیراں
 ننگے پیروں کھلتے جھانٹے پُر پُر لِمکن لیراں
 جراحاں دی اتھے کوئی ونک نہ وئی جائے
 دل ایسا زخمایا میرا مژگاناں دیاں تیراں
 میں بسم اللہ پڑھ کے دیکھاں سوہنیاں شکلاں وتوں
 آیت پاک حُسن دیاں سمجھاں میں سمجھے تفسیراں
 کچھ نہ کچھ تے رہندے مینوں فرقت وچ سہارے
 ہوندیاں دین اساڈے اندر جے جائز تصویراں
 سہو نماز عشق دے بدلے اک دو سجدے ناہیں
 سالاں تیک کڈھاون اتھے نکاں نال لکیراں

اوہ آرائش کر کے خلوت تھیں وچ جلوت آئے
 اے دل توں بھی کر لے اپنے بچن دیاں تدبیراں
 کون دلاور دیکھے اوہنوں بعد نقاب اٹھایاں
 پھلاں اُتے رنگت جس دی تاریاں وچ تنویراں
 روپ نگر تے شعر عشق دیاں فضل نہ ملن زباناں
 اوتھے کیس جہناں نوں آکھن اتھے کہن زنجیراں

○

ساہ دے پھکیاں ول ہو جان جہڑے، اوہ کوئی ہین خوش بخت بیمار وکھرے
 مروارید نہ جہناں تے کاٹ کٹن، سانوں مہمبڑے ہین آزار وکھرے
 اگاں دُھکھدیاں نیں دُھکھ کے بلدیاں نیں، بل کے مچدیاں نیں مچ کے بُجھدیاں نیں
 اکو تاء جو بھکھن وچ سینیاں دے، اوہ نیں عاشقاں کول انگیار وکھرے
 کھلیاں اک شہید دی قبر اُتے، کتاں میریاں وچ آواز آئی
 ہو وکھرے جان سر دھڑاں نالوں، ہوندے نہیں یاراں نالوں یار وکھرے
 مولا درد فرقت زور کری جانداے، حافظ جان میری ناتوان وائیں توں
 ایبھر دل رہنداے بے قرار وکھرا، اودھر رہن دیدے اشکبار وکھرے
 جھلا جہیا پیروں ننگا اک راہی، فضل اک تھانویں پیا آکھدا سی
 وہ نہبواں نالوں ماس ہو چکائے، پر نہیں ہوئے تلیاں نالوں خار وکھرے

لفظ لفظ اندر سو سو راز مخفی، جو جو لفظ نکلے اوہدے وات وچوں
ذولوجوہ پُر پیچ کلام ایسی، سو سو بات نکلے اک اک بات وچوں
گیسو پھیل کے اوہدیاں رُخاں اُتے، دھوکھا وقت شناساں نوں دے گئے نیں
خبرے ہوئی دن دے وچوں رات پیدا یا کہ دن پیدا ہو یا رات وچوں
لے کے سدھراں اپنے نال سوہنی، جہڑی رات دریا وچ ڈبناں سی
گیاں پہنچ دلیریاں عشق دیاں، اوہنوں ودیا کرن گجرات وچوں
رج کے اہجے نہ لبناں دی دید کیتی، اکھاں زلف اوہدی اُتے جا پیاں
رسہ بن کے ظالم نے کھچ لیاں، میریاں کشتیاں آبِ حیات وچوں

گفتگو کوڑی، خوش گمین چہرہ، نظراں گہریاں، چین چین جین اُتے
 دل نون شوق جس دی ملاقات دا سی، لبھا کیہ اوہدی ملاقات وچوں
 بدل ٹلیوں آیا تے آس لگی، ہن ساریاں اوڑاں نیں مک جانا میں
 جدوں ویاتے کھیت ساڑنے نون، بجلی نکل پئی فضل برسات وچوں

○

گھٹ لوکی محشر نون من محشر دا رنگ جما وی دیو
 فرماؤ ناز خرام ذرا مونہہ تون گھنکھٹ سرکا وی دیو

پئے جھلیاں نال رلانڈے نیں جو آپ دیاں مشتاقاں نون
 اک جھات اوہناں ول پا کے تے جھلیاں دے نال رلا وی دیو

تک حال بیمار تساڈے دا دس چارہ گر تجویز گیا
 ہن ویلا اے مونہہ پرتانے دا قبلے ول مونہہ پرتا وی دیو

مطرب نون آکھو چھیڑے چا پر سوز فضل دی غزل کوئی
 کیہ برفاں پیاں ہویاں نیں محفل نون ہن گرما وی دیو

جہنے وی پایا پایائے ، مر کے انعام حیاتی دا
عاشق کنسواں موت دیاں سمجھن پیغام حیاتی دا

بے ہمتے وچ حیاتی دے مک مرنے باجھوں جاندے نہیں
نہیں ہمت والیاں دی خاطر مرناں انجام حیاتی دا⁽¹⁾

سولی دے اُتے چڑھیا تے جا دُور دراڈی نظر پئی
تک اوتھوں ابنِ حلاج لیا اک ہور مقام حیاتی دا

دُنیا دے بندی خانے وچ دن گزرے جیونگر گزر گئے
لگا سی اک مجبوراں دے متھے اِترام حیاتی دا

سبھ چیزاں گھر دیاں چیزاں نہیں کجھ باہروں لین نہ جانا میں
میں آپے دُکھ حیاتی دا آپے آرام حیاتی دا

سکروڑ جہناں دے دل اُتے درواں دی چونڈھی بھرچے نہ
 اوہ سمجھو مویاں داخل نہیں لایا نہیں ڈام حیاتی دا
 ساقی دے نال لڑائیاں نہیں گل اوڑک کدھرے مکے گی
 اوہ دیندائے ساغر موہرے دا میں منگاں جام حیاتی دا
 کر دتا ننگ حیاتی دا اک یار حیاتی جوگے نہیں
 کیہ فضل حیاتی ساڈی اے بس ہے اک نام حیاتی دا

.....

ہتھ لکھتی نسخے مطابق مصرع:

نہیں ہمت والیاں دے واہتے مرنا انجام حیاتی دا

(بیاض، ص: 15)

تیری اُلفت دے وچ گزرے جہڑے چار دیہاڑے
میں اوہ کرماں والے چھڈاں کوں وسار دیہاڑے

میں کیراں نہ تے اتھرو بھراں نہ ٹھنڈیاں آہواں
تے ٹھنڈے لنگھ جانے میں آخر کار دیہاڑے

توں ملیوں تے عیداں ہویاں ہو گئے ہور ورینیں
اج دے وار اتوں میں سُٹاں سارے وار دیہاڑے

چھیتی چھیتی اوہدے کولوں فیر کھلون نہیں ہندا
سٹ جانڈے میں جہنوں بھیرے دھکا مار دیہاڑے

اوپنے جد وی اکھ پرتائی بدلی نظر زمانے
کھا گئی پلٹا قسمت میری دے گئے ہار دیہاڑے

کریں نہ کچھ بُریائی آپوں ڈریں نہ بُریاں کولوں
کنڈیاں دے وچ پھلاں وانگن فضل گزار دیہاڑے

○

ہجر تیرے نے یار جدوں دیاں مینوں پائیاں راتاں
 اکھاں دے وچ جاگدیاں میں ہین لنگھائیاں راتاں
 توں اوہناں دے بھاگیں آیوں یا اوہ تیرے بھاگیں
 تیرے ہوندیاں آئیاں جھڑیاں فیر نہ آئیاں راتاں
 بدل چڑھیا تے چھڈ دتی تاریاں جدوں دلیری
 دل دے داغ اُجاگر کر کے میں چکائیاں راتاں
 سوں جاندا تے خبرے توں وچ سنے دے آ جانداں
 جاگدیاں میں کاہنوں ایویں پیاں ونجائیاں راتاں

دنیں وی خوشبو مست جہناں دی نیندر گھیر لیاوے
مشکیں زلفاں تیریاں اتوں گھول گھمایاں راتاں

شب قدر اں دیاں خوشیاں مینوں اوہناں نالوں تھلے
اوہدیاں وچ اڈیکاں جہڑیاں فضل وہایاں راتاں

○

جدھر جدھر آکھے مینوں اودھر اودھر جاواں
 کچھڑ دل دا بال ایاناں لے کے پیا کھڈاواں
 چھیڑ بیٹھا ساں میں اک واری اوہدیاں زلفاں تائیں
 میرے مگروں لتھیاں ناہیں اوہ آج تیک بلاواں
 دل میرے نے ضدے پے کے خط اوہنوں لکھوایا
 بچھنا پیا رقیباں کولوں آج اوہدا سرنانواں
 دے کے اپنا خون جہناں نوں میں پروان چڑھایا
 میری خاطر اوہناں رُکھاں پیٹھ نہ رہیاں چھانواں
 عرش ہلانے والیاں ہوون وِریاں وِریاں گوکاں
 چھیک دلاں وچ پائے کوئی اتھرو ٹانواں ٹانواں

نویاں نویاں نازاں والا روز نواں دل منگے
میں نواں دل اوہدی خاطر کتھوں روز لیا نواں

میرے گھر وچ ہے سی جیونکر اُنجے رہیا ہنیرا
میں کیوں دن دے پھٹن کارن منگیاں فضل دُعاواں

○

تھڑ تھڑ پیر جہناں دے جاوَن سگواں میں ای لگاں
ہتھاں دے وچ خالی شیشے لمکیاں ہویاں پگاں

چُم کے دلبر دا جد دامن میں اکھیاں تے دھریا
ہر اک اتھرو چاہے میرا میں پہلاں دگاں

ایس زمانے اندر کوئی داء میرا نہیں کھاندا
بھولیا رہا تیرے باجھوں میں دس کہنوں ٹھگاں

دے ہمت رب مینوں کوئی کر چنگا کم جاواں
میں بن کے خود دیوا اپنی ثرت اُتے جگاں

ایسے دُنیا دے وچ رہندے نیں گجھ دکھرے لوکی
ساہ برفاں وچ لگے ہوئے سییاں اندر اگاں

نچے گھننگھر و گل وِچ پائیے یا ریشم دی ڈوری
تازی نے کم کرنائیں جہڑا اوہ نہیں کرناں ڈگاں

بام اوہدے ول نظر اٹھا کے جس ڈٹھا اک واری
اکھاں تاڑے لکیاں رہیاں مونہوں چھٹیاں جھنگاں

دائی گھول غماں دی گھڑتی فضل میرے مونہہ لائی
ستر سال گیاں تگ اگتے ہن کد توڑی تگاں

○

پل تہمتاں دے پیا کدی بنھے، کدی جھوٹھ دے پیا طومار جوڑے
 ہو جائے بچناں نال جوڑ میری، جوڑ پیا دشمن نابکار جوڑے
 سوئی آکھدی میریاں وچ نظراں، نخل طور دا پیا پروار جاپے
 ٹکلی واسطے جو مہینوال میرے، کانے ہین دریا توں پار جوڑے
 قاتل پلکاں تے ابرواں نال ساڈا، جہنوں ویکھ لیندائے صاف کری جانداے
 اوہ نہ جگر وچ تیر پیوست کردائے تے نہ حلق دے نال تلوار جوڑے
 وچوں سمجھ او سے ویلے گیا ساں میں، قول وانگ جوانی دے عارضی آے
 جدوں قسم جوانی دیکھا کے تے، ہتھ نال میریاں ہتھاں یار جوڑے
 تیر نظر وساہ کے ماردا ہے، دلاں والیو ذرا ہشیار رہناں
 کدی چلمن تے کدی نقاب چھپے، پیا مورچے میر شکار جوڑے

اوہنے دُشمنناں دی جھولی پا دتے، کٹھے کر کے پھل جو لے گیا میں
میں اپنا آپ جلان واہتے، ہتھیں اپنے پئے انگیار جوڑے

اُجڑ فضل جوانی دا گیا گلشن میری طبع دے وچ شادا بیاں نہیں
میرے شعر پڑھ کے دیکھو کس طرح میں، پہلو خزاں دے نال بہار جوڑے

○

تیری مقتل دے وچ جد قاتلا شمشیر چمکے گی
پوے گا پرتوا اوہدا میری تقدیر چمکے گی

توں میرے ہنجواں نوں میریاں پلکاں تے چمکن دے
تصور وچ تیری آئی ہوئی تصویر چمکے گی

کدی تے تیریاں ظلماں دی لگ جائے گی لو تینوں
کے دن تے میری فریاد دی تاثیر چمکے گی

سیاہی میریاں بختاں دی نے کافور ہو جانا میں
تیرے رُخ دی میرے جد ساہنے تنویر چمکے گی

اساں نہ دیکھیا تے لوک ساڈے بعد دیکھن گے
فضل دی اک نہ اک دن دوستو تحریر چمکے گی

○

تُوں داڑو میریاں درداں دا تُوں ای درمان بیماری دا
 دُنیں آپ طیبیا کجھ ہتھوں دسیں نہ ہٹ پنساری دا
 اَج تک کے کسے شکاری نوں پرسوں دے وانگ ترٹھا نہ
 کل دل میرے دے پنچھی نوں وَج تیر گیا کوئی کاری دا
 اک واری میریاں اکھاں تُوں اوہناں نے اتھرو پونجھے سن
 کجھ پے گیا چسکا اودوں دا ہر ویلے گریہ زاری دا
 سر اُتوں بیٹھاں لاہن لئی ہتھ نازک اوس پوایا سی
 پیا خوشیوں ڈلھ ڈلھ پیندائے اَج وکھر میری کھاری دا

باغاں توں سکیاں پتراں نوں جھلی اے باہر وگان لئی
 پہلاں تے باد خزاں دا سی ہن حملہ اے باد بہاری دا
 لگ جاندا فضل کنارے تے وچ وہن غماں دے رڑھدا نہ
 ول شاہ دولہ بیٹھ دریاں توں سکھ جے لیندا گجھ تاری دا

پہلاں نال اکھاں لوکی شکل دیکھن، فیر جوہر ترازو تے تولدے نیں
 ایویں ہنس نہ اوہناں نوں کوئی آکھے، بولی زاغ جو ہنساں دی بولدے نیں
 ہولا سمجھ کے اپنے غماں تائیں، وِسر غماں نوں جان غمگین دوجے
 جہناں نال وی کدی غمگین تیرے، قصہ اپنے غماں دا پھولدے نیں
 وِچلے فرق دا کرے حساب کہڑا، اُتلا فرق زمین آسمان دائے
 منکے لکڑی دے زاہد پھیردائے، تسی ہنجواں دی عاشق رولدے نیں
 کر کے اوہناں دے گوش گزار کہڑا، ایٹھوں تیک بے مزگیاں ٹھیک ناہیں
 شیریں لبہاں تے تلخ کلام ایہہ جو، شکر وچ پیاز پئے گھولدے نیں

بُکلاں پُپ چپتیاں مار کے تے، خبرے اوہ لوکی کہڑے دیس ٹر گئے
کنجی نرم زبان دی لا کے تے، جہڑے دلاں دے جندرے کھولدے نیں

دولت فقر دی جہناں نوں لہجے جائے، اوہناں لوکاں دی فضل نگاہ اندر
جم دا جام سکندر دا آئینہ، چہرے جا پدے کے کچکول دے نیں

○

دسناں تے اوہدا اک پاسے جو نال اساڈے پیتی اے
ایناں وی دسں نہیں ہوندا کس جیہھ اساڈی سیتی اے

آج اکو واری نکل گیاں میں کسراں سارے سال دیاں
آج سالگرہ سی ساقی دی آج ہتھیں پا پا پیتی اے

خبرے ایہہ قدرت چاہندی اے دل اوہدا مُر لپچائے نہ
ساون وچ سوکا لگا اے کس ظالم توبہ کیتی اے

اسیں ڈاڈھے تیرے جانو آں کیہ فضل پکھنڈ بنایائی
سرگھونا ہتھ پیراگن ایں گل بدھی ہوئی گلیتی اے

○

تسی بلبو باغاں دے کھاؤ دھکے، دل دے دلغاں دی اگر گلزار گھٹ اے
 سڑو بھنبو جا کے شمع اُتے، جیکر سینیاں دے اندر نار گھٹ اے
 اوتھے قہقیاں تے قہقے لوک مارن، اچا ساہ کوئی اتھے نہیں لے سکدا
 کون آکھدائے سد سکندری دے نالوں، سوہنیا تیری دیوار گھٹ اے
 ہجر ماریو صبر دا پھل دیکھو، لگا تار رونا سود مند ناہیں
 جتھے بہتیاں بارشاں ہوندیاں نیں، ہوندی اوس تھانویں پیداوار گھٹ اے
 ہے بس ٹھلنا کم مردانگی دا، جہڑے ٹھل گئے اپنا پار ہو گئے
 پانی بحر شہادت دے دنیاں تے، فضل ہے ڈونگھاتے وچکار گھٹ اے

○

اوہدی مست جوانی موندھے مارے جام گلابی
 مے نوشاں نوں صوفی کر گئے اوہدے نین عنابی

اپنا پتا نہ دیتا اُتے پچھوں چیتا آیا
 کٹیا آپ گیا میں اوہنوں پا کے کاٹ جوابی

وقت نزع دے اوہ نہیں چاہندا کول میرے جھٹ بہناں
 کھول لیا ہنجسورہ اوہنے نکلے جان شتابی

کیہ کیہ دساں کیہ کیہ اوہنے مینوں بخشے تحفے
 گریہ زاری، تلو پسینے، بے چینی بے خوابی

ہولی ہولی ہولیاں مکتے واٹ فراقاں والی
 ایس سفر وچ کم نہ دیندی بے صبری بے تابلی
 کیوں میں تیریاں چجاں اُتے فضل حیران نہ ہوواں
 بابا پیر مسیتے بیٹھا ٹھیکے وچ شرابی

○

دیناں نہ دیناں کوئی پھل مینوں، میریاں دُشمنان نوں دے کے خار جانا
 کرنا نہ کرنا بھانویں قول کوئی، جھوٹھے ہتھ ہتھاں اُتے مار جانا
 میری سانگی دا مقصد ہو یا پورا، مینوں لکھاں کروڑاں توں گھٹ ناہیں
 خالی ہتھ ای میرے کچول اندر، تیرا پا کے آج جھٹھیار جانا
 آج میرا رقیب نہیں ناں کوئی، آج کلیاں قصد شکار دا اے
 ایہہ نواں قاعدہ کتھوں سکھیا جے، کُتے چھڈ کے پچھاں شکار جانا
 لین سُر ت جے آیا میں تے بسم اللہ، کریں گل پیار دے نال کوئی
 پیا تھکدائے خون بیمار تیرا، دے کے نواں نہ ہور آزار جانا
 زندگی وچ نہیں ملیا پر بعد میرے، ملے کجھ تے وفا دا صلہ مینوں
 میریاں سوگواراں کول بیٹھ کے تے، ذرا فاتحہ خیر گزار جانا

دے گئی اے باشنا گلاں تائیں اپنی وار بہار بھکتا گئی اے
ہُن وار تہاڈی اے چمن اندر کرن کنڈیاں نوں خوشبو وار جانا
اَج نال نصیباں دے بعد مدت تسی رُوبرو فضل دے آ گئے او
جنیش دامنِ نگاہ نوں دے کے تے، دل توں غماں دی گرد اُتار جانا

○

نہ لعلوں دیاں لوڑاں مینوں تے نہ زر دیاں لوڑاں
 مینوں میریاں شعراں اندر ہین اثر دیاں لوڑاں
 دُنیا دے وِچ ساک نہ کوئی نہ کوئی یار کسے دا
 اک دُوجے نوں اک دُوجے دے نیڑے کردیاں لوڑاں
 ہولی ہولی نال ہوا دے جوڑ لیا یارانہ
 اللہ بھاوے مک گیاں نیں نامہ بر دیاں لوڑاں
 جس دے مغز اندر رچ گیاں زلف اوہدی دیاں لپٹاں
 اوہنوں مُشک خُتن دیاں رہیاں نہ عنبر دیاں لوڑاں
 دھجیاں بن کے وِچ ہوا دے اڈیا دامن تیرا
 لے اوئے فضل نہیوں ہُن رہیاں بخینہ گر دیاں لوڑاں

○

ٹریا منزل ول جدوں وی پیش میرے کوئی نہ کوئی دقت اکا کار آگئی
میرے پیر جتھے کھلے پین لگے، اوتھے بیٹھ پیراں نوک خار آگئی

لنگھیا مشکلاں نال دربان کولوں ڈٹھا بزم اوہدی اندر ویریاں نوں
ڈھٹھی اک دیوار تے راہ میرے وچ ہور اک نوں دیوار آگئی

لیر لیر کر کے رنداں ساریاں نیں، لئی ونڈ تعویذاں تے چاڑھنے نوں
ساڈے ساتی دے ہتھ اک جام بدلے، کسے شیخ دی پاک دستار آگئی

میں ساغر ضراحی نوں بھن کے تے، توبہ کرن دی جدوں تجویز کیتی
میںوں گھوریا بجلیاں کڑک کے تے، کالی گھٹا کردی مارو مار آگئی

○

اتوں بہت کوئی کوئی ہوندائے وچوں یار کسے دا
 اوکھے ویلے ویرلا کوئی ونڈے بھار کسے دا
 اپنا اپنا پٹ گئے نیں تنبو فکر اندیشے
 آ جس دن دا ڈیرا لگائے دل وچکار کسے دا
 چار دیہاڑے ہور لنگھا کے کر لینی سی توبہ
 وس کے ساڑ گیا آج سینہ ابر بہار کسے دا
 جس اتوار ملن دا وعدہ ہو یا نال اساڈے
 خبرے محشر دے دن اونائیں اوہ اتوار کسے دا
 میں اپنا سر بھن بھن ڈٹھا ککھ نہ نظری آیا
 ونگاں نوں بھن بعضے لیندے ویکھ پیار کسے دا

چچدا پھل نہیں ہن کوئی میریاں وچ نگا ہواں
ایسا کھنھ گیا وچ دل دے شوخا خار کسے دا
آج راتیں نہیں سُنیاں کدھرے فضل دیاں کرلاٹاں
سُتا سوں گیا نہ ہووے عاشق زار کسے دا

.....

☆ دو قلم زد شعر:

1- جیباں وچ تصویر نہ رکھن پاک محبت والے
دل دی تختی اُتے لیندے نقش اُتار کسے دا

2- سمجھو راہ خدا دے اوہنے مسجد بنوائی
ڈگا ہویا جس کھلویا دل ڈکھیار کسے دا

(بیاض، ص: 11)

توں سنگِ دِلا دِل اپنے تے کیہ مُہراں جڑیاں ہوئیاں نہیں
 آ مہجوراں دیاں ہوٹھاں تے ہُن جنداں اڑیاں ہوئیاں نہیں
 چُک لے ہمدردا پوستِ نوں دھر نرگس میریاں اکھیاں تے
 ایہہ اکھیاں آئیاں ہوئیاں نہیں ایہہ کدھرے لڑیاں ہوئیاں نہیں
 آ طاق میرے وچ پہنچی اے اَج آتسِ حسدِ رقیباں دی
 بھ رُقعے جھلسے ہوئے نہیں تصویراں سڑیاں ہوئیاں نہیں
 بچ جاؤ اوہدے ابرواں تے اکھیاں کولوں بچ جاؤ
 ہتھاں دے وچِ مہجوراں نے تلواراں پھڑیاں ہوئیاں نہیں
 سہہ سہہ کے تیرے بھاراں نوں اسی ہو گئے ہولے لکھتاں توں
 ہے شکرِ خدا دا تیریاں تے کجھ پُوریاں اڑیاں ہوئیاں نہیں

لکھ وار دماغ دوڑایائے کسے ہوری پاسے دَوڑے نہ
رنگین تصور تیرے نے واہ مُشکاں کڑیاں ہوئیاں نہیں

میں متھرے توڑی فضل گیا اوہ مل جائے تے پیش کراں
جس کافر دے لئی مُورتیاں دل میرے گھڑیاں ہوئیاں نہیں

○

محتسب میخانے نوں قفل لا کے گھٹ جیب دے وچ کلید بیٹھائے
 مارن واسطے اساں پیاسیاں نوں بھانویں نہر تے آن یزید بیٹھائے
 پیا دولتِ حُسن وچ کھیڈدائے کجھ نہیں سمجھدا کسے قارون تائیں
 پتے کسے سکندر نوں بندھا نہیں، شیشہ جدوں دا یار خرید بیٹھائے
 اوہنوں شوق زمین دی سیر دائے تے میں فلک تے پیا پرواز کرناں
 ایدھر کھول کے شیشے نوں میں بیٹھاں اودھر لے کے جام جمشید بیٹھائے
 آیائے ہنجواں دے نال وضو کر کے لیہنوں ٹھیک نہیں نظر انداز کرناں
 ویکھ کس پاکیزگی نال عاشق لین بزم اندر تیری دید بیٹھائے
 اوہدے رُخ روشن اُتے خال جہزائے میں نہیں ایس نوں چور تسلیم کردا
 دھوکھا بھولیاں لوکاں نوں دین واہتے کافر کھول قرآن مجید بیٹھائے

اوہ زری دی بنھ دستار سرتے جلوہ گر مسند اُتے جدوں ہوندائے
تخت خاوری دے اُتے لوک آکھن تاج کرن دا پہن خورشید بیٹھائے
تاری ترن دی جاچ نہ خرچ پلے تے نہ نال مہانیاں واقفی اے
دیکھ لوو خوش فہمیاں فضل دیاں پار جان دی رکھ اُمید بیٹھائے

○

نظمیں

مُنَاجَات

میرے دل بے حسے نوں یا مولا، لا کے عشق دی چوٹ بیتاب کردے
 جی ہوئی اے پہلو دے وچ جہڑی، پیدا برف دی جگہ سیماب کردے
 بھڑکے اگ پئی برہوں دی وچ سینے، ہووے بھج کے جگر کباب میرا
 اکھاں روندیاں دے وچوں جو میرے ڈگن اتھرو سُرخ شراب کردے
 بلدی شمع دا ملے گداز مینوں، ہووے سوز نصیب پروانیاں دا
 جہڑا بلبلاں دی قسمت وچ کیتا ای اوہ عطا مینوں اضطراب کردے
 سُن کے دل میرے دیاں دھڑکنناں نوں جذبے شوق دے ہو بیدار جاوَن
 گھاٹے غفلتتاں دے اکھاں وچ پھر کے، میریاں نیندراں رہن خراب کردے
 نظر ذریاں وچ خورشید آوے، دے قطریاں وچ دریا مینوں
 میرے دیدیاں نوں بخش تُوں ایسا، جہڑا نظر دے دُور حجاب کردے
 جس طرح کردا رہیا مین فضل اگے، اُنجیں اگوں وی فضل دی آس رکھاں
 داغدار جے فضل نوں دل دتا ای، چمکدار وی مثل مہتاب کردے

○

آرزو

ہے آرزو دل وچ مُدتاں دی کٹی کانیاں دی کدھرے جوڑدا میں
 دُور کسے صحرا ول نکل جاندا ایہناں بستیاں نوں کدی چھوڑدا میں
 ہتھ آوندے کدی تے خاک وچوں، موتی پیا مقصود دے لوڑدا میں
 صبر شکر تقوے اندر مویج لیندا، کاسے حرص ہوا دے توڑدا میں
 کامل پیر کوئی مینوں لبھ جاندا، اوہدے ہتھ تے ہتھ ٹکا لیندا
 دفتر عمل والے میرے سَور جاندا، بگڑی اپنی بات بنا لیندا

تکیہ رکھدا ربّ دی ذات اُتے، ہور بوریے بسترے ساڑدا میں
 طول عرض جنون دے دشت اندر چھالے کبڈیاں دے نال ہاڑدا میں
 لتھی چڑھی دی کوئی نہ خبر ہوندا، جامے ننگ ناموس دے پاڑدا میں
 قلمزدہ تحریر نہ کوئی پڑھدا، ایسے خودی دے نقش وگاڑدا میں
 کدھرے اپنی سیکدا بال لانجھے، ہائے وکھری جوت جگا لیندا
 مونہہ موڑ کے ایس جہان ولوں، نال ربّ دے اکھیاں لا لیندا

اودھے عشق والی بلدی اگ سینے، چھٹے ہنجواں دے پیا مار دا میں
 کردی رہے طوفان دی نت شیخی، جگرا ویکھ لیندا چشم زار دا میں
 اودھر پیا پکاردا سوز مینوں، ایدھر سوز نوں پیا پکار دا میں
 اودھر شوق والے پینڈے مکدے نہ، ایدھر ہمتوں مول نہ ہاردا میں
 ہتھ جوڑ دا مونہہ وچ گھاء پھڑدا، دامن گلے دے وچ لٹکا لیندا
 اوہلے جگ تھیں رات دے پردیاں وچ، میں رُٹھرا یار منا لیندا

شاں شاں کردی ہوندی رات کالی، کالے سر اُتے بدل چھائے ہوندے
 کالے مونہہ اُتے پتو لیا ہوندا، گل وچ کیس کالے کالے پائے ہوندے
 کپتے ہوئے کالے عملاں کالیاں تھیں اگے اپنے فرد نکائے ہوندے
 ایہناں کالیاں کالیاں دھیریاں توں پلکاں کالیاں تے ہنجو آئے ہوندے
 ڈھائیں مار درگاہ دے وچ روند، کپتے ہوئے کرتوت بخشا لیندا
 داتا لطف تے کرم دا دان کردا، جھولی اڈ کے خیر پوا لیندا

پھر دا دیس بدیس دی سیر کردا، چولا پہن اُداس بیراگ دا میں
 ہوندی کسے ٹلے اُتے گزر میری، دُھپاں مینہ پالے سرتے جھاگدا میں
 دھر کے درد رباب نوں وچ پہلو، لیندا انتر ایاں دے راگ دا میں
 بھوگ بھوگدا اوس دی طلب اندر، عیش خوشی دے ساز تیاگ دا میں
 انفی گل وچ پھوڑھی مونڈھیاں تے، انگ نال بھبھوت رما لیندا
 کنیں مُندراں سودھ کے جوگیاں تھیں، یار واسطے بھیس وٹا لیندا

جاڑاں بیلیاں دے وچ دنیں راتیں، سپاں شینہاں دے نال گزران ہوندی
 اوہ شوکدے بھبکدے گلے پیندے، سہمی ہوئی دکھاں والی جان ہوندی
 صبح ساز بے وطنی دے نظر پیندے، شامیں شام غریباں دی شان ہوندی
 میری حالت زار نوں ویکھ کے تے، یاس چم چم قدم قربان ہوندی
 رکھدا حوصلہ صدق تھیں ڈولدا نہ، نانواں صادقوں وچ لکھوا لیندا
 اوس خالق لیلیٰ دے عشق اندر، مجنوں اپنا نام دھروا لیندا

فیر کسے دریا دے دندیاں تے ڈیرا لا لیندا اوہدی بھال کردا
 رستہ ڈھونڈدا ٹکراں ماردا میں، خضر کدی تے پُرسش حال کردا
 لہراں لُندا لہراں نوں مار چتھے، موجاں اٹھدیاں موجاں دے نال کردا
 دل دی جھال تے ہجر دے صد میاں دی، جدوں سٹ پیندی حال حال کردا
 کندھی سخی جھناں دی ملتی ہوندی، رَج کے رب دا نام وہا لیندا
 اپنے شوہ پچھے میں بھی وانگ سوہنی وچ شوہ دے چُھیاں لا لیندا

ایویں پیا خیال دڑاوندائے، کدی ایس پاسے کدی اوس پاسے
 سفر نوں اُتے نواں پاوندائے، کدی ایس پاسے کدی اوس پاسے
 دشت جبل دی سیر کراوندائے، کدی ایس پاسے کدی اوس پاسے
 پیا وخت وچ جان پھساوندائے، کدی ایس پاسے کدی اوس پاسے
 لیندا ٹور نوں ڈھونڈ ظلمات وچوں، شمع ہوش دی فضل جگا لیندا
 شاہ رگ نالوں نیڑے وسدائے، اندر اپنے جھاتیاں پا لیندا

دامن

تاجر بلخ بخارے دے پھرے جس دن، وچ شہر گجرات دے مار دامن
تے موتیاں دے نال مڑھے ہوئے سن، کڑتے کڑتیاں کوٹ دستار دامن
پھوک پھوک کے زمین تے پیر رکھن، چلن ناز دے نال کھلار دامن
ہٹی ہٹی تے خاطر اں لوک کردے، موہ لیونیں یار اغیار دامن
اے پر وطن وچ بہہ کے کڈھیا سی، جس نے بیگ دا نال پیار دامن
اڑ کے وچ پردیس دے نال خاراں، وٹھ گیا حیفوں سوزن کار دامن

رنگا رنگ دے وچ بازار وڈے، کھلدے بند ولایتی مال دے رہے
ہیشے حلب ہرات دے دس کے تے، حیرت وچ گجرات نوں ڈال دے رہے
سمرقند دے ڈھتے تے پوستیناں جہنے پکھیا اوہنوں وکھال دے رہے
خاص الخاص چیزاں تاشقند دیاں، وچ دولتیاں رولدے رالدے رہے
سوداگراں ایدھر ونج خوب کیتے، بھر لئے زراں دے نال کھلار دامن
عزت بیگ اودھر کھٹی کھٹ بیٹھا، ہتھیں کرن لگا تار تار دامن

وہندائے کیہ جے اک گل کار بیٹھائے، ہٹی بھانڈیاں نال بھر پور کر کے
گھرے ڈولیاں بادیئے جام مٹکے، رکھے ہوئے نزدیک تے دُور کر کے
سوہنی نام لڑکی اوہدے کول بیٹھی، بند غمزیاں وچ قنور کر کے
پری حُسن دے رستے نوں مل بیٹھی، لنگھن دلاں نوں لوک مجبور کر کے
عزت بیک کوشش کیتی دیکھنے دی، اوہنے مونہہ تے لیا کھلار دامن
مٹھے ہوئے دا نازاں دے نال ہتھوں، ہور موہ لیا یار نے یار دامن

مٹی سونے دے بھا وہا جنے دی متا دلے دے وچ پکا بیٹھا
دناں وچ خرید خرید بھانڈے، گل مال اسباب لُٹا بیٹھا
نیت دھار کے رُزن دی آویاں تے واپس جان دی تانگھ مُکا بیٹھا
نازک بدن اوہ نازاں دے نال پلپا، چوٹ عشق جلا د دی کھا بیٹھا
مستی دیکھ کے سوہنی دے دیدیاں دی، ثابت رہیا نہ اوس ہشیار دامن
مانگت حُسن دا دید دی خیر واہتے، بیٹھا سٹ کے سر بازار دامن

عشق وچ گوا کے عزتاں نوں، عزت بیک کولوں مہینوال بنیا
مٹی چھپڑوں ڈھوئے تے چک پھیرے، نالے مجھیاں دا چروال بنیا
لکھدے مدتاں رہیے مُکدا نہیں، دناں وچ جہڑا اوہدا حال بنیا
چولالیا گیا تے زرد پونی، غماں وچ اوہ مائی دا لال بنیا
اے پر خوش بخوش لوکاں نوں نظر آوے، پختہ رہیا عاشق پختہ کار دامن
تری اشکاں دی آستین چوسدی رہے، پیندا آہ دا رہے بخار دامن

پھانک پلٹیوں ویکھ کے یار وطنی، ڈیرا پٹدے پٹدے پٹ گئے
گلاں کوچھیاں جہیاں توں نال اوہدے مکھ وٹدے وٹدے وٹ گئے
دل تے مہر وفا دے لکھے ہوئے، اکھر چٹدے چٹدے چٹ گئے
ڈھلیا دیہوں تے وانگ پرچھانویاں دے پکھانہہ ہٹدے ہٹدے ہٹ گئے
غربت وچ مصیبت دے صد میاں تھیں رُناں لے مونہہ تے عاشق زار دامن
پونجی واسطے رت دے ہنجواں نوں پھیرے دیدیاں تے بار بار دامن

جہڑیاں ایس پاسے شعلہ زن ہے سن آخر اوس پاسے اگاں لگ گیاں
جہناں حرکتاں ایس نوں ٹھگیا سی، اوہا حرکتاں اوس نوں ٹھگ گیاں
جہناں ایس نوں کیجا سی نیم بسکل، اوہا کاتیاں اوہدے تے وگ گیاں
اوہا قینچیاں شمع دے گرد پھریاں، جہڑیاں کٹ پروانے دی رگ گیاں
نفع ایس وچ اوس نوں نظر آیا، راضی کراں عاشق زیاں کار دامن
سوہنا رنگ کروا کے چولیاں دا، سوہنی اپنا لیا سنوار دامن

بھتے بھکر دوپہر وچ چُک کے تے، ٹردی بیلیاں دے ول جان لگ پئی
جاچ آگئی شوہ وچ ٹھلنے دی، پتے شوہ دے واسطے پان لگ پئی
رو رو بحر چناب دے دنڈیاں تے، دوجا بحر چناب بنان لگ پئی
سوز ہجر تھیں ہوکیاں نال سوہنی اگ وچ دریا دے لان لگ پئی
دامن عشق دے لکیاں ہون پُرزے دھجیاں ہو جانڈے آخر کار دامن
ایدھر ایہہ تے اودھروں اوہ سدے، رہن پھٹکدے پار اُرار دامن

ماہی روز دریا تھیں پکڑ کے تے، ماہی لئی کباب بنائے ماہی
 مہر ماہ دونویں تک کے رشک کھاون ماہی نال جد بیٹھ کے کھائے ماہی
 کسے وجہ جے ماہی نہ ہتھ آوے، پتوں مچھلی کڈھ پکائے ماہی
 ماہی ویکھ کے پٹاں تے ہتھ مارے آکھے کیہ کیتا ای ہائے ہائے ماہی
 خون جمیا ویکھ کے زمیں اُتے پگھر گیا اُس شمع انوار دا من
 پٹی یار دے زخم تے بھننے نوں، پاڑ سٹیا اپنا یار دامن

کدوں تیک رقیب ایہہ بات سہندے اوہناں نواں فتور جگا دیتا
 پکا گھڑا جس تے سوہنی روز ٹھلے، سٹ ظالماں وچ دریا دیتا
 او سے جگہ تے اوہناں ایس کائیاں وچ کچا لے کے ہور ٹکا دیتا
 فضل کیہ دساں لوکی جانڈے نیں، کچے اپنا کچ وکھا دیتا
 سوہنی داد وفا دی منگدی سی، وگدے وہن دے وچ کھلار دامن
 اودھر ویکھ مہینوال نے چھال ماری، لیا خوب راضی نامہ یار دامن

○

سکلیاں بھیناں

ستی سونی سکلیاں بھیناں برہوں دے گھر جاییاں
وکھو دکھ نصیبے دونویں دُھروں لکھا لیاں

ایہدے ہتھوں دُور بریہ اوہدی تھلیں وہانی
اوہ پانی نوں سکدی موئی ایہہ موئی وچ پانی

ایہہ پانی وچ کھائے غوطے اوہ پئی پھٹکے ریتاں
لکھ اوہدے وچ ہسڑ گمیں بھاگ ایہدے وچ سیتاں

باگاں دے وچ کھیڈیاں نیں جہیا کھا دھا موڑا
ایہدے پیش پئے سر کنڈے اوہدے آگو روڑا

ٹردیاں دونہاں نوں کس دیتا بھیڑ بھڑتھی پوکھا
ایہہ گھرے دا دھوکھا کھا گئی اوہ ثلیاں دا دھوکھا

ایہدے راہ وچ بٹن ، کچھاں ، مچھاں ، یان ، توایاں
اوہدے راہ وچ ڈیناں ، بونے ، باشک ناگ ، بلایاں

اودھر تتیاں لوواں وگن ایدھر ٹھنڈے جھولے
لیہنوں لہراں پیروں پٹن اوہنوں واورولے

لیہنوں کپر پالے لیتھے اوہنوں ظالم دھپاں
اوبدے ہتھے وین سیانے ایہدے ہتھے چپاں

ایہدے مونڈھے باہواں دُکھن اوبدے پیریں چھالے
اوہ وچ تھل دے ڈابو لیندی ایہہ گرداب وچالے

بھوں بھوں اوبدے چیتے آوے رات شراباں والی
مڑ مڑ پئی ستاوے لیہنوں یاد کباباں والی

پایا ستیاں گھر اوبدے وچ دھاڑویاں نے دھاڑا
ایہنے جاگدیاں خود ہتھیں لیا سہیڑ پواڑا

اوبنے پینڈے جھاگے مارے ایہنے ہتھ چھلے
ایہنے ہتھیں چھاپاں پایاں اوبنے پیریں چھلے

جہڑیاں رتجھاں نال چڑھایاں سرے نہ چڑھیاں ونگاں
اوہنوں غیراں پٹ وگایا لیہنوں ساکاں انگاں

اوبنے دامن لیراں کیجا سر دے وال اکھیرے
ایہدے سروں دوپٹا لاہیا پانی مار تھیرے

عشق نماز دونہاں نے نیتی جام محبت پیتا
اپنے وضو جھناں تے اوہنے تھلیں تیمم کیتا

اڈدی کھکھل دا وچ اکھاں اوہنے سُرْمہ پایا
اپنے جھگ دریا دی لے کے مونہہ تے غازہ لایا

رل مل خاک اڈائی اوہدی اوہر اُشر باناں
ایدھر ایہدی بیڑی اُتے گیاں بیٹھ ناناں

ٹھلاں بن کے وچ دریاواں اُٹھن ایہدیاں ہوکاں
صحراواں وچ نال ہنیری شوکن اوہدیاں گوکاں

اگو جے دونہاں دے متھے وکھو وکھ براتاں
اوہنوں شکر دوپہراں کھادھا لہنوں کالیاں راتاں

وکھو وکھ مُریدنیاں نیں ملے پیر نیارے
ایہہ لگ گئی خضر دے دامن اوہ الیاں چتارے

دونہاں تائیں وکھو وکھرا دیتا گیا تعلقہ
اوہ خشکی دا حلقہ لے گئی ایہہ پانی دا حلقہ

وکھو وکھرے رستے پتیاں اوڑک نوں رل گیاں
وچ دربار سدق دے دونویں فضل برابر رہیاں

بیتے سے

گجھ چیتا ای یارا نین تیرے جس وقت مریندے دھاڑے سن
 ہر پاسے گوکاں پیاں سن تُوں وسدے لوک اُجاڑے سن
 میرے وی پھل محبت دے توں پیراں پٹھ لتاڑے سن
 تُوں میرا دردی بنیوں نہ میں سبھ ہمدرد دگاڑے سن
 جو مینوں متاں دیندے سن اوہ لگدے وانگ دگاڑے سن
 اوہ کہیا عجب زمانہ سی اوہ کہے عجب دیہاڑے سن
 کوئی مالک دل تے گردے دا جھلدا سی تیریاں جھالاں تُوں
 تک تیری اکھ نشیاں نے بھن سٹیا جام زلالاں تُوں
 کوڈاں دے مل وکایا سی لب تیرے یعنی لعلوں تُوں
 پا لاواں زلف دراز تیری کھچ کھڑیا دُور خیالاں تُوں
 میں پر پر ویہندا رہندا ساں لگ گیاں اکھاں تاڑے سن
 اوہ کہیا عجب زمانہ سی اوہ کہے عجب دیہاڑے سن

اوہ کتھے وقت جنون میرا غالب سی جدوں شعوراں تے
 اوہ سوہنے سے رقیب جدوں کدے ہوئے سان فتوراں تے
 کچھ میں بھی وچ بے سمجھی دے کر گیا قصور قصوراں تے
 کھوہاں تے میرا قصہ سی میرا سی ذکر تندوراں تے
 ہر تھانویں میریاں ستھاں سن میرے ہر جگہ پواڑے سن
 اوہ کہیا عجب زمانہ سی اوہ کہے عجب دیہاڑے سن

میں تیریاں وچ اڈیکاں دے پیا بیٹھا اونسیاں پاندا ساں
 جو کاگ جیرے بہندا سی اوہنوں پوری گٹ کھواندا ساں
 میں اڈ اڈ جھولی رب اگے پیا تیری خیر مناندا ساں
 گل پہراں تیک نہ کردا ساں وٹ چپ اجہی جاندا ساں
 وچ سینے تیریاں یاداں دے جد وجدے سخت کُہاڑے سن
 اوہ کہیا عجب زمانہ سی اوہ کہے عجب دیہاڑے سن

توں بیٹھ ہوا دے گھوڑے تے پیا میری دھوڑ دھاندا سین
 توں دیوے میریاں نکاں دے پیا پھوکاں مار بھاندا سین
 میرے چھم چھم ہنجو کردے سن توں ہس ہس سرمہ پاندا سین
 میں رتو رتو روندنا ساں توں ہتھیں مہندی لاندنا سین
 تیرے اُتے نواں دوشالہ سی میں تن دے لیڑے پاڑے سن
 اوہ کہیا عجب زمانہ سی اوہ کہے عجب دیہاڑے سن

میں پوہتا وچ ترنجن دے مٹھے ہتھ سوت کتان لئی
 میں پھریاں مگر فقیراں دے لے دھاگے گٹ کران لئی
 میں جہڑا رملی دیکھ لیا پھڑ بیٹھا فال کڈھان لئی
 میں پیری پور ملتان گیا تیرے تعویذ لکھان لئی
 لے ناخن تیریاں پیراں دے میں وچ چوراہے ساڑے سن
 اوہ کہیا عجب زمانہ سی اوہ کہے عجب دیہاڑے سن
 کئی وار جھناں دے دندے تے سوہنی دے دیوے بالے میں
 کئی منتاں منیاں حضرت دیاں کھوہاں تے دھرے پیالے میں
 رہیا کردا عمل قصیدے دا جیوں ڈٹھا وچ رسالے میں
 رہیا پڑھدا آیتاں حُب دیاں پھر تیرے محل دوالے میں
 کیہ گن گن دتاں فضل پیا میں جو جو کیتے ہاڑے سن
 اوہ کہیا عجب زمانہ سی اوہ کہے عجب دیہاڑے سن

○

سمجھوئی

چناں دستر اُتے راتیں جد راحت فرماویں
 جم خیال نہ سکے تیرا کھنچ خیالوں جاویں
 دُور تصور دے وچ جا کے پیا بھلیکھے کھاویں
 سمجھیں کوئی فراق تیرے وچ بیٹھا گندائے تارے

جہناں نوں ہر پاسیوں مارے ہر کوئی دھرکلا
 ثابت جسم جہناں دے اُتے نہ ٹاکی نہ پلا
 توں فقیر کنگال اوہناں نوں کہیں نہ خیریں سلا
 سمجھیں گلی تیری وچ آئے لعلوں دے ونجارے

کیہ ہو یا توں میرے اُتے پُٹھی چھری چلائی
 کیہ ہو یا جے ظلم تیرے دیاں گلاں کرے خدائی
 میں افسوس نہ کدھرے کیتا توں کیوں اکھ وٹائی
 سمجھیں یاد نہیں اوہ مینوں جو توں قہر گزارے

جس ویلے دل تیرا آکھے لا چلمن نوں اتھاں
 جلوہ حُسن تیرے دا چاہے نکل نقابوں وٹھاں
 عرض حیا کرے چل باہر میں خود اٹے لگاں
 سمجھیں عین عروجاں اُتے پہنچے جذب ہمارے

اُتوں تلی تینوں جس ویلے مٹھیاں نکھیاں آون
 بے محیط حُسن انگڑائیاں جدوں محیط بناون
 اکٹھاں پھڑکن ابرو تیرے ہو بے وسے جاون
 سمجھیں فضل پیا وچ دل دے تیرے نقش اُتارے

○

روڑھے جوگا پانی

بھولی مچھی نے نیونہہ دیکھو پانی نال لگایا
 سینے نال ملائی رکھے دم دم شوق سوایا

ایدھر اودھر پانی دے وچ دوڑ بتیری لائی
 کسے سبوں ٹھنڈ نہ پیندی آتش عشق جلائی

ایہہ جائے اوہ چدھر جائے ذرہ وساہ نہ کھاندی
 جے اک ساعت دُوری ہووے مر دُوری وچ جاندی

چھپی نہیں چھپایاں رہندی لُوں لُوں حُب سمانی
 مچھی پانی دے وچ رہ کے کوکے پانی پانی

عشق معتمہ سمجھوں باہر ایہدے رنگ نرالے
 وصل فراق اندر اک تارے ایہدے رہن کشالے

باطن دے وچ خطرہ اُنجیں ظاہر من مینویں
عین وصال بجن دا حاصل لتھن نہ ادریویں

فرقت وچ پتنگاں تائیں دل دا سوز جلائے
کول چراغاں دے جد آئے برہوں چمہ چڑھائے

مچھی نوں جس پانی اُتے آہے مان گھنیرے
اوسے پانی اکھ وٹائی پنپے جدوں مچھیرے

جالی دے وچ چھوڑ اکلی آپوں ہويا راہی
موجاں مانے لہراں لٹے پا اوہدے گل پھاہی

ترپھی پھڑکی دندے اُتے موئی درد رنجانی
چتھر دل دا ثابت ہويا روڑھے جوگا پانی

○

ہلا شیری

جو چھالا پیندا ای وِھی جا جو کنڈا چُبھی کڈھی جا
چُخے گی منزل پیر تیرے تُوں راہیا پینڈا وڈھی جا

جو پیندے نیں گل دُکھاں دے اوہ سدا سُدھالے رہندے نیں
مُونہہ دیکھن اوہا سُدھالے دا جہڑے تکلیفاں سہندے نیں

کئی صدیاں دُھپاں کھا کھا کے اک چتھر رنگ وٹاندائے
تُوں ایہہ نہ جانیں لعل کتے کوئی لعل ایویں بن جانداے

سو واری ریتی آری تے چھینی دیاں سٹاں کھاندے نیں
تُوں سمجھیں شاید سوکھے ای تھیوے بن تھیوے جانداے نیں

اوہ مونہہ چت لگن سبھناں دے اوہ پیلیاں دل نوں بھون پتیاں
جہناں وِچ رنبا پھر جائے اوہ دُوروں نظری اُون پیاں

باگاں وِچ جاندا رہنایں توں کیتا نہیں دھیان کدی
رُکھاں وِچ دکھرے ہوندے نیں رُکھ جہڑے چھانگے جان کدی

پا کتھوں تیک عروج لیا تک توں بارش دیاں کنیاں نہیں
 سڀاں دیاں قیداں کٹ گیا تے نچے موتی بنیاں نہیں
 کد دن تکلیفاں ویکھن دے کھل دی اے رنگت بھاگاں دی
 دن کھا دھیاں سٹ ہتھوڑی دی بندی نہیں نتھ سہاگاں دی
 بے ثابت پتر مہندی دے چکی وچ پیسے جاندے نہ
 ایہناں دی عزت ہوندی نہ ہتھیاں تے لوک اٹھاندے نہ
 جے شرف نصیب نہ ہوندو سو وٹیاں دے رگڑے کھانے دا
 موقعہ نہ ملدا سرے نوں اکھاں دے وچ سامنے دا
 اوہ لاه وچ رہندائے ہر پاسے ڈر اپنے دلدا لاہے جو
 ہو قابض گیا خزانے تے سڀاں دیاں سریاں گاہے جو
 پئے کنڈے پنہن ہتھیاں تے ہتھ ہور اگیرے کردے نہیں
 پئے پھلاں نال پھلیرے اوہا انت چنگیراں بھردے نہیں
 جو چھالا پیندا ای وٹھی جا جو کنڈا چھے کڈھی جا
 پئے گی منزل پیر تیرے توں راہیا پینڈا وڈھی جا

پتھرا تے لیک

اک سنگی ڈٹھا پتھرتے کل اپنا اکرے نام پیا
کوئی حرف نہ آوے حرفاں تے اوہ ورتے جوہر تمام پیا
متھے توں چو کے داڑھی تے مڑھکے دے چوئے ڈھین پئے
مڑ اوہا چوئے داڑھی توں ڈگن تے بھنچے پین پئے
تن ڈٹا وچ پسینے دے بے ہوئے سارے لیڑے سن
اوہ ہسرد نے گھبرایا سی گلے دے کھلتے پیڑے سن
چہرے تے کھکھل جی سی کتاں تے کھتر وال گئے
اکھاں وچ ریزے چبھے تے اکھاں دا خون ابال گئے
زخمایاں ہوئیاں لیراں دے وچ اوہنے انگلاں مڑھیاں سن
گجھ سان جھریٹاں ہتھاں تے پیراں تے سوجاں چڑھیاں سن

!

ک پتھرتے ایس طرح اک نانواں لکھن والے نیں
کیہ ویکھ مصیبت جھاگی اے کیہ ویکھ قضيے جالے نیں

دھرتی دے متھے اُتے جہڑا نانواں لکھن بہندائے
اسی فضل اندازہ کیہ لایے اوہ کیڈ قضيے سہندائے

○

پہلاں تے پچھوں

مُبارک سی محبت دا زمانہ
 بڑا رنگین سی میرا افسانہ
 ہوا اک سرخوشی دی وگدی سی
 مینوں ہر شے پیاری لگدی سی
 میری تے تاریاں دی دوستی سی
 میری چن نال وی وابستگی سی
 گُلاں نُوں چُمداساں چھیڑدا ساں
 میں پھوکاں نال کلیاں کھیڑدا ساں
 میں نچاں تتلیاں وی نچدیاں سن
 چمن وچ خوب کھچاں مچدیاں سن
 میں شاخاں نال لڈی پاونداساں
 جنوراں نال رَل کے گاونداساں

گھٹا اٹھے تے متناں تاردا ساں
 ابابیلان نوں سداں ماردا ساں
 جدوں بدل سہانے گجدے سن
 میرے وی نال مانگھے وجدے سن
 میرا دل تے تماشے جھیڈدے سن
 میرے ہوٹھاں تے ہاسے کھیڈدے سن

سبھندی دوستاں وچکار ساں میں
 سنہری موتیاں وچ تار ساں میں
 مینوں زوریں بُلاندے سان لوکی
 تے اکھیاں تے بٹھاندے سان لوکی
 میں جس ویلے زبانون بولدا ساں
 میں وچ گلاں دے مشری گھول دا ساں
 لطیفے سن ہزاراں یاد مینوں
 پئی بلدی سی ہس ہس داد مینوں
 میں شعراں تے جدوں آجاوندا ساں
 میں مٹھل مونیوں پیا برساؤندا ساں

ایہہ سبھ کجھ سی جدوں دل وچ خوشی سی
کے دے نال اُلفت باہمی سی

جدوں دی نظر اوہنے پھیر لئی اے
بدل ساری میری دُنیا گئی اے
رُخاں توں اتھرو ہُن سُدے نہیں
میرے دل نال جھیرے مَکدے نہیں
غماں کولوں ذرا فرصت نہیں ملدی
کلی کھڑدی نہیں غمگین دل دی
خُوشی والی کوئی گل سُجھدی نہیں
کے پاسے طبعیت رُجھدی نہیں
پیا پاناں واں ہتھ اکتیں پلاہیں
میں جو ساں فضل اوہ ہُن فضل ناہیں

○

دردی

عرش اُتے دن ازل دے بہہ کے ربّ کریم
 کھول خزانے فضل دے خود کیتے تقسیم
 باہر حد حساب تھیں لُطفوں کیتے دان
 علم کسے نوں کسے نوں بخش دتا عرفان
 عشق کسے نوں کسے نوں دتا حُسن جمال
 داغ کسے نوں کسے نوں دتا خونی خال
 جوہر مینا تولیا ہر وچ دتا پا
 شاعر نوں ربّ دھا کواں کیتا درد عطا
 ایہہ سانجھا ہر کسے دا سبھ دی ونڈے پڑ
 دوجے دے سر آئی وی ایہہ کٹ لیندائے بھیر
 رووے بلبیل یا کرے کوئل کدھرے دین
 ایہہ جد سُندا ایس دے پھٹ کلجے پن

بھبٹ سڑ کے شمع تے جان کرے قربان
 ایہدے دل وچ قدرتوں لگ لائو کجھ جان
 راہواں چن ول جانڈیاں ڈگے جدوں چکور
 دل ایہدے تے تازیاں وجن سٹاں ہور
 شامیں ڈار وچھدیاں جد گونجاں گرلان
 بھریاں ہویاں ایہدیاں زخماں نوں چھل جان
 جدوں پیہا باغ وچ پی پی کرے پکار
 پھڑدائے رُوح اداسیاں ایہدا اکا کار
 قمری بہہ کے سرو تے اُچی پائے گوک
 ایہدا سوز انبیوں جائے سینہ پھوک
 جیکر کیرے اتھرو پائل پاندا مور
 وڑ کوئی جائے ملکوے دل ایہدے وچ چور
 جو نہیں سکے جھل دے ایہہ جھل جائے تیر
 جانڈائے درد پرایا جگر ایہدے نوں چیر
 جتھے سستی تھلاں وچ لے اخیرى ساہ
 سندلے بنھ بنھ پٹیا اوتھے ہاتھم شاہ
 چھتی تائیں سفیاں کیتا سرگرداں
 اوہنوں دین دلیریاں آیا بوٹے خاں

خالی پرتی کھیویوں ڈگدی مُونہہ دے بھار
 پھڑ نیلی نوں چھا بوؤں رُناں برخوردار
 سوئی لے کے سدھراں ڈُبی وِچ دریا
 دندے اُتے فضل شاہ آیا گھت کہا
 ڈولی دے وِچ وڑدیاں رُنی ہیر سیال
 رو رو وارث شاہ دے ہو گئے دیدے لال
 چھڈ زلیخا ماڑیاں جتھے بیٹھی جا
 لئی غلام رسول نے اوتھے کُلی پا
 پورن سُٹیا ظالماں کھوہ وِچ دھکا مار
 سرتے پاندا پاہریا آیا قادر یار
 برہوں سیف ملوک نوں پائے جدوں وبال
 رہیا محمد اوس دے ہر ٹاپو وِچ نال
 شاعر جھل نہیں سکدا فضل کسے دا تاء
 ایہہ دردی ہر کسے دا لیندائے درد وندا

ڈاکیا

چٹھیاں وٹن والیا تیں توں گھولی بارِ صبا
تیرے سرتوں سٹاں وار کے میں ہُد ہُد فرخ پا

پئے لوکی پاندے اونسیاں توں آویں نہ جد تیک
تیری گھر گھر کرماں والیا دو ویلے رہے اڈیک

اوہ سگویں آپوں آگئے خط جہناں دے آجان
تیرا صدقہ چوگ کبوتریں کاگے پوری کھان

آجائے اکھیں چانناں پئے جائے سینے ٹھار
جد آوے کول یعقوب دے تیرا بھائی شتر سوار

اوہنوں سینے لایا قیس نے سو کر کے شکر ادا
جدے دے وتوں پہنچیا کوئی تیرا پیر بھرا

تیری لہمی چوڑی ٹابری جبریلؑ جہدا سردار
ہر پاسے لوڑاں تیریاں تُوں ہر پاسے درکار

تیرے ہتھ وچ چٹھی دیکھ کے گئی اک کھلو ہمیشہ
تینوں ویراں وانگن جاندی جہدا گھروں دراڈا ویر

تینوں ویرھے وڑدا دیکھ کے اوہ ماں ہووے خورسند
جہدا دیسوں دُور مسافری گیا ہووے تُوں فرزند

اوہ سمجھے ہو گئے ہجر دے سارے دُور آزار
جس ویلے تینوں دیکھ لے کوئی دکھیا عاشق زار

پیا ونڈے فضلِ شیرینیاں تینوں دیوے دِلوں دُعا
لہنوں چریں وچھنے ڈھول دی اک چٹھی دیندا جا

○

جانی جان دلاں دے

میاں محمد بخش علیہ

کہڑے ساقی بھریاں مٹاں دے سر پوش اتارے
کس دی چشم عنایت بیڑے مے نوشاں دے تارے

کہڑے پیر مغاں نے گُرسی مے خانے وچ ڈاہی
سرتے کالے بدل چھا گئے بن کے ظل الہی

کہڑے مہوش چلمن وچوں جھاتاں باہر پایاں
نال چکوریاں رل کے عاشق لگے دین دُہایاں

کہڑی شمع بلی وچ محفل کہنے چانن لائے
دُوروں نیڑیوں اڈ اڈ بھٹ جہنوں ویکھن آئے

کہڑے گل رعنا نے دتی گلشن وچ دکھالی
عندلیباں متعجب ہویاں تے متحیر مالی

کہڑے خوش قامت دیاں دُہماں ہین چو فیرے پتیاں
قمریاں کرن زیارت جس دی چھڈ سرواں نوں گتیاں

کہڑے کرماں والے مطرب مٹھی تار ہلائی
کہنے اپنے سوز گدازوں بے خود بزم بنائی

کہڑے عطر فروش عطر دے بھر تونے ورتائے
کہڑی خوشبو ہین دماغاں اُپر غلبے پائے

کہڑے سنگھڑ مقور گچھے دل دے نقش اگھاڑے
کس دی نوک قلم نے سٹھے میل دکھائے پاڑے

ڈبیاں نبھال اُتے کہڑے حازق نے ہتھ دھریا
کس دا نسخہ ورت مریضاں ساہ گچھ سوکھا بھریا

کہڑے شاعر مٹھ جیہے نے مٹھے بول سُنائے
طوطیاں نے سُن جہناں تائیں ادبوں سیس نوائے

ایہہ نہیں سبھ گچھ اوہا جہناں سیف ملوک بنایا
سفر عشق دے راہیاں تائیں سدھے رستے پایا۔

میاں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ اوہناں دا سوہنا اسم گرامی
پنجابی دا حافظ، سعدی، رومی، خسرو، جامی

ول واندی نہ چھڈی کوئی ایسے چاڑھے ڈٹے
باد خزاں اس گلشن اندر جھاتی مار نہ سکے

شعراں دے وِچ بھری حلاوت نالے رمز نہانی
ڈلھ ڈلھ باہر لفظاں وِچوں پیندے گوہر معانی

تھاؤں تھائیں مصرعے چمکن جیوں اسمائیں تارے
انہر نظم مرصع اتوں عقد ثریا وارے

کے کے توں کے کے توں کے کے توں کے کے توں کے
ایہناں تائیں سخنوری دی بخشش مُرشد پاسوں

کامل مُرشد پاک اوہناں دا کھڑی مقام جہاندا
پیرے شاہ قلندر رحمۃ اللہ علیہ غازی نامی نام جہاندا

ایہناں بخشیا اوہناں تائیں جھوٹھا اک نوالہ
جہدے سببوں حاصل ہویا درجہ رومی والا

اوسے دستر خوان کرم تھیں اللہ فضل کماوے
ڈگا ڈھٹھا بھورا کوئی فضل تیرے ہتھ آوے

آ جائے وِچ طبع تیری دے اک بھرپور روانی
خیر خیرات شاہ دولہ رحمۃ اللہ علیہ دی صدقہ پیر اعوانی رحمۃ اللہ علیہ

سید وارث شاہ رحمۃ اللہ علیہ

گلاں پکیاں پیڈیاں کرن والا دانشوراں دے وچ پردھان وارث
نکتہ سنج وارث ، نکتہ ور وارث ، نکتہ فہم وارث ، نکتہ دان وارث

ارجمند فرزند پنجاب دے نے بولی مادری نوں مالو پال کیتا
قصد ہیر دا کڈھ کے قلم وچوں کڈھ ہیریاں دی گیا کان وارث

چے سخن اوہدے آبدار موتی پئے ہر تھانویں دستیاب ہوون
ایس ہیلے دیس دی زمیں اُتے بن کے وسیا ابر نیسان وارث

آج تیک کوئی ماہنوں جمیا نہیں خم ٹھوک کے ساہنے اُون والا
صدیاں گزر گیاں آپر آج توڑی پیا ویکھدائے وچ میدان وارث

شرع فرع اصول کلام منطق فقر جوگ ریاضت دے چچ چالے
سبھے پھل موجود نیں اوس اندر گیا چھڈ جہڑے گلستان وارث

اوپنے جس مضمون نون ہتھ پایا سرکشی نہیں اوس مضمون کیتی
تابع روی ردیف غلام اوہدے اُپر بندشاں دے حکمران وارث

رنگ فق مہتاب دا ہو جانداے کدھرے لئے تروڑ نہ تاریاں نون
کھنہ کھول تخیل دے جدوں جانداے فضل اڈدا ول اسمان وارث

○

مولوی غلام رسول رحمۃ اللہ علیہ

عالم پور وچ عارف ہويا مظہر شان غفوری
علموں عقلوں عشقوں جس نوں ملی سعادت پوری

سخنوری دے جانن والا ادب ادب ضروری
شعراں وچ کمال حقائق کوئی نہ بات ادھوری

قاری لکھے لے لے پیندے رہن شراب طہوری
سننے والیاں تائیں حاصل وچو وچ مخموری

کحل جواہر سٹراں ابیض غازہ بین سٹوری
قالب توری وچ ترکیباں ڈھلیاں ہوئیاں توری

اسم غلام رسول مستی صاحب طرز یگانہ
شاعراں وچ ممتاز حیثیت قائل جہدا زمانہ

ایس مصنف نے متعدد کیتیاں نیں تصنیفاں
 باجھ شمار جہناں دیاں ہوئیاں توصیفاں تعریفاں
 احسن قصص ایہناں دے وچوں اچّا رتبہ پایا
 ایسے اوج اسماناں اُتے شاعر نوں اڑایا
 احسن قصص لکھیندیاں ورتے احسن طور طریقے
 احسن طرزاں احسن بندشاں آندیاں نال سلیقے
 نویں اشارے نویاں رمزاں تشبیہاں تصریحاں
 نکلے حرف نہ کوئی پیندا نہ کوئی وچ تقطیعاں
 سوہنے دا سی سوہنا قصہ سوہنا کر وکھایا
 پنجابی دا سوہنا جامہ سوہنے سیٹر پویا
 چھ ہزار چھیاٹھ چھ سو ایہنے بیت بنائے
 خوب دے وچ اک دو جے تھیں سبھے دُون سوائے
 اک مہینے وچ نہیں سوکھے اپنے شعر بنانے
 ایہہ ہاتھ خود رہیا لکھاندا آکھن لوک سیانے

اک اک مصرع نظم اوہدی دا نظماں اُتے بھاڑو

اک اک شعر کتاب اوہدی دا درد منداں دا داڑو

دکھو دکھرے رنگاں والیاں دکھو دکھ لکیراں

اک دی تھانویں سو طرح دیاں لیاں کھج تصویراں

منظر کشی اُتے جد آوے نقشے بنھ دکھاوے

بھلیاں بھلیاں نقاشاں نوں کر متحیر جاوے

ایہہ تحریر جہناں دے کردائے جہڑے وقت سراپے

اوہ کردار اکھاں دے اگے آن کھلوون آپے

احسن قصص پڑھے سو واری کوئی نال تسلا

بھرتی دا کوئی شعر نہ کدھرے ملیں انشاء اللہ

ایہدیاں حرفاں تے اج توڑی کسے نہ اُنکلاں دھریاں

متیاں سمھناں نقاداں نے ایہدیاں صنعت گریاں

یوسف دے رُخ انور اُتوں ایس نقاب ہٹایا

جو جو حُسن عطیہ کیتا شعراں وچ رلایا

دُکھ زلیخا والے ایہنے جس جس تھانویں چھیڑے
 روندیاں اکھاں اپنے ڈوبے دریاواں وِچ بیڑے
 ایہہ بیان کرے جس ویلے حُون یعقوبؑ نبی دے
 رِقت دا ہڑھ چاڑھ لیاوے چھلاں مارن دیدے
 کدی کدائیں پیدا ہوون ایسے مرد یگانے
 سوہنیاں سوچاں سمجھاں والے دانے بھر مردانے
 لوکاں دے لئی سر اپنے تے بھانبر بھالن والے
 آپوں جل کے وانگ چراغاں چانن لاون والے
 ہتھ اٹھا کے حق ایہناں دے منگ توں فضل دُعاواں
 رب ایہناں دا دوہیں جہانیں روشن رکھے نانواں

○

جوڑ بند غزل میاں محمد بخش علیہ

پُوریاں ہون مُراداں منے جان سوال اساڈے
 خوش حالی وِچ بدلے جاوَن اتر حال اساڈے
 جَمکن اوج تریا اُتے جا اقبال اساڈے
 جے محبوب پیارا اِک دِن دتے نال اساڈے
 جاناں اَج ہما پکھیر و پھاتھا جال اساڈے

بے خودی وِچ ماریاں جاوَن میریاں سُدھاں بُدھاں
 اپنے آپ دیاں کجھ مینوں رہن نہ اُگھاں سگھاں
 کھلتی پاواں لڈی گھتاں رقص کراں نے کداں
 مثل حباب سروں سٹ ٹوپی جل خوشیاں دے دُباں
 پئے پچھاواں اُس دا جے وِچ جام زلال اساڈے

جھمکن دے نہ اکھیاں تائیں چہرے دی تابانی
 مہنگا کیتا دید اوہدی نوں جلوے دی ارزانی
 اوہدے رُعب حُسن نے آپوں سانجھ لئی دربانی
 دلبر دے در جا نہ سکن حوراں ملک اسمانی
 کیہ مجال سلام کرن دی مثل کنگال اساڈے

کم کسے دا نال کسے دے پیندائے کدی کدائیں
 میں ممنون احسان تیرے دا رہساں مردیاں تائیں
 اوہدے قصر مُعلّے کولوں ایویں لنگھ نہ جائیں
 آنے واؤ اس عشق میرے دی رتق پیا کن پائیں
 آکھیں ہتھیں مار اسانوں خون حلال اساڈے

لالے سیلی ٹوپی نالے کڑتا گیری رنگا
 جوہ متبرک دے وچ وڑنائیں ہو جا پیروں ننگا
 گل گانی ہتھ گجرا پا کے ٹر پو فضل ملنگا
 کرن گدا جن دے گوچے بادشاہی تھیں چنگا
 جے اوہ پائے آپ محمد خیر زمال اساڈے

جوڑ بند آبیات سائیں احمد علی رحمۃ اللہ علیہ

مولا سدیا شان ودھان واہتے
 قدم عرشِ معلیٰ تے پان واہتے
 مخفی چراں دے بھیت سمجھان واہتے
 دوست نون ولبر ملان واہتے
 جبرائیل لے گیا اسوار کر کے

چھپ کے اُنق دی غار وِج جا بیٹھا
 بر سٹ کے اوندھیاں پا بیٹھا
 خلعت چمک دی کتے لہا بیٹھا
 تاج کرن دا سورج گما بیٹھا
 ٹھاراں سال نہ چڑھیا سنگار کر کے

کیتی بات جو یار قبول ہو گئی
 جو مُراد چاہی اوہ حصول ہو گئی
 رحمت بس اک طرف مشغول ہو گئی
 تاں ای رات وصال دی طول ہو گئی⁽¹⁾
 رجبے راز نیاز نہ یار کر کے

ہے معراج بالجسد جناب والا
 ایہہ معراج، معراج نہیں خواب والا
 فضل سدائے پاک کتاب والا
 ہو یا پردہ ثورانی حجاب والا
 شاہ دین دا سائیاں دیدار کر کے

مینوں کس مکار نے چارنا سی
 میں کدوں جتیا پاسا ہارنا سی
 کہڑے قہریئے قہر گزارنا سی
 کسے ظالم دے ظلم کیہ مارنا سی
 جے نہ ماریا ہوندا تقدیر دا میں

ایہہ مصرع پہلے ایڈیشن وچ طبع نہ ہو سکيا۔

شروع ہو گئے ہیں حملے آفتاں دے
 سخت پے گئے ہیں گھیرے کلنتاں دے
 ٹٹ پئے پہاڑ صعوبتاں دے
 ہل پھر گئے ہیں پر مُصیبتاں دے
 ہو یا کشت درداں دی جاگیر دا میں

ہو گئی قابلیت راگان میری
 یگو گئی اے طرزِ بیان میری
 پھکی پے گئی اے داستان میری
 کیتی عشق نے گند زبان میری
 ہے ساں تیز تھیں تیز تقدیر دا میں

چاہے نہ کوئی لیناں میرا نام وچوں
 مینوں بُرا سمجھن خاص و عام وچوں
 کرے فضل کوئی نہ احترام وچوں
 سائیاں گر گیا شرطِ اسلام وچوں
 طالب ہو اک بُت بے پیر دا میں

میں بدحالی وہاجی اے مال دے کے
 میں ادبار لے لیائے اقبال دے کے
 مینوں لٹیا نہیں کسے چال دے کے
 اُجڑ گیاں دل خوشی دے نال دے کے
 میرے ناصحا پئے ازار کیوں ایں

اگ اپنے گھرے نوں آپ لاناں
 سرتے بوجھ ملامت دا آپ چاناں
 جے میں ٹھوکراں کھاناں تے آپ کھاناں
 پاناں ذلت میں پاناں تے آپ پاناں
 مینوں طعیاں دی مارو مار کیوں ایں

سخن بولیاے ناموزوں کہڑا
 میں چھیڑیاے غلط مضمون کہڑا
 دستو میں کر بیٹھا واں خون کہڑا
 میں تھیں ہو گیا گناہ زبُون کہڑا
 میرے رستیوں خلق بیزار کیوں ایں

میں ورد کیجنا ہو یائے ناں اک دا
 رہناں ذکر کردا تھاں بتھاں اک دا
 فضل مجرم وی ساں تے میں ساں اک دا
 سائیاں مجرم وی ہاں تے میں ہاں اک دا
 میرا مدعی گل سنسار کیوں ایں

○

جوڑ بند غزل ڈاکٹر فقیر محمد فقیر

جس دے حُسن میرے دل اندر بالی شمع لگن دی
 لُشک پوے رُشنائی اندر جہڑے سیم بدن دی
 جہدے سپن وچ دکھ پیندی سگویں باغ عدن دی
 رُوپ جہدے تھیں اکھیں ویکھی سدا بہار چمن دی
 بلبل جان رہی کرلاندى خاطر اوس جن دی

زُلف اوہدی وچ عاشق لٹکا لیل قدر دا لیندے
 دُور سیاہی کرن دلاں دی کالے کاکل جہندے
 ہُتے جھنڈ معبر وچوں خوشبواں دے ڈھیندے
 ویکھ اوہدے دل وچ چمن دے وٹ سُنیل نوں پیندے
 لپٹ جہدی لٹ کھلی وچوں آوے مُشک خُتن دی

پھلاں نوں چھٹ گئی تریلی ماریا رشک طماچا
 جاندی شفق نہ ڈھی کدھرے ایسا پیا گھنگاچا
 حیرانی دے معدن اندر صاف عقیق کھڑاچا
 ہوٹھاں اوہدیاں دی تک سُرخ سُرخ یا قوت گواچا
 جوہریاں دی وچ نظرے اڈی لالی لعل یمن دی

کوئی نہ بچیا ماری جھوں یار نظر دی کانی
 ہشیاراں دیاں ہوشاں لٹے اکھ اوہدی مستانی
 نیم نگاہیوں سٹے فتنے جھون جگائے جانی
 نین جھدے تک ودھدی جائے زگس دی حیرانی
 ویکھ اوہدے ول شرموں ہووے نیویں اکھ ہرن دی

وچ حیاتی لگا رہیا مینوں پھیر نظر دا
 چک چک پچھانہہ وگاندا رہیا گھسن گھیر نظر دا
 میرے رہیا حجاب کھلوتا چار چوہیر نظر دا
 شوخی نظر اوہدی نہ کیتا دور ہنیر نظر دا
 شاموں فجر تیکر وچ اکھاں لو لگی جس چن دی

ساہ بھر ساہ کدی نہ لیا میریاں اُبھیاں ساہواں
 جاری نت رہیاں اک تارے سرگھی ویلے آہواں
 شاہ سوار نہ ڈٹھا مُڑ کے میں ڈگا وِچ راہواں
 جھا کے کدی نہ کھولے میرے اوہدیاں نیم نگاہواں
 کدی تے نال میرے اوہ لڑدے کدی تے وگڑی بن دی

دل دا مل ٹکانہ پیٹھیاں ہن صنم دیاں یاداں
 دسن نہیں زبانوں دتیاں ضبطاں دلی مُراداں
 نہ میں ترلے ہاڑے کپتے نہ اُس دتیاں داداں
 لب تک صبراں اون نہ دتا بن جس نوں فریاداں
 دبی رہی اوہ ترلے لیندی سدھر من وچ من دی

جھدیاں چاداں مینوں چسکے سنخوری دے پائے
 عشق جھدے ہو راہبر مینوں باب عروض وکھائے
 جس دے شوق معلم بن کے قاعدے فضل پڑھائے
 جس دی شوخ محبت مینوں لکھنے شعر سکھائے
 سُن کے اوس فقیر کدی نہ دتی داد سخن دی

○

دو بیتیاں

اَج تیک نہیں کسے نے کرن دیتا سانوں اوہدی دیوار دے کول بستر
 ملی جگہ نہ کسے نوں بسترے دی اتھے کھیاں دے ہو گئے نیں گول بستر
 دن رات بس ایہائی شغل رہندائے کدی ٹھپ بستر کدی کھول بستر
 فضل جہناں دے ستیاں یار لد گئے سستی وانگ روندے پھول پھول بستر

وٹک کسے دی جانی ایں کیہ وٹی لوک خوشی دے نال برسان وٹے
 تیرے درتوں وٹانی ایں جگہ کہنے جم جم گھوریاں پیا دربان وٹے
 اوہناں واسطے مہنے نہ کوئی وٹے تیرے عشق وچ جو چروان وٹے
 وٹیا کجھ نہیں جگ تے فضل اوہناں رہے جہناندے نال جانان وٹے

مینوں دل جا سٹیا اوس تھانویں جتھے رکھدی اثر فریاد کوئی نہیں
 پاٹن عرضیاں ساہمنے سانلاں دے سندا گل کوئی نہیں دیندا داد کوئی نہیں
 ملدائے حکم سزا دا جرم باجھوں قلم بند ہوندی رُوداد کوئی نہیں
 رُوح فرسا ماحول زندان دائے قید سخت دی فضل میعاد کوئی نہیں

خبرے کہناں دے جھٹ پٹ بدل جاندے بدلے میرے نہ بخت زون برسوں
 برسوں بگڑیا رہیا اوہ نال میرے دل جھدے تے رہیا مفتون برسوں
 ہوئی نہ کارگر کدی دُعا میری چلدے غیر دے رہے افسون برسوں
 اک گھڑی نہ فضل دے کول بیٹھا جھدے ہجر وچ تھکتیا خون برسوں

شیشے دل میرے اُتے جس دن دے ہین تِساں دے نقش حُور اُترے
 سانویں تِساں دے نال وچ نظر میری نہ کوئی پری اُترے تے نہ حُور اُترے
 اللہ کرے اوہ پٹھ ای رہن اُترے جہڑے سینوں پٹھ ناسور اُترے
 فضل جو ساقی مینوں بخش دتائے اوہ نہ مردیاں تیک سرور اُترے

خیر خواہ غم دتساں تے غم کھاون زائل کیتیاں ودھے تاثیر غم دی
 وٹن غم دے شریک یا نہ وٹن ایہہ نہیں مکنی جاگیر غم دی
 سخت غماں کر چھڈیائے دل ایسا جس پر کاٹ نہ کرے شمشیر غم دی
 مینوں دیکھ کے خوش غمگین ہوون ایسی ہاں میں فضل تصویر غم دی

راتیں عالم ہو وچ تاریاں دے نال شروع جد کراں تقریر غم دی
 میں زمیں توں چک کے لے جاناں توڑ فلک تے چاڑھ تعمیر غم دی
 غم غماں وچوں ہوندے جان پیدا کدھرے ٹھدی نہیں زنجیر غم دی
 فضل غماں وچ عمر اخیر ہو گئی اے پر ہوئی نہ اے اخیر غم دی

لگی رہے دماغ وچ خوب رونق ہوندے کدی نہیں ساز خموش غم دے
 بیٹھا بزم خیال وچ دینیں راتیں بھر بھر پیا کرناں ساغر نوش غم دے
 وانگ بوریوں دے وچ رہے پھر دا میرے ضبط دتے مار ہوش غم دے
 فضل سڑ جاوے میریاں سرد آہیں ٹھنڈے کر نہ سکیاں جوش غم دے

پہلاں سکھ کنج مرہم دا لپ کر دے ٹانگے زخم دے فیر اڈھیڑیا کر
 مینوں سد رقیباں دے مونہہ اُتے یار سچ تے جھوٹھ نکھیڑیا کر
 بہہ کے کول تماشہ نہ ویکھیا کر پوے جھگڑا تے آپ نبیڑیا کر
 فضل نیم نگاہی دا واسطہ ای ایویں ستیاں کلاں نہ چھیڑیا کر

راتیں رہی سرکار بے چین جس تھیں اوہ احساس ظلم فراوان دا سی
 ورنہ ایس دے وچ گناہ کوئی میری آہ دا سی نہ فغان دا سی
 کپتے فاش محبت دے راز چھنے جو قصور سی چشم گریبان دا سی
 میری وحشت نوں مشتہر کرن والا فضل چاک میرے گریبان دا سی

اک شوخ دے نال پیار پا کے ڈٹھے سکھ تھوڑے تے آزار بہتے
ہن لوک وی رہندے میں نال میرے خوش بخوش تھوڑے اوزار بہتے
شروع کئی گھانٹے وادھے ہو گئے میں ہو گئے یار تھوڑے تے اغیار بہتے
ایس گلشن دہر وچ فضل مینوں لبتھے پھل تھوڑے چبھے خار بہتے

ہووے گی بلبلو تاں بے شک مینوں ذرا وی خوشی بہار دی نہیں
کیوں جے کوئی مثال گلزار اندر دسدی شوخ میرے طرح دار دی نہیں
ناقص نقل زگس اوہدی چشم دی اے سنبیل وچ خوبی زلف یار دی نہیں
ساکت گل محروم گفتار وتوں طاقت سرو وچ فضل رفتار دی نہیں

کئی جگہ کئی دفعہ افسوس کیتا میریاں عاداتاں نوں کر کے یاد رویا
جھے کدی سودائیاں دا ذکر چھڑیا میرا نام لے کے پری زاد رویا
ہتھیں اپنی نقش وفا والا جدوں اوہ کر رہیا برباد رویا
ثربت فضل مظلوم دی دیکھ کے تے ڈھائیں مار کے ستم ایجاد رویا

میرے شیریں خیالاں دی وچ دنیا تلخ سخن تیرے یادگار رہن
جہڑے تیر بے زخی دے ماریونی بیٹھے تیر اوہ جگر وچکار رہن
جو جو شکن جبین تے رہیوں پاندا چھدے وانگ سولاں ستمگار رہن
تیرے فضل دا دیکھ کے دل زخمی مرحبا کہندے دل فگار رہن

ہین دکھرے شہر محبتاں دے گجھ دکھرے ہین وہار اتھے
 سراں نال سرداریاں نہیں اتھے سر دیتیاں ہون سردار اتھے
 ملاقات وچ راہ نہ وچ محفل دید لبھدی پٹھ تلوار اتھے
 فضل دکھ سکھاں نالوں قیمتی نیں وکن گھاں نالوں مہنگے خار اتھے

رہن ماہی دی وچ تلاش جہڑے سیر دشت پیائی نوں آکھدے نیں
 ایہہ نیں دکھرے لوک حنا بندی اپنی آبلہ پائی نوں آکھدے نیں
 جم دا جام سکندر دا آئینہ اپنے دل دی صفائی نوں آکھدے نیں
 فضل دونہاں جہاناں دی بادشاہی اوہدے در دی گدائی نوں آکھدے نیں

پرت جائے زمانہ تے خوف ناہیں اوہدے مکھ پرتان تھیں خوف کھاناں
 کوئی وڑ بیٹھائے دل وچ چور ایسا اوہدے نظر چران تھیں خوف کھاناں
 میں جان کے بجلی دی سٹ بیٹھاں اپنا دل لے جان تھیں خوف کھاناں
 اوہدی نظر دے نال میں فضل اپنی پیا نظر ملان تھیں خوف کھاناں

ساری ڈنگاں دی سوچ اے اکھتیاں نے کتھے جُناں سی جاگ جاگ راتیں
 اکھاں میریاں دے وچ رہے پھر دے اوہدی زلف سیاہ دے ناگ راتیں
 گنڈھاں سُر دربان دے نال کیونکر ایہو رہیا الاپدا راگ راتیں
 رہیا دشت خیال دے وچ پھر دا سو بسو کردا بھاگ بھاگ راتیں

ہوئی خواب وچ دید نصیب مینوں میرے سُتیاں جاگ پئے بھاگ راتیں
 آئی جاگ تے بھاگ نہ نظر آیا گئی اکھیاں تھیں نیندر بھاگ راتیں
 کندھاں نال سر مار کے بھن بیٹھا ہتھوں نکل گئی صبر دی واگ راتیں
 سٹے ہوئے سارے درد جاگ اٹھے، فضل جدوں آئی مینوں جاگ راتیں

اوس قصر تے کدی نہیں شام پیندی جہڑے قصر اندر میرا شام رہندائے
 خاص وقت تے خاصاں نوں اذن ملدائے گلی وچ اوہدی گزر عام رہندائے
 بیٹھے ہوئے اوہ دلاں تے ضابطے نیں لیناں خادماں نال سلام رہندائے
 خاک پتا لگے فضل کون آیا لکھناں رقعیاں دے اُتے نام رہندائے

خیر کھسماں دوزخ ہالیاں نوں اے دربان سانوں جھٹ بہن وی دے
 اوہدے در دولت اُتے بیٹھیاں نوں تیرا کیہ لیندے بیٹھا رہن وی دے
 ہوندائے کیہ ارشاد حق سائلاں دے کجھ سُنن وی دے کجھ کہن وی دے
 رو رو فضل دی ویکھ فریاد کرنی وِس ایس دے دے لہن وی دے

کاہدی آس وفا دی اوس اُتے جہدی گزر دی غیر بغیر ناہیں
 جدوں میرے رقیب نہ نال ہوون اوہ سمجھدا سیر نوں سیر ناہیں
 کدی جیوندیاں بھل کے کول میرے پایا جس مغرور نے پیر ناہیں
 فضل ہتھ اٹھا کے قبر اُتے اوہنے آکھنی فاتحہ خیر ناہیں

تیری بھال وچ حال بے حال ہو یائے مینوں عاشقاں دے مندے حال دی سونہہ
 ڈٹھا کوئی ناہیں تیرے وانگ سوہنا مینوں سوہنیا تیرے جمال دی سونہہ
 بادشاہی تھیں بہتر گدائی تیری تیرے درِ دولت بے مثال دی سونہہ
 تیں پر فضل خدا دا ہے چناں، جن چکدائے تیرے کمال دی سونہہ

خواہ مخواہ برسرِ پیکار ہو گئے دم دوستی دا جہڑے مار دے سن
 آج بن گئے دشمنِ جان اوہا مونہوں جان جو میرے توں واردے سن
 وا نصیب مالی بلبلی چشم ہو گئے گزرے چار دن جو میرے توں واردے سن
 رکھن فضل ہر وقت بزار مینوں چارہ ساز جو میرے آزار دے سن

جن جام تریاق دا دس کے تے گندل زہر دی جام وچ گھول گئے نیں
 خبرے ملن پھٹ کدی یا ملن ناہیں، ایسے بول کوڑے بول گئے نیں
 دھوکے قہر قلور دے چھابیاں تے اپنی جنس جفانوں تول گئے نیں
 جھلا باد مخالف دا فضل جھولا بوٹے آس امید دے ڈول گئے نیں

لوک دشمنان دے ہتھوں دکھ پاندے، مینوں دکھ پہنچن لگے یار کولوں
 پیاں بلبلاں خزاں توں ڈردیاں نیں، میرا کبدائے جسم بہار کولوں
 میرا دل کجھ نرم ایس موم کولوں اوہدی جیھہ کجھ تیز تلوار کولوں
 دس فضل اُس ظالم نوں کون آکھے، بچے آہ میری شرر بار کولوں

اک شوخ سنگ جدوں دا نہیونہہ لگائے طبع رہے ہر دم پریشان میری
 اٹھے پھر کردا رہنا واویلا گئی پھندیوں نکل زبان میری
 رہیا لبہاں تے تری دا نام ناہیں ہوندی خشک نہیں چشم گریان میری
 بن فضل نہ بنی تے ہور جائے ہے کجھ بنی والی اگے جان میری

بھن ہار شمشیر دے نہ نکلے آ گئے اجل دی جدوں شمشیر تھلے
 پیش پیش ہر بات وچ رہن والے زبروں زیر ہو گئے زیروں فیر تھلے
 اک مٹھل دا بوجھ نہ سہن والے آخر آ گئے خاک دے ڈھیر تھلے
 سڈی فضل اسماناں تے چڑھی جہڑی سٹی موت ہوراں دھاگہ پھیر تھلے

کیتی جہڑی وساہ کے چوٹ کیتی دے کے دم کیتا جہڑا وار کیتا
 میں غلط کیتا جہڑا دشمنان نوں پیا دوستاں وچ شمار کیتا
 دلوں سچ یقین دے نال جاتا جھوٹھا بتاں نے جو اقرار کیتا
 فضل اپنے آپ تے ظلم کیتا میں ایہہ طور جہڑا اختیار کیتا

اک شعلہ رو دی یاد وچ آتش دم بدم سینے اندر بھڑکدی اے
 راہ جانڈیاں وجا سی تیر جہڑا دل وچ نوک پئی او سے دی رڑکدی اے
 وانگ مرغ اسیر دے جان میری پئی قفس قلبوت وچ پھڑکدی اے
 فضل زندیاں وچ نہ وچ مویاں نبض کدی مذہم کدی دھڑکدی اے

قطع

اک رستے دے ول جانڈیاں میں کُچھیا اک بابے ہوراں نوں
 ایہہ رستے کدھرے جانڈائے؟ اوہ سُن کے کیہ فرماندے نہیں
 اسی اِنجے ویندے آئے آں پو داوا ویندا آیائے
 ایہہ راہ اتھے دا اتھے ای اے ٹر راہی کدھرے جانڈے نہیں

○

روزِ ازل دے دھرتی بیٹھاں جو پانی رت بھریا
 جہڑے ویلے کڈھو اوہنوں اوہ سجرا اکھواندا
 پر جس ویلے ہتھ اساڈے لگ جانڈے نہیں اوہنوں
 شامیں بھریئے ہو بیہا فجر ویلے نوں جاندا

بند

کیہ کرنا میں رقص رقاصاں نے کیجا سی قیس جوان جو میں
 ہن کہنے منگو کہنے میں کہے سن رانجھے خان جو میں
 دھوئے کپڑے کہڑا دھوتے سن کدی کچم دے سلطان جو میں
 ہن کہڑا چارے اجڑاں نوں کدی چارے سن صنعان جو میں
 کیہ ریس اوہناں دی کرنی ایس ہن اتھے کسے وچارے میں
 کیہ فضل غریباں لاپنے میں جو راٹھاں جندرے مارے میں

○

رہے سوہنے قائم بولاں تے جھل گردن تے تلوار گئے
 لئی ٹکڑے نال پہاڑاں دے کر پورے قول اقرار گئے
 پئے پوش لہائے دنیا نہ پئی آکھے بازی ہار گئے
 ایہہ لوک زبانوں پر تے نہ چڑھ بھانویں اُپر دار گئے
 نہیں ہونے نیویں فضل کدی سر عشق دیاں مغروراں دے
 سرداں دے فرہاداں دے شاہ شمساں دے منصوراں دے

ڈارو چھنے

اُچیاں محلاں والیا شالا جم جم محل ہنڈائیں
 کھوہ نہ میرے کولوں اپنے محلاں دا پرچھانواں
 اوہدی دُوری دے وچ اُکھری فضلِ طبعیت رہندی
 اوہدے بیٹھیاں لکھیا جہڑا لکھیا شعر بٹھانواں

○

گرمی نہیں شراب نے کوئی، کیتی، چھالے نہیں ایہہ لب جانان اُتے
 موندھے حضرتِ خضر نے ہین مارے، جامِ چشمہ آبِ حیوان اُتے
 چوکی دار چٹی وِردی پا کے تے، کھلے ہین یا قوت دی کان اُتے
 آکھے فضلِ صبا میں آپ سٹے، موتی اوس دے گلِ خندان اُتے

○

چارہ گر تجویز نہ کر نئے تپ دے لبوں اُتے چھالے جان کے تے
 دیدِ یار وِچ منتظر جان میری بیٹھی لبوں اُتے تنبو تان کے تے

پنجابی واقطبی تارا

(پیر فضل گجراتی دیاں ان چھپیاں چیزاں)

فہرست

- 573 گلاں پیر فضل دیاں
- 582 پیر فضل گجراتی / شخصیت اور فن
- 597 لالہ جی..... والد محترم
- 604 پیر فضل کی شخصیت اور شاعری
- 609 پیر فضل ہوراں دا باقی ماندہ کلام
- 629 نظم مدحیہ۔ مولانا محمد یوسف صاحب قادری ظہوری
- 632 قصیدہ نو بہاریہ
- 635 مولوی محمد علی رندھیری
- 639 سید حبیب اللہ شاہ مجید ٹھوی ثم گجراتی رحمۃ اللہ علیہ
- 641 حضرت سید ولایت علی شاہ رحمۃ اللہ علیہ
- 647 پیر عبدالغفور ہزاروی
- 649 قاری احمد حسین صاحب مرحوم و مغفور
- 651 تاج
- 653 قاسمی صاحب جدوں گجرات آئے سن
- 654 انور مسعود
- 656 حکیم عبدالطیف عارف
- 658 نذیر چودھری تے چائن دا کھڑکار
- 660 محمد علی ظہوری

- 661 فغان درد
 663 کل من علیہا فان
 قومی شاعری
 قائد اعظم رحمۃ اللہ علیہ
 667
 669 اساں پاکستان بنایا اے اساں پاکستان وسانا ئیں
 673 رجز
 676 مظلوم
 678 غازی
 681 عزیز بھٹی شہید رحمۃ اللہ علیہ
 685 میجر مسعود اختر رانا شہید رحمۃ اللہ علیہ (ستارہ جرات)
 687 لوری
 689 ویلے دی گلاں
 691 ساتی نامہ
 696 چومصرے
 697 رباعیاں

غزلاں

- 701 ٹھنڈا کر سگدے سن سینہ میرا جگر تپایا جہناں
 703 کجھ وی وچ دنیا دے ہوندا ہو رنہ حاصل مینوں
 705 شرمیلے نوں وچ گوڑھیاں خواہاں دے ملاں گے
 706 بولی وچ اپنی یار دیاں مخمورنگا ہواں بول پیاں
 707 بھانویں رہے دربان درکار دا ای، دل نوں لٹک پر تیرے دربار دی رہے
 708 رو رو کے تن ٹھنڈا ہو یا جگروں اٹھن انبو
 709 اکھیاں نے دھوکھا دتا سی اکھیاں دا دھوکھا کھا بیٹھے
 710 ذکر اوہدیاں رھاں تے گیسواں دا دنیا وچ رہے صبح توں شام توڑی

گلاں پیر فضل دیاں

شریف کنجاہی

پیر ہوراں دی ساری برادری وچ کوئی وی شاعر نہیں سی تے ایہہ لکن شاعر ہو گئے۔ ایس دا جواب ایس گل وچ لبھدا اے جے ٹھوکر یا ہو یا بندہ ای شاعر ہوندا آیا تے پیر ہوراں نوں ٹھوکر اودوں لگی سی جدوں پیر ہوراں دی والدہ دی پیر ہوراں دے والد نال ناچاتی ہو گئی تے پیر مقبول شاہ ہوراں اک ہور ویاہ کر لیا سی۔ اک روایت ایہہ وے کہ مقبول شاہ ہوراں نے چھپ چھپتے ای اوہ ویاہ برادریوں باہر کر لیا سی تے اوس ویاہ وچوں رب اوہناں نوں دو پتر وی دتے، اوہناں دا دل تے رُجھ گیا پر پیر ہوراں دی والدہ دا دل بجھدا بجھدا بجھ گیا تے دس پاس کر کے تعلیم نوں اگے نہ ٹورن وچ ماں دے ادرینویں توں علاوہ باقی حالت نوں وی دخل سی۔ جے خاوند واسطے ساویاں تولنا بڑا اوکھا کم ہوندا اے تے اکثر پہلی بیوی تے پہلی اولاد ای گھائے وچ رہندی اے تے دس پاس کرن تک دا پینڈا پیر ہوراں واسطے واہوا ڈونگھاسی، بلکہ اک دو وار اوہ تلکدے تلکدے بچے تے اوہناں دناں وچ ای میری والدہ دے پھمھمھ حکیم غلام مصطفیٰ ہوری اپنے پنڈ گولیگی توں گجرات آگئے سن تے میرے نانکے یعنی اپنے سوہرے گھرای رہندے سن تے پیر ہوراں اوہناں کولوں ایس فارسی دیاں کتاباں پڑھیاں سن جیہناں وچوں اک دیوان حافظ سی۔ حکیم ہوری اپنے سے دے سر کڈھ تے صاحب تحقیق طبیب سن تے کعبیاں دواں دے گویڑیے، پر اوہ دا کھنی نال وی تعلق

رکھدے سن۔ پیر ہوراں دا خیال حکیم بن دا ای سی، پر اوہناں دے والدنوں ایہہ سنگت پسند نہ آئی تے ان بن دے باوجود اوہناں پیر ہوراں نوں سختی نال روکیتے پیر ہوری اوس سختی نوں من جھل گئے تے سمٹ کے حقے تائیں آگئے تے اندرلی سوڑ (Anxiety) دا پھٹ مولن لگ پیا۔

مولیا ہویا زخم کسے بھری دب نال جس طرح فیر کے پیڑ کرن لگ پیندا اے ایہو صورت پیر ہوراں نال ہوئی۔ اپنے ساکاں وچ ای اوہناں دا ویاہ کیتا گیا، پر اگوں رب نے دو دھیاں ای جھولی پائیاں تے پہلی دے سنگ ترورن توں بعد جدوں نواں تجربہ کیتا اوہ تجربہ وی پہلے ورگا نکلیا، بلکہ اک سٹ ایس رنگ وچ پہلے توں وی ڈاڈھی پئی جے۔ رب نے ہن دو دھیاں ای دتیاں تے چھوٹی دے بھاگ ڈولی بین والے نہ بنے تے غم ڈک ہون دے باوجود اسی ویکھنے آں جے پیر ہوری غم نوں نہ ڈک سکدے ہوئے اک نعت وچ ابھاسر دے ہوئے کہہ ای دیندے نیں:

میرے دل افسردہ دا کھڑے غنچہ جھل جھولیا باد بہار دیا

(یا)

کیہ آکھاں کیوں دل میرے نوں پیوند لگایا نہیں جاندا

ایہناں مصریاں وچ نرینہ اولاد دی کمی بول رہی سی تے ایہہ اوہ کمی سی جس نال اوہ اندروں سمجھوتہ نہیں سی کر سکے تے باہروں سمجھوتہ کرنا انسان دی مجبوری ہوندی اے تے مجبوری دے ایہناں دوآں پڑاں وچ ویلے دی چکی اوہناں نوں ہولی ہولی پیہندی جا رہی سی تے میرے خیال وچ اوہناں دی چھیکو عمر دی لمی بیماری تے نا طاقتی ایسے دانفسیاتی تے جذباتی نتیجہ سی، جیہڑا اوہناں نوں گھن دی طرح اندرو اندر کھاندا جا رہیا سی تے آخر 22۔ اگست 1972ء وچ اوہناں نوں بالکل ای کھا گیا۔

پیر ہوراں دی بیماری تے نا طاقتی دے سے میرا گجرات ول دا پھیرا ایس

طرح ودھ گیا سی جے میری بیٹی وی گجرات آگئی سی تے میریاں دونویں بھیناں اگے ای او سے محلے رہندیاں سن جیہناں دے پنج مینوں پیر ہوراں دی ملاقات تے نہیں کہہ سکدا زیارت ہو جاندی سی۔ جے اپنیاں بھیناں دے گھر ول جان والی گلی پیر ہوراں دے گھر کولوں پھندی سی تے ہر وار میرے اندر کئی پٹھیاں پھوڑکاں پھٹ پیندیاں سن جدوں اوہ اپنے گھرتوں باہر اک پاسے کر کے منجی مل کے بیٹھے یا لیٹے ہوندے سن۔ میرے سامنے اوہناں دا اوہ اوج آ جاندی سی جے سارے پنجاب وچ پیر فضل، پیر فضل پئی ہوندی سی تے سلیم کاشر، رؤف شیخ تے حفیظ تائب ورگے ادبی مرید لاہوروں حاضری بھرن آ جاندے سن۔ تھوڑی وتھ تے حکیم عبدالرحیم جمیل ہوراں دا ڈیرا اوہناں توں بغیر نامکمل گنیا جاندی سی۔ نواب زادہ مہدی علی خاں دا مشاعرہ وی اوہناں نال مان والا ہندا سی، جتھے مشاعریاں وچ نہ جان دے سبھا دے باوجود پیر ہوراں جانا قبول کر لیا ہو یا سی تے اوس مشاعرے وچ گوجرانوالے توں ڈاکٹر فقیر تے یعقوب انور وی آ جاندے سن۔ ایسے طرح زمیندار کالج دا کوئی مشاعرہ وی پیر صاحب توں بغیر ممکن نہیں سی ہوندا۔ جے او تھے دیاں ادبی محفلاں دی جان پروفیسر فضل حسین پیر صاحب دے عقیدت منداں وچوں سن تے اوہناں دے اک شاگرد صدیق ظفر نے (جیہڑے اودوں کریسنٹ فین ناں دے پکھیاں دے اک کارخانے دے مالک سن) پیر ہوراں بارے اک مان ودھان اکٹھ کیتا تے اوس وچ پیر ہوراں نوں اپنی فیکٹری دا پکھا پیش کیتا۔

1963ء وچ اوہناں دا پہلا شعری مجموعہ 'ڈونگھے پینڈے' چھاپے چڑھیا تے

اوہناں دی مشہوری نوں ہور اتانہہ چاڑھ کے لے گیا۔ ریڈیو والے پیر ہوراں نوں بلان لگ پئے تے دن وچ پیر ہوری بھرویں زندگی گزار دے رہے، پر ایہہ سبھو کجھ من پرچاواتے من بھلاوا سی۔ گھر وچ آیاں پیر ہوری فیر اوسے ڈیپریشن دا شکار

ہو جان دے تے اوہناں دے غم نوں ونڈن والا کوئی نہیں سی۔ پیر زادیاں وچوں سبھ توں پہلاں بی۔ اے کرن والی اوہناں دی دھی ڈولی پے کے اپنے خاوند دے نال رہندی۔ پیر ہوراں توں دور دور ہوندی گئی تے اپنے حالات دے کھو بھے وچ انج کھمھ گئی جے اوس دا چرکیاں ای گجرات آون ہوندا سی۔ اتھے والی پہلے ٹبردی دھی دا بیٹا تبسم اوہناں دا سہارا بن سکدا سی پر اوس نوں 'مترپ' نے چوکھا نیڑے نہ ہون دتا تے پیر ہوراں دے موت کنارے جا لگن توں کجھ مہینے پہلاں تبسم دی جان دی بیڑی نوں اک غیبی لہر روڑھ کے لے گئی تے پیر ہوری اپنے حالات دے زور تے گھسن گھیر وچ گھرے ہوئے غم دا کھل کے اظہار وی نہیں سی کر سکدے پر ڈکھا ہویا غم ابھاسرے ہوئے غم نالوں چوکھا ڈاڈھا ہوندا اے تے اوہناں دستیاں نوں 1972ء وچ چھڈ گئے جیہناں نوں چھڈ جان دی گل اوہناں بہت پہلاں اپنی لظم 'آرزو وچ کیتی سی۔ ایس موت نے مولے ہوئے زخم نوں کچا کر دتا سی تے ہن اوہ اوس نوں جبر نہیں سی سکدے۔ پیر صاحب دی پہلے ٹبردی دھی تے تبسم دی ماں دا پیر صاحب دے گھر آون جان نہ آون جان جیہا ای سی تے زینہ اولاد توں خالی بیوی کدے گوارا نہیں کردی جے خاوند دی پہلی دھی زینہ اولاد اوس دے نیڑے ہووے تے اک حساب نال پچھتر چھتر سال دی عمر بہت تھوڑی وی نہیں ہوندی تے میرا خیال اے جے اوہ شاید چار ڈنگ ہو روی گزار لیندے جے گھر ولوں کوئی ٹھنڈا اوہناں دے بھاگاں وچ ہوندی جیویں تبسم دا غم اوہدی ماں نے دو جے پتر دے حوالے نال برداشت کیتی رکھیا سی حالاں اوس کولوں دور ای رہندا سی۔

ایہہ گلاں میں ایسے پاروں کیتیاں نیں جے پیر صاحب دا پنجابی شاعری وچ بھل نہ سکن والا مقام اے تے 'مہر و ماہ' دے فضل نمبر توں ٹر کے ہن تاں شاعری نوں تے شاعرنوں جاچن دے انداز بہت بدل چکے نیں تے اج دا نقاد دوآں نوں

اک دو جے دے وچوں ویکھن سمجھن ول الارا کھاندا اے تے ایسے کر کے مہر و ماہ دی قابل تعریف کوشش دے باوجود اسی اوس نمبر وچوں پیر ہوراں نوں نہیں پہچان سکدے تے ایہہ چار گلاں وی ایس ڈرتوں جے کدھرے میرے نال ای میری مٹی دا حصہ نہ ہو جان میں اپنی یاد وچوں کڈھ کے دو جیاں دی یاد دا حصہ کرن دی کوشش کیتی اے جے پوری درباری برادری وچ مینوں کوئی وی زندہ نہیں دسدا۔ جس دی میرے نالوں ودھ کے پیر ہوراں نال بیٹھک رہی ہووے تے جیہڑے دو چار میرے نالوں کجھ چھوٹی عمر دے موجود نیں اوہناں دیاں دلچسپیاں اینیاں دکھریاں تے اپنیاں اپنیاں نیں جے اوہناں دا پیر ہوراں دے نال کوئی تعلق نہ کل سی تے نہ اج وے تے جیہناں نوں کجھ نہ کجھ شعری شوق ہے سی اوہناں وچوں اک نال وی زندگی نے وفا نہ کیتی تے جیہناں نال زندگی وفا کردی آ رہی اے تے رب کرے دیر تک کردی رہوے (میری مراد خاقان خاور تے عرفی توں ایں) اوہناں دیاں شعری تے ادبی راہواں پنجابی نالوں کل وی دکھریاں سن تے کل وی دکھریاں رہن دیاں۔ تبسم دی اچانک فوتیگی توں بعد غماں دی اوہ طاقی تڑاکھ کر کے کھل گئی جس نوں ڈھلی کنڈی مار کے پیر ہوری اوس دے اگے کھلو کے اوس نوں کھلن توں روکی رکھیا سی۔ اوہناں دے سے کمیٹی دی نوکری پنشنی نہیں سی ہوندی تے جے ہوندی تاں وی اوہ سوہنے نوٹ توں دور پچھانہ ہونی سی تے پراویڈنٹ فنڈ وی میری یاد مطابق چند ہزار روپے توں ودھ نہیں سی تے سر تے دھی دا ویاہ سی جس نوں اوہناں اپنے کول رکھن واسطے اپنے مکان دے ساہنے اپنے ہون والے جوانی مظفر لئی بھراواں کولوں حصے دی تھاں نکھراوی لئی سی۔ جے اوہ دھی میرے بڈھے ویلے دا سہارا بنے دی تے دھی نے اوتھے اوس ویلے دے مطابق بڑی سوہنی کوٹھی وی چاڑھی سی تے مینوں یاد اے پیر ہوراں نوں اوس کوٹھی دے سرے چڑھن دی کڈی خوشی سی، پر تقدیر سدا توں زور اور رہی اے۔ پاکستان بن جان نال ہر محکمے وچ

نوکریاں نکلیاں تے دور دور وی نکلیاں تے ایس طرح جتھے ہور بہت سارے ماپے اولاد توں دور ہو گئے او سے طرح پیر ہوری وی دور ہو گئے تے سمجھ گئے جے اپنے کھوبھیاں وچ کھبھی دھی اوہناں دے کھوبھے دا علاج نہیں بن سکے دی تے حالات دی قہروانی نے اپنی ای منوا کے چھڈی تے ایس طرح پیر ہوراں دے آخری دیہاڑے اکلاپے دی دھے سڑ دے لنگھے۔ اوہناں دناں وچ میں جہلم آ گیا ہو یا ساں تے او سے محلے جیویں پہلاں دس چکیاں میری بیٹی وی رہندی سی تے میریاں بھیناں وی۔ پیر ہوراں دی مالی حالت اوہناں دی عمر تے صحت دے نال نال تلی ہوندی جا رہی سی تے اوہ اپنے حصے دی زمین ای بھور بھور کے ڈنگ پٹا رہے سن، جیہڑی اوہناں دے والد دے اللہ نوں پیارے ہو جان توں بعد ای اوہناں نوں ملی سی۔ جے جدی جائیداد اداکل وی جیوندے دماں تائیں باپ ای مالک ہوندا سی تے اج وی ہوندا اے۔

ایہناں حالات وچ ای ملک دے سیاسی حالات وچ اک تبدیلی آئی۔ ضیاء صاحب نے ملک دا حاکم بھی جان توں بعد لوکاں نوں دم دلا سے دین لئی جیہڑے پیر پٹے اوہناں وچ اکادمی ادبیات پاکستان دا مونیہ مہاندرا بنان وی شامل سی تے اتفاق دی گل اے جے پنجابی زبان دے حوالے نال اوس اکیڈمی وچ مینوں شامل کر لیا گیا تے اگوں ضرورت مند لکھاریاں نوں تے اوہناں دے بال بچے واسطے وظیفے متھن جاچن والی کمیٹی وچ مینوں ایہہ ذمہ داری دتی گئی تے مینوں ایہہ سعادت حاصل ہوئی جے پیر صاحب دے ٹبر واسطے ماہانہ وظیفہ مقرر ہو گیا تے فیر اگوں کم تے بھاویں ربی توفیقوں ہوندے نیں پر کوئی نہ کوئی وسیلہ بن جاندا اے تے جدوں نواب زادہ غضنفر گل نے 'قطبی تارا' چھاپیا اوس نوں اکیڈمی ولوں سبھ توں اول ہون دا انعام ملیا تے ایہہ سعادت وی میرے کھاتے پئی جے اوس کمیٹی دا میں پنجابی ولوں ممبر ساں۔ ایسے طرح میں ایس نوں وی اپنا مان گنناں دو جے مجموعے 'ٹکوراں' وچ میریاں تعارفی گلاں نوں

شامل کر کے اوہناں میرا قد اُچیرا کر دتا سی۔

اک دوگلاں ہوروی کرناں چاہناں (1) لہراں والے فضل نمبر وچ (ص 76 تھلیوں اُتانبہ ول چوتھی سطر) کاتب نے وڈی دھی دی دھی“ دی جگہ صرف وڈی رہن دتا سی۔ عصمت توں وڈی ایہہ دھی سیالکوٹ ویاہی گئی سی تے اوس دی دھی چکوال ول ویاہی گئی سی۔ (2) ڈاکٹر منیر سلیم ہوراں دے مضمون (لہراں فضل نمبر ص 127) وچ اک نظم نوں یوسف گجراتی دی تصنیف دیا گیا اے۔ میرے خیال وچ تے پرت آؤندی یاد دے مطابق ایہہ نظم پیر ہوراں اودوں لکھی سی جدوں پیر مقبول شاہ دی وفات نے بھراواں نوں گلے اُلاہے تھک دین تے مجبور کیتا سی تے ایس دا اظہار مدحیہ شعراں راہیں کیتا گیا سی۔ اس دا ذکر مرحوم مرتضیٰ ہوراں اڈدا اڈدا کیتا سی، جیہڑے پیر فضل ہوراں دی پھسپی دے پتر سن۔ شعر گھر وچ ای کدھرے سنا کے گئے سن تے ہن جدوں اوس بیاض دی اک نقل دیکھن دا اتفاق ہو یا اے گل نتر کے ساہنے آ گئی اے جے یوسف حجام نے کسے غرض پاروں ایہناں شعراں تے قبضہ کر لیا سی:

دنیا اتوں رخصت ہوئے اک مقبول الہی

فضل استاد مرے تے والد ماجد قبلہ گا ہی

شعر دے دو جے مصرعے وچ اوس نے ’تے‘ نوں ’دے‘ نال بدل دتا سی تے جس طرح عبدالغفور درشن نوں دتے ہوئے انٹرویو وچ پیر ہوراں دیا سی جے اوہناں ابتدائی عربی، فارسی اپنے باپ کولوں پڑھی سی (دیکھو فضل نمبر لہراں - ص 90) تے اوسے حوالے نال اوہناں باپ نوں استاد آکھیا تے والد ماجد وی آکھیا سی تے پیر فضل مرتضیٰ ہوراں کول ای زرعی یونیورسٹی گئے سن۔ ایہہ شعر یوسف گجراتی دے وی نہیں سن جے اوہ یوسف اردو دے شاعر سن تے میں نو جوانی وچ اوہناں دیاں چیزاں نیرنگ خیال وچ پڑھیاں سن۔ یوسف حجام دی وی ایہہ نظم ایس کر کے نہیں سی جے گجرات چھڈ

کے یوسف نے 'دینے' جا کے ہوٹل کھول لیا سی تے میں اودوں گوجر خاں پڑھاندا ساں تے بس دے جھٹ کھلون توں اوتھے اوس نال اتفاقا ملاقات ہو گئی سی تے اوہدا لہجہ گلہ گزاری والا سی تے پیر مرید دی اک دو بے توں دوری دی خاموش گواہی ایہہ وی بن جاندی اے بے یوسف نے پیر ہوراں دا مرثیہ نہیں سی لکھیا تے جتھوں تائیں مینوں یاد اے اوہ جنازے وچ وی شامل نہیں سی تے چالیسویں تے وی نہیں سی آیا۔ بے پیر زادیاں وچوں کوئی وی پیر ہوراں دی اوس حمام تے بیٹھک نوں پسند نہیں سی کردا تے اوہنوں سوال مہینہ تے ہجری سن لکھن یاد ہو سکدا اسی جیہڑے بے رواج ہو چکیا سی تے لوک عیسوی ای جانداں ورتدے سن۔

ڈاکٹر منیر سلیم نوں شاید اس توں بھلیکھا لگا سی بے 'بیاض' وچ عبارت بھلیکھا پان والی سی۔ اس طرح ایں "منقبت قبلہ و کعبہ پیر مقبول شاہ صاحب سجادہ نشین و پیر حضرت سید کبیر الدین دریائی گنج بخش گجراتی بشمول حلیہ بعض عادات و صفات حمیدہ و نتیجہ فکر محمد یوسف صاحب یوسف گجراتی" جد کہ عام طور تے یوسف حمایئے نے اپنے آپ نوں صرف یوسف ای لکھیا اے تے شاید ایسے توں بے 'بیاض' دیکھن والیاں شعراں نوں یوسف گجراتی دے ای سمجھے سن۔

اوس 'بیاض' وچ یوسف نے اپنے بیٹے دے حادثے دا شکار ہو کے مرجان تے شعر لکھے سن جیہڑا 301- ستمبر 1922ء نوں جاں بحق ہو گیا سی تے ایس دا ثبوت بے اوہدے شعر لکھنے بند نہیں سی کردتے۔ مرید دی گلہ گزاری ایس توں سی بے یوسف دی خواہش سی کہ پیر ہوری اوس نوں بحالیات والیاں دے ذریعے کوئی دکان نہیں سی دوا سکے۔ جو کہ اوہ ایہہ کم محمود ہاشمی⁽¹⁾ دے ذریعے کروا سکدے سن، پر ایس پاروں عمراں

1- محمود ہاشمی: پیر غلام عباس کی پھوپھی گجرات کے ہاشمی خاندان میں ہوئی تھی۔
پروفیسر سید مسعود ہاشمی بھی اسی خاندان کے چشم و چراغ ہیں۔

دا تعلق تروڑ دینا وی لکھوئی بڑی دلیل نہیں سی تے اوہناں دا مرثیہ لکھن دا جواز نہیں سی بندا تے وجہ کوئی ہو رای ہووے دی۔

یوسف دے حمام بارے پیر ہوراں دے اک شعر وچ لفظ 'جٹ' لکھیا گیا اے۔ "جٹ حمام اوہدے وچ پانی نال محبت بھردے" اصل لفظ خضری تے دو جے مصرعے وچ سکندر دا لفظ وی میری گل دی تصدیق کردا اے۔

خضر حمام اوہدے وچ پانی نال محبت بھردے
آئینے اُس یار مرے دے صاف سکندر کردے

لفظ خضر نوں بیاض وچ اتارن لکھیاں جٹ بنا دتا گیا سی تے اگوں ایہو لفظ لہراں دے فضل نمبر وچ لکھیا گیا سی (ص 143) جس دا کوئی مطلب نہیں بندا۔ جس طرح حجام نوں راجہ وی آکھیا جاندا سی ایسے طرح ماشکی نوں خضری آکھیا جاندا سی۔ انج عجیب گل اے جے پیر ہوراں داڑھی اودوں رکھن دا آہر کیتا سی جدوں یوسف نے داڑھیاں مُنن دا کم چھڈ دتا سی تے ایس طرح ملن دا چج گھٹدا گھٹدا گھٹ گیا، جس نوں شاید یوسف نے زیادہ محسوس کر کے جوابی بے رخی دا مظاہرہ کیتا ہووے:

ڈھلیاں ڈھپیاں تے وانگ بجاویاں دے پچھا نہہ ہٹدے ہٹدے ہٹ گئے

پیر فضل گجراتی / شخصیت اور فن

پروفیسر سید مسعود ہاشمی

شکر اے فضل خدا نے بخشیاں نہیں
میںوں دولتاں طبع رنگین دیاں

شاعری جب لفظی اور فکری کرامتوں کے درجے پہنچتی ہے تو پیر فضل گجراتی بن جاتی ہے۔ پیر فضل گجراتی لفظی کرامت ساز اور تخیلی کرامت نگار تھے۔ دنیا میں دو طرح کے شاعر ہوتے ہیں۔ ایک وہ جو شاعر ہوتے ہیں لیکن شاعر لگتے نہیں۔ دوسرے وہ جو شاعر ہوتے ہیں اور شاعر لگتے بھی ہیں۔ یہ اصل شاعر ہوتے ہیں۔ جن کی تصدیق ان کے چہرے مہرے سے ہو جاتی ہے۔ ان کی شاعری کی تصدیق سب سے پہلے ان کے چہرے سے ہوتی ہے پھر ان کے اطوار، خدو خال، گفتگو، شاعرانہ آداب، معصوم لا ابالی پن، شرارت آلود عظمت اور شرافت آمیز تقدیس سے ہوتی ہے۔ میاں محمد بخش صاحب رحمۃ اللہ علیہ نے بھی شاعروں کی پہچان کے لئے ان کے خدو خال، عادات و اطوار اور طبعی گم شدگی کو اپنے شعر میں تصدیق نامے کے طور پر یوں بیان کیا ہے:

عقلوں ہوشوں ہیں ایہہ فارغ کن ایناں دے ڈورے
ہور کسے دی سُن دے ناہیں ٹردے اپنی ٹورے

میں نے اردو، فارسی، انگریزی اور پنجابی شاعروں کا زندگی بھر مطالعہ کیا ہے

میں اسی نتیجے پر پہنچا ہوں۔ پیدائشی شاعر فسون ساز ہوتا ہے، اسی لئے ایک اردو کا شاعر لکھتا ہے:

یہ دلاویز شاعر جب فسون سازی پہ آتے ہیں

خدا بھی ایک لمحہ کام اپنے بھول جاتے ہیں

سچے شاعر اپنی چال ڈھال گفتگو لہجے اور شعروں میں بسنے والی معصوم گمشدگی

مقدس شرارت اور پر بہار طبعی غنایت کی زندگی بخش نورانیت سے پہچانے جاتے ہیں۔

وہ حقیقت میں ایک پیدائشی ترنم بار شخصیت (Instrumental Personality) کے

مالک ہوتے ہیں ترنم نوائی قدرت کی طرف سے اسے عطا ہوتی ہے وہ نیم ہوشمندی اور

معصوم گمشدگی کو نطق نواز نمائندہ اس لئے بنتا ہے کہ وہ دنیاؤں کا شہری ہوتا ہے۔ وہ دو

دنیاؤں کا غیب دان ہوتا ہے۔ وہ بیک وقت عالم غیب اور عالم موجود دونوں میں زندگی

گزارتا ہے۔ کبھی وہ عالم موجود میں ہوتا ہے کبھی عالم غیب میں ہوتا ہے کبھی اپنی دنیا کا

باخبر ہوتا ہے کبھی غیب کا سراغ رساں ہوتا ہے اور کبھی دونوں سے بیگانہ ہو جاتا ہے۔

ذوق سخن نہ ہوندا، تے مدتاں دے

میںوں غم پامال کر گئے ہوندے (پیر فضل گجراتی)

یہیں وہ عقل کل کا نمائندہ بن جاتا ہے اس کی زبان میں بھی شاعرانہ پن ہوتا

ہے اسلوب اور زبان کی طرح اپنے تحلیل اور وجدان کی طرح اپنی چال اپنے خدوخال

اپنی گفتگو اپنا لہجے اپنا بیان قسام ازل سے انوکھا لیکر آتا ہے۔ ایک معصوم پر تقدیس

عظمت سچے شاعر کے کلام اور خدوخال سے صاف نظر آتی ہے۔ ایک مستانہ روش

نفاست ایک عجز آمیز دانائی ایک مبرہن صوفشاں لہجہ ایک پر بہار فضیلت ایک طمانیت

بخش علویت سچے شاعر کا الوہی تورات نامہ ہوتا ہے جو اسے ودیعت ہوتا ہے۔ پنجابی

زبان کے شاعروں کو تورات نامہ زبان کی جذباتی توانائی کی وجہ سے بڑا معتبر اور دقیق

ہے انہیں بیک وقت شعریت ذوق ولایت آشنائی بصیرت وری وجدان سرائی کی خصوصیات شعری اور لفظی ورثے میں ملی ہوتی ہیں۔ اسی لئے وہ شاعر ہوتے بھی ہیں اور شاعر لگتے بھی ہیں، ولی ہوتے بھی ہیں ولی لگتے بھی ہیں۔ پیر فضل ان شاعروں میں سے تھے جو شاعر درویش فقیر قلندر لگتے ہیں۔ ان کی زبان شاعرانہ گفتگو شاعرانہ خیالات شاعرانہ ایک جمالیاتی ہالداں کی شاعری کو گھیرے میں لے لیتا اور ان کی شخصیت بھی اسی جمالیاتی برج کی تابع ہوتی ہے۔ عموماً شاعر شکل سے پٹواری زیادہ لگتے ہیں کچھ جہاز ران لگتے ہیں۔ کئی گلیوں میں تیزاب بیچنے والے لگتے ہیں۔ کئی مداری اور تماشا ساز لگتے ہیں۔ ان کی شاعری بھی ان کی شکل کی طرح شاعرانہ اور غیر شاعرانہ دو درجوں میں منقسم ہو جاتی ہے، لیکن سچے شاعر، شاعر لگتے ہیں۔ پیر فضل گجراتی ان صف اول کے شاعروں میں سے ہیں جن میں عمر خیام، حافظ، سعدی، کیٹس، بارن، شیلے، وارث شاہ، میاں محمد صاحب، اقبال، فراق، عدم، ٹی۔ ایس۔ ایلٹ، سٹیفن سپنڈر، سی ڈی لیوس، عربی، ساغر صدیقی، کامپٹن ایکٹ شمار ہوتے ہیں۔

پیر فضل گجراتی کا بڑا اعزاز یہ ہے کہ وہ پنجابی زبان کے شاعر تھے اور پنجابی زبان میں ولایت آشنائی کا رنگ بہت گہرا ہے۔ پنجابی شاعری کی روایت میں ولایت، جمالیات، دینیات کا ادراک نامہ بڑا دلاویز اور روح پرور ہے۔ ایک خاص قسم کی اخلاقی اور انسانی برگزیدگی پنجابی شاعروں کو ورثے میں ملی ہے اس لئے ان کے لہجے میں صبر و تحمل، تجمل شوکت، نفاست، درویشی، گداز، جلال اور جمال کی تمام کیفیات کا سرور ملتا ہے۔

فرد فقیر، بابا بلھے شاہ رحمۃ اللہ علیہ اور حضرت سلطان باہو رحمۃ اللہ علیہ سے لیکر میاں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ اور پیر فضل گجراتی تک۔ یہی شعری لہجے کی تقدسی رنگ باری اذہان و قلوب کو متاثر کرتی ہے۔ پیر فضل گجراتی کی شخصیت اور فن دونوں میں شعریت ساز رعنائی کے جلوے بدرجہ

اتم موجود ہیں۔ پنجابی لہجے کی شعریت کے ساتھ ایک عفت مآب نفاست بھی ان کی شاعری اور شخصیت کا حصہ بن کر سامنے آتی ہے۔

دورِ حاضر میں صرف پیر فضل گجراتی اسی جمالیاتی گم شدگی کے نمائندہ شاعر بن کر سامنے آتے ہیں جس میں انسانیت سے ولایت تک کا سفر نامہ موجود ہے۔ وہ ملٹن، اقبال کے شعری ورثے کی لڑی لگتے ہیں جس کے پس منظر میں مذہب کا رنگ گہرا ہے۔

نویں آون تے بھل جاون پرانے

غماں نے میرے غم و نڈے ہوئے نیں (پیر فضل گجراتی)

اس شعر میں جمالیاتی گداز کی انتہا ہے یہ سرمستی محبت کا شعر لگتا ہے۔ یہ

شاعری دراصل آرنلڈ کی High Seriousness اور ڈاکٹر شاہین مفتی کے خوبصورت ترجمہ (اوج متانت) کی شاعری کی یاد دلاتی ہے۔

پاکستان کے فضیلت رسیدہ دماغ جناب شریف کنجاہی نے پیر فضل گجراتی کے غیر مطبوعہ کلام اور غیر مطبوعہ مکاتیب کو جس ذوقی دلچسپی سے تلاش و مرتب کیا ہے وہ زیر مطالعہ کتاب کا فقید المثال اثاثہ ہے۔ یہ غیر مطبوعہ کلام بھی اپنی ہشت پہلو شعری کرامت باری سے اس چشمہ نور کا حصہ ہے جو ان کی کئی ایک کتابیات سے برآمد ہو کر اصحاب علم و عرفان کو مسرور و محفوظ کر چکا ہے۔

البتہ اس میں ایک غنایت مآب اور تنوع پرور تازگی ہے۔ خصوصاً کچھ مدحیہ منظومات، جو مختلف شخصیات کی اوصاف نگاری ہیں، جو پیر صاحب کی اس شعری سرشت کو اجاگر کرتی ہیں کہ ہر بڑا فن کار اور بڑا آدمی شخصیات کا گرویدہ ہوتا ہے۔ وہ اہل جمال کا دیوانہ ہوتا ہے۔ جوش نے لکھا ہے:

وجود مذہب و فکر و خیال کچھ بھی نہیں

بغیر محبت اہل جمال کچھ بھی نہیں

اہل جمال کا تذکرہ شاعروں کا مرغوب مشغلہ رہا ہے۔ پیر صاحب اعلیٰ حضرت محمد یوسف قادری کے بارے لکھتے ہیں:

عالم فاضل عارف سالک جانے کل زمانہ
مولانا محمد یوسف کامل مرد یگانہ
فیض اپنے دی جھولی بھر بھروچ مریداں ونڈے
وچ گجرات جھلائے جہنے قادریاں دے جھنڈے

پیر صاحب کی مدحیہ شاعری میں بھی تقدیس کی بہاریہ ترنگ ان کی شعری قادر الکلامی اور کرامت ساز لفظ آرائی کی طرف اشارہ کرتی ہے۔ بڑا شاعر محض لفظ ساز نہیں ہوتا۔ لفظی کرامت ساز ہوتا ہے۔ کینیڈا کے مشہور عالم آفاقی نقاد نار تھروپ فرائی (NORTHROPE FRYE) جن کی تنقیدات نے جدید ادب اور شاعری کو سب سے زیادہ متاثر کیا ہے۔ وہ اپنی کتاب میں لکھتے ہیں ”تنقید جب اپنی انتہا کو پہنچ جاتی ہے تو کشف بن جاتی ہے“ میرا خیال ہے کوئی بھی علم کوئی بھی ادب اور ادبی صنف جب انتہا کو پہنچ جائے تو وہ کشف بن جاتی ہے۔ پیر صاحب نے بھی شاعری کو اکتشافی بنا دیا ہے۔ شاعری کو کشف بنا دیا ہے۔

گنگناتے ہوئے لفظ، قصیدوں، بحروں میں نغمگی کی لہریں پیدا کرتے ہیں اردو، فارسی تراکیب ہاتھ جوڑے پنجابی میں جتی جاتی ہیں۔ احمد ندیم قاسمی کے بارے میں بھی وہ اپنی خاص طرز ادا میں مدح طراز ہیں:

راہ احمد ندیم رموز پرور سو سو رمز جس دی اک بات وچ اے

اڈواڈ رنگ ادب تے شاعری دا جمع ایس استاد دی ذات وچ اے (پیر فضل گجراتی)

اڈواڈ رنگ کی ترکیب ملاحظہ فرمائیں ایسا لگتا ہے کہ پنجابی زبان کی جمالیاتی

تنوع کاری کا تمام سرور مصرعے میں در آیا ہے۔ یہ وہ لفظی کرامتیں ہیں جو پیر صاحب

کی شاعری میں فکری نادرہ کاریوں اور ملفوظی مینا کاریوں کے در کھول دیتی ہیں۔ پیر صاحب کی غزل کا بھی ایک خاص منفرد لہجہ ہے، جس سے وہ اپنی شاعری کو بقعہ نور بنا دیتے ہیں۔ زبان کے مزاج کے اعتبار سے اردو غزل میں قدرے رندی، شرارت اور زیریں لہر محبت اطواری کا رنگ گہرا ہوتا ہے، لیکن پنجابی غزل میں تقدیس مآب ولایت باری کی روایت نگاری بھی متاثر کرتی ہے۔ اردو غزل کا ایک مثالیہ شعر ہے۔ لہجے کی رومان پرور پاکیزگی دیکھئے:

ادھر ہے حیا اور ادھر ناتوانی

نہ وہ دیکھتے ہیں نہ ہم دیکھتے ہیں (پیر فضل گجراتی)

پیر صاحب کے غیر مطبوعہ کلام میں جذبہ حب الوطنی کے موضوعات پر بھی شعری اظہار خیال ہے اور میں بھی پیر صاحب کی فضیلت نگاری بدستور شعر سازی کی کرامتوں میں مشغول ہے۔ بڑا شاعر اپنی ترنگ اور موج کا شاعر ہوتا ہے۔ موضوعات اور الفاظ اسکے کے ساہمنے ہاتھ باندھے کھڑے ہوتے ہیں۔ یہ موج اس کی جمالیاتی گمشدگی ہوتی ہے۔ وہ جمالیات میں کھویا رہتا ہے اور حسن کا سراغ رساں بن جاتا ہے۔ لفظ، خیال، کائنات کے دیدہ زیب مقامات کی تلاش میں سرگرداں رہتا ہے۔ وہ بیک وقت تین زمانوں کا شاعر ہوتا ہے تین زمانوں کا شہری ہوتا ہے۔ کبھی وہ ماضی میں ہوتا ہے کبھی حال میں اور کبھی مستقبل میں۔ عام آدمی دنیا دار صرف حال میں زندگی گزارتا ہے بڑا آدمی تینوں زمانوں کو اپنی دسترس میں لے لیتا ہے۔

پیر صاحب کے سایہ محبت کی الہام بیان نیرنگیوں میں جوان ہونے والا جدید غزل کا بہت بڑا شاعر خاقان خاور بھی پیر صاحب کی شخصیت اور شاعری کا دیوانہ وار پرستار ہے۔ شخصیت جب الہام بیان بن جاتی ہے تو وہ بہار کا آئینہ خانہ ہو جاتی، خاقان خاور کہتا ہے پیر صاحب کے نزدیکی رشتہ میں منسلک ہونے کی وجہ سے اور شعر نگار

ہونے کے وصف سے وہ مجھ سے بے پناہ شفقت فرماتے۔ ان کی شفقت اور خاقان پسندی کا یہ عالم تھا کہ انہوں نے اپنی ایک کتاب 'نکوراں' خاقان خاور کے نام سے منسوب کی تھی اور جب کتاب چھپی تو خاقان خاور کو خود قریب بٹھا کر بچوں ایسی معصوم دلیل سے اُسے کتاب دکھانے لگے اور فرمانے لگے۔ خاقان دیکھو تمہارا نام میرے شعروں سے بھی زیادہ موٹی قلم سے لکھا گیا ہے کسی بچے سے اتنی محبت کی زبان یہ ظاہر کرتی ہے کہ پیر صاحب نے بھی خاقان خاور کے اندر چھپے جوہروں کو پہچان لیا تھا۔ خاقان خاور کا ان کے سانحہ ارتحال کے بعد ایک شعر بھی پیر صاحب کی یاد کی تڑپ ظاہر کرتا ہے:

اب نہ لالہ جی، نہ لالہ رخ یہاں

کوئی خاور کیا رہے گجرات میں (خاقان خاور)

پیر صاحب کی شخصیت اور فن مطبوعہ اور غیر مطبوعہ نگارشات سب میں ایک دلاویز درد مند شگفتگی اور حسن سرائی ہے جو بہت متاثر کرتی ہے۔ خاقان خاور اپنی ملاقاتوں میں عموماً کہتا ہے مجھے زندگی میں صرف اس بات کی خوشی ہے کہ پیر صاحب نے اپنی کتاب مجھ جیسے ناچیز کے نام منسوب کی۔

پیر صاحب کی شخصیت کی بچوں ایسی فطری عظمت ظاہر کرتی ہے۔ پیر صاحب عظیم فن کار تھے وہ شاعر بھی تھے اور شاعرانہ شخصیت کے مالک بھی تھے۔ ان کی شاعری کے فطری ملکہ کی تصدیق ان کی گفتگو، عادات و اطوار اور ان کے خدوخال اور بے پناہ محبت شعاری سے ہو جاتی ہے۔

اقبال رحمۃ اللہ علیہ اردو کا آخری شاعر ہے جس کے پس منظر میں مذہب جگمگاتا نظر آتا ہے۔ ملٹن انگریزی کا شاعر ہے جس کے پس منظر میں مذہبی رنگ نظر آتا ہے اور پیر فضل گجراتی پنجاب کے آخری شاعر ہیں جن کی شاعری کے پس منظر میں مذہب کا واضح

تصدیق نامہ ملتا ہے۔ ہم یوں کہہ سکتے ہیں:

”پیر فضل نے مذہبی تجربے کو شعری تجربہ بنا دیا ہے اور شعری

تجربے کو مذہبی تجربہ بنا دیا ہے۔“

ایک طہارت آمیز نفاست ایک پاکیزہ رومانیت ان کے اشعار میں اسی وجہ سے نظر آتی ہے۔ کشمیری مظلوموں کی نظم وہ حالی اور اقبال کی طرح مسدس اور شکوہ کی الوہی لکار میں یوں رقم طراز ہیں:

ٹری جاؤ مجاہدو بسم اللہ ہتھیں پھڑتکواراں نوں ٹری جاؤ
بدلہ اک فریادی دالین واہتے ویکھو ابنِ قاسم کتھوں دوڑیا سی
تسی نیڑیوں جموں توں پار ہو کے دس مزہ اپناراں نوں ٹری جاؤ

اٹھن جو مظلوماں دے دلاں وچوں آہواں عرش ہلا کے رہندیاں نیں
بونداں ناحق کسے دے خون دیاں اپنا رنگ وکھا کے رہندیاں نیں

پیر فضل گجراتی عہد ساز، رجحان ساز، شعری شخصیت کے مالک تھے۔ ان میں شعری بڑائی اور شخصی بڑائی کی عظمتیں ہم زاد و ہم نژاد تھیں۔ یہی وجہ ہے کہ ان کے شاگردوں کے حلقے میں ہمیشہ سینہ زور سینہ نما اور سینہ بدست غوغا آرائی رہی۔ مجھے یاد ہے بالکل اسی طرح ایک اور اردو کے عہد ساز فطری سچے، اور شاعرانہ شخصیت کے مالک شاعر عبدالحمید عدم صاحب کی ادبی واقعہ، بلکہ ادبی لطیفہ نما واقعہ یاد آتا ہے۔ 1970ء - 1980ء کے درمیان عدم مشاعروں کی جان تھے اور ان کی خلیق ملنسار انسانیت نواز، ہمدرد، مہربان شخصیت سب کے لئے قابلِ محبت تھی۔

اسی زمانہ میں محکمہ تعلیم میں اساتذہ کی کچھ ایڈہاک آسامیاں نکلیں۔ بہت سے نوجوان عدم کے پرستار چونکہ عدم وسیع المشر ب تھے۔ ان کی طرف سفارشی رفتے

لینے کے لئے دوڑے۔ عدم صاحب نے تقریباً چالیس کے قریب سفارشی رقعے لکھے اور ہر رقعے پر لکھا:

”یہ میرے سگے اور حقیقی بھتیجے ہیں ان کی معاونت مجھ پر آپ کا ذاتی کرم ہوگا۔“

اتفاق سے ان دنوں محکمہ تعلیم کے ڈائریکٹر ن م راشد (معروف شاعر) کے بھائی تھے۔ میں ایک دن ان کے دفتر گیا تو وہ حیران ہو کر فرمانے لگے آسامیاں چار ہیں عدم صاحب نے چالیس رقعے بھیجے ہیں جن پر لکھا ہے یہ میرے سگے اور حقیقی بھتیجے ہیں۔ میں کہاں جاؤں؟ عدم بھی شاعرانہ شخصیت کے مالک تھے گم شدہ وسیع المشراب مکتب، محبت، مہربان چونکہ پیر صاحب بھی شاعرانہ شخصیت والے تھے۔ اس لئے ان کے ہاں بھی یہی وسیع الخیر محبت ان کا دطیرہ تھی۔ اس سلسلے میں مجھے انہیں کے ایک پرستار نے پیر صاحب کی شاعرانہ شخصیت کے بارے میں ایک قصہ سنایا کہنے لگا۔ میں کم عمر تھا اور پیر صاحب کے ساتھ فوارے چوک والی سڑک پر جا رہا تھا۔ سامنے سے ایک نوجوان نے ازراہ عقیدت دور سے سلام کیا۔ پیر صاحب نے دور ہی سے انتہائی تپاک اور والہانہ و فور محبت سے ہاتھ کھولے اور کہنا شروع کیا:

بسم اللیاء بسم اللیاء۔ بسم اللہ نہیں، بلکہ بسم اللہ کی محبت آلودہ پنجابی شعر زاد ادا نیگی، بسم اللیاء اس آدمی کو گلے لگایا۔ حال پوچھا انتہائی تپاک سے رخصت کیا۔ وہ شخص کہنے لگا میں نے اس والہانہ پن سے متاثر ہو کر کہا پیر صاحب سے پوچھا یہ کون تھا؟ فرمانے لگے ”مجھے کیا خبر یہ کون تھا“ اور ساتھ ایک تفکر آلود گالی بھی نکالی۔ وہ کہنے لگا میں اب بھی جب اس واقعے کو یاد کرتا ہوں تو بہت ہنستا ہوں۔

یہی وہ شاعرانہ شخصیت کا جادو ہے وہ شاعرانہ شخصیت کا کمال ہے کہ سچا شاعر جہاں بہت خلیق خلق نواز پر تپاک ہوتا ہے وہاں وہ لا ابالی بے پرواہ اور خود گرفتہ بھی ہوتا

ہے۔ پیر صاحب کی پوری شاعری کا جادو ان کی شاعرانہ شخصیت کا کمال ہے۔ ان کی انسانیت نواز وسیع المشرابی کا آئینہ دار ہے۔ بڑا فن کار، دراصل آفاقی ذہن ہوتا ہے وہ مقامی ہو کر بھی آفاقی وسعت کا حامل ہوتا ہے۔

اقبال نے ایسے ہی لوگوں کے لئے 'دیدہ ور' کا لفظ استعمال کیا، مولانا روم نے ایسے ہی لوگوں کے لئے 'نظر بینا' کی ترکیب بنائی ہے۔ گوٹے نے اسی لئے اپنے ڈرامے میں لکھا ہے کہ "ہمارے جدید دور کی تمام بیماریوں کا علاج آفاقی نظر ہے اور ہمارے دور کی سب سے بڑی بیماری آفاقی نظر اور آفاقی ذہن سے محرومی ہے۔"

کافکا بھی اپنے افسانوں میں آفاقی آنکھ کا اندھا پن جدید ذہنی بیماریوں کو کہتا ہے۔ اقبال اسے ہی براہیہی نظر سے منسوب کرتا ہے۔ بڑے شاعر بڑے فنکار آفاقی نظر کے مالک ہوتے ہیں۔ وہ کمائی کے لئے نہیں لکھتے وہ انسانی عظمتوں کے سراغ رساں ہوتے ہیں وہ بے داغ سچائیوں کے تاجر ہوتے ہیں وہ کردار سازی کے صنعتکار ہوتے ہیں۔

ایسے شاعروں کی شاعری کی تصدیق ان کی شخصیت کرتی ہے۔ پیر صاحب کی شخصیت اور فن کے جائزے میں جس چیز نے مجھے سب سے زیادہ متاثر کیا ہے وہ ان کے فن میں شاعرانہ شخصیت کے نمایاں اوصاف کی جلوہ گری ہے۔ ان کا فن ان کی شخصیت کا ہم شکل اور ہم صورت ہے۔ مجھے جدید ماہرین نفسیات کی شخصیت (Personality) کے موضوع پر کئی کتابیات پڑھنے کا موقع ملا جس میں شخصیت کے کردار پر اثرات کی مباحث تھی۔ ان میں جرمنی کے ایک ماہر نفسیات Kitchmer کی شخصیت کے بارے میں مباحث بہت قابل قدر ہیں۔ وہ شخصیت کے بارے ایک انوکھا زاویہ نگاہ پیش کرتا ہے۔ اس نظریے کا نام شیشہ دیکھنے کا نظریہ Looking Glass Theory ہے۔ وہ کہتا ہے کہ صبح سویرے انسان جب شیشہ دیکھتا ہے۔ اسے

شیشے میں جس طرح کی شکل نظر آئے اس کا کردار بھی وہی بن جاتا ہے۔ اگر انسان کو شیشے میں پہلوانوں کی طرح شکل لگے تو اس میں پہلوانی جراثیم بڑھنے شروع ہو جاتے ہیں۔ اگر اس میں دہشت گرد لگے تو اس کے کردار میں دہشت گردی اور اوباشی آ جاتی ہے۔ اگر شیشے میں اپنی شکل کو کرخت دیکھتا ہے تو اس کے کردار میں بھی کرختگی در آتی ہے۔ اگر شیشے میں شکل شاعرانہ کھویا پن ملے تو اس کی شکل اس کے کردار کو شاعرانہ بنانے میں مدد کرتی ہے۔ شخصیت کے بارے یہ نظریہ بہت مقبول ہوا اور اس کی بڑی پذیرائی ہوئی۔ شخصیت کے کئی نظریات انسانی ڈھانچوں سے متعلق ہیں، لیکن یہ نظریہ بہت مشہور ہوا اس سے یہ بات سائنسی طور پر مسلم الثبوت ہو گئی ہے کہ شخصیت شاعرانہ خصوصیات، شاعری کو چار چاند لگا دیتی ہے۔ پیر صاحب کی شخصی زندگی کے واقعات ان کا لوگوں سے برتاؤ اور سلوک دلکش ان کے چہرے کے محبت پرور خلوط ان کی چال ڈھال اور لباس و اطوار کی رعنائی سب نے ان کی شاعرانہ شخصیت کی بھرپور گواہیاں دی ہیں۔ اسی لئے پیر صاحب رومی، گوئے، کیٹس، براوننگ شیلے، میاں محمد صاحب، حضرت بلھے شاہ، وارث شاہ، فراق، غالب، میر درد، عدم، سیف الدین سیف، ساغر صدیقی جیسے عالمی شاعروں کی درجہ بندی میں شمار ہوتے ہیں، جنہوں نے محض شعر نگاری نہیں کی، بلکہ اپنی شاعرانہ درویشانہ فقیرانہ جمالیاتی شعری شخصیت کی وجہ سے شعر نگاری کو کشف نگاری بنا دیا ہے۔

پیر صاحب کی اس کتاب میں غیر مطبوعہ کلام کے ساتھ کچھ ان کے غیر مطبوعہ خطوط بھی شامل ہیں۔ خطوط نگاری یا مکتوب نگاری اردو نثر کی ایک پر بہار اور وارفتہ مزاج صنف ہے۔ جس میں صاحب تحریر کی شخصیت کے نمایاں پہلووا ہو جاتے ہیں۔ مکتوب نگاری کا فن انتہائی برجستہ اور بے تکلف فن ہے جس کے بارے میں یہی کہا جا سکتا ہے کہ یہ فن لفافے میں دل ارسال کرنے کا فن ہے۔ اس جملے میں اس

کی تمام لطافت و برجستگی اور محبت آلود بے تکلفی چھپی ہوتی ہے۔ اس میں آغاز وسط انجام تشبیب تکمیل دعائیہ کی کوئی چیز نہیں ہوتی البتہ گریز ہی گریز ہوتا ہے۔

ایک بے ربط تامل ہوتا ہے ایک روانی ہوتی ہے۔ ایک بے باک ترنگ ہوتی ہے۔ مکتوب نگاری مکمل تنہائی میں لپٹے دو افراد کی کہانی ہے جس میں ایک کہہ رہا ہوتا ہے اور دوسرا سن رہا ہوتا ہے مکتوب نگاری کی تاریخ میں چارلس، لیمب، شیلے، کیٹس، مہدی آفادی، غالب، عدم کا نام آتا ہے مکتوب نگاری کا فن روم میں پروان چڑھا اور سروہی خط نگاری کا ابتداء کرنے والا ہے۔ اس کے خطوط میں رومی سلطنت اور مسائل حیات ہیں پھر یہ فن انگلستان آیا اور پھر چارلس لیمب کیٹس کے نام آتے ہیں اردو میں مکتوب نگاری کا باوا آدم غالب ہے۔ غالب سے شبلی، مہدی آفادی، رشید احمد صدیقی، علامہ محمد اقبال رحمۃ اللہ علیہ، قاضی عبدالغفار، سجاد ظہر، صفیہ اختر، حامد حسن قادری سے یہ فن پیر فضل گجراتی کی شاعرانہ دسترس میں آ گیا اور یوں اس نثری صنف کا قلمدان پیر فضل گجراتی کی شگفتہ روش تحریر آرائی نے سنبھالا۔

پیر صاحب کے خطوط میں ایک درد مند محبت پرور دلاویزی کا غیر معمولی رومانی سا لہجہ ہے۔ جو فن خط نگاری کی لطافت اور ترنگ کا ارتقاء بھی ہے اور فن خط نگاری کے سبک دلکش لطیف رویوں کا صورت گر بھی ہے۔ ان کے خطوط پڑھ کر یہی کہا جاسکتا ہے:

توجہ سے پڑھنا ہر اک سطر کو

لفافے کے اندر دل ارسال ہے

المیر ٹرسٹ لائبریری کے روح رواں صاحب جمال عارف وقت عارف، علی میر ایڈووکیٹ کے ادبی ولایت خانے سے ادبی تبرک اور علمی کشف نگاری کا اجراء ایک معمول بن چکا ہے۔ میرا خیال ہے اعلیٰ ادب اولیائی ادب اعلیٰ اذہان کی ذاتی

پسندیدگی کی روحانی ہم آہنگی کا ترجمان ہوتا ہے۔ وہ لوگ جو عظیم لوگوں کو پسند کرتے ہیں اپنی قیمت بلند کرتے ہیں۔

المیر ٹرسٹ لائبریری کے زیر سرپرستی پیر فضل گجراتی ادبی مجلس کی تشکیل پذیر ی بھی ظاہر کرتی ہے کہ یہ مجلس برگزیدہ ادبی حقیقتوں کی ادبی صورت نمائی اور فنی قدر افزائی کا ایک شاخسانہ ہے، جس میں پروفیسر سید حامد حسن، ڈاکٹر منیر سلیم، پروفیسر شریف کنجاہی شامل ہیں۔ جن کی مساعی کے تحت 'لہراں' کا پیر فضل نمبر شائع ہوا۔ اس مجلس کے تحت کئی ادبی تقاریب کا انعقاد ہوا۔ اور یوں پیر فضل گجراتی کی عظمت بے پایاں کو لوگوں تک پہنچایا۔ زیر مطالعہ کتاب 'پنجابی دا قبطی تارا' پیر فضل گجراتی بھی شریف کنجاہی صاحب کی جمالیاتی اور فنی سراغ رسانی اور تحقیقی عرق ریزی کا نتیجہ ہے کہ انہوں نے پروفیسر حفیظ تائب اور مولوی نور محمد قادری کو لکھے گئے خطوط اور کلام کی مجموعہ بندی کی۔ یہ خطوط مولوی نور محمد قادری صاحب مرحوم کو لکھے گئے اور شریف صاحب کی کاوش سے ملے اور مرتب ہوئے۔ حامد حسن سید کی کتاب بھی پیر فضل گجراتی کی شخصیت اور فن پر موجود ہے وہ اسی ادبی برکت خانے المیر ٹرسٹ لائبریری سے شائع ہوئی۔ مذہبی مبلغ عنایت حسین بھٹی معروف صوفی گائیک نے بھی پیر صاحب پر کئی مضامین لکھے۔ یہ لائبریری گجرات کے لئے ادراک کا محترم ولایت خانہ ہے۔ نار تھروپ فرائی نے اپنی مشہور عالم کتاب فن اور کشف (Art & Apocalyps) میں فن کی معراج کے بارے میں لکھا ہے:

“Apocalyps means revelation when art becomes apocalyptic it reveals.”

نار تھروپ فرائی نے آرٹ اور تنقید کو ایک نئی سمت دکھائی ہے اور جدید تنقید اس نقاد کی اکتشافی ناقدانہ بصیرت کی بڑی مداح ہے کیونکہ فرائی کہتا ہے فن کشف کی

منزل پر پہنچ کر ہی اپنے جوہروں کو آشکار کرتا ہے۔

پیر فضل گجراتی کی شعری سحر کاری بھی اس درجے کو پہنچ جاتی ہے جہاں کشف کی منزلیں شروع ہو جاتی ہیں۔ صاحب جمال عارف وقت عارف علی میر کا ادبی ولایت خانہ بھی درحقیقت کشف گاہ ادب ہے جہاں وقیع التخیل لوگوں کی منظم الفکر اور راست کردار باتوں کا اجراء ہوتا ہے ایک سادہ مقولہ ہے: ولی را ولی می شناسد ذہنی درجات کی بلندی کو سمجھنا اور سمجھانا بھی ولایت آشنا لوگوں کا کام ہے۔

حامد حسن سید، پروفیسر شریف کنجاہی اور عارف علی میر نے اس ادارے کے توقیر مآب ورثے کی وساطت سے تخیلاتی، کشف کے بہت سے دروازے کھول دیئے ہیں۔ اعجاز حسین میر کے اعجاز شناسا خطوط پر مشتمل کتاب میر غضنفر حسین میر کے نگارشات کے اوراق پارے پیر فضل گجراتی پہ دو کتابیات کی کشف بندی پروفیسر شریف کنجاہی کی تخیل افروز زندگی کے بکھرے ہوئے لمحات کی نقش کاریاں اس کے علاوہ کئی کتب جو الوہی رنگ میں رنگے لمحوں کی داستانیں یہ سب اکتشاف نگاری کے مرحلے ہیں۔ مجھے عارف علی میر کی زندگی کسی صاحب باطن کے اس قطعے کی تصویر لگتی ہے:

ویرانی گماں کو عقیدت میں پہنچ کر
شادانی خیال کا ساماں بنا دیا
دنیا ترے وجود کو کرتی رہی تلاش
ہم نے ترے خیال کو یزداں بنا دیا

عارف علی میر نے ولایت سے ادب کی طرف مراجعت کے بعد ویرانی گماں کو شادانی خیال بنانے کی بھاری ذمہ داری لے لی ہے اور وجود یزداں کی تلاش کی بجائے خیال ہی کو یزداں بنا لیا ہے۔

پیر فضل گجراتی دراصل ذوق سخن اور طبع رنگین کے نمائندہ شاعر تھے وہ اپنے

دور کے کشف نگار بھی تھے اور عظیم سخن ور بھی تھے۔ ہم آخر میں پیر صاحب کا ہی شعر ان کے بارے میں رقم کریں گے:

سخن ور ہر دور وچ کوئی نہ کوئی

رب بخشدا رہیا گجراتیاں نوں

روحانی عدم توازن، فکری عدم توازن، تہذیبی عدم توازن اور ثقافتی عدم توازن کے اس دور میں عظیم المرتبت مجددین فن کی فنی جمالیات اور فکری اخلاقیات کی قدر افزائی عبادت سے کم نہیں۔ میرا ایمان ہے فکری عدم توازن کا شکار اور روحانی عدم توازن کا شکار لوگوں کو اصحابِ جمال کی رعنائی خیال اور توانائی فکر اس طرح نظر نہیں آتی جس طرح اندھے کو روشنی نظر نہیں آتی۔ باطنی اندھا پن، فکری اندھا پن، جمالیاتی اندھا پن، تہذیبی اندھا پن انسانوں کی ایک نفسی بیماری ہے جس کی تشخیص مولانا روم نے سب سے پہلے کی اور انہوں نے ’نظر بینا‘ کی ترکیب استعمال کی۔

نظر بینا از لقائے حق شود

حق کجا ہمزہ ہر احمق شد (مولانا روم)

پھر ہر دور کے اکابرین نے اس بیماری کو مختلف نام دیئے۔ اقبال نے ’دیدہ ور‘ کہا اور براہمی نظر پر زور دیا۔ گوئے، کافکا نے آفاقی نظر سے محرومی کا نام دیا۔

”آفاقی نظر اور نظر بینا دانا لوگوں کی میراث ہے۔“

بقول مولانا روم: ”احمق نظر بینا کا ہمزہ نہیں ہو سکتا“

غالب نے فکری عدم توازن کا شکار لوگوں اور باطنی اندھوں کے بارے میں خوب کہا تھا:

منم از جہل معارض شدہ نامنفعلی

کہ گرش ہجو کنم این بودش مدح عظیم (غالب)

لالہ جی-----والد محترم

☆ مسعودہ اختر

والد محترم کے فنِ سخن کے متعلق تو نہیں البتہ ان کی شخصیت اور عادات کے بارے میں کچھ لکھنے کی جسارت کر رہی ہوں۔ کیونکہ شاعر کی شخصیت ہی اس کی شاعری کا سرچشمہ اور اس کے وجدان کی قوت متحرک ہوتی ہے۔ وہ ایک عظیم شاعر ہی نہیں، بلکہ ایک عظیم انسان بھی ہیں اور انسان ہونا ہی انسانیت کی عظمت کی آخری معراج ہے۔ یوں تو ایسے نفوسِ قدسیہ جو عالم وجود میں آتے ہی رہتے ہیں، جن کے علم و فضل کا شہرہ چار دانگ عالم میں پھیل جاتا ہے، مگر لالہ جی میرے والد محترم ایک مخصوص شخصیت کے مالک ہیں۔ چنانچہ خود بھی ایک شانِ شاعرانہ کے ساتھ اپنی تعریف یوں کرتے ہیں:

جہڑا چار گھڑیاں بیٹھا کول اوہدے آخر کار ایہہ منا پیا اوہنوں
ایس چودھویں صدی وچ فضل ورگے کدھرے ہین ور لے اللہ لوک ملدے
ان کی محبوبیت، خلوص نیت، فراخ دلی، وسیع النظر فی اور نیک شاعری ان کی
خندہ پیشانی میں سمٹ آئی ہے اور یہ خندہ پیشانی ان کا کردار ہے۔

میرے بچپن کے وہ نہ بھولنے والے دن ایک متبرک تصویر کی طرح میرے

☆ پیر فضل حسین فضل دی دھی۔

ساہنے آتے رہتے ہیں۔ جب میں نے ان کو 'لالہ جی' کہنا شروع کیا۔ جوں جوں میں نے ہوش کی آنکھیں کھولیں تو مجھے ارد گرد کے سب لوگوں کی زبانی 'لالہ جی'، 'لالہ جی' کہتے سن کر حیرت ہوئی۔ میں سوچتی یہ تو محض میرے 'لالہ جی' ہیں اور باقی سب لوگ انہیں اپنے 'لالہ جی' کیوں سمجھتے ہیں؟ تمام گھر والے، رشتہ دار، محلے والے، جوان، چھوٹے اور بڑے سب ان کو 'لالہ جی' ہی کہہ کر پکارتے اور جب مجھ میں کبھی شعور پیدا ہوا تو مجھ پر یہ راز افشاں ہو گیا کہ جس طرح ولد محترم مجھ سے محبت کرتے ہیں۔ اسی انداز میں دیگر بچوں، بہنوں، بھائیوں اور مداحوں کے بے پناہ ہجوم سے بھی التفات فرماتے اور پوری دل نوازی اور خوش خلقی سے پیش آتے ہیں، تو پھر اس میں عجب کیا ہے کہ وہ سب کے 'لالہ جی' ہیں۔ ان کی نگاہوں میں ایسا اثر، ان کی باتوں میں خلوص اور سچائی کی ایسی بوباس ہے کہ لوگ انہیں خود بخود جاننے لگتے ہیں۔

میری 'ہجولیوں' کے جھر مٹ میں ان کی پسندیدگی اور جاذبیت کا وہ عالم اب بھی مجھے یاد ہے کہ کس والہانہ شوق سے میرے ساتھ میری سہیلیوں کے لئے کھلونے اور کھانے پینے کی چیزیں لایا کرتے اور کیسے خبردارانہ انداز میں ہم سب میں یکساں طور پر اپنے نرم اور گرم ہاتھوں سے بھد ہزار شفقت تقسیم فرمایا کرتے۔

روحانی اور معاشرتی لحاظ سے والد بزرگوارم خالص اسلامی وضع کے بزرگ ہیں۔ ان کے ساہنے انسانیت کا افضل ترین نمونہ آنحضرت محمد ﷺ کی ذات گرامی ہے جس سے وہ علم و دانش، صبر و تحمل اور اخلاقی عظمت کا سبق سیکھتے ہیں۔

یہی وجہ ہے کہ وہ اپنے لئے نہیں، بلکہ دوسروں کے لئے زندہ ہیں وہ ذاتی اغراض سے پاک ہیں دینی دولت اور جاہ و حشمت سے انہیں دور کا بھی واسطہ نہیں ہے۔ ان کے نزدیک درد و سوز ایک متاع بے بہا ہے اور تن کی دولت فکر و فن وہ صرف من کی دولت کے پجاری ہیں۔

ان کی شخصیت کا سب سے اہم پہلو دکھوں کا برداشت کرنا ہے یہ شخصیت کا وہ جبلی پہلو ہے جس کو پیش کے حالات نے اور زیادہ پختہ کر دیا ہو۔ ان کا دل بچپن ہی سے دکھی ہو گیا جب کہ وہ اپنی پیاری ماں پر خلوص محبت سے ہمیشہ ہمیشہ کے لئے محروم ہو گئے۔ اس کے بعد وہ خود کو دنیا میں تنہا تصور کرنے لگے اور آج تک تنہا ہی تصور کرتے ہیں بظاہر وہ خوش نظر آتے ہیں۔ مگر ان کا سینہ زخموں سے چھلنی ہو چکا ہے اور جب یہ زخم آہ کی سختی سے چھل جاتے ہیں تو اشعار کی صورت میں نمایاں ہوتے ہیں ان کے اشعار جو سوز و گداز ہے اس کی محض یہی وجہ ہے کہ ان کا دل زخمی ہے۔ اسی لئے تو وہ صحیح معنوں میں ایک عظیم شاعر بن گئے۔ افسوس اور تعجب تو یہ ہے کہ جنہیں وہ اپنا سمجھتے رہے ان ہی کی خنجر آزمائی سے ان کی ذات محفوظ نہ رہی۔ ان کے اشعار ان کی آپ بیتیاں ہیں۔ ان کے واردات قلب کی ٹیسیں ہیں وہ خود فرماتے ہیں:

خاراں نوں گل جان کے گل نال میں لاندرا رہیا
 میں بھلاوے پانی دے ریتاں دے ول جاندا رہیا
 عمر ساری غلطیاں تے غلطیاں کھاندا رہیا
 سادگی وچ سادگی دی میں سزا پاندا رہیا
 خاراں نوں گل جان کے گل نال لٹکاندا رہیا
 میں سمجھ کے لعل، انگیاراں نوں ہتھ پاندا رہیا
 بجلیاں چمکن تے میں سمجھاں تجلی طور دی!
 میں بھلاوے پانی دے ریتاں دے ول جاندا رہیا
 آبِ خنجر نوں رہیا میں آکھدا آبِ حیات
 زہر نوں تریاق دی تھاں اپنے مونہہ لاندرا رہیا
 دل کے کسی گوشہ میں ان کی ناخوشی دب کر رہ جاتی ہے جسے وہ ابھرنے نہیں

دیتے۔ وہ اپنی تکالیف کا بار خود ہی اٹھا لیتے ہیں اپنے غم و الم میں کسی کو شریک نہیں ہونے دیتے، مگر دوسروں کی مسرتوں اور خوشیوں میں دل و جان سے شامل ہو جاتے ہیں۔ دوسروں کی دلبستگی اور غمگساری ان کا شیوہ خاص ہے۔ ان گنت لوگوں کے فرزندوں کے نام تجویز کر چکے ہیں اور ان کی شادیوں پر معرکہ آلا راہرے کہہ چکے ہیں، مگر اپنا غم آرزو اپنے ہی سینے سے لگائے بیٹھے ہیں۔ کبھی نوک زبان پر لاتے نہ زبانِ قلم پر:

تو کیستی و کجائی کہ آسمانِ کبود

ہزار دیدہ برائے تو از ستارہ کشود

ایسے انسان کے جمود کے لئے ستاروں کی آنکھیں صدیوں سے وقفِ انتظار رہتی ہیں۔ جب کہیں اس کا ظہور ہوتا ہے۔ ان کی طبیعت صرف شاعرانہ ہی نہیں قلندرانہ بھی ہے اور ان کی یہ قلندری ظاہری نہیں باطنی بھی ہے۔

ان کی مسرت کا راز لباس، تصنع، خود غرضی اور نفس پرستی میں نہیں، بلکہ دوسروں سے بھلائی کرنا ان کا نصب العین ہے۔ دل کی قلندری کے ساتھ ساتھ دنیاوی تملذ سے بے نیازی اور وضع احتیاط اور تہہ بند کوشلوار پر اچکن زبردستی پہنائی جاتی ہے۔ چھوٹے کوٹ کو بھی عزت کی نگاہ سے نہیں دیکھتے۔ اشد ضرورت کے وقت اُسے جوں کا توں اٹھا کر پہن لیتے ہیں اور مشکل کا وقت ٹل جانے پر قریب ترین چارپائی پر بیچ دیتے ہیں۔ جوتا ایسا پہنتے ہیں جو بے چون و چرا پہنا جاسکے اور بغیر حیل و حجت اتارا جاسکے جب کبھی سر پر دیہاتی طرز کا دوپٹہ باندھ کر صحن میں جلوہ گر ہوتے ہیں تو مجھے وہ زمانہ یاد آ جاتا ہے جب ان کی صحت 'ماشاء اللہ' تھی.....؟

”جس سے جگر لالہ میں ٹھنڈک ہو وہ شبنم“

کھانے پینے میں بھی کوئی دلچسپی کا اظہار نہیں کرتے۔ کبھی اپنی پسند یا ناپسند کا

بھی تقاضا نہیں کرتے، البتہ حلوہ اور کھیر کو اپنے دسترخوان کی زینت تصور کرتے ہیں۔ پانی کھلے برتن میں پیش کیا جائے تو خاص شکر یہ ادا کرتے ہیں۔ جملہ اشیاء خورد و نوش میں 'حقہ' کو امتیازی شرف حاصل ہے۔ سفر ہو حضر اس میں بیگانگی نہیں برتتے۔ بستر میں دو یا تین تکیے شامل کر لیتے ہیں جنہیں اکثر تہ بہ تہہ رکھ کر استراحت فرماتے ہیں۔ بستر کے ساتھ ہی پرانی وضع کا ایک طاق ہے جس میں ایک دوات، ایک معمولی قلم اور چند اوراق پریشاں رکھے ہوتے ہیں اور اسی ساز و سامان کے ساتھ اقلیم سخن کی شہنشاہی کرتے ہیں۔

مجھے یاد ہے کہ ایک روز ماحول سے متاثر ہو کر میں نے ان سے سوال کیا کہ آپ نے سکول کے بعد کالج کی تعلیم کیوں نہ حاصل کی؟ فرمانے لگے ”مجھے اپنی ماں سے بے پناہ محبت تھی اور ماں بھی مجھے اپنی آنکھوں کا نور سمجھتی تھی۔ چنانچہ جب میں نے دسویں جماعت پاس کی تو لاہور چلا گیا اور اسلامیہ کالج میں ایف۔ اے کا داخلہ لیا۔ دیگر ضروریات کے ساتھ ساتھ نصاب کی مکمل کتابیں خرید لیں اور ہوٹل میں ایک کمرہ بھی حاصل کر لیا گیا۔ تمام ابتدائی مراحل بخیر و خوبی انجام پا جانے کے بعد میرے دل میں خیال آیا کہ ماں کو اپنے داخل ہو جانے کی خوشخبری سنا آؤں۔ چنانچہ راتوں رات گجرات آیا سارا شہر گہری نیند سو رہا تھا۔ چوکیداروں کی اکاڈکا آوازیں سنائی دے رہی تھیں اور میں جلدی جلدی ڈگر بھرتا گھر کی طرف لپکا جا رہا تھا۔ ابھی پرانے گھر کے صدر دروازہ کے پاس پہنچا ہی تھا کہ اندر سے والدہ محترمہ از خود پکار اٹھیں ”فضل آگئے ہو“ والدہ نے دروازہ کھول دیا اور مجھے اپنے بازوؤں میں دبوج کر سینے سے لگا لیا۔ سکون کی ایک گہری سانس لی اور مجھے اندر لے گئیں۔ میں یہ دیکھ کر از حد حیران ہوا کہ میری جدائی کا ان کی صحت پر گہرا اثر ہوا ہے۔ چنانچہ میں نے اسی وقت تعلیم ترک کرنے کا تہیہ کر لیا۔“

بیٹے کے لئے ماں کا دل گداز ابدالآباد سے ایک ضرب المثل کی حیثیت رکھتا ہے، مگر یہ کبھی نہیں سنا تھا کہ ماں کو جدائی کی اذیت سے بچانے کے لئے بیٹے کے دل نے دینوی عروج و اقبال کی راہ کو یکسر ترک کر دینے کا ایسا عظیم فیصلہ کیا ہو۔

ان کی یہ خوئے دلنوازی صرف گھر کی چار دیواری تک ہی محدود نہیں ہے، بلکہ ان کی محبت کا چراغ سرِ راہ بھی نور افشاں ہے جس سے سب ادنیٰ و اعلیٰ کسب فیض کرتے ہیں کیا اپنے اور کیا پرانے ان کی محفل آرائیوں کے گردیدہ ہیں۔ گدائے کوچہ سے لے کے امیر شہر تک ہر فرد، بشران کے ہم مجلس بننے کا طلب گار ہے۔ ان کی انجمن آرائی گزشتہ کئی سالوں سے علمی اور ادبی دنیا کی ایک حقیقت بن چکی ہے۔ جس محفل میں بیٹھیں گے ان کی آن میں جانِ محفل بن جائیں گے اور گفتگو صرف شعر و سخن تک ہی محدود نہیں ہوگی، بلکہ دنیا جہان کا کوئی سا موضوع لے آئے جیسا کہ وہ خود فرماتے ہیں:

جد کول فضل دے بہہ جائے مرا نہیں اٹھنے تے جی کردا

اوہ جہڑے ویلے کردا اے کجھ گلاں اپنی لہر دیاں

جب تک اپنے سادہ اور مختصر سے گھر میں موجود رہتے ہیں۔ نیاز مندوں کا

تانتا بندھا رہتا ہے اور اگر گھر سے باہر نکل آئیں تو ہزاروں دیدہ و دل فراش راہ بن

جاتے ہیں۔ مقبولیت کا یہ عالم ہے کہ ایک صاحب جا رہے ہیں تو دوسرے حضرت

آ رہے ہیں اور ہر ایک کا بلا امتیاز سن و سال نہایت فراخ دلی اور خندہ پیشانی سے

استقبال ہو رہا ہے۔

وہ چھوٹا سا کمرہ اور وہ منور راتیں مجھے بار بار یاد آتیں ہیں جب ہم باپ بیٹی

پہروں مصروف گفتگو رہتے تھے۔ ولدِ بزرگوار اپنے مخصوص انداز میں کبھی مولانا روم رحمۃ اللہ علیہ

کے پرسوز اشعار سناتے اور کبھی شاہ شرف بوعلی قلندر کی غزلیں کبھی فرید الدین عطار رحمۃ اللہ علیہ

کی مثنوی کے دل گداز بیت اور کبھی مولانا جامی رحمۃ اللہ علیہ کی عشق آفریں نعتیں، کبھی میر تقی میر کے نشتر اور کبھی اقبال رحمۃ اللہ علیہ کی تیر اندازیاں موضوع سخن ہوتیں۔ میں کتنی خوش نصیب ہوں کہ ایسے عظیم باپ کی تربیت میری ذہنی اور قلبی تطہیر کا باعث بنی۔ اس لئے کہ ہمیشہ ان کی گفتگو کا مرکز سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم کی سیرت پاک ہوتی۔ جب بھی حیاتِ طیبہ کے کسی پہلو پر بات ہوتی تو چہرہ کی لو میں اضافہ ہو جاتا اور آنکھیں پُر نم ہو جاتیں اور اب یہ عالم ہے کہ اس موضوعِ پاک پر زبان وا کرنے کے فوراً بعد 'لالہ جی' محترم کی آواز فردِ عقیدت سے بھرا جاتی ہے۔ سرِ نیاز جھک جاتا ہے اور چہرہ سراپا آنسو بن جاتا ہے:

کب ایسے لوگ ہوتے ہیں پیدا جہان میں
افسوس تم کو میر سے صحبت نہیں رہی

(بشکر یہ مہر و ماہ۔ لاہور)

اذکارِ فضل

1964ء

○

پیر فضل کی شخصیت اور شاعری

☆ سہیل جیلانی تبسم

علامہ محمد اقبال رحمۃ اللہ علیہ نے تو شخصیت کو (جسے خودی بھی کہتے ہیں) خدائی کی حد کے قریب قریب پہنچا دیا ہے مگر ایسے بھی لوگ ہیں جن کے نزدیک شخصیت سراسر اپنے زمانے یا ماحول کی پیداوار ہوتی ہے۔

عام طور پر تصور کے علمبردار اس بات کے قائل ہیں کہ شخصیت اپنے ماحول پر غیر محدود اثر ڈال سکتی ہے اور بہت بڑی شخصیت واقعی قوموں کی زندگی اور زمانے کے دھارے کو بدل سکتی ہے، مگر اثبات کے پیرو یہ سمجھتے ہیں کہ بڑی سے بڑی شخصیت کا اثر بھی محدود ہوتا ہے، بلکہ خود شخصیت اپنے طبعی سماجی اور سب سے زیادہ معاشی ماحول میں ڈھل جایا کرتی ہے۔

فلسفیوں کے افراط و تفریط سے بچ کر بے لاگ مطالعہ کرنے والا جانتا ہے کہ شخصیت اس انجمن کی طرح ہے جس سے بڑی بڑی اصلاحی یا انقلابی تحریک کی گاڑی کھینچی جاسکتی ہے، لیکن خود یہ انجمن جس طاقت سے چلتا ہے وہ اسے زمانے یا ماحول سے ملتی ہے۔

☆ نواسہ پیر فضل حسین فضل گجراتی۔

پیر صاحب کی شخصیت کی نشوونما اور آب و رنگ بہت حد تک ماحول کا مرہونِ منت ہے۔

پیر صاحب نے شاہ دولہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ کے خاندان میں جنم لیا جہاں خالص مذہبی اور صوفیانہ ماحول تھا جب ذرا ہوش سنبھالا تو محلہ کے ایک عالم سے یاد اللہ رہتی جو ہر وقت دیوانِ حافظ کے نکات میں محور تھے ان کی صحبت نے پیر صاحب پر وہ رنگ چڑھایا، جو آج بھی ان کی شاعری کا سب سے اُجلا اور شوخ رنگ ہے پھر جناب نثار حسین مبصر دہلوی نے ان کے اندازِ فکر میں بانگِ سحر سمودیا اور اس کے بعد نوابزادہ مہدی علی خان صاحب کی دوستی اور خصوصی گہرائی کی وجہ سے جب بزمِ مہدی کی بنیاد رکھی گئی تو پیر صاحب نے اس بزم کی تشکیل میں نمایاں حصہ لیا۔ یہی وہ عناصر تھے جن کا مرکب پیر صاحب کی شاعری کی صورت میں ہے۔ پیر صاحب کی کتاب 'ڈونگھے پینڈے' آج اس تقریب کا باعث ہے۔

شعر کی خوبی کے لئے ایک نقاد کا علم اور قلم بہترین شہادت ہیں۔ اس کتاب کی عظمت کی دلیل وہ جان پہچان ہے جو پروفیسر ڈاکٹر محمد باقر پی ایچ ڈی صدر شعبہ فارسی پنجابی یونیورسٹی وچیرمین پنجابی ادبی اکیڈمی لاہور نے تحریر فرمائی ہے، جس میں پیر صاحب کی شاعری اور غزل گوئی کی حقیقی عظمت کا ایک ہلکا سا پر تو آپ محسوس کر سکتے ہیں۔ اس میں پیر صاحب کی شاعری کا تفوق ہی نہیں، بلکہ ان کی شاعری کی ہمہ گیری بھی نمایاں ہے۔

پیر صاحب غزل کے بادشاہ ہیں شعر میں رعایتِ لفظی اس کمال سے استعمال کرتے ہیں کہ مزہ آجاتا ہے اور پھر لطف یہ کہ شاعری کی جو صنف بھی زیرِ تحریر ہوگی اپنی انفرادیت کو قائم رکھتے ہوئے ان کا طرزِ تحریر یا اندازِ بیان بالکل جدا ہوگا اور اپنے موضوع سے انتہائی مناسبت رکھے گا۔ پیر صاحب کے شعروں میں رعایتِ لفظی کے

علاوہ روانی بھی حاضر ہے مثلاً:

پتلا مان گمان دا یار میرا مستِ ناز وی اے ہوشمند وی اے
خود آراوی اے، خود نماوی اے، خود ستاوی اے، خود پسند وی اے
اوہدا ہر غمزہ اوہدا ہر عشوہ اوہدی ہر حرکت ہر ادا اوہدی
دلرباوی اے، دلنشین وی اے، دلفریب وی اے، دل پسند وی اے

.....

فتنہ پرور اک اگلی نہ نگاہِ یار سی

عشوہ سی، انداز سی، رفتار سی، گفتار سی

ایک ہی قلم ہے اور ایک ہی اندازِ فکر، لیکن پیر صاحب کا تشبیہ دینے کا انداز

بھی دوسروں شاعروں سے بالکل جدا ہے۔ مثلاً:

کھنکھن ایس دے لاکے تے نہیں کدھرے لوک عرش تے چاڑھ دماغ لیندے

اوہ شیشے دے پنجرے وچ جہڑا کر کے رکھیائی قید سرخاب ساقی

دلوں پہلوں وسوسہ کڈھ چھڈو مڑ مڑ کیہہ شیشے وچوں دیکھدے او

زہرہ، مشتری، چن، گل، شمع، شبنم سبھے تساں توں ہین سرکار تھلے

.....

کیوں تکھیاں شوخ نگاہوں نوں سرے دیاں چساں دیناں ایس

تیراں نیں بوجھل ہو جانا ایس، تیراں تے چاڑھ نہ شاماں نوں

میں رازِ محبت اوہدے نوں دل اپنے وچ چھپایا سی

ایویں شوخ پئے وچ ہنجواں نے دس دتا خاصاں عامان نوں

ان میں سے ہر ایک شعر میں آپ پیر صاحب کی انفرادیت کو پوری شان

سے جلوہ گر پائیں گے۔ ان کے ہر شعر میں ایک بھرپور فلسفہ محسوس کریں گے جو فلسفہ

جذبات سے بھی ہے اور تصوف بھی، مثلاً:

گل پھل ستارے تے جن اندر جھلکاں نمھیاں نمھیاں پنیدیاں نیں
 ہووے کس طرح حسن محیط اوہدا سوڑے دائرے ہر پرکار دے نیں
 ہو پتا نہیں جاگن تے کیوں جاگن میں تاں کچھلی راتیں جاگناں ہاں
 ڈبڈے تاریاں وچ محسوس کرناں شرماں والا تیریاں جھاتیاں نوں

کتھے ڈھونڈیے تے کتھے ڈھونڈیے نہ، گل کوئی نہ سمجھ دے وچ آوے
 میں ہر تھاویں ڈیرا لا بیٹھاں نالے آکھدے نیں کوئی نہیں تھاں میری

عشق دی جد چوٹ لگے تے پے بن دے نیں شعر
 فضل آ جاندی اے آپے فکر فرمانے دی جاچ

وجے ہوئے زباناں نوں جندرے نیں، لگی لباں اُتے مہر چپ دی اے
 جہناں کول اے چچ دی گل کوئی، کوئی گل سمجھا نہ سکدے نیں
 ایک بڑی چیز ہے توازن۔ بہت کم لوگ شاعری میں اس کو برقرار رکھ سکتے ہیں کئی افراط
 میں مبتلا ہو گئے اور کئی تقریظ میں۔ پیر صاحب کو خدا نے توازن کے ساتھ ساتھ سلامتی فکر
 بھی عطا کی ہے:

وہ ہنستے بھی ہیں

اور روتے بھی ہیں

ہنساتے بھی ہیں اور رلاتے بھی

ہنستے ہیں تو ان کے منہ سے پھول جھڑتے ہیں

روتے ہیں تو آنکھوں سے آبدار موتیوں کی بارش ہوتی ہے

توازن کی ایک مثال خود فرماتے ہیں:

میں نہیں ہٹھا رو ویداں دا خود اپنی کاری کر لیناں

جس ویلے ہڈیاں بل اٹھن کجھ ٹھنڈے ہو کے بھر لیناں

وہ پل بھر میں محفل کو باغ و بہار بنا دیتے ہیں۔ وہ پل بھر میں دل میں سوز و گداز پیدا کر

دیتے ہیں۔ ان کے پاس نشاطِ حیات بھی ہے اور فکرِ آخرت بھی:

کجھ ڈلھیاں بیراں دا وگڑیا نہیں، ہن وی فضل جے کدی کر لے توبہ

بھلے صبح دے نوں بھلا نہیں آہندے، جہڑا پرت گھرنوں وقتِ شام آیا

.....

نوٹ: یہ مضمون پیر صاحب کے اعزاز میں دی گئی ایک افطار پارٹی میں بزمِ مہدی کے سیکرٹری

کی طرف سے پڑھا گیا۔ (بشکر یہ مہر و ماہ۔ لاہور)

☆ پیر فضل ہوراں دے نواسے سہیل تبسم جیلانی نے ایہہ مضمون اوہناں دے پہلے شعری

مجموعے 'ڈونگھے پینڈے' بارے لکھیا سی۔ (سودھنہار)

پیر فضل ہوراں دا باقی ماندہ کلام

پیر ہوراں اپنے کلام دا جیہڑا مسودہ میرے سپرد کیتا سی، اوہدے وچوں نعت منقبت نوں دکھ کر کے 'قطبی تارا' دی شکل دی گئی سی، جیہنوں ایجوکیشنل ایسوسی ایشن گجرات نے 1981ء وچ چھپوا دتا سی۔ باقی کلام وچ پیر ہوراں دے کجھ ہم زمانہ بزرگاں تے عالماں دیاں مدحاں، کجھ قومی تے پھنکل نظماں، کجھ غزلاں تے کجھ 'جوئے' شامل سن۔ کجھ ہور کلام وی ملیا سی تے اہجے بھال جاری اے، جیہناں شخصیتاں دیاں مدحاں، پیر ہوراں لکھیاں سن اوہناں دی جان پچھان تے مدح دی ونگی پیش کیتی جاندی اے:

(1) حضرت مولانا محمد یوسف قادری ظہوری گجراتی 1859ء وچ پیدا ہوئے۔

والد صاحب دا نام میاں کرم الہی سی۔ دینی ماحول وچ اکھ کھولی تے چھوٹی عمرے ای قرآن مجید، حدیث مبارک تے فقہ دی تعلیم حاصل کر لئی۔ جوانی وچ عبادت تے شب بیداری دا شغل زوراں تے رہیا۔ بابا فرید رحمۃ اللہ علیہ تے حضرت سلطان باہو رحمۃ اللہ علیہ دی محبت توں فیض پایا تے اوہناں دے اشارے تے بٹالہ شریف جا کے سید ظہور الحسن قادری فاضلی رحمۃ اللہ علیہ دی بیعت کیتی تے اوہناں دے خلیفہ مجاز ہوئے۔ کئی تبلیغی سفر کیتے پیر مرشد دے وصال مگروں گجرات ای پکا ڈیرا لایا۔ 20- دسمبر 1933ء وچ وفات ہوئی۔ مسجد بیگم پورہ گجرات دے ساہنے مزار بنیا۔ مولانا مبارک محی الدین خطیب مسجد بیگم پورہ آپ دے فرزند نیں۔ (خفتگان خاک گجرات تصنیف ڈاکٹر محمد منیر احمد سلیم نے ذاتی یادداشت) کسے سالانہ عرس تے پڑھی گئی۔ مدح وچوں کجھ شعر:

فیض اپنے دی جھولی بھر بھروچ مریداں ونڈے
 وچ گجرات جھلائے جہنے قادریاں دے جھنڈے
 سید پاک ظہور حسن شاہ جس دا پیر گرامی
 جس دے خاصے حاصل ہو یا لہہوں کیف دوامی
 مولانا نے اپنی ہتھیں جو لایاں گلزاراں
 نو بہار حسن اوہناں نوں بخشیاں سدا بہاراں

(2) پیر سید ظہور الحسن شاہ بٹالوی رحمۃ اللہ علیہ، مولانا محمد یوسف محی الدین قادری تے

سید نور بار حسن شاہ گیلانی قادری بٹالوی دے مرشد سن۔ شعراں توں اندازہ ہوندا پئی پیر
 ہوراں بٹالے وچ اوہناں دے مزار اُتے حاضری دتی تے او تھے ای مدح دے شعر لکھے:

یا پیر ظہور الحسن ذرا محفل دے وچ ظہور کرو
 تسی چانن بخشو اکھیاں نوں اج سینے نور و نور کرو
 تسی نیڑے رہنے والیاں دے تکلیف نہ نیڑے اون دیو
 جیہڑے دوروں حاضر ہوئے نیں اوہناں دے دکھڑے دور کرو

(3) سید نور بہار حسن شاہ گیلانی قادری بٹالوی رحمۃ اللہ علیہ بٹالے دے بزرگ سن

تے قصیدہ نو بہاریہ توں اندازہ ہوندا اے کہ سید ظہور الحسن شاہ فاضلی توں فیض پایا سی
 جسٹس سید شمیم حسین قادری، نسیم حسین قادری، سلیم حسین قادری تے نعیم حسین قادری
 ایہناں دے صاحبزادے سن۔ پنڈ مدینہ تے گجرات وچ اوہناں دے رشتے دار وی سن
 تے عقیدت مند وی (بحوالہ۔ زبانی گل بات ڈاکٹر غلام حسین ذوالفقار ڈائریکٹر
 بزم اقبال رحمۃ اللہ علیہ) قصیدہ نور بہاریہ دے کجھ شعر:

وگیا اک رحمتاں دا بن کے جھونکا نو بہار
 کر گیا صحن چمن آباد سارا نو بہار

رکھی قائم قادریں تے ظہوریت دی شان
 کیجا وچ دیاں دے احدیت دا چرچا نو بہار
 فضل ہوسکدی اے تیری سبزا میداں دی شاخ
 جے کرے بادِ بہاری نوں اشارا نو بہار

(4) مولوی محمد علی رندھیری رحمۃ اللہ علیہ قادری سلسلے دے صاحب کشف بزرگ سن
 سمبڑیاں (سیالکوٹ) توں چڑھدے جھناں دے کنڈھے پنڈ رندھیر باگڑیاں دے
 رہن والے سن، جتھے گلاب شاہ (گلو شاہ) دامیلہ لگدا اے۔ اوس مزار دے متولی وی
 سن۔ عربی فاضل او۔ ٹی ٹیچرسن۔ سادات دے شجرے جمع کرن دا شوق سی۔ دو
 صندوقاں وچ شجرے بھرے ہوئے سن تے سادات دوروں دوروں اپنے شجرے
 دیکھن رندھیر جانڈے سن۔ (زبانی گل بات پروفیسر سید کبیر احمد مظہر شعبہ عربی پنجاب
 یونیورسٹی اور سینٹرل کالج، لاہور۔) مدح دے پہلے دو شعر:

وگدی بادِ مراد رہے ہر ویلے جھنڈے پئے جھلڈے دستگیر دے نیں
 ڈیرا رب دے ولی دا ہے جتھے بھاگ کیڈ بلند رندھیر دے نیں
 لقب پاک مولائی دا مولوی اے محمد علی ہے اسم شریف ایہدا
 کامل مرداک قادری سلسلے دارنگ چڑھے ہوئے پیراں دے پیر دے نیں

اک ہور مدح عرس دے موقع تے حاضری دی یادگار لگدی اے:

کرم کماؤ درس دکھاؤ شاد کرو دکھیاں
 پیر محمد علی اساں ول موڑو کدی مہاراں
 جنت وچوں جھاتی پا کے دیکھو طرف مریداں
 وچ رندھیر تہاڈیاں کھڑیاں ہویاں نیں گلزاراں

(5) سید محمد حبیب اللہ شاہ عرف مولوی صاحب گجرات والے 9۔ جنوری

1895ء نوں موضع جعفرکوٹ تحصیل اجنالہ ضلع امرتسر وچ پیدا ہوئے۔ 1906ء وچ تعلیم حاصل کرن لئی مجیٹھ ضلع امرتسر اپنے بہنوئی کول گئے تے اوٹھوں ای 1908ء وچ مڈل پاس کیتا۔ 1914ء وچ میٹرک، ایم اے او ہائی سکول امرتسروں کیتا۔ ایف۔اے پرائیویٹ دا امتحان پاس کر کے تدریس دا پیشہ ورا نہ امتحان بی۔اے وی اسلامیہ کالج لاہورتوں کیتا۔ 1915ء عیسائی مذہب بارے کیمبرج یونیورسٹی دے کالج آف ڈوٹینیٹی امتحان پاس کیتا تے دنیا بھر وچوں اول رہ کے گولڈ میڈل حاصل کیتا۔ علم حدیث وچ مولانا نعیم الدین مراد آباد کولوں استفادہ کیتا۔ 1917ء وچ زمیندار ہائی سکول گجرات وچ انگریزی دے استاد مقرر ہوئے تے 1946ء وچ اوٹھوں ای ریٹارمنٹ ہوئی۔ اوس ویلے تیک اوہناں دا کنبہ مجیٹھ وچ ای سی۔ ایس لئی ریٹارمنٹ پچھوں مجیٹھ تے آبائی پنڈ جعفرکوٹ وچ گھر چاڑھے۔ 6- اگست 1947ء نوں مجیٹھ توں ہجرت کر کے گجرات آگئے، جیہڑی گریجویٹی ملی اوہدا سر تاج انڈسٹریز وچ حصہ پا دتاتے اوسے حصے نال گزارا کردے رہے۔ 1947ء توں وفات توڑی لوکاں دی روحانی تربیت کردے رہے۔ 5- اکتوبر 1961ء نوں گجرات وچ وفات پائی تے اوٹھے ای دفن ہوئے۔ سلسلہ نقشبندیہ مجددیہ توکلیہ دے خواجہ محبوب عالم سیدوی رحمۃ اللہ علیہ دے بیعت ہوئے تے خلیفہ مجاز رہے۔ پیر مہر علی شاہ گولڑوی رحمۃ اللہ علیہ، قاضی سلطان محمود اعوان شریف رحمۃ اللہ علیہ، مفتی احمد یار خاں رحمۃ اللہ علیہ، مفتی محمد امین کامونگی اور قاری احمد حسین نال ڈونگھے تعلقات رہے۔ (میرے حضور تصنیف پروفیسر سید کبیر احمد مظہر تے مصنف نال زبانی گل بات) مدح دے کجھ شعر:

زاہد زہد پرور باصفا صوفی عابد شب بیدار حبیب اللہ
 با عمل عامل بے ریا مفتی مرد فخر اصرار حبیب اللہ
 شاہ توکل توکل دی رہ دی تے محبوب حبیب بنا دیتا
 سوہنے پاک حبیب دے عشق اندر گئے عمر گزار حبیب اللہ

(6) پیر سید ولایت علی شاہ گجراتی رحمۃ اللہ علیہ 1888ء وچ رانے وال سیداں ضلع گجرات وچ پیدا ہوئے۔ والد صاحب داناں سید احمد شاہ سی تے نسبی شجرہ حضرت امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ نال ملدا اے۔ جنڈ شریف توں مڈھلی تعلیم دے نال قرآن پاک حفظ کیتا۔ جامعہ نعمانیہ لاہور توں علامہ غلام محمد گھوٹوی کولوں دینی علوم دی تکمیل کیتی۔ حضرت امیر ملت پیر جماعت علی شاہ رحمۃ اللہ علیہ ہوراں دے ہتھ تے بیعت کیتی تے اوہناں کولوں خلافت ملی۔ مسجد حاجی پیر بخش دی امامت کردیاں ہویاں 18-1917ء وچ مدرسہ تعلیم القرآن جاری کیتا تے 1920ء وچ انجمن خدام الصوفیہ قائم کیتی۔ دینی خدمت توں وکھ تھریک مسجد گنج، تھریک کشمیر تے تھریک پاکستان حصہ لیا تے تبلیغ دا حق ادا کردے رہے۔ 31- جولائی 1970ء نوں فوت ہوئے۔ محلہ علی پور گجرات وچ مسجد شاہ ولایت دے نال مزار اے۔ فاضل فرزنداں تے جانشیناں دے ناں نیں: مولانا سید محمود شاہ، مولانا سید حامد شاہ تے سید احمد شاہ۔ (خفتگان خاک گجرات تے سیرت امیر ملت تصنیف سید اختر حسین)۔ پیر ہوراں اوہناں دیاں تن مدحاں لکھیاں نیں۔

اک مدح دا اک بند:

خوش بخت گجراتیو تساں تائیں دتا مردِ حُر علی پور والیاں نے
شاہ ولایت جو لیکے گیا کاسہ دتا کر پُر علی پور والیاں نے
جبہ فقر دا دے کے بخش دتا دو جا علی پور علی پور والیاں نے
نالے رب کولوں فضل منگنے دا دتا دس گر علی پور والیاں نے

(7) مولانا پیر عبدالغفور ہزاروی اہل سنت دے جید عالم تے رہنما سن تے لوک اوہناں نوں شیخ القرآن تے ابو الحقائق آکھدے سن۔ ضلع ہزارہ دے اک پنڈ چبہ وچ 1910ء وچ پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم اپنے والد بزرگوار عبدالحمید ابن محمد عالم کولوں حاصل کیتی فیر بھوئی، بندیال، غور غشتی دے منے پر منے استادان کولوں دینی علم

حاصل کر دے دہلی دے دارالعلوم فتح پوری وچ داخلہ لیا۔ اوتھوں چھٹی ای مدرسہ منظر الاسلام بریلی جا پڑے تے مولانا شاہ حامد رضا رحمۃ اللہ علیہ کولوں صحاح ستہ پڑھیاں اوتھوں سند فراغت حاصل کر کے اک سال بریلی وچ ای پڑھاندے رہے تے فیر پنجاب آ کے خدام الصوفیہ گجرات وچ تن سال درس دیندے رہے۔ 1936ء وچ وزیر آباد دی جامع مسجد نزد ریلوے سٹیشن دے خطیب مقرر ہوئے تے اوتھے ⁽¹⁾ جامعہ نظامیہ دی بنیاد رکھی۔ بیعت حضرت پیر مہر علی شاہ گولڑوی رحمۃ اللہ علیہ دے ہتھ مبارک تے کتے۔ تحریک پاکستان وچ بُرواں حصہ پایا تے اک موقع تے مولانا ظفر علی خاں نے فی البدیہہ شعراں راہیں اوہناں نوں داد دتی سی۔

پہلوں جمعیتہ العلمائے پاکستان دے نائب صدر تے فیر صدر رہے۔ 10- اکتوبر 1970ء دی صبح قرآن مجید دادرس دین پچھوں سیر واسطے نکلے تے اک تیز رفتار ٹرک دی زد وچ آ کے رب نال جا ملے۔ (تذکرہ علماء اہل سنت و جماعت لاہور، تصنیف: پیر زادہ علامہ اقبال احمد فاروقی ایم۔ اے) مدح دے اخیر لے چار مصرعے نیں:

جتھے مسلکِ حقہ تے حرف آیا

اوتھے پہنچ گئے آخری حرف بن کے

یاداں مٹھیاں گئے نیں چھڈ پچھے

اگا اپنا فضل سنوار گئے نیں

(8) مولانا قاری احمد حسین رحمۃ اللہ علیہ 1914ء وچ ضلع روہتک دے قصبے گومتی وچ

عبدالصمد ہوراں دے گھر پیدا ہوئے۔ دینی علم دلیوں حاصل کر کے فیروز پور وچ

خطیب رہے۔ پاکستان بن توں پہلوں وی ایدھر لے پنجاب دیاں دینی جلسیاں وچ

(1) وزیر آباد جان توں پہلاں آپ بیگم پورہ گجرات والی مسجد وچ امام تے خطیب وی

رہے سن تے پیر ہوراں دا تعلق او سے مسجد وچ پیدا ہو یا سی۔ (شریف کنجاہی)

شرکت کر دے سن۔ پاکستان بن پچھوں گجرات آگئے تے جامع عید گاہ وچ خطیب رہے۔ لحن بڑا سوہنا پایا سی تے جدوں سوز وچ ڈبی سریلی آواز نال قرأت کر دے یاں نعت پڑھدے تے کیف طاری کر دیندے سن۔ شاعری دا ذوق بڑا اعلیٰ سی تے جدوں فاضل بریلوی مولانا احمد رضا خان بریلوی رحمۃ اللہ علیہ دا کلام پڑھ کے اوہدی تشریح کر دے تے علم تے عشق دے موتی رول دے سن۔ 1960ء وچ فوت ہوئے تے قبرستان خواجگان گجرات وچ دفن ہوئے (خفتگان خاک گجرات تے ذاتی یاداشت)۔ مدح دے دو شعر:

قاری احمد حسین نوں رب بخشے جدوں مجلس وعظ وچ آوندے سن
لوک دامن دلاں وچ بھر لیندے آپ جو جو پھل برساؤندے سن
نطق آب زم زم نال ڈھلی ہوئی گلا رب نے بخشیا نور دا سی
رہ گیا فولاد تے اک پاسے آپ ہشتات نوں موم بناؤندے سن
قرأت جدوں فرمان تے پئے جاوے داداں دیتیاں مصر دے قاریاں نوں
شابش روح حسان دی دین آوے جدوں نعت شریف سناوندے سن

(9) علامہ حکیم تاج الدین احمد تاج عرفانی دے پیر ہوراں نال مخلصانہ تعلقات

سن۔ علامہ تاج لاہور دے جم پل سن والد صاحب داناں مولوی محمد بخش سی تے اپریل 1884ء وچ پیدا ہوئے۔ پرائمری پاس کرن پچھوں حکیم نواز خان منور کولوں فارسی دیاں کجھ کتاباں پڑھیاں تے شاعری دا ذوق وی اوہناں کولوں پایا۔ اردو، پنجابی تے فارسی وچ شاعری کیتی۔ کئی اخبار رسالے کڈھے۔ پیر سید جماعت علی، علی پوری رحمۃ اللہ علیہ دے مبارک ہتھ تے بیعت کیتی۔ 11۔ مئی 1959ء نوں فوت ہوئے تے قبرستان میرانی صاحب لاہور وچ دفنائے گئے۔ پیر ہوراں اوہناں دا مرثیہ لکھیا، جیہڑا 'مہر و ماہ' لاہور دے یادگار فضل نمبر وچ چھپیا (نعت رنگ، کراچی: شمارہ نمبر 6۔ وچ، محمد صادق قصوری دا مضمون سلسلہ جماعتیہ کے نعت گو شعراء دی ذاتی یاداشت)۔ دو شعر:

خن دے ملک دا سی تاج ورتاج
 ادب دے تاج دا روشن گہر تاج
 لئی اپنا روش اوہدی بلیغاں
 فصیحاں دا مسلم راہبر تاج

(10) احمد ندیم قاسمی ایس ویلے دی سبھ توں وڈی ادبی شخصیت نیں تے اوہناں نوں وزیر اعظم ولوں پہلا کمال فن ایوارڈ ملیا اے۔ شاعری، افسانہ نگاری، تنقید، مزاح نگاری تے ادارت وچ اچا سچا مقام رکھدے نیں۔ حلقہ ارباب ذوق گجرات نے غالباً 1971ء وچ اوہناں لئی اک تقریب دا اہتمام کیتا سی۔ پیر ہوراں بیماری دے عالم وچ اوس تقریب وچ پہنچ کے اوہناں نوں منظوم ہدیہ پیش کیتا سی، جیہڑا 'ندیم نامہ' تے 'گل پاشی' وچ درج اے:

واہ احمد ندیم رموز پرور، سو سو رمز جس دی اک اک بات وچ اے
 اڈو اڈ رنگ ادب تے شاعری دا جمع ایس استاد دی ذات وچ اے
 کوئی جدید قدیم دا ویروا نہیں، سبھ کچھ ہندا ایہدے ملفوظات وچ اے
 اوہ موجود نہیں ورھیاں دے درس اندر، ایہدی جو اکی ملاقات وچ اے

(11) انور مسعود پنجابی، اردو تے فارسی دا دنیا پر نیا شاعر اے۔ اوہنوں پیر ہوراں دے ہم شہر ہوون دا شرف حاصل سی تے پیر ہوراں دیاں تھاپڑیاں دا اوہدی شخصیت بنان وچ بڑا ہتھ اے۔ پیر ہوراں 1970ء وچ انور مسعود بارے کجھ شعر لکھے سن، جیہڑے 'میلہ اکھیاں دا' (پہلا ایڈیشن 1974ء) وچ 'جان پچھان' دے سرناویں پٹھ چھپے ہوئے نیں، دو شعر:

کھولن واسطے اکھ معاشرے دی سوہنے لکھدائے شعر اشعار انور
 رنگ طنز مزاح دا چاڑھ کے تے جانداے چوبھ مٹھے مٹھے خار انور

پڑھے شعر تے ایس نوں ہر طرفوں داداں قہقیاں دے نال ملدیاں نیں
 طرفہ مخفلاں دے وچ پہنچ کے تے دیندائے زعفران دے چھٹے مار انور
 مدحاں دیاں ایہناں ونگیاں توں چنگی طرح پتا لگ جاندا اے پئی پیر ہوراں
 مدحیہ شاعری نوں حقیقت آشنا کیتا اے تے ہر شخصیت دیاں خاص خاص وصفیاں نوں
 ساہنے لیاں اے۔ اوہناں شخصیتاں توں دکھ کجھ سنکیاں دیاں کتاباں تے تقریظاں وی
 لکھیاں نیں، جیہڑیاں اوہناں نوں میاں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ پچھوں چنگے پارکھاں دی صف
 وچ تھاں دو اندیاں نیں۔ ہن توڑی جیہڑیاں تقریظاں ملیاں نیں اوہ انج نیں:

(1) پیر ہوراں اپنے ہم زمانہ تے ہم شہر سو جھوان، شاعر، حکیم، ایڈیٹر تے قومی
 تحریکاں دے آگو حکیم عبداللطیف عارف دی نویکلی سلاہن جوگ تے مشہور سیرت
 پاک دی کتاب ’شان حضور صلی اللہ علیہ وسلم عرف کملی والا‘ دیاں خوبیاں دا بڑے سوچ نال نتارا
 کیتا اے۔ اپنے نال دیاں سنکیاں تے چرٹیاں دی جس کھلے دل نال پیر ہوراں
 توصیف کیتی اے اوہ اوہناں دا ای حصہ اے:

دھوتے ہوئے نیں نور وچ شعر سبھے سطر اں ساریاں نے لڑیاں نور دیاں
 عارف شان حضور دے وچ لکھیاں کھول کھول کے شاناں حضور دیاں
 نہ تے ایسے بلند مضمون سمجھن ایسے ہون نہ پاک خیال پیدا
 جدوں تیک نہ شامل حال ہوں مہربانیاں رب غفور دیاں
 پڑھیاں شان حضور معلوم ہووے خدمت وچ حضور دی بیٹھ رہے آں
 میں عارف کامل توں جاں صدقے گلاں کیتیاں سو بڑی دور دیاں
 رہیا آیت حدیث دے وچ ہر تھاں کوئی واقعہ سند بغیر ناہیں
 جانشین حسان دے کیتیاں نیں باتاں ساریاں ٹھک دستور دیاں
 (2) پنجابی دے نویکلے غزل گو نذیر چودھری دیاں غزلاں دا مجموعہ ’چائن دا کھڑکار‘

1970ء وچ پہلی وار چھپیا سی، جدوں اوہ لیہ وچ واہی نیجی کردے سن۔ نذیر چودھری دے وڈے شادیوال ضلع گجرات دے رہن والے سن تے نذیر چودھری بڑے چاتے ادب نال پیر ہوراں نوں ملدے سن۔ اوہناں دی ایسے محبت نے پیر ہوراں نوں 'چانن دا کھڑکار' بارے کجھ شعر لکھن تے مجبور کیتا، دو شعر:

ٹے ٹوئے پدھر کر کے لایا باغ پنجابی والا
 زور طبع دا پھیر سہاگہ تھل کیتے ہموار نذیر
 شعر لکھن وچ استادان دار ہیا محتاج نہ اکا ایہہ
 ہو گیا اوڑک لکھدا لکھدا آپے ای فنکار نذیر

محمد علی ظہوری پہلوں نعت خوان تے فیر نعت لکھاری دے طور تے ساہمنے آئے۔ اوہناں سدھیاں سادیاں پرمن کھجویاں نعتاں لکھیاں تے اپنیاں خاص طرزاں نال پیش کر کے اوہناں نوں عوام دے دلاں وچ اتاریا۔ اوہناں 'بزمِ حسان' دی وی بنیاد رکھی۔ حضور پاک ﷺ دے ایس نوں لکھے نعت لکھاری تے نعت خوان نوں پیر ہوراں رج کے سلاہیا تے اوہناں دی تقریظ 'آکھیا پیر فضل نہیں' تے دے سرناویں پٹھ، 'نوائے ظہور' وچ شامل ہوئی، دو شعر:

واہ ظہوری قصوری نے کھٹیاں نہیں رج کے شابشاں جگ جہان دیاں
 ڈب کے سوز گداز وچ لکھیاں نہیں نعتاں ایس شاہ انس و جان دیاں
 ورتے کجھ مجموعے دے تھل کے تے اک خضر صورت صاف آکھ دتا
 سٹراں نہیں ہلاں پتیاں پندیاں نہیں فضل دھڑا دھڑا بحرِ عرفان دیاں

(4) غلام نبی شمن وزیر آبادی 12۔ اکتوبر 1915ء نوں پیدا ہوئے تے

22۔ نومبر 1977ء نوں اللہ نوں پیارے ہوئے۔ برکت علی خورشید وزیر آبادی دے شاگرد سن تے اوہناں دے استاد بابو عبدالغنی وفا (گوجرانوالہ) دے شاگرد ہن۔

اوہناں دے مجموعے 'کلام ثمن، سخن دے موتی' دا دو جا ایڈیشن 1939ء چھپیا، جیہدے وچ برکت علی خورشید، محمد رمضان، رمضان وزیر آبادی، عبدالغنی گلشن، مولوی محمد علی، خادم چشتی تے پیر فضل حسین فضل گجراتی دیاں منظوم تقریظاں شامل نیں۔ پیر ہوراں دا چومصرعہ انج اے:

جوہری شعر دے پئے دلشاد ہوں ویکھ ثمن سندے تابدار موتی
اک اک اوہدے در سخن اتوں صدقے کرن ہزار ہزار موتی
پوری نظم اوہدی لڑی موتیاں دی بیت چار مصرعے چار چار موتی
درج قیمتی فصل کتاب ساری پھولو ورق تے ہین وچکار موتی

(کتاب "نویں ورقے" ڈاکٹر شہباز ملک)

(5) فتو پورہ گجرات دے اک سنگی درانی قندھاری دیاں اردو غزلاں دا مجموعہ 'فغانِ درد' 1929ء وچ چھپیا سی۔ اوہدے وچ پیر ہوراں دی اردو تقریظ شامل سی، جیہدی نوٹو کاپی پروفیسر خالد ہمایوں نے مینوں دتی سی۔ اردو وچ تقریظی رنگ ظاہر کرن واسطے تن شعر:

پہلو میں درد کے ہی جو دل آشنائے درد
ہر آشنائے درد ہی مدحت سرائے درد
پُر درد لفظ لفظ ہے پُر سوز حرف حرف
دریائے درد باندہ کی قطرہ میں لائے درد
ہے ہر غزل میں درد کا لہجہ بھرا ہوا
سب اہل درد فضل ہیں دل سے فدائے درد

(6) تعلق والیاں لوکاں بارے جو کجھ پیر ہوراں لکھیا، اوہدے وچوں آخری چیز سہیل تبسم جیلانی دا مرثیہ سی۔ سہیل تبسم جیلانی پیر ہوراں دا نواسہ سی، جیہدا 27 سال

دی عمرے 8۔ مارچ 1972ء نوں بھر جوانی وچ فوت ہو گیا سی۔ میں او سے بارے اک مضمون 'پیر فضل دا وارث' دے سرناویں پیٹھاں لکھیا سی، جیہڑا 'مہر و ماہ' دے یادگار فضل نمبر وچ چھپیا سی۔ میں جدوں اوہدے چہلم اُتے گجرات گیا ساں اودوں اوہدی والدہ کولوں اوہدی 'بیاض' لے کے سارا کلام نوٹ کر لیا یا ساں تے اوہ کلام میں مضمون 'پیر فضل دا وارث' دے ناں نال ابو طاہر فدا حسین فدا میر 'مہر و ماہ' دے سپرد کیتا سی، جیہدے وچوں دوغزلاں یادگار فضل نمبر وچ محفوظ ہو یاں، پر باقی ضائع ہو گیا اک غزل اپنے حافظے وچوں اتھے محفوظ کرنی چاہناں۔

غزل سہیل تبسم جیلانی

میں اوہناں گلیاں دے وچ لک کے لگا جاناں واں
اپنے کولوں وی پیا لک کے لگا جاناں واں
منزلاں دی کوئی اُگھ سگھ نہ تھوہ راہواں دا
وانگ لٹ بوریاں مونہہ چک کے لگا جاناں واں
دونہہ دناں واسطے ہڑھ خوشیاں دا آیا سی کدی
جے میں دریا واں تے ہن سک کے لگا جاناں واں
کون اے سد مار کے جس مینوں بلا لینا اے
خبرے کیوں فیر میں رُک رُک کے لگا جاناں واں

پنجابی غزلاں اوہنے اودوں لکھیاں سن، جدوں لاہور وچ ملازمت کردا سی۔
اوہ جیہڑا نواں شعر لکھدا سی مینوں دفتر آوندیاں یاں واپس گھر جانداں سنا جاندا سی۔
ایہہ جوان غزل دا بڑا مزاج دان سی تے ڈونگھے عصری شعور نوں اپنے ذاتی کرب نال
رلا کے بڑی نونیکلی، سوہنی تے نویں رنگ دی غزل آکھدا سی۔ پیر فضل گجراتی ہوراں
اوہدی یاد وچ فراقیہ شعر اوہدے چہلم دے موقعے تے لکھے سن تے ایہو ای اوہناں دی

اخیر لی لکھت سی، کیوں جے تبسم دی وفات پچھوں اوہناں چار مہینے تے کجھ دیہاڑے
کڈھے تے بیماری وچ ایس جوان دا صدمہ اوہناں نوں وی اگلے جہان لے گیا۔ تبسم
دی یاد وچ فراقیہ شعراں دی ونگی:

وقتی رُت بہاراں والی سدا بہار تبسم
جتھے بیٹھا کر گیا پیدا لالہ زار تبسم
دُکھ قصبے سُنکھ سمجھ کے ہس ہس جھالن والا
ہوٹھاں اُتے دھر کے لے گیا جاندی وار تبسم
آپوں جا جنت وچ وڑیا بنھ نیکی دے سہرے
ہنجواں دے پا گلیں اساڈے بگ بگ ہار تبسم

قومی شاعری

پیر ہوراں قومی شاعری دے کھیتر وچ وی بڑا بھرواں تے نویکلا حصہ پایا
اے۔ اوہناں دیاں قومی نظماں شہادت دیندیاں نیں کہ اوہ اک خالص پاکستانی ذہن
رکھدے سن، دھا کواں قومی درد اوہناں دے دل وچ سی تے ویلے دی اک اک چال
دے جانوسن۔ پاکستان دے بانی حضرت قائد اعظم رحمۃ اللہ علیہ نوں خراج تحسین پیش
کردیاں ہویاں آکھدے نیں:

توں دنیا دے نقشے نوں بدل دتا تے جغرافیہ دے نویں باب کھولے
توں تاریخ دی وچ کتاب اپنے ورے وکھرے نال حساب کھولے
تیری رہے گی مہکدی پھلواڑی سدا رہے گا لہکدا باغ تیرا
پاکستان والا جیہڑا بال چلیا میں روشن رہے گا سدا چراغ تیرا
اوہ پاکستان نوں چچی چچی دا پاکستان ویکھنا چاہندے سن۔ اوہ پاکستان جتھے
اسلامی قانون چلدا ہووے تے جیہدے و سنیک خوشحال ہون۔ اوہ اپنے وچاراں راہیں

او سے پاکستان دا نک نقشہ پیش کردے نہیں۔ نظم 'اساں پاکستان بنایا اے، اساں پاکستان وسانا نہیں' دا پہلا بندانج اے:

اساں پاک وطن نوں رل مل کے اک باغ بہشت بنانا نہیں
ایہہ روپاں والی دھرتی اے اساں ایہہ روپ ودھانا نہیں
کیہ رنگ اسلامی ہوندائے لوکاں نوں رنگ دکھانا نہیں
بگاں دے کولوں شیراں نے نگھ نظر چرا کے جانا نہیں
جو سکھ کدی جمایا سی اوہ سکھ فیر جمانا نہیں
اساں پاکستان بنایا اے اساں پاکستان وسانا نہیں

پاکستان قائم ہونداں ای کشمیر وچ جہاد شروع ہو گیا سی۔ ایس جہاد وچ شریک ہون والیاں مجاہداں نوں تھاپڑا دین واسطے پیر ہوراں اک رجز لکھی جیہدے چھیکو لے دو بندانج نہیں:

چک چک سراں نوں وچ کشمیر جگرے پئے راہ تہاڑے نوں دیکھدے نہیں
دے کے سراں نوں تھاپڑے ٹری جاؤ، او سے بوسے دے کے چناراں نوں ٹری جاؤ
ٹری جاؤ مجاہدو بسم اللہ ہتھیں پھڑ تلواراں نوں ٹری جاؤ
بدلہ اک فریادی دا لین واہتے دیکھو ابن قاسم کتھوں دوڑیا سی
تسی نیڑیوں جموں توں پار ہو کے دن مزہ انیاروں نوں ٹری جاؤ
ٹری جاؤ مجاہدو بسم اللہ ہتھیں پھڑ تلواراں نوں ٹری جاؤ
نظم 'مظلوم' وچ کشمیری مظلوماں نوں تسلی دیندے نہیں:

اٹھن جو مظلوماں دے دلاں وچوں آہواں عرش ہلا کے رہندیاں نہیں

بونداں ناحق کسے دے خون دیاں اپنا رنگ دکھا کے رہندیاں نہیں

1965ء دی پاک بھارت جنگ وچ پاکستانی سپاہیاں، پاکستانی عوام تے

پاکستانی لکھاریاں اپنی قومی زندگی دا سنہرا باب کھولیا۔ پیر ہوراں کدھرے غازیاں دے

جس چڑے، کدھرے میجر عزیز بھٹی شہید (نشانِ حیدر) تے میجر مسعود اختر رانا شہید
(ستارہ جرات) نوں خراجِ تحسین پیش کیتا۔ کدھرے پاکستانی ماں دے مونہوں جنگی
لوری پنگرائی تے انج قلمی جہاد وچ قدر جوگ حصہ پایا۔ ونکیاں، نظم غازی دا اک بند:

ایہہ اکھیں جنت ویندائے لیہنوں ناہیں روک جباں دی
ایہہ تارو بحر یقیناں دا لنگھ چکائے حد سراہاں دی
جد سر تے تیغاں اُتر کے بن جاون شکل محراباں دی
اوتھے وی پڑھے نمازاں ایہہ لگ جائے جھڑی ثواباں دی
سو سالہ خشک عبادت توں بہتر اک سجدہ غازی دا

جا عزیز بھٹی فی امان اللہ جند وطن توں کرن قربان لگائیں
عشقے بیلپا اوئے تیرے حوصلے توں کٹکاں وچ اکلیاں جان لگائیں
بھرتی فوج ہو کے ہن اگوں نانواں صادقوں وچ لکھوان لگائیں
لکھ لکھ مبارکاں ہون تینوں سر تے تاج شہادت دا پان لگائیں

نظم عزیز بھٹی شہید

پاکستانی جواناں دے جوہراں نوں ثابت تیری دلیری نے کر دتا
ڈٹے رہن تے رہن پہاڑ بن کے ٹرپین تے تیر قضا دے نیں

دوجی نظم عزیز بھٹی شہید

رگ اٹھی حمیت دی آ جوش گیا غیوراں نوں
مسعود دیاں تکبیراں نے رنگ دتے نویں جسوراں نوں
ہے ساریاں نیکاں عملاں توں بس افضل عمل شہادت دا
جو بونداں ڈگن رت دیاں دھو جاون کل قصوراں نوں

نظم میجر مسعود اختر رانا شہید (ستارہ جرات)

اڑ بلو باوے دا باوا رنل لیاوے گا

باوی وردی سیوے گی باوے نوں تک تک جوے گی

نترے تے نترے وجن گے دشمن کچھے بھجن گے
(لوری)

نظم 'ویلے دیاں گلاں' وچ 1971ء دی جنگ وچ مجاہداں نوں ہلا شیری دیندے ہوئے
نظر آئے تے ایہہ وی آکھو نہیں:

کھوہ کڈھیو نہیں بنگلہ دیش والا ڈگ کھاتیاں دے وچ پے آپوں

کچھ ٹھنڈ پے گئی نہیں فضل بیٹھے ہن پے بغض دی اگر وچ پھکدے نہیں

ایہہ نظم لگدا اے 1971ء دی جنگ دے مڈھلے دناں آکھی، جدوں حالی

صورت حال واضح نہیں سی۔ حکومت ولوں شراب اُتے پابندی لگن دے موقع پیر ہوراں

اک 'ساقی نامہ' لکھیا، جیہدے وچ جہادی جذبے نوں تازہ کرن دی کوشش کیتی۔ ساقی

نوں آکھدے نہیں کہ سانوں اوہ شراب لوڑی دی اے:

نکلدی جو نہیں انگور وچوں

جو پھٹدی اے ازل دے نور وچوں

اوہ طارقؓ نے کدی جہڑی سی پیتی

تے اندلس وچ سپاہیاں نوش کیتی

جہناں نے صوفیاں نوں نال دتا

تے مستی وچ سفینہ بال دتا

پلانی آں تے اوہا ہن پلائیں

جہدے وچوں ملی محمود تائیں

پیر ہوراں دا اصل میدان تے غزل گوئی سی تے اخیر لے ساہواں توڑی

غزل لکھدے رہے۔ نکوراں (1970ء) دے چھپن پچھوں اوہناں نوں دو سال تے

کجھ مہینے حیاتی دی مہلت ملی تے ایس عرصے وچ اوہ بہتا چر بیمار ای رہے۔ فیروی کجھ غزلاں تے کجھ غزل پارے (غزلیہ چوہرگے، قطعے تے جوئے) اوہناں دے اخیر لے کلام وچ نہیں۔ ایہناں سبھ چیزاں وچ پیر ہوراں دا خاص انداز تے فکری اُتج نظر آوندے نہیں تے اوہناں دے مزاج تے حالات دی وی عکاسی ہوندی اے۔ جوٹیاں وچوں تے تغزل ڈلھ ڈلھ پیا پیندا اے۔ کجھ جوئے ونگی لئی:

اپنے آپ دیاں نہ چاہیاں میں رسوایاں کتھے کتھے
 حسن جمال ترے دیاں میں نہ دھماں پائیاں کتھے کتھے
 چارہ ساز زخم مرے تے مرہم لائیں ہولی ہولی
 پولا پولا، سہندا سہندا، ہتھ لگائیں ہولی ہولی
 شرینی ونڈ مجلس اندر سر پرتا کے مٹھی مٹھی
 مطرب آکھ فضل دے جوئے تار ہلا کے مٹھی مٹھی

پیر ہوراں دا حقیقت پسندانہ رویہ اک قطعہ وچ دیکھو:

کسے سن کے نہ دتی داد میری
 تماشا بن گئی فریاد میری
 کریں اپنی فضل امداد آپوں
 کسے کرنی نہیں امداد میری

باقی غزلاں دی گنتی دس اے⁽¹⁾ تے ایہناں وچ پیر ہوراں اپنے دکھ درد تے سدھراں وی ظاہر کیتیاں نہیں۔ عزماں ہمتاں دی وی گل چھوہی اے تے اپنے پینتیریاں تے پیر دھرے ہوئے ہورا گانہہ ودھے نہیں۔ غزلاں وچوں کجھ مصرعے:

(1) حفیظ تائب ہوراں غزلاں دی تعداد دس (10) لکھی اے پرائس کتاب اندراٹھ (8)

غزلاں صفحہ نمبر 102 توں 109 تیکر درج کیتیاں گیاں نہیں۔ (سودھنہار)

کچھ وی وچ دنیا دے ہوندا ہور نہ حاصل مینوں
 پر اکو رب دتا ہوندا بے غرضاً دل مینوں
 کامل جذبے نال جدوں میں پٹے پیرا گیرے
 دور سستی دی پیراں دے وچ دی منزل مینوں

.....

ٹھنڈا کر سکہے سن سینہ میرا جگر تپایا جیہناں
 امرت وی سی کول اوہناں دے مینوں زہر پلایا جیہناں
 چھڈ مراداں شیریں اوہناں پایاں نہیں یا ناہیں
 ہمت ویکھ اوہناں دی متھا نال پہاڑاں لایاں جیہناں

.....

کیہ پانی ایس امرت دے فضل و ہن گے سوے
 جد کد اسی وچکار سراہاں دے ملاں گے
 جو میرا حال وہایاے میں فضل کسے نوں دیا نہ
 اکھاں وچ اتھرو بول پئے سینے وچ آہواں بول پیاں

.....

— صرف پتا نشان تے نام اپنا اکوار کھلو کے دس جائیں
 مارن والیا اساں بے دوسیاں نوں جیوندار ہیں محمد دے نام توڑی

.....

کوئی مشکل پوے تے یار یاراں نوں سمجھدے نہیں
 جو ماراں نوں سہارن اوہو پیاراں نوں سمجھدے نہیں
 غم سینے وچ گھٹے ہوئے بن گئے مہلک مرضاں
 میں چنگیاڑے کاہنوں رکھے لکھاں پٹھ لکو

اک اک چپے اُتے موج غم والی آ آ کشتیاں نوں ٹکر مار دی رہے
بحر عشق وچ پائے نہ پیر جہنوں پار جانڈیاں تا نگھ اُرار دی رہے

.....

اکھیاں نے دھوکھا دتا سی اکھیاں دا دھوکھا کھا بیٹھے
راہ جانڈیاں اپنے دل تائیں اک روگ کولّا لا بیٹھے
پیر ہوری بڑے کھلے دل دے بندے تے کسے وی مٹر دی فرمائش نوں ردّ
نہیں سن کر دے۔ ایسے لئی اوہناں کئی سہرے، ڈولیاں تے رخصتیاں وی لکھیاں۔
یاراں دوستاں دے بچیاں دی بسم اللہ تے روزے دی افطاری تے وی نظماں لکھ
دیتیاں۔ نعت خوان محمد یوسف گجراتی وٹوں اوہدے بھرا دے ویاہ دے دعوت نامے تے
یوسف دی فرمائش تے اک شعرو وی لکھ دتا:

گھٹے نہ شان تہاڈی کوئی میری شان ودھاؤ

کر جاؤ سراچا میرا پیر مرے گھر پاؤ

پیر ہوراں پہلوں اردو وچ شاعری کیتی تے اوہناں دے کجھ اردو شعر
پروفیسر شریف کنجاہی ہوراں کول نیں۔ تھلے والے شعر اوہناں پروفیسر نبیلہ رحمن نوں
گھلے سن:

الہی کیجئے مجھ کو عطا دل

سراپا درد یا درد آشنا دل

وہ دل جو اشتیاق گل رھاں میں

سدا تڑپا کرے مثل عنادل

میں وہ مجنوں ہوں کہ بھاگوں تو بٹھا لیتے ہیں
دشت کے کانٹوں کو منظور ہے عزت میری
پر کتر ڈالے ہیں پھر کنج قفس کیا معنی
قابل رحم ہے صیاد مصیبت میری

کبھی ہے اوٹ میں خم کی، کبھی پردے میں مینا کے
مجھے تو دختر رز پارسا معلوم ہوتی ہے

ادھر ہے حیا اور ادھر ناتوانی
نہ وہ دیکھتے ہیں نہ ہم دیکھتے ہیں

اخیر لا شعر پیر ہوراں مینوں آپ لکھوایا سی۔

اللہ تعالیٰ دا شکر اے کہ اوہنے مینوں ایس بہت وڈے شاعر تے بہت وڈے
سان دی رفاقت نصیب کیتی تے اوہناں کولوں بہت کجھ سکھن دا موقع دتا، پراسیں پیر
راں ورگا جگرا کتھوں لیا ئے، جہدے نال اوہ ہر ماڑے تے پنے دی ہلا شیری کردے سن:
اوہ راہی ڈونگھے پینڈے دا شہ غم دے تخت ہزارے دا
دے اپنے ہر اک پیارے نوں درداں دی اک جاگیر گیا

حفظ تائب

نظم مدحیہ

مولانا حضرت محمد یوسف صاحب قادری ظہوری، گجراتی

(1)

عالم فاضل عارف سالک جانے کل زمانہ
مولانا محمد یوسف کامل مرد یگانہ

فیض اپنے دی جھولی بھر بھروج مریداں ونڈے
وچ گجرات جھلائے چہنے قادریاں دے جھنڈے

سید پاک ظہور حسن شاہ جس دا پیر گرامی
جس دے خاصے حاصل ہو یا لیہنوں کیف دوامی

مولانا نے اپنی ہمتھیں جو لایاں گلزاراں
نوبہار حسن اوہناں نوں بخشیاں سدا بہاراں

رہن دماغ معطر جس دی پاک لطیف شمیموں
کھڑن دلاں دیاں کلیاں جھولے جھلن باد نسیموں

اوہ راہوں نہ بھٹکن راہبر ملے سلیم جہناں نوں
منعم ہو گئے تک اکھ اوہدی لیا نعیم جہناں نوں

محموداں دے دیکھ خزانے کدی نہ پیروں ڈولے
شرف ایازاں اتے رکھن فاضلیاں دے گولے

یا ظہور حسن شاہ اپنا نور ظہور دکھاؤ
کٹھ مریداں دا اج ہو یائے کجھ جلوہ فرماؤ

پا کے جھاتی دیکھو اپنا کھڑیا باغ بچھ
محل اپنے دا جنت وچوں کھولو ذرا دریچہ

کرو توجہ ڈگے ہوئے نوں چک لاؤ چھاتی
عاجز ایس فضل دا آقا شاہدولہ گجراتی

(2)

یا پیر ظہور الحسن ذرا محفل دے وچ ظہور کرو
تسی چانن بخشو اکھیاں نوں اج سینے نور و نور کرو

تسی نیڑے رہنے والیاں دے تکلیف نہ نیڑے اون دیو
جہڑے دوروں حاضر ہوئے نیں اوہناں دے دکھڑے دور کرو

جہڑا کدی تہاڈے گھر دا سی مڑ اوہ جاری دستور کرو
تسی قطب بناؤ چوراں نوں وڈیاں دا ناں مشہور کرو

اوہ یوسف عشق تہاڈے وچ جہدا حال زلیخا وانگ رہیا
جہڑے اوہدے شہروں آئے نیں اوہناں ول نظر حضور کرو

اج نام خدا دے آ جائے حرکت وچ ہتھ سخاوت دا
سکھنے کاسے لبریز کرو خالی دامن بھرپور کرو

کیوں فضل لئی جد امجد نوں اج لعل میاں کجھ آکھن نہ
ہم ذوق شفا اساڈے دا اے عرض ایہدی منظور کرو

.....

نوٹ: حضرت محمد یوسف صاحب قادری ظہوری، گجراتی دے سالانہ عرس مبارک اتے پڑھی
گنی۔

قصیدہ نو بہاریہ

(مدح زبدۃ العارفین عمدۃ الکاملین سید نور بہار حسن شاہ گیلانی قادری بٹالوی رحمۃ اللہ علیہ)

وگیا اک رحمتاں دا بن کے جھونکا نو بہار
 کر گیا صحنِ چمن آباد سارا نو بہار
 نورِ چشمِ غوثِ الاعظمِ زینتِ گیلانیاں
 رونقِ گلزارِ ساداتِ معلّٰی نو بہار
 مڑدیاں منجھدار و تے کشتیاں دا ناخدا
 قادریت دے سفینے دا پھریرا نو بہار

فقرہ فقرہ گل بدامن جملہ جملہ گل بحسب
 گفتگو بادِ بہاری خود سراپا نو بہار

رکھی قائمِ قادریت تے ظہوریت دی شان
 کیتا وچ دیاں دے احدیت دا چرچا نو بہار

مسلکِ حقہ دا پیروکار سارا خاندان
 نونہالانِ چمن اپنے دا رکھا نو بہار
 ہے شمیم اوہناں دے وچ کوئی تے کوئی اے نسیم
 ہے تعالیٰ اللہ گھرانے دا گھرانہ نو بہار
 آ گیا طبع سلیم اندر مذاقِ رنگ و بو
 رنگ جہنوں رنگ وحدت نال دتا نو بہار
 اوس رنگینی بہار نو لیونی ایں ضرور
 کر گیا خوئے نعیم اندر جو پیدا نو بہار
 پتے پتے تائیں دتی بخش اوہنے تازگی
 گلشن روحانیاں وچ بن کے آیا نو بہار
 اوہ گیا جدھر جلو دے وچ گیا ابر کرم
 اوہ نہیں پایا کے پایا جو پایا نو بہار
 وچ بہیرے دے صحیح سمتاں داخل جائے نشان
 ہے سپہر رہنمائی دا ستارا نو بہار

کر گیا غمگین دلاں نوں ذکر اوہدا باغ باغ
 ہے خزاں دیدہ حدائق دا سہارا نو بہار
 سبزہ بیگانہ بن جاندا اے فخر گلستان
 روند کے جس دا جگا جائے نصیباً نو بہار
 فضل ہو سکی اے تیری سبز امیدیاں دی شاخ
 جے کرے باؤ بہاری نوں اشارا نو بہار

○

مولوی محمد علی رحمۃ اللہ علیہ رندھیروی

(1)

وگدی بادِ مراد رہے ہر ویلے جھنڈے پئے جھلدے دستگیر دے نیں
ڈیرا رب دے ولی دا ہے جتھے بھاگ کیڈ بلند رندھیر دے نیں

لقب پاک مولائی دا مولوی اے، محمد علی ہے اسم شریف ایہدا
کامل مرداک قادری سلسلے دارنگ چڑھے ہوئے پیراں دے پیر دے نیں

دندے سخی جھناں دے رہن والا جو کے نال جھناں دے وگدا اے
اوبدے پانی دی لوڑ زمین تائیں دل لوڑ وندا ایس دے نیڑے نیں

ملدی پڑی شفا دی رہے ہر دم ایہدی چشم بیمار دے روگیاں نوں
قید غماں توں رہن آزاد جہڑے قیدی ایس دی زلف زنجیر دے نیں

حاجت آبِ حیات دی نہیں رہندی ایہندی تیج نگاہ دے گٹھیاں نوں
 طالب نہیں اوہ مرہم تے ٹانکیاں دے زخمی لوک جہڑے ایہدے تیر دے نہیں
 لوہا سان تے ہو گئے سنگ پارس تانبہ سان تے کندن دے نال مل گئے
 لہھی جہناں تائیں خاک پا ایہدی طلبگار نہ کسے اکسیر دے نہیں
 جامِ جم اُتے فضل رتجھدے نہیں ٹھوٹھا ایس نے جہناں دے ہتھ دتا
 کوئی شوق امیری دا رکھدے نہیں جو گدا گر ایس فقیر دے نہیں

o

(2)

کرم کماؤ درس دکھاؤ شاد کرو دکھیاں
 پیر محمد علی اساں ول موڑو کدی مہاراں
 جنت وچوں جھاتی پا کے دیکھو طرف مریداں
 وچ رندھیر تہاڈیاں کھڑیاں ہویاں نیں گلزاراں
 ہے اج عرس تہاڈا حاضر ہین غلام تہاڈے
 اپنے کھیترا تے سو بن کے ابر بہاراں
 اپنے نفراں دے ول پھیر و شفقت بھریاں نظران
 دوروں دوروں درتے آئے لوو ایہناں دیاں ساراں
 ہے اج دان کرن دا ویلا سجاں دے وچ ونڈو
 اپنے رنگ وچ رنگے ہوئے چولے تے دستاراں

رستہ بھلیاں ہویاں تائیں سدھا رستہ دسو
 مہر اپنی دا پلہ پاؤ عیب چھپن بدکاراں
 کرو نگاہ تے بدحالاں نوں وی لہھے خوشحالی
 پا پیادہ چلن والے میلو سنگ اسواراں
 بے مراداں تائیں مونہوں منگیاں ملن مراداں
 آپ دیاں لڑ لگیاں تائیں کدی نہ آون ہاراں
 بے اولاداں نوں رب کولوں لے کے بخشو بچے
 بھیناں تائیں ویر ملاؤ یار ملاؤ یاراں

○

منقبت در شان قدوة السالکین زبدة الواصلین جناب

سید محمد حبیب اللہ شاہ مجیٹھوی ثم گجراتی رحمۃ اللہ علیہ

زاہد زہد پرور باصفا صوفی عابد شب بیدار حبیب اللہ
با عمل عامل بے ریا مفتی مرد فخر احرار حبیب اللہ

شاہ توکل توکل دی راہ دی تے محبوب حبیب بنا دتا
سوہنے پاک حبیب دے عشق اندر گئے عمر گزار حبیب اللہ

ثرت منزلاں دے اُتے جا پہنچے چمبڑ نال رکاب دے گئے جہڑے
اپنے نال رکھیا پا پیادیاں نوں واہ وا شاہ اسوار حبیب اللہ

نم آلود چشماں نظر پاک نیویں ہر دم سوز گداز وچ رہن والے
اپنے عہد اندر نقش بندیاں دے خاص علم بردار حبیب اللہ

گزرگاہ طریقت دے وچ آقا سنگِ میل دا مرتبہ رکھدے نیں
معرفت ول جانڈیاں راہیاں لئی روشن ہین مینار حبیب اللہ

آیا جو سائل اوہدی حسب حاجت پردے نال ای مدد فرما چھڈی
خوشی نال لیندے ونڈ دو جیاں دے غم الم دا بھار حبیب اللہ

اہل نظر حضرات دا فیصلہ اے دسترس سی غیبی خزانیاں تے
خالی ہتھ نہ نکلیا جیب وچوں پایا جتنی وار حبیب اللہ

کدی کسے وی قول یا فعل اندراپنے آپ دی کوئی نمائش نہیں سی
سدا من مالا تائیں پھیر دے رہے تسبیح گلوں اتار حبیب اللہ

سنی کدی نہ صفت ثنا اپنی دتیاں زحمتاں نہ استقبال دیاں
نعرے اپنے سنے نہ گل پائے کدی پھلاں دے ہار حبیب اللہ

جلوت وچ منبر اُتے بیٹھ کے تے سچے دین دی رہے تبلیغ کر دے
خلوت وچ رہے ونڈ دے طالبان نوں کھول گنج اسرار حبیب اللہ

چکيا دست دعا دا جس ویلے مولا ثرت دعا منظور کر لئی
پھاتے ہوئے گرداب دے وچ بیڑے لائے پلاں وچ پار حبیب اللہ

ٹھاٹھ باٹھ دارہیا نہ کوئی چیتا وسر گئے اوہ محلاں تے گاڑیاں نوں
پٹھن واسطے جہناں نوں جگہ دتی اپنی زیر دیوار حبیب اللہ

خاندان سادات دا فرد ہو کے سید آپ نے فضل اکھوایا نہ
لقب مولوی نال مشہور رہے سن بس پار ارار حبیب اللہ

حضرت سید ولایت علی شاہ رحمۃ اللہ علیہ

(1)

سیادت بارگاہ شاہ ولایت

ولایت دستگاہ شاہ ولایت

علم بردارِ درویشی و پیری

ابو الحمود شاہ شاہ ولایت

خدا دی یاد وچ مشغول مصروف

رہیا شام و پگاہ شاہ ولایت

رہے کوئی کمی نہ کوئی خامی

کرے جدھر نگاہ شاہ ولایت

رہے سر اوس دے رحمت دا سایہ

ہے جس دا سربراہ شاہِ ولایت

مریداں نال شفقت کرن والا

ہر اک دا خیر خواہ شاہِ ولایت

غریباں دے لئی بلجائے ماویٰ

یتیمان دی پناہ شاہِ ولایت

شنا گو فضل تیرا منگدائے

کرم دی اک نگاہ شاہِ ولایت

○

(2)

خوش بخت گجراتیو تساں دتا مردِ حُر علی پور والیاں نے
 شاہِ ولایت جو لیکے گیا کاسہ دتا کر پُر علی پور والیاں نے
 جبہ فقر دا دیکے بخش دتا دو جا علی پور علی پور والیاں نے
 نالے رب کولوں فضل منگنے دا دتا دس گُر علی پور والیاں نے

(3)

طرفہ فوق سلطانی تے رکھدیاں نیں

واہ دربانیاں چورے شریف دیاں

شاہ ولایت دا بخت چکا گیاں

ضوفشانیاں چورے شریف دیاں

شامل حال غلاماں دے رہن ہر دم

مہربانیاں چورے شریف دیاں

ڈولن فضل مریداں نوں دیندیاں نہیں

نگہبانیاں چورے شریف دیاں

○

(4)

سر سبز امیدیاں دے باغ کر گئی وگی خاص ہوا سر ہند ولوں
 وی جم کے شہر گجرات اُتے جہڑی چڑھی سی گھٹا سر ہند ولوں
 اوہ فقیر ولایت دے شاہ ہو گئے خیر جہناں نوں پیا سر ہند ولوں
 فضل فیض کر گئے ہر طرف جاری فیض جہناں لیا اے سر ہند ولوں

○

(5)

پاک پاکبازاں کول بہن والا دلدا پاک تے پاک خیال داسی
 بادشاہ ولایت دا وقت اپنا رل کے نال درویشاں دے جال داسی
 ہو کے پئی اگوں والی ملی ایہہ راہی جہڑی منزل بھال داسی
 ران نفس امارہ خون لیا جہنے فضل اوہ رانا رانیوال داسی

(6)

پنج حرف جماعت ولایت دے نہیں
 سانجھ دونہاں وچ الف تے تے دی اے
 نانویں جوڑویں پیر مرید دے نہیں
 اکو صوت وی اے اکو وزن وی اے

ظاہر ہین کم فہم نہیں لوک جہڑے
 گلاں اتلیاں اتلیاں چھاندے نہیں
 باطن وچ کیہ دونہاں دا واسطہ سی
 ایویں لوک اکھاں والے جاندے نہیں

دل دے نال جد تیک نہیں دل ملدے
 دیندا کوئی وی کسے نوں دل دیاں نہیں
 ہویاں باجھ فناہ فی الشیخ ایویں
 ایہہ خلافتاں کسے نوں ملدیاں نہیں

من تو شدم والا دور آیا
 تے امیر خسرو والی بات ہو گئی
 قطرہ وچ دریا دے جذب ہو کے
 اکو مک ہو گئے اکو ذات ہو گئی

طبقے ست اسماناں دے چیر کے تے
 چھوہ عرش مُعلے نوں لیندیاں سن
 جدوں شاہ ولایت دے دل اُتے
 ایہہ ہو دیاں ضربتاں پیندیاں سن

وچ مدرسے درس قرآن دیوں
 مسجد وچ تبلیغ فرماوندے سن
 حجرے وچ طریقت دے نکلتیاں دی
 کر کے شرح لوکاں نوں سمجھاوندے سن

رہ کے شرع دی حد وچ وانگ شبلی
 کدی پھل منصور نوں مار دے سن
 کدی کسے مقام تے پہنچ کے تے
 غلط کر دیندے فتوے دار دے سن

اللہ کرے اپنے نام لیویاں دا
 حشر نثر دے روز خیال رکھن
 فضل آپ اپنے پیراں نال ہوون
 تے مریداں نوں اپنے نال رکھن

پیر عبدالغفور ہزاروی رحمۃ اللہ علیہ

پیر عبدالغفور چھڈ دا رِ فانی ٹر جانپ خلد گلزار گئے نہیں
موت عالم دی، عالم دی موت ہووے ساری کر دنیا سوگوار گئے نہیں

خوش کلام، خوش خو، خوش خلق، ہر دم خوش بخوش ہر حال و تِ رہن والے
خوش نما، خوش پوش، خوش شکل ہوئے سوہنا اپنا وقت گزر گئے نہیں

کھلے ہتھ دل کھول کے ہر پاسے پئے درس تدریس دے دان کیتے
ان گنت شاگرداں دے سراں اُتے ہتھیں اپنی رکھ دستار گئے نہیں

پیر پاناں تے رہ گیا کسے پاسے خزاں جھاتیاں وی اودھر پانیاں نہیں
اپنے مکتب فکر دا وچ دنیا چھڈ گلشن سدا بہار گئے نہیں

اک واعظ تے ناصح دی شکل اندر رہے برسدے ابر نیسان بن کے
موتی لوک چھپا کے رکھدے نہیں پر اوہ محفلاں وچ کھلار گئے نہیں

حاصل فیض سی جینڈڑ تے گوڑے دا پیر عبدالغفور ہزاروی نوں
بہہ کے بحر چناب دے دندیاں تے کئی ڈبیاں سنکناں تار گئے نیں

سانوں کس ہن مثنوی معنوی دے معنے کر کے شرح سمجھاو نے نیں
جامی رازی عطار دا کس کرنا نہیں جو یں کر اوہ ذکر اذکار گئے نیں

دسیاں شیخ القرآن نے طالبان نوں رمزاں کھول قرآن مجید دیاں
ایویں ابو الحقائق تے نہیں سی اوہ گجھیاں کر گلاں آشکار گئے نیں

جتھے مسلک فقہ تے حرف آیا او تھے پہنچ گئے آخری حرف بن کے
یاداں مٹھیاں گئے نیں چھڈ چھپے اگا اپنا فضل سنوار گئے نیں

○

قاری احمد حسین صاحب مرحوم و مغفور

قاری احمد حسین نوں ربّ بخشے جدوں مجلسِ وعظ وچ آوندے سن
لوک دامنِ دلاں وچ بھر لیندے آپ جو جو پھل برساوندے سن
نطق آبِ زم زم نال دھلی ہوئی گلا ربّ نے بخشیا نورِ ذی
رہ گیا فولاد تے اک پاسے آپ ہشتات نوں موم بناوندے سن
قرأتِ جدوں فرمان تے پئے جاوے داداں دیتیاں مصر دے قاریاں نوں
شابشِ روحِ حسانِ دی دین آوے جدوں نعتِ شریف سناوندے سن
وچ جلسیاں سینے دے نال لاکے کہیا مرحبا اوہناں نوں سالکاں میں
سرخوشی وچ مستان نوں اون جھوٹے جدوں جامِ توحید پلاوندے سن
دھکڑ دھوڑیاں دے وچ پئے جاوے رستہ جاندا سی بھل پروہنیاں نوں
مدھم ہو جاندى شمعِ محفلاں دی اوہ جد رخ پُر نور دکھاوندے سن

دوروں اوہناں نوں ویکھ کے پے جائے ٹھنڈی کریم دے عاشقاں نوں
دشمن اوہناں دی ویکھ کے شان شوکت نارِ حسد اندر جل جل جاوندے سن

جبری رات اوہ پڑھن درود کدھمے اوتھے ٹٹ کے خلفشاں آ جاون
بامِ فلک وتوں جلسہ گاہ اُتے تارے مُر مُر جھاتیاں پاوندے سن

رجدے نہیں سن سن سن کے سنن والے سن کے فیرسندے فیرسنی جاون
لوک ٹیپ اُتے ٹیپاں کری جاون آپ جدوں تقریر فرماوندے سن

دھریا اوہناں دے رو برو سہل جاپے بھانویں مسئلہ کیڈ دیتق ہووے
بہہ جاندا سی دلاں دے وچ اونویں کر کے آپ جد شرح سمجھاوندے سن

تاج

سخن دے ملک دا سی تاج در تاج
ادب دے تاج دا روشن گہر تاج

لئی اپنا روش اوہدی بلیغاں
فصیحاں دا مسلم راہبر تاج

عطا اوہنوں سی پیراں دی خلافت
اوہدے سر مرشداں دتا سی دھر تاج

کئی نکلے کفش بردار اوہدے
گیا جہڑی گلی وچوں گزر تاج

سراپا آپ اک درداں دا پتلا
دلاں دکھیاریاں دا چارہ گر تاج

رکے اوہدے نہ اشکاں دی روانی
کے دی دیکھ لے جد چشم تر تاج

طبعیت وچ بھرے جوہر خودی دے
کے اگے نہ جھکیا عمر بھر تاج

اصولاً توں ، فروعاں توں ، فقہ توں
حدیثاں توں ، خبر توں با خبر تاج

زمانے من لئی اوہدی فضیلت
اوہ ہے سی فاضلاں دا فضل سر تاج

.....

۶۶ ابوالمعانی مومن ثانی علامہ حکیم تاج الدین احمد تاج عرفانی (مرحوم) اپنے ویلے دے
اردو تے پنجابی دے نئے پروئے استاد سن۔ پیر ہوراں نال وی اوہناں دے مخلصانہ تعلقات
سن۔ اوہناں وی وفات اتے پیر فضل ہوراں اپنے دلی دکھ دا اظہار ایہناں شعراں وچ کیجا
اے۔ ایہناں شعراں نوں دیکھدیاں ہویاں ایہہ کہنا ای پیندا اے کہ پیر ہوری مرثیہ دے
میدان دے وی شہسوار نیں۔ (رسالہ مہر و ماہ یادگار فضل نمبر لاہور)

قاسمی صاحب جدوں گجرات آئے سن

واہ احمد ندیم رموز پرور سو سو رمز جس دی اک اک بات وچ اے
 اڈ اڈ رنگ ادب تے شاعری دا جمع ایس استاد دی ذات وچ اے
 کوئی جدید قدیم دا ویروا نہیں، سبھ کچھ ہندا ایہدے ملفوظات وچ اے
 اوہ موجود نہیں ورھیاں دے درس اندر، ایہدی جو اگئی ملاقات وچ اے
 اوہ ادیب اکھوان دا حق رکھے، مجلس ایس دی جہدی برات وچ اے
 جہڑے شیشے نوں ایس جلا دتی، اوہدی مثل نہ حلب ہرات وچ اے
 جہنوں ایس ڈٹھا، ایہدا ہو چکیا، ایسا اثر نظر التفات وچ اے
 ظاہر بسر اوقات لاہور اندر، روشن نام دیہات قصبات وچ اے
 چھایا نور تحریر تقریر اتے، گٹ کے حسن بھریا خیالات وچ اے
 قلم ایس دی، قلم غلمان دی اے، زلف حور دی صوف دوات وچ اے
 بن کے شمع مشاعرے وچ جدوں چمکے، لگ جگمگھے جان پروانیاں دے
 اک اک شعر ایہدا بار بار سُن دے لوک جھوم کے وانگ مستانیاں دے

○

انور مسعود

کھولن واسطے اکھ معاشرے دی سوہنے لکھدائے شعر اشعار انور
 رنگ طنز مزاح دا چاڑھ کے تے جانداے چوبھ مٹھے مٹھے خار انور
 پڑھے شعر تے ایس نوں ہر طرفوں داداں قہقیاں دے نال ملدیاں نیں
 طرفہ مخفلاں دے وچ پہنچ کے تے دیندائے زعفران دے چھتے مار انور
 پا کے لسی تے چاء دی چھنج کدھرے، کدھر پتنگاں داما چھن دے نال جھگڑا
 کس نال لڑوا کے نوہہ کدھرے سندائے بہہ کے کول کھڑکار انور
 انار کلی تے مجھ دا چھیڑ قصہ انگل دکھدیاں رگاں تے دھری جانداے
 نقشے بے راہروی دے کھج کے تے بھردائے چونڈھیاں نغز گفتار انور
 اکو وار لالے وانگ ٹہک پیندائے جہڑا وانگ زگس نتموجھان ہووے
 اپنے زور ظرافت دے نال دیندائے ڈبے دل عمکیناں دے تار انور

صاف صاف سادے سادے شعر لکھے جہڑے عامان دی سمجھ وچ آ جاون
سننے والیاں نوں سبکسار رکھے پاندا نہیں دماغاں تے بھار انور
اڈ اڈ کے صید مضمون آپوں ایہدی پئے فتراک دے وچ ڈنگن
جدوں دشت خیال وچ سدا اے اپنی طبع دا شوخ راہوار انور
ایہہ گجھ پڑھن لئی جدوں کھلو جانداے فیر لوک نہیں ایس نوں بہن دیندے
پیر وچ مشاعرے دے پاندیاں ای جانداے سمجھ مشاعرے دی تار انور
ہے بس الحاصل ایہدے شعر پڑھ کے مینوں فضل حاصل اتی بات ہو گئی
بات بات وچوں کرے بات پیدا پختہ گو انور پختہ کار انور

.....

☆ مرحوم پیر فضل حسین فضل گجراتی ہوراں مئی 1970ء وچ انور مسعود ہوراں بارے
ایہناں خیالات دا اظہار کیتا سی۔ ایہناں شعراں نوں تبرک سمجھ کے انور مسعود ہوراں
اپنے مجموعے 'میلہ اکھیاں دا' وچ شامل کیتا سی۔

حکیم عبداللطیف عارف

دھوتے ہوئے نہیں نور وچ شعر سبھے سطران ساریاں نہیں لڑیاں نور دیاں
 عارف شان حضور دے وچ لکھیاں کھول کھول کے شانان حضور دیاں
 نہ تے ایسے بلند مضمون تجھن ایسے ہون نہ پاک خیال پیدا
 جدوں تیک نہ شامل حال ہوون مہربانیاں رپ غفور دیاں
 پڑھیاں شان حضور معلوم ہووے خدمت وچ حضور دی بیٹھ رہے آں
 میں عارف کامل توں جاں صدقے گلاں کیتیاں سو بڑی دور دیاں
 رہیا آیت حدیث دے وچ ہر تھاں کوئی واقعہ سند بغیر ناہیں
 جانشین حسان دے کیتیاں نے باتاں ساریاں ٹھک دستور دیاں
 ہر ہر شان حضور دے ورتی وچوں پئی نویں توں نویں خوشبو آوے
 بھاویں صوف دی جگہ دولت اندر عارف ورتیاں نے زلفاں حور دیاں

ایہہ معلوم ہووے کسے ملک نوری شاید طوبیٰ دی شاخ تراش کے تے
 بدلے قلم دے عارف نوں آن دتی لکھن واسطے نعتاں حضور دیاں
 دیدہ وراں نے شان حضور اُتے نظراں پھیریاں جدوں تے نظر آیا
 جہڑے عارِ حرا وچ پئے جلوے سہکن اوہناں نوں چوٹیاں طور دیاں
 پڑھی جائے ایہہ شان حضور جتھے اُٹھے ایڈ صلوة دا شور اوتھوں
 قدسی سنگتاں زمین ول پیاں جھاکن کھول طاقتیاں بیت معمور دیاں
 میں بھی شانِ حضور دے شعر پڑھدا درِ پاک حضور تے جا پہنچاں
 اللہ کرے ہو پوریاں جان آساں ایس فضلِ عاصی پُر قصور دیاں

○

نذیر چودھری تے چانن دا کھڑکار

دن دے چڑھیاں دن دیاں کرناں کولوں رہے بیزار نذیر
رات پوے تے جھل نہ سکے 'چانن دا کھڑکار' نذیر

پا کے عکس خلوص اپنے دا پتھر تائیں موم بناوے
ریت دیاں بنیاداں اُتے لیندا اے محل اُسار نذیر

بے ٹوئے پدھر کر کے لایا باغ پنجابی والا
زور طبع دا پھیر سہاگہ تھل کیتے ہموار نذیر

شعر لکھن وچ اُستاداں دا رہیا محتاج نہ اُکا ایہہ
ہو گیا اوڑک لکھدا لکھدا آپے ای فنکار نذیر

شیشیاں نال وٹا لیندا اے پتھر سانووں سانویں ایہہ
ایہو جہے وی کدی کدائیں کردا اے ونج وپار نذیر

کالے شاہ ہنیریاں دے وچ لوکاں خاطر چانن دے لئی
سپاں دے وی سراں تے بالے دیوے ڈونگھے غار نذیر

دیا فضل طبیعت ایہدی ہے ایہہ کوئی یار پرانا
چھا مار مینوں جس ویلے ملیا پہلی وار نذیر

○

محمد علی ظہوری

واہ ظہوری قصوری نے کھٹیاں میں رنج کے شائبشاں جگ جہان دیاں
 ڈب کے سوز گداز وچ لکھیاں میں نعتاں ایس شاہ انس و جان دیاں
 اک اک شعر نوں مُر مُر کے سنن دے لئی پئی محفلاں وچ فرمائش ہووے
 رچیاں عشقِ رسول وچ ہن سبھے نعتاں بانی بزمِ حستان دیاں
 ایہدی کسے کولوں بھانویں نعت سنئے عشقِ نبی دادلاں وچ جاگ پیندا اے
 جدوں شمع آوے روبرو ایہدے کرناں پیندیاں چمک ایمان دیاں
 ہاں نوائے ظہوری نوں ویکھ کے تے اک عدن دے گوہر شناس کہیا
 بندِ صدفِ اوراق دے وچ بونداں ہن پہلیاں ابرِ نیمان دیاں
 نظراں ڈونگھیاں ایس تے پھیر کے تے اک صاحبِ نظر ارشاد کیتا
 ایس گلشنِ نعت وچ پیندیاں میں دکھاں سگویاں باغِ رضوان دیاں
 ورقے کجھ مجموعے دے تھل کے تے اک خضر صورت صاف آکھ دتا
 سٹراں نہیں ہلاں پتاں پیندیاں میں فضل دھڑا دھڑا بحرِ عرفان دیاں

○

فغانِ درد

پہلو میں درد کے ہے جو دل آشنائے درد

جو آشنائے درد ہے مدحت سرائے درد

دیواں فغانِ درد ہے تصویرِ درد کی

بندش میں شعرِ شعر ہے عقدہ کشائے درد

دیکھے سے بڑھتا جاتا ہے دل میں کسی کے درد

کہتا ہے کوئی دل میں اسے ہی دوائے درد

پُر درد لفظ لفظ ہے۔ پُر سوز حرف حرف

دریائے درد باندہ کے قطرہ میں لائے درد

ڈوبا ہوا ہے درد میں دیوانِ درد کا

پیدا ہے سازِ درد سے گویا نوائے درد

ہر شعر میں جو مصرعِ اولیٰ و ثانی ہے
 اک داستانِ درد ہے اک ماجرائے درد
 ہے ہر غزل میں درد کا لہجہ بھرا ہوا
 سب اہلِ درد فضل ہیں دل سے فدائے درد

.....

☆ درانی قندھاری دیاں اردو غزلاں دے مجموعے فغانِ درد (1339ھ) وچ شامل تقریظ
 پیر فضل حسین فضل، گجرات (11-05-1929)

کل من علیہا فان

وقتِ رُت بہاراں والی سدا بہار تبسم
جتھے بیٹھا کر گیا پیدا لالہ زار تبسم

دکھ قصبے سکھ سمجھ کے ہس ہس جھالن والا
ہوٹھاں اُتے دھر کے لے گیا جاندی وار تبسم

اساں تے جاتا ہے سی لگی وقت نزع دی ہچکی
کھوہ رہیا سی چین اساڈے ہچکے مار تبسم

آپوں جا جنت وچ وڑیا بنھ نیکی دے سہرے
ہنجواں دے پاگلیں اساڈے بک بک ہار تبسم

ساکاں جناں دا گل شبو یاراں دا گل لالہ
خوشبو خلق پیار اپنے دی گیا کھلار تبسم

ریت چھلے وچ واورو لے کھوج نہ ٹورن دیندے
 نکل گیا کس پاسے ساڈا ہنتر سوار تبسم
 جس دے چڑھیاں پھل پھل جاوَن باغ امیدیاں والے
 اوس سہیل ستارے دا سی اک چمکار تبسم
 اج نہیں تے کل وی نہیں سی کول اساڈے رہناں
 کوں غریباں نوں چچ سکدا دُر شہوار تبسم
 مونہوں کوئی ہواڑ نہ کڈھی سیک نہ لگے سانوں
 دل دیاں گلاں دل وچ لے گیا آخر کار تبسم
 لہتیں پا وچھوڑے سانوں تاں وی ملدا رہندا
 راتیں تاریاں اُتے فجریں وچ گلزار تبسم
 اکو تار رہے گی وجدی فضل کھلونی ناہیں
 درد اپنے دی چھیڑ گیا اے جہڑی تار تبسم

.....

فراقیہ اشعار بیاد سہیل جیلانی تبسم مرحوم (تاریخ وفات 8- مارچ 1972ء بروز چہار شنبہ)

قومی شاعری

قائد اعظم رحمۃ اللہ علیہ

اے قائد اعظم تیرے روح اُتے ہون رحمتاں رب غفار دیاں
تیرے پاک مزار تے ہر ویلے پیاں بارشاں ہون انوار دیاں
باہوں پکڑ کے توں متارواں نوں گھسن گھیر وچوں بنے لاگیوں
طرفہ خوبیاں نال سبحان اللہ توں کر اپنا فرض ادا گیوں
تیرے حوصلے دا امتحان کر کے شل ہو گئے ہتھ جلا دے سن
کیتی کے تعمیر نہ اج توڑی جویں سلطنت توں تعمیر کیتی
سوہنی جو اقبال نے خواب ویکھی سوہنی اوس دی توں تعبیر کیتی
توں دنیا دے نقشے نوں بدل دتاتے جغرافیے دے نویں باب کھولے
سوچ فکر وچ شام توں صبح کیتی دوڑ بھج وچ صبح توں شام کیتی
غانفل ستزی قوم جگان واہتے توں سی اپنی نیند حرام کیتی

بیٹھا مجلساں دے وچ پیر دانا باہر مجلساں دے نوجوان سمیں توں
بناں تیر تلوار دے لڑن والے نال خنجر اں دے سر میدان سمیں توں

جو جو ورتیا جاناں سی قوم اُتے تاڑ گئی سی نگاہ ہشیار تیری
گئی ساڑ وی غلط منصوبیاں نوں شعلہ ریز تقریر ہر وار تیری

اپنے جال وچ آپ ہو گیا قابو تیری طرف جہڑا لے کے جال آیا
کے موقعہ دے اُتے کدی وی نہ تیرے دل وچ پست خیال آیا

صاف شیشے دے وانگ درمان تیرا چٹی دودھ دے وانگ دستار تیری
کدی کوئی حریف نہ کر سکیا لالچ نال ہستی داغدار تیری

تیری رہے گی مہکدی پھلواڑی سدا رہے گا لہکدا باغ تیرا
پاکستان والا جہڑا بال چلیا میں روشن رہے گا سدا چراغ تیرا

خاصاں وچ چھڑیا تیرا ذکر رہنا میں عاموں وچ تیرا چہ چا عام رہنا میں
قائم ایس دنیا جدوں تیک رہنا میں زندہ وچ دنیا تیرا نام رہنا میں

پکا ہے اک فضل گواہ میرا گلاں پکیاں جس فرمایاں میں
”وارث شاہ اوہ سدا ای رہن زندہ جہناں کیتیاں نیک کمایاں میں“

اساں پاکستان بنایا اے اساں پاکستان وساناں

(1)

اساں پاک وطن نوں رمل کے اک باغ بہشت بناناں
 ایہہ روپاں والی دھرتی اے اساں ایہدا روپ ودھاناں
 کیہ رنگ اسلامی ہوندائے لوکاں نوں رنگ دکھاناں
 بُکاں دے کولوں سیراں نے لنگھ نظر چُرا کے جاناں
 جو سَکے کدی جمایا سی اوہ سکے فیر جماناں
 اساں پاکستان بنایا اے ، اساں پاکستان وساناں

(2)

جو میلی نظرے ویہندے نیں اوہ اکھاں رہن نہ دینے آں
 پھڑ جیہاں مڈھوں کھج لئے بد کلمہ کہن نہ دینے آں
 جو نال امن دے بہندے نہیں اوہناں نوں بہن نہ دینے آں
 اسی شیراں وانگ دبوچ لئے پلایاں نوں چھپن نہ دینے آں
 جہڑا اٹ اسانوں مارے گا اوہ نے پتھر کھاناں
 اساں پاکستان بنایاے ، اساں پاکستان وساناں

(3)

اساں دنیا تائیں دسیں ایں اک شان آزاد حکومت دی
 ہے عائد فرض اساڈے تے کرنی امداد حکومت دی
 اساں ہر ہر پاسیوں کرنی ایں پکی بنیاد حکومت دی
 جو دلی مراد اساڈی اے ہے دلی مراد حکومت دی
 کیہ رنگ اسلامی ہوندائے لوکاں نوں رنگ دکھانائیں
 اساں پاکستان بنایائے ، اساں پاکستان وسانائیں

(4)

اکواری فیر بہانائیں محل وچ خدمت گاراں نوں
 سرداراں پیدل ٹرنائیں ہتھاں وچ پکڑ مہاراں نوں
 اکواری موڑ لیاؤنائیں گلشن وچ فیر بہاراں نوں
 کیہ بوہندائے اندر سننائیں لا لا کے گوش دیواراں نوں
 جو دکھئے روندے ہوون گے اوہناں نوں چپ کرانائیں
 اساں پاکستان بنایائے ، اساں پاکستان وسانائیں

(5)

اساں کرنائیں جمع زکاتاں نوں بیت المال بنانے نیر
 اٹھے ہوئے اٹھے رہنے نیر ڈگے ہوئے اتانہہ اٹھانے نیر
 گیا ویلا کھوہی موہی دا حقداراں نے حق پانے نیر
 بریاں نوں دڑے پینے نیر چوراں نے ہتھ کٹوانے نیر
 جو جو بنیائیں چودھاں صدیاں دا اوہ مُرد قانون چلانا نیر
 اساں پاکستان بنیائے ، اساں پاکستان وسانا نیر

(6)

اوہ حاکم حاکم نہیں رہنے جو من سفارش جانڈے نیر
 اوہ افسر افسر نہیں رہنے جو وڈھی چیرٹی کھانڈے نیر
 اوہ بابو بابو نہیں رہنے جو ضائع وقت گنوانڈے نیر
 اوہ منشی منشی نہیں رہنے جو سکیاں طلباں کھانڈے نیر
 دھر کوڑا گھٹا بوہر تے، بوہر نوں باہر وگانائیں
 اساں پاکستان بنیائے ، اساں پاکستان وسانا نیر

(7)

ہن چاہی دا ٹیکس گزاراں نوں ٹیکس دے دیندیاں ڈولن نہ
 جد آپے رقماں لیدیاں نہیں مڑ جھوٹھے کھاتے کھولن نہ
 جو آپوں پانی پیناں نہیں اوہدے وچ موہرا گھولن نہ
 جس ٹہنی اُتے بیٹھے نہیں اوہ نال کہاڑی تولن نہ
 ایہہ ٹیکس اکٹھے کر کے تے کدھروں سامان مگانائیں
 اساں پاکستان بنایئے ، اساں پاکستان وسانائیں

(8)

ہو سرد کہانی جانی ایں ہن تتیاں تتیاں راہواں دی
 بن لم سلمی مکنی ایں گل گیسواں والیاں پھاہواں دی
 ہن تیر نظر دے ٹٹنے نہیں چلنی نہیں تیغ نگاہواں دی
 ہن لانی ایں ٹوہ شاعراں نے کجھ نویاں نویاں راہواں دی
 اساں فضل تہیہ کیتائے شاعری دا رنگ وٹانائیں
 اساں پاکستان بنایئے ، اساں پاکستان وسانائیں

○

رجز

پڑھی جاؤ مجاہدو بسم اللہ ہتھیں پھڑ تلواراں نوں ٹری جاؤ
 بڑی دور جا کے تساں ساہ لینائیں کر کے تیز راہواراں نوں ٹری جاؤ
 کافی بھار اے تیراں تے ترکشاں دا رکھنا نال فتراکاں دا فائدہ کیہ
 تسی سیر شکاریو لا تھانویں اپنے اپنے شکاراں نوں ٹری جاؤ
 ٹری جاؤ

اوہناں پاسیاں دے ول جاؤ جتھے مدتاں دی خزاں چھائی ہوئی اے
 جدھر جاؤ کچھے کچھے ٹرن واہتے دے کے حکم بہاراں نوں ٹری جاؤ
 ٹری جاؤ

پیر رکھ کے اوہناں تے ٹری جاؤ جہڑے پینترے خالد نے پائے ہوئے نیں
 ول کے ویری دے دلاں نوں ٹری جاؤ گھاہ کے صفاں قطاراں نوں ٹری جاؤ
 ٹری جاؤ

چھائیاں ہویاں اُداسیاں مٹ جاون وگو بلیو بادِ بہار دیو
 راہ وچ پھل کھار کے ٹری جاؤ لاپسے لا کے فاران نوں ٹری جاؤ
 ٹری جاؤ

پڑھ کے نصرُ من اللہ تے ودھی جاؤ نعرہ اللہ اکبر دا مار کے تے
 تسی ویکھو نہ مول لہو زبان توں تسی پچھو نہ واراں نوں ٹری جاؤ
 ٹری جاؤ

جدھر جاؤ اودھر قبضہ کری جاؤ جھنڈا جن تارے والا گڈ کے تے
 جوتساں دے راہ وچ پیندیاں نیں ڈھا کے اوہناں دیواراں نوں ٹری جاؤ
 ٹری جاؤ

اوہناں پاسیاں دے ول جاؤ جتھے بڑیاں مدتاں دی خزاں چھائی ہوئی اے
 جدھر جاؤ کچھے کچھے ترن واہتے دے کے حکم بہاراں نوں ٹری جاؤ
 ٹری جاؤ

ہتھیں اپنی پٹ کے دس دیو جڑھاں جہڑیاں استبداد دیاں
 دھر کے ہتھ پیراں ملن دن والے ظالم ستم شعاراں نوں ٹری جاؤ
 ٹری جاؤ

چک چک سراں نوں وچ کشمیر جہڑے پئے راہ تہاڈے نوں ویکھدے نیں
دے کے سراں نوں تھاپڑے ٹری جاؤ بو سے دے کے چناراں نوں ٹری جاؤ

ٹری جاؤ

بدلہ اک فریادی دا لین واہتے ویکھو ابن قاسم کتھوں دوڑیا سی
تسی نیڑیوں جموں توں پار ہو کے دن مزہ اغیاراں نوں ٹری جاؤ

ٹری جاؤ

سوہنا جویں دستور اسلام دائے سوہنا قیدیاں نال برتاؤ ہووے
ہتھ اتانہہ اٹھوا کے دشمنان دے کولوں لے ہتھیاراں نوں ٹری جاؤ

ٹری جاؤ

نظراں تساں ول لکیاں ہویاں نیں کاشغر توڑی ساری قوم دیاں
دے کے خبر اپنی پیش قدمیاں دی اپنے نامہ نگاراں نوں ٹری جاؤ

ٹری جاؤ مجاہدو ٹری جاؤ

○

مظلوم

اٹھن جو مظلوماں دے دلاں وچوں آہواں عرش ہلا کے رہندیاں نیں
بوندیاں ناحق کسے دے خون دیاں اپنا رنگ دکھا کے رہندیاں نیں

ایہہ مڈھ قدیم دا قاعدہ اے پانی اگ تے پائیے تے بجھ جائے
پر چنگیاڑیاں دلاں دے سوز دیاں پانی وچ اگاں لا کے رہندیاں نیں

پھوکاں نکلیاں نکلیاں جمع ہو کے اک روز ہنیریاں بن جاوون
جہنے لوکاں دے گل چراغ کیتے ، اوہدی شمع بجھا کے رہندیاں نیں

طاقت بلبلاں وی کجھ رکھدیاں نیں زور اور صیاد نوں پتا لگا
پجھھاں مار کے تیلیاں قفس دیاں گھٹے وچ ملا کے رہندیاں نیں

صدیاں تیک بھانویں دیاں رہے کدھرے مٹ نہیں سکدا اثر قربانیاں دا
جہڑیاں قوم توں واریاں جان جاناں قوم وچ جاناں پا کے رہندیاں نیں

مردہ اوہناں نوں آکھے تے کون آکھے جہناں حق دے راہ وچ جان دتی
ایہہ خاموش لاشاں قبریں وچ پیاں تھر تھل مچا کے رہندیاں نیں

فضل ہین شہیداں دے خون دیاں جہڑیاں سرخیاں ایہناں دی گل نہ پچھ
دنیا وچ دنیا کولوں قاتلاں دے کالے مونہہ کروا کے رہندیاں نیں

○

غازی

شاعر دے ذہنوں اُچائے کیہ کہے سراپا غازی دا
 ہے عاجز قلم مصور دی کیہ کھچے نقشہ غازی دا
 نہیں لبھدے لفظ مورخ نوں کیہ لکھے حالا غازی دا
 ہے ناقص سمجھ مفکر دی کیہ سمجھے رتبہ غازی دا
 پائے جو پایہ غازی دا اوہ جانے پایا غازی دا

ایہہ سچائے حق پرستاں دا اس پاسہ ملیا ہویائے
 ایہہ ٹکڑا نور حقانی دا سچے وچ ڈھلیا ہویائے
 ایہہ خاص نمونہ رحمت دا مولا نے گھلیا ہویائے
 ایہہ بانی امن اماناں دا جنگاں وچ پلایا ہویائے
 غازی تے سایہ تیغاں دا تیغاں تے سایہ غازی دا

ایہہ ویر وطن دیاں بھیناں دا ایہہ شیر وطن دیاں ماواں دا
 ایہہ طاقت کمر بزرگاں دی ایہہ ہماں مان بھراواں دا
 ایہہ ڈھول سپاہی پنڈاں دا ایہہ ماہی چن گراواں دا
 ایہہ ٹکے سوہنیاں شہراں دا ایہہ صوبہ سوہنیاں تھاواں دا
 ملت دا راکھا غازی ہے مولا راکھا غازی دا

ایہہ نے تفسیر لڑائیاں دی چڑھ لیہنوں جا مل جانداے
 ایہہ نفل پڑھے شکرانے دی رب منگیا وقت لیانداے
 کدی گلوں جمائل لاہنداے گل کدی جمائل پانداے
 جامے وچ پھلیا جانداے مڑ مڑ تلوار بھوانداے
 دیکھن دے لائق ہونداے چڑھتھل وچ ویلا غازی دا

ایہہ اکھیں جنت وینداے لیہنوں ناہیں روک حجاباں دی
 ایہہ تارو بحر یقیناں دا لنگھ چکائے حد سراہاں دی
 جد سرتے تیغاں اتر کے بن جاون شکل محراباں دی
 اوتھے وی پڑھے نمازاں ایہہ لگ جائے جھڑی ثواباں دی
 سو سالہ خشک عبادت توں بہتر اک سجدہ غازی دا

اک غازی پورا کر جائے دشمن دے پورے لشکر نوں
 بجلی دی قوت بخشی اے رب ایہدی تیغ دوپیکر نوں
 ہے کہڑا جہڑا جھل لئے اس دے نعرہ اللہ اکبر نوں
 پچھ کسریٰ نوں پچھ قیصر نوں پچھ مرحب نوں پچھ عنتر نوں
 اک قہر خدا دا ہوندائے ہوندا جو غصہ غازی دا

جد رل مل کے کم کرنائیں لفتیننی کیہ کپتانی کیہ
 پھڑ خالد نے تلوار لئی اس صورت ایڈ حیرانی کیہ
 ملے پیٹی ابو عبیدہ نوں ہے پیدا فرق معانی کیہ
 مقصد ہے خدمت ملت دی دربانی کیہ سلطانی کیہ
 ملیا دربار محمدؐ تھیں سہناں نوں عہد غازی دا

وا بلبل کر منقار لوے دن آون جدوں بہاراں دے
 اک اک چمن دے بوٹے تے لگ میلے جان ہزاراں دے
 ایویں جان دے جدوں جہاد اُتے گلدستے شاہ سواراں دے
 شاعر وی فضل نہ رہ سکے وڑ جان دے وچ قطاراں دے
 کوئی رجز بنانی کردائے کوئی پڑھے قصیدہ غازی دا

عزیز بھٹی شہید رحمۃ اللہ علیہ

(1)

جا عزیز بھٹی فی امان اللہ جند وطن توں کرن قربان لگائیں
 عشقے بیلیا اوئے تیرے حوصلے توں کٹکاں وچ اکلیاں جان لگائیں
 بھرتی فوج ہو کے ہن اگوں نانواں صادقاں وچ لکھوان لگائیں
 لکھ لکھ مبارکاں ہون تینوں سرتے تاج شہادت دا پان لگائیں
 صدقے تیریاں ہمتھاں تے بازواں نوں بیڑا شوہ وچوں بنے لان لگائیں
 چنا ساڈیا چودھویں رات دیا نوں گجرات دا نام چمکان لگائیں
 مونہہ موڑ کمیدیاں دشمنان دا ساڈا ننگ ناموس بچان لگائیں
 اپنی جان عزیز قربان کر کے جانبازاں دے لہو گرمان لگائیں
 دینیں فاتقے تے رات نوں جاگ کے توں فرض منصبی خوب نبھان لگائیں
 رخصت سنگیاں دے کولوں ہو کے تے ڈیرا وچ بہشتاں دے لان لگائیں
 ایس چودھویں صدی وچ اک واری فیر ماضی دا رنگ جمان لگائیں
 سنے ہوئے قصے پہلے غازیاں دے عملی تے ایج وکھلان لگائیں

ساڈی قوم نوں فخر اے جہدے اُتے زڑیں اوہ تاریخ دہران لگائیں
 خالد اُتے طارق جہڑے راہ چلے اوہ سے راہ تے قوم لگان لگائیں
 جاہدو تے عمل پیرا ہو کے پورا حق دا کرن فرمان لگائیں
 ابدی زندگانی حاصل کرن لگائیں جان دے کے چڑھن پروان لگائیں
 اپنا جوش ایمان دکھا کے تے تازہ لوکاں دے کرن ایمان لگائیں
 آفریں اپنی تیری بہادری نوں کارزار دا رنگ بدلان لگائیں
 پاکستانیاں نے قائم رکھنی ایس پیدا کرتوں جہڑی مثال چلیائیں
 ایس دیویوں بلن گے کئی دیوے ہتھیں توں جہڑا دیوا بال چلیائیں

○

(2)

واہ! عزیز وچ دنیا دے ہر پاسے شروع تذکرے تیری وفا دے نیں
 جہڑا سن لیندائے اوہدے مونہہ وچوں پھل پئے جھڑدے مرحبا دے نیں

اے عزیز توں جان عزیز دے کے لاجاں رکھیاں وطن عزیز دیاں
 عزت دونہاں جہاناں دی ملی تینوں ایہہ احسان رب دوسرا دے نیں

موت ہوندى اے خاتمہ زندگی دا تینوں موت نے زندگی بخش دتی
 آب تیغ وچوں تیرے حق اندر دھارے پھٹ پئے آب بقا دے نیں

ہویا تیرے نصیب نشان حیدر پیروکار حیدر دی اولاد دیا
 پئے خلد وچ دین تحسین تینوں جو شہید دشت کربلا دے نیں

سرمہ اکھیاں دے وچ پان واسے حوراں جمع کر لئی گردِ راہ تیری
 سبھے بن گئے رشک ستاریاں دے ذرے جو تیری خاک پا دے نیں

پاکستانی جواناں دے جوہراں نوں ثابت تیری دلیری نے کر دتا
 ڈٹے رہن تے رہن پہاڑ بن کے ٹرپن تے تیر قضا دے نیں

○

میجر مسعود اختر رانا شہید رحمۃ اللہ علیہ (ستارہ جرات)

رگ اٹھی پھڑک حمیت دی آ جوش گیا غیوراں نوں
 مسعود دیاں تکبیراں نے رنگ دتے نوں جسوراں نوں
 دشمن نوں کنڈ وکھائی نہ سینے تے وار سہار گیا
 غازی نے ہتھوں چھڈیا نہ اسلام دیاں دستوراں نوں
 گنتی نہ پچھو اوہناں دی جو ایہدے ہتھوں لائے سن
 ایہہ پچھو ایس بہادر نے لاہیا سی کنیاں پوراں نوں
 تک ایہدے کار نمایاں نوں جد ہاتھ کولوں۔ داد ملی
 آ رشک گیا شاہ شمسائ نوں سرداں نوں منصوراں نوں
 ایہہ آیا وچ ہشتاں دے ہتھ لے کے سند شہادت دی
 واہ خوشی ہوئی غلاناں نوں واہ چاٹل چڑھیا حوراں نوں

اوہناں دیاں وچ نگاہواں دے بھلا نیے اتے دھڑوئے کیہ
 جہناں نے بھاجڑ پائی سی خاقاناں نوں فغفوراں نوں

ہے ساریاں نیکاں عملاں توں بس افضل عمل شہادت دا
 جو بونداں ڈگن رت دیاں دھو جاوون کل قصوراں نوں

کچھ شاہی تاجاں والیاں نوں ہوندی اے لوڑ جواہراں دی
 چک اکھاں تاج شہادت والے دیکھن نہ کوہ نوراں نوں

○

لوری

اڑ بلو باوے دا باوا رفل لیاوے گا
 باوی وردی سیوے گی باوے نوں تک تک جیوے گی
 نعرے تے نعرے وجن گے دشمن پچھے بھجن گے

اڑ بلو باوے دا باوا پھل لیاوے گا
 باوی ہار پرووے گی بوہے وچ لے کھلووے گی
 باوے دے گل وچ پینے نیں جس گن گن بدلے لینے نیں

اڑ بلو باوے دا باوا رن وچ جاوے گا
 جھنڈے اسلامی جھلن گے سرحد تے جوہر کھلن گے
 باوا تلوار اٹھاوے گا دیاں وچ دھماں پاوے گا

اڑ بلو باوے دا باوا بندوق چلاوے گا
 پتھراں دے باوے ڈھانے نیں باوے نے کفر گوانے نیں
 مندریاں وچ کلے پڑھنے نیں بُت موندھے ہو ہو جھڑنے نیں

اڑ بلو باوے دا باوا پڑھے پڑھاوے گا
 تاریخ پرانی کھولے گا وڈیاں دے دفتر پھولے گا
 خالد دا خنجر پھڑنائیں طارق دی بیڑی چڑھنائیں

○

ویلے دیاں گلاں

لُجھ جدوں سر بندھ کر لین آہری وگدے ویہن دریاواں دے رُکدے نیں
 لک بنھیاں منزلاں ہون نیڑے گھریں پیٹھیاں پدھ نہ مُکدے نیں
 کدی باطل دی گھٹا وچ آن کے تے حق پرستاں دی شان نہیں گھٹ جاندی
 تھکاں اوہناں دے مونہہ تے پنیدیاں نیں کر کے مونہہ جو چن ول تھکدے نیں
 اوہناں ظالماں دا سمجھو کوچ ڈیرا بر ملا جو ظلم تے آ جاون
 آ جاندی اے جہناں دی موت نیڑے سہ آ نیڑے راہ دے ڈھکدے نیں
 اوتھے ملے پیغام سلامی دا پرچم کھل اسلام دا جائے جتھے
 چکے جان سارے فتنے جس ویلے غازی قدم میدان ول چُکدے نیں
 جدوں ظلم سر کڈھے تے ہو پیندائے کسی قاسم دے گھر فرزند پیدا
 ٹرے ہوئے حجاز دی چھاؤنیاں توں جھنڈے آ وچ سندھ دے ٹھکدے نیں
 سنگ جیوندیاں زندگی غازیاں دی مسلم موت شہیداں دی سنگ مویاں
 پلے ہوئے تلواراں دے سائے بیٹھا آخر نال تلواراں دے پکدے نیں

کثرت مد مقابل دی دیکھ کے توں اے یکتائے دہر حیران نہ ہو
 سورج چڑھے تے لکدے جان تارے سورج تاریاں کولوں نہ لکدے نیں
 مسلماناں نوں زیر نگیں کرناں جتاں سہل سمجھن لوکی سہل ناہیں
 جھکدے نہیں میدان وچ سر جہڑے پنچے وقت وچ مسجدیں جھکدے نیں
 پاسان پئے کعبے دے دیکھدے نیں آپے آپ ہنیریاں بیٹھ جاوون
 نہیں تے کعبیوں چڑھنے نیں اوہ بدل جہڑے ویاں باجھ نہ رُکدے نیں
 ساڈی زندگی نوں من اج اوہو ساڈی موت دی جہناں تجویز کیتی
 پاکستان دے دیکھ کے کارنامے پایاں انگلاں مونہہ وچ تھکدے نیں
 دیکھیں ایہناں نے پانی وی منگناں نہیں آگے غازیاں دی جدوں زد پٹھاں
 نام جنگ داسن کے جہناں دے پے گھریں بیٹھیاں دے ہوٹھ سکدے نیں
 واہ پے گیا جہناں دے نال ساڈا فخریں کرن وعدہ شامیں پرت جاوون
 دیکھ لیاے ازما کے کئی واری ایہہ نہ کسے دستور نہ ٹھکدے نیں
 کھوہ کڈھیونیں بنگلہ دیش والا ڈگ گھایاں دے وچ پے آپوں
 کتیاں ٹھنڈ پے گئی نیں فضل بیٹھے ہن پئے بغض دی اگ وچ پھکدے نیں

○

ساقی نامہ

اٹھا شیشے چھپالے جام ساقی
گئے نی بدل ہن ایام ساقی

چو فیرے مستساب دے زور نہیں ہن
زمانے ساقیا کجھ ہور نہیں ہن

نویں کجھ گھول یاراں گھولنے نہیں
تیرے ٹھیکے تے اُلو بولنے نہیں

سر بازار شیشے بھجنے نہیں
تے ساغر نال کندھاں وجے نہیں

مغاں نے چھینائیں وچ کھالیاں دے
پری نوں روڑھنائیں وچ نالیاں دے

ایہہ رولے قلقللاں دے مکے نیں
صراحیاں دے گلے پھڑ گھٹنے نیں

توں ہن وی بے کریں کجھ غور ساقی
تیری جاندی ہے وگڑی سہور ساقی

تیرے انجھیں دے انج رہسن ٹکانے
پراتی دے لیا مٹکے پرانے

جو لاہے سینیاں دے زنگ ساقی
تے بدرنگاں نوں جائے رنگ ساقی

اوہ کچھن دشمنان دے پانیاں نوں
گھرو گھر جا کے کڈھن ہانیاں نوں

توں کر تقسیم ساقی اوہ پیالے
جہناں وچ ہون دارو ہوش والے

توں رکھیں فضل نوں وی یاد ساقی
تینوں رکھے خدا آباد ساقی

نکلدی جو نہیں انگور وچوں
جو پھٹدی اے ازل دے نور وچوں

اوہ طارق نے کدی جہڑی سی پیتی
تے اندلس وچ سپاہیاں نوش کیتی

جہناں نے صوفیاں نوں ٹال دتا
تے مستی وچ سفینہ بال دتا

پلانی آں تے اوہا ہن پلائیں
جہدے وچوں ملی محمود تائیں

نشے وچ سومناتی چھنڈے
تے لعلوں دے عوض وتیجے نہ وئے

منع ہن وی نہیں پینی پلانی
جے ہووے ساقیا کوئی پرانی

جہدے وچوں نشے بابر نوں آئے
نماں وچ لون دے کھلے شائے

کوئیں جھم جھم کے تیغاں اوس واہیاں
فتح پور سیکری دیندائے گواہیاں

اوہ دے، کردے نیں جہڑی نوش غازی
تے آجاندے نیں اندر جوش غازی

اوہ ہتھاں نال ر فلاں نوں تروڑن
تے ر فلاں نال مونہہ توپاں دے موڑن

نشانے بنھ کے پتھر ٹھوکدے نیں
جہازاں اڈدیاں نوں روکدے نیں

مخازاں تے نہتھے جاوندے نیں
تے اسلحہ لے کے واپس آوندے نیں

شہادت دے نشے وچ چور رہندے
بناں کجھ پیتیاں مخمور رہندے

خوشی دے نال جنداں واردے نیں
جے موت آوے تے مانگھے واردے نیں

تمسخر گولیاں نوں جانڈے نیں
جے بم آون تے سینے تاندے نیں

اوہ منصوبے مخالف دے وگاڑن
تے وڑ کے بیٹھ ٹینکاں ٹینک ساڑن

جدوں تکبیر دے نعرے لگانڈے
دلاں وچ ویریاں دے چھیک پاندے

پلا اوہ ساقیا اوہ ارغوانی
جواناں دی چمک جائے جوانی

.....

☆ حکومت دلوں شراب اُتے پابندی لگن تے ایہہ نظم لکھی گئی۔

چومصرے

نہیں خوف محشر اوہناں دلاں اُتے اثر جہناں پر اوہدے خرام دائے
 سو سو لین بدنامیاں سراں اُتے عشق جہناں نوں یار دے نام دائے
 اوہ سلامتی خطریاں وچ دیکھن شوق جہناں نوں اوہدے سلام دائے
 فضل موئے وی اکھیاں میڈے نہیں منظر جہناں ڈٹھا اوہدے بام دائے

○

اوہدے رخ روشن اُتے جس ویلے گیسو وچ ہوا دے پھیلدے نہیں
 کوئی چن دے چانے آکھدائے سب پئے سنگچوڑے کھیلدے نہیں
 کوئی سمجھ لیندائے سنبھل پیٹھ رکھے کسے جوڑ کے پھل رویلدے نہیں
 حوض شیر اُتے کوئی فضل آکھے لمکے ہوئے پنبل ناگر ویلدے نہیں

رباعیاں

کے سن کے نہ دتی داد میری
 تماشہ بن گئی فریاد میری
 کریں اپنی فضل امداد آپوں
 کے کرنی نہیں امداد میری

○

اسی مٹ جائیے پر شکل پُر نور
 رہے اکھاں دے وچ آباد تیری
 نکل جسمیں دے وچوں جان جائے
 دلاں وچوں نہ نکلے یاد تیری

کوئی عشق وچ وٹک وٹی نہ جائے
 ایہہ اوکڑ کوئی سوکھی کٹی نہ جائے
 چکے فضل پنڈ ایس دی کوئی کوئی
 جے چک لیندائے کوئی تے سٹی نہ جائے

○

دلیاں توں کجھ کاٹ کٹی نہ جائے
 یقیناں سوا پاڑ پٹی نہ جائے
 تدوں عشق ای کاڈھ کڈھے تے کڈھے
 جدوں عقل دی وٹک وٹی نہ جائے —

غزلاں

ٹھنڈا کر سکہے سن سینہ میرا جگر تپایا جہناں
 امرت وی سی کول اوہناں دے مینوں زہر پلایا جہناں
 اجن چیت لیا تک تینوں ایہہ کاہدی گستاخی میری
 اوہ گستاخ ہوا دے جھولے سن نقاب اٹھایا جہناں
 کم ظرفی دی تہمت لا کے عشق اوہناں نوں مگروں لاہیا
 دل دے باجھوں ہور کسے نوں دل دا حال سنایا جہناں
 میں وی گل نہ کدھرے کیتی اوہ وی نہیں کوئی غصے ایویں
 ایہہ نہیں کندھاں گل میری دا پیا گلان بنایا جہناں
 بے محل تکلف کرنے والیاں وچ خلوص نہیں ہوندا
 سمجھ کجھ نہیں کول اوہناں دے دینیں چراغ جلایا جہناں

صاف جبین تیری دیاں وٹاں بیڑی دے وچ وٹے پائے
مینوں تیری محفل وچوں نکرے پٹ بہایا جہناں

چھڈ مراداں شیریں اوہناں پائیاں نہیں یا ناہیں
ہمت وکھ اوہناں دی متھانال پہاڑاں لایا جہناں

ساڑے دیویاں بھنبٹ ڈٹھی اگدی سرہوں ہتھاں اُتے
فضل گئے مک فخریں آپوں شامیں ظلم کمایا جہناں

○

کجھ وی وچ دنیا دے ہوندا ہور نہ حاصل مینوں
 پر اکو رب دتا ہوندا بے غرضاً دل مینوں
 کامل جذبے نال جدوں میں پٹے پیرا گیرے
 دور سستی دی پیراں دے وچ دی منزل مینوں
 ظالم جوہ برہوں دی اندر میں جس ویلے وڑیا
 ہو ہو اگے کل بلاواں ملیاں دل دل مینوں
 مارو لہراں کولوں ڈر کے میں دندے ول آیا
 ڈھاہاں دندے لگن دی پر نہ دتی ڈھل مینوں
 خون میرے دا ویکھ پھوہارا قاتل نوں غش آیا
 لوکاں قاتل دا کہہ دتا اٹا قاتل مینوں⁽¹⁾

لاگئی ہتھ جانڈیاں جانڈیاں مینوں ٹور کسے دی
 نہ زلفاں نے ڈنگیا مینوں نہ لٹیا تل مینوں
 نکل بیمار تیرے دے جاون سوکھے ساس اخیری
 کر تکلیف اخیری جہاں اک واری مل مینوں

.....

1- نکلوریاں ترتیب دیندیاں ایس غزل دا ایہہ کلا شعر 'ڈار وچھنے' دے سرنا نویں پٹھ دتا گیا
 سی۔ 'پنجابی دا قطبی تارا' وچ حفیظ تائب ہوراں بھال کے ست شعر دتے نیں۔
 (سودھنہار)

شرمیلے نوں وچ گوڑھیاں خواباں دے ملاں گے
ہن جدوں ملے نال حساباں دے ملاں گے

من موہنیاں ونگاں دے تے خوشبوواں دے اوہلے
وچ راگ ستاراں تے رباباں دے ملاں گے

ہن جان بہار رہنے نوں ہتھ خالی نہیں ملناں
لے ہتھاں دے وچ ہار گلاباں دے ملاں گے

دل درج نہیں کجھ جہناں دے وچ پچھلیاں یاداں
آج کھول کے ورق اوہناں کتاباں دے ملاں گے⁽¹⁾

امرت دے فضل وہن گے سوے
جد کر اسی وچکار سراپاں دے ملاں گے⁽²⁾

.....

1,2- ٹکوراں مرتب کر دیاں 'ڈار وچھنے' دے سرنانویں بیٹھ ایس غزل دے آخری دو شعر
دے گئے سن۔ 'پنجابی دا قطبی تارا' وچ حفیظ تائب ہوراں بھال کے پنج شعر دے
نیں۔ (سودھنہار)

بولی وچ اپنی یار دیاں مخمور نگاہواں بول پیاں
 اج دیاں ہویاں دل میرے وچ چاہواں بول پیاں
 میں کتھے چھیاں جوگا ساں مجبوری چھے پئے گئے نیں
 گل میرے چھا پان لئی کجھ ٹٹیاں باہواں بول پیاں
 مخفی سی راز محبت دا پر اوڑک نوں گل کھل گئی
 اسی چھپ چھپ جتھے پھر دے ساں اوہ او جڑ راہوں بول پیاں
 کجھ پانی تھوڑا لبھا سی کجھ اپنے گھر وچ لوڑاں نیں
 جہناں تے لبناں منایاں سن بیگانیاں چھاواں بول پیاں
 جو میرا حال وہایاے میں فضل کے نوں دسیا نہ
 اکھاں وچ اتھرو بول پئے سینے وچ آہواں بول پیاں

○

بھانویں رہے دربان درکار دای، دل نون لٹک پر تیرے دربار دی رہے
 مہربان کوئی رہے یا رہے ناہیں، میں دل نظر پر مری سرکار دی رہے
 اک اک چپے اُتے موج غم دی آ آ کشتیاں نون ٹکر مار دی رہے
 بحر عشق وچ پائے نہ پیر جہناں پار جانڈیاں تا نگھ اُرار دی رہے
 سیر گل دی نہیں پرواہ مینوں خیر جگر میرے داغدار دی رہے
 مینوں چمن دے نال کیہ واسطہ اے فصل خزاں دی بھانویں بہار دی رہے
 رب دے فضل باجھوں نہیں کوئی ہو رہا پاسہ حالت نظر وچ روز شمار دی رہے
 نامہ عمل نون ویکھ کے فضل روواں اللہ کرے عزت او گنہار دی رہے

○

رو رو کے تن ٹھنڈا ہويا جگروں اٹھن لانبو
جیٹھ مہینے برفاں ڈگن پوہ وچ وگے لو

وجا ڈنگ تے ثابت ہويا ، ہے اتھے سڀ کوئی
میںوں جیہڑی تھاؤں آئی پھلاں دی خوشبو

غم سینے وچ گھٹے ہوئے بن گئے مہلک مرضاں
میں چنگیاڑے کاہنوں رکھے لکھاں پٹھ لکو

ہون اوہناں دیاں قبراں اُتے نور دیاں برساتاں
وچ ہنیریں کیتی جہناں راہواں اُتے لو

یاری لا کے فضل نہ کریئے خوف زمانے کولوں
نچن لکیاں گھنگھٹ کاہدا جو ہونائیں سو ہو

○

اکھیاں دا دھوکھا دتا سی اکھیاں دا دھوکھا کھا بیٹھے
 راہ جانڈیاں اپنے دل تائیں اک روگ کولوا لا بیٹھے
 اٹھن دا سانوں گھاٹا کیہ اوہنوں کیہ نفع اٹھانے دا
 در اُتوں اوس اٹھایا سی اسی راہ اوہدے وچ جا بیٹھے
 کنگھی دا واہناں بھل گیا خود بنی دے وچ رُجھ گئے
 والاں دی اڑچن لتھی نہ شیشے دی اڑچن پا بیٹھے
 کیہ ہويا سننے والے جے گل تیری سن کے رجھن نہ
 گل اوہناں دی وی مکے نہ جو تیری گل ہلا بیٹھے
 چننا نے جیٹھ تپایا سی بھاگاں وچ ساہ کجھ سوکھے سن
 رت رکھے اوہدیاں زلفاں نوں جہناں دی چھانویں آ بیٹھے

○

ذکر اوہدیاں رھاں تے گیسواں دا دنیا وچ رہے صبح توں شام توڑی
 میرے شام دے جگ وچ ہین چہ چے ایدھر روم توڑی او دھر شام توڑی
 صرف پتا نشان تے نام اپنا اکوار کھلو کے دس جائیں
 مارن والیا اساں بے دوسیاں نوں جیوندا رہیں محمد دے نام توڑی
 پہلاں حشر تھیں حشر دا اک نقشہ تیری گلی دے ویکھ و سنیک لیندے
 سورج سوا نیزے اُتے آ جاندا جے توں آ جانداں لب بام توڑی

.....

☆ ایس غزل دے دوہور شعر بیاض وچ انج درج نیں:

میرے کفر دا کوئی بھا پچھے مہنگا تسبیاں دے نالوں پیا جنجو
 اوس بت دے توڑیاں وچ گزری جہدے واسطے حد اسلام توڑی

سو دے اپنی اپنی سچ دے نیں، کرنا اک دو جے اُتے گلہ کاہدا
 فضل مُلاں دی دوڑ مسیت توڑی، میری اوس بُت دے گزر عام توڑی

(بیاض، ص: 113)

ان چھپیا کلام

(نویں بھال)

فہرست

- 715 ادھر تیرے جنون وچ جائے جہڑا، اوہا جیب اوہا گریبان سجدائے
- 717 آؤ خاں دیکھئے کیہ بھاء عشق وکدائے، آگئی زندگی وچ بہار مُز کے
- 719 جوش اگ دا تیل نے جیکر گھٹانا وی نہیں
- 721 گھٹیا درد کتھوں، پھریا ساہ کتھوں، ہچکی رُکی کتھوں، اکھ لائی کتھوں
- 723 اگلے اے تک خوف نہ محو ہوئے، آاک ہور چھایا دل تے ڈرتا زہ
- 725 دے اوہ خواب وچ رُخ زیبا کدی کدی
- 727 اُس شوخ دے رُخ پُر نور اُتے، جہڑیاں ہلکیاں ہلکیاں لالیاں نہیں
- 728 اُس بیداگر کدی نہ داد دتی، لکھاں لوک کردے حال حال پہنچے
- 729 عشق غماں دا جال گل پان واہتے، جے مجبور کردائی تے مجبور ہو جا
- 730 جہناں ماہی دے ملن دی سک ہووے، اوہ لٹا کے اپنی جھوک ملدے
- 732 وچوں نہیں کجھ اُتوں ایہہ حسن والے ہور نہیں
- 734 فائدہ مند نقصان ایس عاشقماں نوں، کجھن یار جے خوش نقصان وچ اے
- 735 کجھ نہ نظر ہنیرے دے وچ آوے، دنیا وس رہی اے زانف یار دے وچ
- 736 مکھ دسیا نہ چن میرے دا، میری شب بیداری آئی نہ تم

- 738 ونڈ لیندے نیس میرا حصہ میرے یار شرابی
- 740 مینوں سا بننے بیٹھیاں دیکھ اوہنے، تو بنے عطر دے کناں دے وچ دھر لئے
- 742 جوئے
- 746 نظم

ادھر تیرے جنون وچ جائے جہڑا، اوہا جیب اوہا گریبان جدائے
 اڈ جائے جہڑی آستین سجے، جہڑا ہو جائے چاک دامن جدائے
 مُر مُڑ آئینے نوں پیا دیکھدائے، اوہنوں کوئی نمایاں طرزاں جھیاں نہیں
 گلماں کوں کھٹلا ہو یا کھلدائے، رُخ تے کوں گیسو پریشان جدائے
 دشت وچ پیاں دھوڑاں اڈدیاں نہیں، مچیا اتھ ہنیر زندان وچ اے
 نُر گئے کدھر تیرے دیوانے، نہ ہن دشت جدائے نہ زندان جدائے
 ہر چیز محتاج جدُحسن دی اے، ہووے حُسن محتاج کیوں غازیاں دا
 اوہدی سادگی وچ سجاوٹاں نہیں، اوہ دن سجیاں پیا ہر آن جدائے
 آپ رونق نوں اوہناں دی لوڑ ہووے، ہوندی رونق نوں اوہناں دی لوڑ ناہیں
 دھریا تیرے سودائیاں پیر خیریں، دیکھ پیا سارا بیابان جدائے

میں کیہ دساں جن جانندے نیں، کوئی وی چیز داغاں والی سجدی نہیں
داغاں نال بس عاشق دا دل سجدائے، نال تاریاں جویں اسمان سجدائے

میریاں اکھیاں دے وچوں خطا تے، قطرے خون دے دم تحریر ڈگے

دل نے آکھیا فضل ایہہ ٹھیک ہو یا، رنگ سُرخ دے نال عنوان سجدائے⁽¹⁾

.....

1- غزل دا ایہہ شعر پہلوں چوتھا سی۔ سودھ کے دو بے مصرعے نوں مقطع بنایا گیا، ایس
مصرعے دی پہلی صورت:

دل نے خوش ہو کہیا ٹھیک ہو یا، رنگ سُرخ دے نال عنوان سجدائے

(بیاض، ص: 115)

آؤ خاں ویکھئے کیہ بھاء عشق وکدائے ، آگئی زندگی وچ بہار مُرد کے
 بیابان دے وچ دیوانیاں نے کرنائیں اپنا گرم بازار مڑ کے
 مت ویہندیاں ویہندیاں گئی ماری ، اودھر نہ وگیا شیخ بزار مُرد کے
 ایدھر درِ ساقی اُتے رونقاں نیں ، مے کشاں نے بنھ لئی تار مُرد کے
 چمن وچ مینوں پیر پاندیاں ایں ، چیتے وچ آیا کوئے یار مُرد کے
 میرے چھپیاں رازاں دے کھولنے نوں ، لگی کرن ضداں چشم زار مُرد کے
 ایدھر بلبلاں گلاں دی سیر واہتے ، پیاں ہوندیاں نیں تیار مُرد کے
 نویں سروں اودھر پئے ہن لبھنے نیں ، باغباں دی اکھ وچ خار مُرد کے
 اللہ خیر رکھے میرا فیر مُرد مُرد ، گریباں اُتے پیا ہتھ پیندائے
 پیاں ہویاں پُرانیاں نشتراں دا ، لگے لاہن فصاد زنگار مُرد کے

غارت گری دی شرط ہو جائے پوری، نالے کھیاں دے دلاں وچ شوق وی اے
 دید کشتگاں واسطے وچ مقتل ، پائے قدم اکوار سرکار مُڑ کے
 نہیں منظور ہووے تیرا وال ڈنگا ، ہو یا کیہ جے فضل دید الگ لکھاں
 مارے تیری بلا توں پئے وگرن ، توں سوہنیا زلف سنوار مڑ کے

○

جوش اگ دا تیل نے جیکر گھٹانا وی نہیں
 آنسوواں نے غم دے شعلے نوں بُجھانا وی نہیں
 خون دے ہنجو نہ سُکن میرے جس دی یاد وچ
 اوہنے مینوں ویکھ کے تے مُسکرانا وی نہیں
 میریاں آہواں ہلا دینی ایں ساری کائنات
 اوہنے میرے بخت خفتہ نوں جگانا وی نہیں
 نال اکھاں ویکھ چکاں حُسن اوہدے دی بہار
 پریاں کتھے حوراں نے دل وچ سما نا وی نہیں
 ہر پریشانی جہدی دا حصہ ونڈ سلکناں واں میں
 اوہنے ہس کے میرے غم تائیں ودھانا وی نہیں

میں جہدا گھر لے گیا عرشاں دے اُپر چاڑھ کے
 اوہنے غم خانہ میرا جنت بنانا وی نہیں

فضل مینوں جس تے ہے ڈھالاں بھوانے دی امید
 اوہنے میرے حلق تے خنجر چلانا وی نہیں

○

گھٹیا درد کتھوں ، پھریا ساہ کتھوں ، ہچکی رُکی کتھوں ، اکھ لائی کتھوں
دھمیں شاید نہ حشر دی صبح توڑی ، اج دی رات میرے واہتے آئی کتھوں
تیرے کہڑے اشارے نے کرم کیتا ، کیتی کہڑی ادا نے مہربانی
رہیا بے خودی وچ آکے یاد کتھوں ، دولت عشق تیرے والی پائی کتھوں
کارگر ہو گئی جلوہ گاہ تیری یا ایہہ فیض تیری بزم ناز دا اے
کتھوں محویت میرے تے ہوئی کاری ، حیرت دل میرے اُتے چھائی کتھوں
پھوک کہڑے جھروکے دا گیا شعلہ ، ڈگی برق سوزاں کہڑے بام اتوں
دساں کیہ دل سوختہ ہو یا کتھوں تے میں اپنی جان جلائی کتھوں
خبرے ازل دے روز دا واقعہ اے ، بات یا روزِ ملاقات دی اے
تیرا شوق کتھوں دامن گیر ہو یا تے میں پنڈ محبت دی چائی کتھوں

کل حال مظلوماں دا دیکھ کے تے توں سی ظلم دے بھن ہتھیار سٹے
 اج صقل کروا کے لے آیوں، میرے خون دی تیغ ترہائی کتھوں

بے قرار دل نوں کتھوں چین آوے، جدوں تیک تسلی نہ آپ دیویں
 مٹھی نیندر دے لوریاں نال جائے، تیرے دیدی اکھ سدھرائی کتھوں

عرض حال دا موقعہ گزر چُکائے، نہ کر پیا ایویں مشتعل اوہنوں
 بھرے ہوئے نیں حاسداں کن اوہدے، فضل ہونی ایس ہُن شنوائی کتھوں

○

اگلے اے تک خوف نہ محو ہوئے، آ اک ہور چھایا دل تے ڈر تازہ
 قینچی لے کے آن صیاد پہنچا، ہوئے نہ اے پورے میرے پر تازہ
 میرے واسطے برسے یا نہ برسے، میں ہن ابر باراں دا محتاج ناہیں
 میرے غماں دے کھیت نوں رکھدی اے، اٹھے پہر میری چشم تر تازہ
 لگ جان محبت دے روگ جہنوں، اوہ مڑ دارواں دے نال جان کتھوں
 ایویں کول میرے لکھ کے لے آوے، کوئی نہ کوئی نسخہ چارہ گر تازہ
 اوہ خلش سانوں کدی بھلنی نہیں، جہڑی بخش گئے تیر مرگان تیرے
 تیغ نگہ تیری جو عطا کیتائے، رہنائیں زخم اوہ زندگی بھر تازہ
 مقتل وچ وفا دے جوہر دس، ہور تازیاں ٹولیاں آیاں نی
 تازہ دم تلوار نوں ہتھ لے کے، رسم جور دی قاتلا کر تازہ

وِتر جان پچھلے تے فیر اگوں، دو جی وار نہ غماں دا مونہہ ویکھاں
دو جی وار شراب کہن وچوں، ساغر ہور اک سا قیا بھر تازہ

تینوں ویکھ لاں تے میرے مونہہ اُتے، کدھروں دوڑ کے تازگی آجائے
چوٹ تیرے فراق دی سہن واتے، ہو جائے دل تازہ تے جگر تازہ

جرات جان دی فیرنس کے کیتی، جہڑے روز دا فضل رُسا ہو یائے
تاہیں مدتاں توں سُنی گئی ناہیں، کوئے یار دی کوئی خبر تازہ

○

دے اوہ خواب وچ رُخ زیبا کدی کدی
 پیندائے جاگ میرا نصیبا کدی کدی
 پچھن تے عرض اپنی تمنا نہ کر سکاں
 بن انج وی جائے طرفہ تماشا کدی کدی
 ایہہ اکھاں میریاں ای نہیں خشک ہوندیاں
 سکنے نوں سک وی جاندے میں دریا کدی کدی
 ٹٹ کے کے دی نظر دا اک تیر رہ گیا
 ہوندائے درد جگر وچ پیدا کدی کدی

میں اوسے کولوں اوسدی چکھدا رہواں خبر
 لگ جہیا جانداے نظر نوں دھوکھا کدی کدی

شاعر نہیں ہاں آکھناں پینداے کجھ ضرور
 کردے نیں فضل یار تقاضا کدی کدی

○

اُس شوخ دے رُخ پُر نور اُتے، جہڑیاں ہلکیاں ہلکیاں لالیاں نہیں
 ایہناں کھیاں دے دلاں دا خون کر کے، اگاں سیناں دے وچ بالیاں نہیں
 جس توں تانگھ سی آبِ حیات والی، اوہنے وتیاں زہر پیالیاں نہیں
 صرف گالیاں گالیاں جانداے، عمراں جس کافر پچھے گالیاں نہیں
 نکئی باجھ غلام کر چھڈے ٹکے، نکیاں اوہدیاں مچھیاں والیاں نہیں
 ولاں والیاں دے ول کڈھ چھڈے، ولاں والیاں اوہدیاں والیاں نہیں
 جے کر ویکھدا ماچھی تے ڈب مردا، ہوندا جو جو ویکھیا جالیاں نہیں
 فضل عشق دے بحر وچ پیر پا کے، اساں سخت مصیبتاں جالیاں نہیں

○

اُس بیداد گر کدی نہ داد دتی، لکھاں لوک کردے حال حال پہنچے
درتے اوہناں نوں ذرا نہ بہن دتا، جہڑے کتیاں مصیبتاں نال پہنچے
اسیں کس طرح پہنچے کول اوہدے، ساڈے کول کنج پری تمثال پہنچے
میرے فکر دا کتے نہ نونہہ اڑیا، تھوتھے ماردا رہیا خیال پہنچے
ٹھیک کرن واہتے اوہدے اسی پہنچے، اڑ گئے پونچیاں دے جدوں نال پہنچے
شاید اوہ بند کفن دے ٹھیک کر لئے، کرن جدوں لاشہ پائمال پہنچے
سالگرہ اوہدی اُتے نویں دھمکی، سانوں لکھی ہوئی سال بسال پہنچے
اپر غیر نوں طور نشانیاں دے، چھڑیاں پہنچیاں نال رمال پہنچے
اوہ نہ کسے نوں وی پہنچے جو سانوں، دکھ درد تکلیف ملال پہنچے
فضل اوس تھاں دشمن وی نہ پہنچے، جتھے اسیں ہوکے خستہ حال پہنچے

○

عشق غماں دا جال گل پان واسپتے ، جے مجبور کردائی تے مجبور ہو جا
 کے زلف سیاہ وچ پھس کے تے ، دلا توں نوڑ علی نور ہو جا
 جیکر مزے محبت دے لٹنے نی ، اپنے نفعے نقصان توں دور ہو جا
 قائم ہوش حواس ہو جان تیرے ، نشے عشق دے وچ مخمور ہو جا
 سر فروش ہو کے سرفراز ہو جا ، سر کٹا کے نظر منظور ہو جا
 ہوٹا یار دی پینگھ تے بیٹھ کے توں ، لیناں جے چاہیں تے منصور ہو جا
 جے آباد ہونائیں تے برباد ہو جا ، جیکر خوش رہنائیں تے رنجور ہو جا
 اتھے فضل الٹی گنگا وگدی اے ، ثابت چاہیں جے رہنا تے پور ہو جا

○

جہناں ماہی دے ملن دی سِک ہووے، اوہ لُٹا کے اپنی جھوک ملدے
 سو دے جہناں پریم دے میلنے نیں، دھرتلی اُتے جاناں روک ملدے
 ملن والے ہوا نوں نہیں ویہندے، سازگار ہووے بھاویں نہ ہووے
 شمع رُخ جتھے جتھے ہون او تھے، کھا کے وانگ پتنگاں دے جھوک ملدے
 اللہ خیر رکھے بختاں میریاں دی، جہڑے کر گئے دور بھلیکھیاں نوں
 ڈھال جہناں نوں جاتا سی اوہ مینوں، کر کے تیز تلوار دی نوک ملدے
 اوس ستم شعار نوں جدوں ملناپ، لائے نویں توں نواں بہتان مینوں
 اوہنوں میرے رقیب نے جدوں ملدے، لان نویں توں نویں کوئی چوک ملدے
 کدی آہندے نیں لئیں نہ نام میرا، کدی آہندے نیں فیر نہ ملیں مینوں
 اوہ جد ہُن ملدے نیں نال میرے، کرن واسطے گل دو نوک ملدے

اکھاں یار دے پھیرن دی ڈھل ہوئی، اکھاں سارے زمانے نے پھیر لیاں
میرے رستیوں ہین بزار جھڑے، کدی سان میرا رستہ روک ملدے

(1) جہڑا چار گھڑیاں بیٹھا کول اوہدے، آخر کار ایہہ مناں پیا اوہنوں
ایس چودھویں صدی وچ فضل ورگے، کدھرے ہین ور لے، اللہ لوک ملدے

.....

1- 'ڈوٹکھے پنڈے وچ ایس غزل دا صرف مقطع ای اک شعر دے طور درج اے۔

(بیاض، ص: 21)

☆ ہتھ لکھتی نئے مطابق مقطع:

جہڑا چار گھڑیاں بیٹھا کول میرے، آخر کار ایہہ مناں پیا اوہنوں
ایس چودھویں صدی وچ فضل ورگے، کدھرے ہین ور لے اللہ لوک ملدے

وچوں نہیں کچھ اُتوں ایہہ حُسن والے ہور نہیں
 نیتاں نہیں ہور ظاہر دے دکھالے ہور نہیں

آسمان اُپر نہ کوئی دوتیاں دے سرتے دوش
 کھیڈ دے نہیں اوہ جو میرے نال چالے ہور نہیں

جسم دے ہو جان اچھے دل دے پھٹ ملدے نہیں
 بولیاں دے ہور نہیں لوہے دے بھالے ہور نہیں

چکھیا ہو یائے دل نے ڈابواں دا وی سواد
 پین جہڑے یاد اوہدی دے اُبالے ہور نہیں

اگے سو واری لگایاں ویریاں نے لوتیاں
 جناں نے ایتکیں بالن جو بالے ہور نہیں

عشق وچ فرہاد نوں کیہ نال میرے نسبتاں
سینیاں دے ہور نہیں ہتھاں دے چھالے ہور نہیں

بزم وچ پیندی اے ہر پاسے شمع دی روشنی
یار دی رُخسار جو کیتے اُجالے ہور نہیں

نشہ لاه سُنن دماغوں تُرشیاں دی کیہ مجال
فضل نے پیتے نہیں جہڑے اوہ پیالے ہور نہیں

○

فائدہ مند نقصان ایس عاشقاں نوں، سمجھن یار جے خوش نقصان وچ اے
 سانواں نال زیاں دے سود لہندائے، اتھے فرق نہ سود زیاں وچ اے
 رخنے میرے ایمان وچ ہوئے پیدا، تکیا ترچھی نظر دے نال اوہنے
 اوس بُت کافر ایہہ نہیں پتا لگا، دیکھنا کیہ کجھ نوک مٹرگان وچ اے
 زگس چشم ، سون لبیاں، گل مکھڑا، سنبل زلف، لالے اُپر خال اوہدا
 دیکھو جس پاسے اودھر یار میرا ، جلوہ گر سارے گلستان وچ اے
 پھلاں بھریاں ڈالیاں چمن اندر، دِن لڈیاں نال انگلیاریاں دے
 اوس سوز لایاں اگاں ہر پاسے، جہڑا بلبل سوختہ جان وچ اے
 مزہ زخم کھل جان وچ جو آیا، شاید اوہ مل جان وچ نہ آوے
 ننگھ جان گے فضل کجھ روز چنگے، اے نمک باقی نمکدان وچ اے

گچھ نہ نظر ہنیرے دے وچ آوے، دنیا وس رہی اے زلفِ یار دے وچ
 اک اک دل اندر سو سو حسرتاں نیں، سو سو دل ودھدائے اک اک تار دے وچ
 چشمِ زدن اندر مردہ دلاں تائیں، جان پا دینی بھلا بات کیہ اے
 ایدوں ودھ کئی ہور وی معجزے نیں، میرے یار دی چشمِ بیمار دے وچ
 سخت جان دے نال مقابلہ اے، قاتل اج اک ول دی خیر ناہیں
 ول تیری کلائی نوں پئے جانائیں، جے اج ول نہ پیا تلوار دے وچ
 چٹی قبر وچ باجھ ایمان مُردہ، کھدو پھولیاں لیراں پُرانیاں نے
 ایہدی ظاہرا شکل تے نہ جاناں، بڑے عیب نیں فضلِ بدکار دے وچ

○

مکھ دسیا نہ چن میرے دا، میری شب بیداری آئی نہ کم
دل موم نہ ہو یا ماہی دا کوئی گریہ زاری آئی نہ کم

اُس یار پیارے پھلاں دے دل میرے ولوں ڈٹھا نہ
میں دل تے جہڑی داغاں دی کیتی گل کاری آئی نہ کم

بن ویرانے گلزار گئے ہو دنیا باغو باغ گئی
میرے دل دا غنچہ کھڑیا نہ میرے باد بہاری آئی نہ کم

میری جنس وفانوں اوہناں نے، کسے لیکھے دے وچ آندا نہ
میں جس دا ہوکا دتا سی اوہ میری کھاری آئی نہ کم

کوئی پیا نہ تیر نشانے تے گئی ٹٹ کمان خیالاں دی
فرقت وچ بھل وچار گئی، جو گل وچاری آئی نہ کم

لا عقل پھڑا کے کندھاں تے کندھاں دے تائیں ٹور لیا

کھج برہوں جدوں رکاب لئی کوئی شاہ سواری آئی نہ کم

زڑھ شاعری میری فضل گئی داداں نہ دتیاں دلبر نے

میری غور فکر دیاں بچراں دے ویج ترنی تاری آئی نہ کم

○

ونڈ لیندے نیں میرا حصہ میرے یار شرابی
 میں ہو جاناں ساقی تائیں ویہندیاں سار شرابی
 مُلاں لڑدے بھردے رہندے اک دُوجے دے ویری
 اک دُوجے نوں ہس ہس ملدے چچھی مار شرابی⁽¹⁾
 میرے اُتے سوکھا ناہیں ہوتاں دا ہتھ پاناں
 میں بھی ہاں شرابی پر نہیں پنوں ہار شرابی
 زاہد وچ نماز چتارے بھلیاں ہویاں گلاں -
 سبھے گلاں وچ نشے دے دین وسار شرابی
 میں برٹھ نہیں وچ ساون ٹھونھی نوں مونہہ لایا
 ساون وچ ہو جاون بوٹے ، گل گلزار شرابی

روزے داراں تائیں یارو سرگھی لوک جگاوں
 پین سیو حیاں آپے جاگن اکا کار شرابی
 فضل شرابیاں اگے اوہنوں کہہوا اے نندن والا
 جس ساتی دے سر توں پیندے ساغر وار شرابی

.....

1- نکلوراں دے آخروچ پیر فضل ہوراں 'ڈارو چھنے' دا عنوان مقرر کر کے چند شعر درج کیتے
 نہیں۔ ایہناں وچ دو شعرا ایسے نہیں جیہناں دی ردیف 'شرابی' اے۔ ایہہ اصل وچ
 ستاں شعراں دی اک غزل اے جس دے پنج شعر اوہناں قلم زد کردتے سن اوہ پنج
 شعرا تھے درج کردتے گئے نہیں۔

(بیاض، ص: 115)

میںوں ساہمنے بیٹھیاں دیکھ اوہنے، تو بنے عطر دے کناں دے وچ دھرائے
کر کے چپ کیوں نہ رہواں میں بیٹھا، دسد ا صاف کیوں نہیں جہڑی بات وچ اے

دلا کملیا توں پیغام تائیں، سر شام ایں دین ترتیب لگائیں
کے وقت نسیم نے وگنائیں، ایہہ پہاڑ جیڑی اے رات وچ اے*

تکتے وچ اڈیک کی حشر ہوندائے، لگی کشمکش موت حیات وچ اے
نکلے جان نہ جان وچ جان آوے، پھاتی جان طرفہ مشکلات وچ اے

سوزِ غم رویاں قدرے گھٹ جانداے، سوزِ عشق نہ گھٹن دے وچ آوے
بدل وچ بھتے جان ہور اگاں، ایہہ اگ بھڑکدی سگوں برسات وچ اے

پینا آکھیا چھڈ دے سو واری، ایہہ نہ ننگ مے نوشاں دا باز آیا
لے جائے چک کے فضل نوں کتے کوئی، ڈگا ہو یا راہ خراباں وچ اے

.....

☆ نکوراں وچ ایس غزل دے پہلے دو شعر موجود نہیں۔ ہتھ لکھتی نسخے وچ پنج شعر ملدے
نیں جیہڑے اتھے پیش کیتے جا رہے ہیں۔ (بیاض، ص: 118)

جوئے

دُکھڑے میرے باجھ حسابوں پھول سناواں کہڑے کہڑے
سارا سینہ داغاں بھریا داغ دکھاواں کہڑے کہڑے

چوٹاں دن جوگ نہ رہندے چوٹاں کھاندے جہڑے جہڑے
اوہ گواچ گئے خود اوہنوں ڈھونڈن جانداں جہڑے جہڑے

عین ہدف تے دنیا بیٹھی کون ہٹائے کہنوں کہنوں
چھڈ کے ناوک نظر اوہدی دا خالی جائے کہنوں کہنوں

اوسے اوسے ہاسہ جاتا دکھ سنایا جہنوں جہنوں
اوبا اوبا ویری بنیا یار بنایا جہنوں جہنوں

اپنے آپ دیاں نہ چاہیاں میں رسوائیاں کتھے کتھے
حُسن جمال تیرے دیاں میں نہ دھماں پائیاں کتھے کتھے

تھاواں یاد نہیں میں سمجھاں گواہیاں جتھے جتھے
 رخ تیرے دیاں مینوں چمکاں نظری آہیاں جتھے جتھے
 چارہ سازا زخم میرے تے مرہم لائیں ہولی ہولی
 پولا پولا سہندا سہندا ہتھ لگائیں ہولی ہولی
 کھویا سی دل میرا جہنے کول بلا کے پھیتی پھیتی
 میں بلاواں تے لنگھ جائے نظر چرا کے پھیتی پھیتی
 جس وچ حُسن نہ چمکاں مارے اوہ کیہ بانی پھکی پھکی
 عشق نہیں مذکور جہدے وچ رہے کہانی پھکی پھکی
 شیرینی ونڈ مجلس اندر سُر پرتا کے مٹھی مٹھی
 مطرب آکھ فضل دے جوئے تار ہلا کے مٹھی مٹھی

○

نظم

بزبان زبیر جیلانی متعلقہ سا لگرہ دخترش اسما جیلانی اطال اللہ عمرہا

(بتاریخ..... دسمبر 1968ء بروز جمعہ المبارک)

پورے اک ورہے دی ہوگئی میری کرماں والی دھی

رب کرے تے ہووے میری دھیاں وچ مثالی دھی

میں باہروں جد گھر وچ آواں اڈ پڈ جان تھکینویں میرے

دوروں دیکھ مینوں جس ویلے ہس ہس مارے تالی دھی

میں گودی وچ لے کے لیہنوں جی اپنا پرچاندا رہناں

نال کھڈونیاں دے پئی پرچے میری بھولی بھالی دھی

ایہدے ہوندیاں جان گیا میں عزت حرمت دھیاں والی

ایہہ ہے دین ایمان میرے تے عزت دی رکھوالی دھی

میں جاتا سی دھیاں نالوں پتر ہوندے بہت پیارے
 کڈھ گئی دل میرے وچوں میری خام خیالی دھی
 ستر ، حیا ، مروت ، حکمت ، علم ، سیادت ، نیکی ولوں
 میں چاہناں واں کدی نہ ہووے دامن تیرا خالی دھی
 قدرت پائے اپنی ہتھیں نوری رشاں گہنے تینوں
 توں دنیا دے اُتے چمکیں بن کے بدر کمالی دھی
 گلاں سکھیوں نی جس ویلے پہلاں کلمہ طیب سکھیں
 ایہدے پڑھیاں رہے گی تینوں ہر ویلے خوشحالی دھی
 سُن سُن تیریاں مٹھیاں گلاں بھکھا دل میرا نہ رجے
 بخشے پئی حلاوت مینوں تیری ، قند مقالی دھی
 ٹرناں سکھیوئی تے ٹر پیریں بابا جی⁽¹⁾ دے قد میں لگیں
 گھیو دے بلدے دیوے دھر کے وچ چاندی دی تھالی دھی
 بالاں وچ مُرنڈے نالے دائم شاہ⁽²⁾ دا دلیا ونڈیں
 شاہیں⁽³⁾ جا کے اپنی ہتھیں بایں چار دوالی دھی

اسما توں صدیق اکبر دی اسما دے قداماں تے چلیں
دین دُنی وچ دو نہیں جہانیں ماسی رتبہ عالی دھی

رہنا ملت ابراہیمی ، مذہب حنفیہ اُتے قائم
اصحاباں تے آل اطہر دی حُب اندر مثالی دھی

وڈی ہوویوں تے نہ کدھرے نائک سینما ویکھن جائیں
جائیں داتا دی درگا ہے جائیں ابوالمعالی دھی

عبدالقادر جیلانی نوں اپنا قبلہ کعبہ سمجھیں
رمز حقیقی سمجھن واہتے نہیں پیر غزالی دھی

ہے دعا توں جہڑے ویلے وچ میدان عمل دے آویں
لوکاں نوں کر لے گرویدہ تیری نیک خصاصی دھی

○

1- حضرت سید کبیر الدین شاہدولہ گنج بخش دریائی گجراتی رحمۃ اللہ علیہ

2- حضرت دائم شاہ ولی رحمۃ اللہ علیہ، خلیفہ جناب شاہدولہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ

3- مزار حضرت سید میراں افضل اعلیٰ رحمۃ اللہ علیہ خلیفہ اول جناب حضرت شاہدولہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ

کلام پیر فضل گجراتی

ہتھ لکھتی نمونہ

پیر فضل ہوراں دا ہتھ لکھتی نمونہ

بیو عزیزاں جہرا لگی زتے گدا سمجھا نہیں
 بیو عزیزاں سمجھوں نہ کچھ کرناں اٹھا سمجھا نہیں
 میں سمجھاں واں نہیں اور سے سوا کوئی برا
 تو سمجھوئے کوئی اور سے سوا سمجھا نہیں
 جن دیوں تکلیف نے موندہ اپنے نے چھٹاں بندھاں
 سمجھاں توں آکھنے والے ہرا سمجھا نہیں
 رگلیاں دکھاں دی رحمت لے بائے سہر دردی دا دکھ
 نہ نہ کرہ دکھاں دا کرناں نا بجا سمجھا نہیں
 ساریاں فیرواں نے منکر بیوئی اوہناں دی دے
 میریاں مرضاں تو کتھاں لا دا سمجھا نہیں
 سقن گل میری جنیاں دی دل نے پتھر دی مثال
 مینوں نہ چھیرن جنیاں دا فریلا سمجھا نہیں
 توں دلا چھوہہ دیم کے دی زلف سیاں دا حال
 ناں سیاں کھوہہ نے دا مشغلہ سمجھا نہیں
 فصلی لیا نہیں نے دیا نہیں کھول مینا نے دے
 پتھرناں جنیاں دیوں پتھر پتھر سمجھا نہیں

نہ دم نکلے نہ جائے نغم اسادا + ہے وہ عالم عجیب عالم اسادا
 اوہ بیٹے پارا رلیا جانے + سجا پا دستمالاں ماتم اسادا
 بھیر دے صد میاں نے ہن دنا + جگر حورم نہ دل حکم اسادا
 نصا نوں لطف تیرا جانے نراں + سچھی تیاں تختیم دم اسادا
 ہماستہ ہن تہی حالت اسادی + فضل کوئی نہیں حورم اسادا

— ۵۵۵ —

بیانیئے تے فتنہ نر کے فتنہ کار جانڈے نے
 پرنیاں کر کے جہر زلف بھر بار جانڈے نے
 صبا کیوں دن بدن اپنی مسطر پیوندی جانڈی
 پتہ لگے فجر میں کسیر نوں سر کار جانڈے نے
 میر فکدے پیوئے پیرے پا ہویا ندر آتش دی
 میں قاصد و کھنڈاں معلوم ہوا اتا جانڈے نے
 حکومت عشق دی وہم قاعدے قانونا وکھے نے
 لہا ندے نے سرال لدا جڑے ہن سر در جانڈے نے

زوریں بنیم ح محامے شیخ جاوڑ مسجر ال دیول
 شہر کی کھنڈیاں اول و بیخ و تار جانڈے نے
 ح الہی اوپر کان پیمار چھان و پیر انریاں + جو دیندے نے اہیاں تو آب ہو سوار جانڈے نے
 تہاں نے ہوس و لولیا جا بدرے در کار دنا ہے
 تہاں ال و فضل پیوری تر ہدے در بار جانڈے نے

راواں

1968ء کا دور پنجابی شاعری کے حوالے سے پیر فضل گجراتی کا دور تھا۔ پیر صاحب کی شاعری کی دھوم گجرات سے نکل کر پنجاب بھر میں پھیل چکی تھی۔ میرے خیال میں پیر فضل گجراتی 20 ویں صدی کی پنجابی غزل کے امام اور سلطان تھے جن کی غزل کی حکمرانی آج بھی پورے جاہ و جلال کے ساتھ قائم ہے۔ (غفور اسلم)

پیر فضل گجراتی کا بڑا اعزاز یہ ہے کہ وہ پنجابی زبان کے شاعر تھے پنجابی زبان میں ولایت آشنائی کا رنگ بہت گہرا ہے، پنجابی شاعری کی روایت میں ولایت، جمالیات، دینیات کا ادراک نامہ بڑا دلآویز اور روح پرور ہے۔ اس لیے ان کے لہجے میں صبر و تحمل، تجمل، شوکت، نفاست، درویشی، گداز، جلال اور جمال کی تمام کیفیات کا سرور ملتا ہے۔ (پروفیسر سید مسعود ہاشمی)

پچھلی ربع صدی کے دوران گاہ گاہ اردو کے لیے پنجابی کی مخصوص بحروں میں اظہار خیال ہوتا رہا ہے اور پنجابی کے ارباب سخن اردو فارسی بحروں میں شعر کہتے رہے ہیں۔ پیر فضل حسین فضل گجراتی نے بھی اس ذوق کو ترقی دی ہے۔ مضامین کا تنوع اور زبان کا رسیلا پن انہیں فطرت سے ودیعت ہوا ہے۔ بات فکر و حکمت کی ہو یا عشق و مستی کی ان کے پیارے اسلوب سخن سے نکھر جاتی ہے۔ (عبدالعزیز فطرت)

پیر فضل حسین فضل کی غزل پڑھتے ہوئے آپ محسوس کریں گے کہ اس میں غزل کے مزاج کی بھی اتنی ہی رعایت ہے جتنی پنجابی شاعری کے مزاج کی۔

(وقار انبالوی)

غزل کی گونا گوں خصوصیات میں سے ایک اہم خصوصیت یہ ہے کہ ایک

نہایت ہی مختصر ڈرامے پر مشتمل ہوتی ہے۔ یہ ڈرامہ بالعموم المیہ ہوتا ہے۔ پیر فضل کی غزلوں کی جان ہی ڈرامہ ہے۔ (پروفیسر محمد بشیر)

غزل جسے ہم نغمہٴ محبت کہتے ہیں۔ ”ڈونگھے پینڈے“ بھی محبت کے نغموں کا خزانہ ہے، غزلیں ہی غزلیں وہی باتیں جو دیگر اہل دل کہتے آئے ہیں۔ پیر فضل صاحب کی غزلیں دلکشی اور جاذبیت کی رو سے زندہ رہنے کا حق رکھتی ہیں۔

(پروفیسر محمد منور مرزا)

آج نوجوان پنجابی شعراء کی وجہ سے جدید پنجابی غزل امکانات کی ناقابل یقین وسعتوں کی طرف بڑھ رہی ہے۔ مگر میرا یقین ہے کہ ان وسعتوں کی نشاندہی پیر فضل نے کی تھی۔ (احمد ندیم قاسمی)

پیر صاحب کی غزل میں روایت کا جو رچاؤ ہے، میرے خیال میں پیر صاحب کی غزل میں عجمی شعری روایت کا ظہور تازہ ہے، ظہور تازہ میں اس لیے کہہ رہا ہوں کہ اس میں برصغیر پاک و ہند اور بالخصوص پنجاب کا مزاج اور اس کی تہذیبی جھلکیاں بھی شامل ہو گئی ہیں۔ (پروفیسر انور مسعود)

میرے نزدیک اردو بحروں میں پنجابی نظم لکھنا بڑی جان جوکھوں کا کام ہے اور پھر اس میں تمام تر پنجاب کا لب و لہجہ برقرار رکھنا ناممکن کے قریب قریب مشکل ہے، میرے مطالعہ کی رو سے پیر فضل پہلے شخص ہیں جنہوں نے اردو بحروں میں پنجابی غزل کہنے کے بیٹھا تجربے کیے ہیں اور ان تجربوں میں کچھ سیکھنے کا کافی مواد ملتا ہے۔

(پروفیسر ریاض احمد شاد)

پیر فضل شاہ دیاں غزلاں وچ بنھے گئے مضموناں دی وو دھتا پر سنسایوگ ہے۔ اُس تصوف، اخلاق، فلسفہ شعرو گیان، حسن و عشق، راز و نیاز، رندی، سارے ہی مضموناں اُتے بڑی کامیابی نال ہتھ آزما یا ہے اُس دے ہتھاں وچ پنجابی غزل نچے ہی بڑی اگھڑی ہے۔ (سادھو سنگھ ہمدرد)

